

Milton a Rose
Friedmanovi:
Svoboda
volby

Vydal Liberální Institut 1992

Copyright © Liberální Institut, 1992

Translation Pavel a Vladimír Vrecionovi

ISBN 80-85467-85-2

Obsah

Předmluva k českému vydání.....	8
Předmluva	10
Úvod.....	19
Kapitola 1: Síla trhu	27
SPOLUPRÁCE ZALOŽENÁ NA DOBROVOLNOSTI	30
ÚLOHA CEN.....	32
Přenos informací	34
Motivace.....	37
Rozdělování příjmu	39
ŠIRŠÍ POHLED	44
ÚLOHA VLÁDY	47
OMEZENÁ VLÁDA V PRAXI	53
Kapitola 2: Tyranie vlády.....	58
MEZINÁRODNÍ OBCHOD.....	60
Ekonomické zdůvodnění svobodného obchodu	61
Politické zdůvodnění svobodného trhu.....	73
Svobodný mezinárodní obchod a mezinárodní konkurence	75
CENTRÁLNÍ PLÁNOVÁNÍ HOSPODÁŘSTVÍ.....	76
ŘÍZENÍ A SVOBODA	88
Hospodářská svoboda.....	88
Lidská svoboda.....	91
Kapitola 3: Anatomie krize	94
VZNIK FEDERÁLNÍHO REZERVNÍHO SYSTÉMU	95
RANNÁ LÉTA REZERVNÍHO SYSTÉMU	101

ZAČÁTEK KRIZE	104
BANKOVNÍ KRIZE.....	105
FAKTA A JEJICH INTERPRETACE.....	110
Příčina nebo důsledek.....	110
Kde začala krize	112
Dopad na rezervní systém	114
Kapitola 4: Od kolébky ke hrobu	116
VZNIK MODERNÍHO STÁTU BLAHOBYTU.....	123
VÝSLEDKY STÁTU VŠEOBECNÉHO BLAHOBYTU	126
Sociální pojištění	128
Veřejná podpora	134
Podpora bydlení.....	136
Zdravotní péče.....	140
NEÚSPĚCH STÁTU VŠEOBECNÉHO BLAHOBYTU.....	144
CO JE POLITICKY VHODNÉ?.....	154
ZÁVĚREM	156
Kapitola 5: Stvoření sobě rovni.....	158
ROVNOST PŘED BOHEM	159
ROVNOST V MOŽNOSTECH.....	161
ROVNOST VE VÝLEDKU	165
KDO DÁVÁ PŘEDNOST ROVNOSTI VE VÝLEDKU?	172
0 DŮSLEDKY ROVNOSTÁŘSKÉ POLITIKY	176
KAPITALISMUS A ROVNOST.....	178
ZÁVĚR	181
Kapitola 6: Co je špatného na našem školství?	181

PROBLÉM VZDĚLÁNÍ PRVNÍHO A DRUHÉHO STUPNĚ	184
KUPÓNOVÝ PLÁN PRO ŠKOLSTVÍ PRVNÍHO A DRUHÉHO STUPNĚ	191
PŘEKÁŽKY PRO KUPÓNOVÝ PLÁN	205
PROBLÉMY VYŠŠÍHO VZDĚLÁNÍ.....	210
ŘEŠENÍ PROBLÉMU VYŠŠÍHO VZDĚLÁNÍ	219
ZÁVĚR	223
Kapitola 7: Kdo chrání zákazníka?	225
KOMISE PRO MEZISTÁTNÍ DOPRAVU.....	232
ÚŘAD PRO POTRAVINY A LÉČIVA	241
KOMISE PRO BEZPEČNOST SPOTŘEBNÍHO ZBOŽÍ	250
ŽIVOTNÍ PROSTŘEDÍ.....	253
MINISTERSTVO ENERGETIKY	259
TRH.....	264
ZÁVĚR	268
Kapitola 8: Kdo chrání zaměstnance?	270
ODBORY	271
VLÁDA.....	286
NIKDO.....	289
JINÍ ZAMĚSTNAVATELÉ	290
ZÁVĚR	291
Kapitola 9: Lék na inflaci.....	292
DRUHY PENĚZ	294
BEZPROSTŘEDNÍ PŘÍČINA INFLACE	298

PROČ DOCHÁZÍ K NADMĚRNÉMU BUSTU MNOŽSTVÍ PENĚZ V OBĚHU?	306
VÝHODY, KTERÉ VLÁDĚ PŘINÁŠÍ INFLACE	310
LÉK NA INFLACI	312
VEDLEJŠÍ ÚČINKY LÉČBY	316
O ZMÍRNĚNÍ VEDLEJŠÍCH ÚČINKU	320
Kapitola 10: Proud se obrací	326
VÝZNAM INTELEKTUÁLNÍHO NÁZOROVÉHO KLIMATU	329
MÍNĚNÍ A LIDOVÉ CHOVÁNÍ	332
PROČ PŘEVAŽUJÍ PARTIKULÁRNÍ ZÁJMY	335
Koncentrované versus rozptýlené zájmy	338
Byrokracie	340
CO MUŽEME DĚLAT	345
OMEZENÍ DANÍ A VÝDAJŮ	348
JINÁ ÚSTAVNÍ USTANOVENÍ	350
Mezinárodní obchod	351
Kontrola cen a mezd	351
Koncese	352
Zdanění	352
Zdravé peníze	354
Obrana proti inflaci	355
Relevantní dodatek by mohl znít:	356
ZÁVĚR	356
Příloha A: Socialistická platforma z roku 1928	357

Příloha B: Navrhovaný ústavní dodatek pro omezení vládních výdajů	359
Poznámky.....	362

Předmluva k českému vydání

"Vlastnictví je loupež. " Pierre Joseph Proudhon, 1840

"Systém soukromého vlastnictví je nejdůležitější -zárukou svobody, nejen pro ty, kteří vlastní, ale rovněž i pro ty, kteří nevlastní. "

Friedrich A.Hayek, 1944

Tato kniha vychází ze stejnojmenného televizního seriálu. Ukazuje a vysvětluje některé důsledky Hayekova vnímavého tvrzení a naprostou nepravdivost Proudhonova výroku, který představuje základ socialistického myšlení a socialistické doktríny.

Obyvatelé Československa, kteří strávili většinu nebo celý svůj život ve společnosti organizované podle Proudhonova principu, nás nepotřebují k tomu, abychom jim pověděli, jak ďábelský tento princip je. Znají to ze své vlastní zkušenosti. To však zdaleka ještě nemusí znamenat, že chápou důsledky Hayekova mnohem promyšlenějšího a hlubšího tvrzení.

Revoluce v Československu a v jiných evropských zemích byly totiž spíše protestem proti komunismu než výrazem podpory kapitalismu, který je interpretován většinou různě nebo nejasně. Fakt, že protestující byli "pro" cokoli mnohem lépe vyjadřuje ještě nejasnější termín "politická demokracie". Politická demokracie však není tou pravou základnou pro svobodu a prosperitu. V Hong Kongu, který zůstal britskou kolónií z důvodu hrozby čínské invaze, nebyla žádná politická demokracie, přesto tam každopádně vzrůstala prosperita a svoboda. Naopak v Indii, samostatné bývalé britské kolonii, má politická demokracie široký rozměr, ale nebyla s to dosáhnout ani prosperitu, ani lidskou či občanskou svobodu pro větší část obyvatelstva. Africké kolonie, jimž britská a francouzská koloniální moc udělila po I. světové válce nezávislost, se zpočátku pokusily o politickou demokracii, ale většinou byly uvrženy do diktatury jedné strany a netěšily se ani prosperitě, ani svobodě.

Dosažení politické demokracie je jedním úkolem, vytvoření tržní ekonomiky druhým. Oba, pokud jsou správně pochopeny, představují cíle, na něž je nutno se soustředit. Ale ani jeden, ani druhý nejdou k jádru problému. Jak zdůrazňuje Hayek, původním základem prosperity a svobody je soukromé vlastnictví. Trhy jsou pouze technickým zařízením, nacházejícím se ostatně všude. Komunistické Československo mělo také tržní ekonomiku. Lidé dostávali na trhu práce za svou práci mzdu, na trzích zboží utráceli své důchody a prostřednictvím trhu peněz mohli shromažďovat úspory. Není však obtížné pochopit, že nešlo o žádné svobodné trhy, nýbrž o trhy řízené. Skutečně. "Svobodné trhy" jsou však samy o sobě důsledkem soukromého vlastnictví a jsou bez něj nemožné.

"Soukromé vlastnictví" není vůbec něčím zcela samozřejmým. Jeho základní princip zřejmě spočívá v tom, že existuje určitý "vlastník", který je oprávněn disponovat "svým" majetkem. Je to subjekt, kterému obecná pravidla umožňují v co nejmenší míře zasahovat do obdobných práv ostatních. Soukromé vlastnictví představuje právo směňovat majetek nebo služby, práce nebo příjem, který vytvářejí, s kýmkoli jiným na základě vzájemně přijatelných podmínek. Státní vlastnictví a řízení ekonomiky ponechané pracujícím zcela zřejmě znásilňují toto právo. Obdobné důsledky mají pevné minimální nebo maximální ceny i cla nebo jiná omezení dovozu, popřípadě dotace k vývozu. Z pojmu dobrovolné směny soukromého majetku nezbude vůbec nic, pokud bude omezen směrem ke svým činitelům.

Jistě chápete, že důsledky rozvinutých vlastnických práv jsou vskutku velmi významné. V krajním případě bychom je mohli považovat za příčinu úplného omezení Státu - anarchokapitalismus. Přestože by snad mohla být utopická koncepce působivá, ještě nikdy v historii nebylo možné obejít se bez určité ingerence státní moci. Ospravedlňuje ji téměř jednomyslná shoda, požadující, aby stát chránil jedny před násilím jiných, poskytoval a garantoval obecná pravidla pro řešení sporů mezi jednotlivci.

Jak naznačuje předmluva této knihy, prozkoumali jsme na abstraktní a obecné úrovni přiměřenou roli státu v knize "Kapitalismus a svoboda". Věříme, že "Svoboda volby" tyto problémy vyloží konkrétněji a jasněji. Pro lepší názornost jsme je dokumentovali na příkladech z USA a posuzovali jsme je v americkém institucionálním kontextu. Je nanejvýš pravděpodobné, že ne všechno z toho může být pro československé čtenáře relevantní.

Doufáme však, že se v budoucnosti domácím autorům podaří rozvinout tuto analýzu k řešení konkrétních domácích problémů v rámci československých institucí.

Československo se pustilo do velkého experimentu, aby zjistilo, zda je v jeho silách dosáhnout něčeho, co se doposud nikomu nepodařilo - transformovat centrálně řízený totalitární stát na svobodnou a prosperující společnost. Není to snadný úkol a úspěch není ničím zaručen. Jestliže by snad tato kniha mohla nepatrně přispět k úspěchu tohoto experimentu, bylo by to pro nás zcela neočekávanou odměnou za námahu vynaloženou za úplně jiným účelem a v úplně jiné době. Naše naděje a přízeň zůstávají s vámi.

Milton a Rose D.Friedmanovi San Francisco, California U.S.A.
3.květen 1991

Přeložil Jiří Schwarz

Předmluva

Tato kniha má dva předchůdce. Knihu "Kapitalismus a svoboda" vydanou v roce 1962 (University of Chicago Press) a televizní seriál nazvaný stejně jako tato kniha, vysílaný na programu Public Broadcasting Service v deseti týdnech v roce 1980.

"Kapitalismus a svoboda" se zabývá úlohou konkurenčního kapitalismu, organizací převážné části hospodářské aktivity na

svobodném trhu - jako systému ekonomické svobody a nezbytné podmínky politické svobody. V knize je definována role, kterou by měl hrát stát ve svobodné společnosti.

V knize "Kapitalismus a svoboda" píšeme, že "naše principy neposkytují žádný striktní a jednoduchý návod, do jaké míry je vhodné povolit státu, aby společnými silami dosáhl toho, co je nemožné dosáhnout jednotlivě pouze prostředky dobrovolné směny. V každém jednotlivém případě státní intervence musíme sestavit seznam výhod a nevýhod navrhovaného opatření. Naše principy nám říkají, které dopady dát na stranu výhod a které na stranu nevýhod a dají nám podklad k tomu, abychom jednotlivým dopadům přiřadili správný význam."

Abyste tyto principy měly základ a abychom ukázali jejich použití, rozebírají se v knize "Kapitalismus a svoboda" konkrétní oblasti mezi jinými monetární a fiskální politika, úloha vlády ve vzdělávání, kapitalismus a diskriminace, zmírnění chudoby.

Kniha "Svoboda volby" je méně abstraktní a konkrétnější. Čtenáři, kteří znají knihu "Kapitalismus a svoboda", zde naleznou rozvinutí filosofie, která oběma knihami postupuje. V této knize je více konkrétního, méně teorie. Navíc je tato kniha ovlivněna novým přístupem k politickým vědám, který přišel zejména od ekonomů Anthony Downse, Jamese M. Buchanana, Gordona Tullocka, George J. Stiglera a Garyho Beckera. Tito ekonomové, a mnoho jiných, udělali kus dobré práce v ekonomické analýze politiky. Kniha "Svoboda volby" přistupuje k politickému systému symetricky s ekonomickým systémem. Oba dva systémy jsou považovány za trhy, kde výsledek je určen interakcemi mezi jednotlivci, kteří sledují své vlastní zájmy (široce definované), spíše než sociální cíle. Toto je v pozadí celé knihy a tématem posledním kapitoly.

Začátkem roku 1977 jsme byli požádáni prezidentem stanice PBS Robertem Chitestrem, abychom udělali televizní seriál. Jeho

představivost, pracovitost a oddanost hodnotám svobodné společnosti umožnily vznik seriálu.

Televize je dramatické médium. Působí na emoce. Přitahuje vaši pozornost. Přesto zastáváme názor, že vytištěná stránka je efektivnějším prostředkem jak pro vzdělávání, tak k přesvědčování. Autoři knihy se mohou podrobně zabývat svým problémem - bez sledování tikajících hodiněk. Čtenář se může zamyslet, zalistovat zpět, aniž by byl odváděn citovým nábojem nezadržitelně postupujících scén na obrazovce.

Každý, kdo je přesvědčován během jednoho večera (nebo po deset večerů po jedné hodině), ve skutečnosti není přesvědčen. Jeho názory může zvrátit osoba s opačnými názory, se kterou stráví jiný večer. Jediná osoba, která vás může doopravdy přesvědčit, jste pouze vy sami. Ve volných chvílích si musíte v myslí probírat jednotlivé problémy, uvažovat o mnoha argumentech a teprve za dlouhou dobu přeměnit vaše preference v přesvědčení.

Milton Friedman Rose D. Friedman Ely, Vermont

28. září 1979

Od svého prvního osídlení Evropany v Novém světě - v Jamestownu v roce 1607 a Plymouthu v roce 1620 - byla Amerika magnetem pro lidi, kteří hledali dobrodružství, prchali před tyranii nebo se jednoduše snažili najít pro sebe a své děti lepší život.

Pramínek se rozvodnil po Americké revoluci a po vzniku Spojených států amerických a stal se povodní v devatenáctém století, kdy se milióny lidí valily přes Atlantik a menší počet přes Pacifik, hnáni bídou a tyranii, přitahováni vidinou svobody a hojnosti.

Když přijeli, nenalezli ulice vydlážděné zlatem; nenašli lehký život. Nalezli svobodu a možnost plně využít svých schopností. Tvrdou prací, vynalézavostí, podnikavostí a štěstím většina z nich byla dost

úspěšná v realizaci svých snů a nadějí. Dodala tak odvalu svým příbuzným a přátelům, aby se i oni připojili.

Příběh Spojených států je příběhem hospodářského zázraku, který byl možný díky dvěma myšlenkám, které byly uvedeny do praxe - obě byly shodou okolností publikovány ve stejném roce, v roce 1776.

Jeden zdroj myšlenek byl tématem knihy "Bohatství národů", mistrovské knihy, která ze Skota Adama Smithe učinila otce moderní ekonomické vědy. Analyzovala způsob, jakým tržní systém může kombinovat svobodu jednotlivce ke sledování vlastních cílů, na jedné straně, s rozsáhlou spoluprací a dělbu práce, které jsou v ekonomice potřebné k zabezpečení obživy, oblékání, bydlení, na druhé straně. Klíčová myšlenka Adama Smithe byla, že obě strany směny mohou na směně něco získat a pokud směna bude přísně dobrovolná, pak se žádná směna neuskuteční, dokud na ní obě strany něco nezískají. Není potřeba žádné vnější síly, žádného nátlaku, žádného omezení svobody, aby se mezi jednotlivci dosáhla spolupráce, když všichni z této spolupráce mohou mít prospěch. Adam Smith píše, že tímto způsobem jednatelce, který "sleduje pouze vlastní zisk" je "veden neviditelnou rukou k cíli, který nebyl součástí jeho záměrů. A není vždy ke škodě společnosti, že záměry jednotlivce byly jiné. Tím, že jednatelce sleduje vlastní cíle, často podporuje cíle společnosti efektivněji, než kdyby chtěl sledovat cíle společnosti. Nepoznal jsem případ, kdy by něco dobrého přineslo ovlivnění trhu ve veřejném zájmu." (1)

Druhý zdroj myšlenek byla uveden v Deklaraci nezávislosti (Declaration of Independence), vypracované Thomasem Jeffersonem, aby vyjádřil všeobecné mínění svých spoluobčanů. Byl vytvořen nový národ, první v historii, který byl založen na principu svobody jednotlivce k prosazování vlastních hodnot: "Tyto pravdy pokládáme za zjevné, že všichni lidé byli stvořeni jako sobě rovní a svým Stvořitelem byli vybaveni jistými nezadatelnými právy; mezi

nimiž jsou právo na život, svobodu a právo na snahu o dosažení štěstí."

Skoro o století později tyto myšlenky vyjádřil přímo a jednoznačně John Stuart Mill.

"Jediným způsobem, jakým se lidstvo může ochránit před porušováním svobody ze strany jiných členů společnosti, je sebeobrana ... Jedinou právoplatnou možností použití násilí vůči kterémukoliv členovi civilizované společnosti je případ, kdy je nutné zabránit poškození práv jiných členů společnosti. Jeho vlastní dobro, a~ morální nebo fyzické, není dostatečným ospravedlněním ... Jediným jednáním, ve kterém je odpovědný společnosti, je případ, kdy je ohrožen zájem jiných jednotlivců. Pokud jeho jednání se týká jen jeho samotného, je jeho nezávislost po právu absolutní. Jedinec je suverénní, pokud se jedná o jeho tělo a duši." (2)

Mnohé v historii Spojených států se točí kolem snahy uvést do praxe principy obsažené v Deklaraci nezávislosti - od boje proti otroctví, završeném nakonec Občanskou válkou, přes snahy o rovnost v možnostech, až k nedávné snaze o rovnost ve výsledku.

Ekonomická svoboda je základní podmínkou politické svobody. Tím, že umožní lidem spolupracovat bez donucení a bez centrálního řízení, omezuje oblast, ve které může být realizována politická moc. Roztříštěním moci navíc svobodný trh omezuje možnosti koncentrace politické moci. Koncentrace politické a ekonomické moci v jedné ruce je spolehlivým receptem na vznik tyranie.

Kombinace politické a ekonomické svobody způsobila zlatý věk jak ve Velké Británii, tak ve Spojených státech v devatenáctém století. Spojené státy prosperovaly dokonce ještě více než Británie. Začaly s čistým štítem: méně rozporů mezi skupinami a vrstvami obyvatelstva; méně státních omezení; více prostoru pro podnikavost a inovaci; a celý kontinent čekající na pokolení.

Výhody svobody jsou velmi jasně demonstrovány v zemědělství. Když byla vyhlášena nezávislost, méně než tři milióny lidí evropského a afrického původu obývalo úzký pruh země kolem východních břehů. Zemědělství bylo hlavní hospodářskou činností. K výživě obyvatelstva a k vyprodukování přebytku pro export bylo potřeba devatenácti lidí z dvaceti. Dnes je k výživě 220 miliónů obyvatel potřeba jednoho člověka z dvaceti a ještě k tomu jsou Spojené státy největším světovým vývozcem potravin.

Co způsobilo tento zázrak? Určitě ne systém centrálního řízení. Státy, které se spoléhají na centrální řízení hospodářství, jako je Rusko a jeho satelity, Čína, Jugoslávie a Indie, dnes v zemědělství zaměstnávají od jedné čtvrtiny do jedné poloviny z celkového počtu pracovních sil a přesto, aby se vyhnuly hladomorům, jsou často závislé na americkém zemědělství. V průběhu rychlého rozvoje zemědělství ve Spojených státech hrál stát zanedbatelnou roli. V druhé polovině devatenáctého století byly zakládány zemědělské střední školy, které prostřednictvím státem financovaných služeb rozšiřovaly vzdělání a technologie. Přesto hlavním zdrojem zemědělské revoluce byla bezpochyby soukromá iniciativa svobodného a všem otevřeného trhu - vyjma zahanbující skutečnosti - otrokářství. Nejprudší rozvoj nastal po zrušení instituce otroctví. Milióny přistěhovalců z celého světa byly svobodny, aby pracovaly pro sebe, jako nezávislí farmáři a obchodníci, nebo aby pracovaly pro jiné, za vzájemně dohodnutých podmínek. Přistěhovalci byli svobodni, aby experimentovali s novými technologiemi - ke své škodě, když experiment ztroskotal, ke svému prospěchu, jestliže uspěl. Od státu se jim dostávalo málo podpory. A co je důležitější, potýkali se jen s minimem státních intervencí.

Stát začal hrát v zemědělství významnou úlohu během a po Velké krizi ve třicátých letech. Působil hlavně na omezení produkce, aby uměle udržel vysoké ceny.

Rozvoj zemědělství závisel na současné průmyslové revoluci, která byla stimulována svobodou. Tak přišly nové stroje, které způsobily revoluci v zemědělství. Na druhé straně, průmyslová revoluce závisela na přílivu pracovních sil uvolněných zemědělskou revolucí. Zemědělství a průmysl tak ruku v ruce kráčely kupředu.

Smith a podobně Jefferson pokládali centralizovanou vládu za velké nebezpečí pro prostého člověka; ochranu občanů před státní tyraní viděli jako stálou potřebu. Toto bylo cílem Virginské deklarace práv (Virginia Declaration of Rights) v roce 1776 a Deklarace lidských práv Spojených států (United States Bill of Rights) v roce 1791; bylo to cílem oddělení pravomocí v americké ústavě; bylo to hlavním motivem změn v britském právním systému od vydání Magna Charta ve třináctém století až do konce devatenáctého století. Pro Smithe a Jeffersona úloha vlády byla úlohou soudce a nikoliv účastníka. Jeffersonův ideál, který vyjádřil ve svém prvním inauguračním projevu (1801), byl: "moudrá a šetrná vláda, která by měla chránit jednotlivce, aby si navzájem neublížovali a která by je jinak ponechala svobodnými, aby sami rozhodovali o svém podnikání a jeho zlepšování".

Paradoxem je, že úspěch ekonomické a „politické svobody zmenšil její přitažlivost pro pozdější myslitele. Úzce vymezená role vlády na konci devatenáctého století omezovala moc státu, která ohrožuje prostého člověka. Na druhé straně měla málo moci, aby umožnila dobrým lidem konat dobro. V tomto nedokonalém světě je stále mnoho zla. Samotný pokrok ve společnosti učinil zbývající zlo viditelnějším. Jako vždy, lidé brali za samozřejmé dobré věci. Zapomněli na nebezpečí, které vyplývá ze silné vlády. Byli přitahováni dobrem, které by silná vláda mohla vykonat, kdyby jen byla "ve správných rukou".

Tyto myšlenky začaly na počátku dvacátého století ovlivňovat vládní politiku ve Velké Británii. Začaly nabývat na síle i mezi intelektuály ve Spojených státech, ale vládní politiku neovlivnily až do začátku

Velké krize v třicátých letech. Jak ukážeme v kapitole 3, krize byla způsobena neúspěchem vlády v jedné oblasti její činnosti - ve financích - kde hrála významnou úlohu od samotného vzniku republiky. Nicméně nebyla odhalena odpovědnost vlády za krizi - ani tehdy, ani dnes. Namísto toho krize byla interpretována jako neúspěch kapitalismu volné soutěže. Tento mýtus přivedl veřejnost ke stejnému názoru, jako měli intelektuálové, ke změně pohledu na relativní odpovědnost vlády a jednotlivce. Důraz na odpovědnost jednotlivce za svůj osud byl nahrazen důrazem na roli jednotlivce, jako na pěšáka ovládaného silami mimo jeho kontrolu. Názor, že vláda má sloužit jako soudce, aby zabránila jednotlivcům omezovat

jeden druhého, byl nahrazen názorem, že vláda si má počínat jako rodič s pravomocí omezovat jedny členy společnosti ve prospěch druhých.

Tyto názory dominovaly ve vývoji, který probíhal během posledního půlstoletí ve Spojených státech. Vedly k růstu úlohy vlády na všech úrovních a přesunu moci z místních úřadů na centrální vládu. Vláda stále více brala jedněm a dávala jiným ve jménu jistoty a rovnosti. Bylo zaváděno jedno vládní opatření za druhým, aby regulovalo naše "rozhodování o svém podnikání a jeho zlepšování". (kapitola 7)

Tento vývoj byl vyvolán dobrými záměry a podporován soukromými zájmy. Dokonce i nejpřesvědčenější obhájci státu všeobecného blahobytu a paternalistického státu souhlasí s tím, že výsledkem je rozčarování. Zdá se, že ve státní sféře, stejně jako na trhu, působí neviditelná ruka, ale v případě státu působí opačným směrem: jednotlivec, který chce sloužit jen veřejnému zájmu a podporuje proto státní zásahy, je "neviditelnou rukou veden" k podpoře partikulárních zájmů, což "zcela nebylo jeho úmyslem". K tomuto závěru budeme znova a znova docházet v jednotlivých kapitolách, kde prozkoumáme - sociální jistoty (kapitola 4), rovnost (kapitola 5), vzdělání (kapitola 6), ochranu spotřebitele (kapitola 7), ochranu

pracujících (kapitola 8), nebo kontrolu inflace a podporu zaměstnanosti (kapitola 9).

Doposud, jak řekl Adam Smith, "všeobecná, stálá a nenarušovaná snaha každého člověka zlepšit své životní podmínky je základním principem, který vytvořil bohatství národů a jednotlivců", a který byl "dostatečně mocný, aby zachoval přirozený vývoj směřující k pokroku, navzdory výstřednostem vlády a navzdory nejhorším chybám státní správy. Stejně jako u zvířat, tento princip navrácí zdraví a energii, navzdory nejen nemoci, ale i špatným radám lékaře." (3) Je tomu tak, že "neviditelná ruka" Adama Smithe prozatím dokázala eliminovat umrtvující dopady jiné neviditelné ruky, která ovládá politiku.

Zkušenost posledních let - zpomalení růstu a pokles produktivity - vyvolávají pochybnosti, zda neviditelná ruka bude dostatečně silná, aby překonala umrtvující vliv státu, jestliže budeme pokračovat v nastoupené cestě a budeme vládě ponechávat stále více moci, pokud budeme dovolovat "nové třídy" - úředníkům - utrácet

stále větší díl našich příjmů, prý v našem zájmu. Dříve nebo později - a spíše dříve, jak si mnoho z nás myslí - stále větší vláda postupně zničí jak blahobyť, za který vděčíme svobodnému trhu, tak i lidskou svobodu, která je tak výmluvně popsána v Deklaraci nezávislosti.

Ještě jsme nedosáhli bodu odkud není návratu. Stále máme ještě tolik svobody volby, abychom se rozhodli, zda pokračovat stále rychleji na "cestě k otroctví" jak Friedrich Hayek nazval svou hlubokomyslnou a působivou knihu, nebo, zda úžeji vymežeme pravomoci vlády a budeme se více spoléhat na dobrovolnou spolupráci mezi jednotlivci, abychom tak dosáhli našich cílů. Skončí náš zlatý věk v tyranii a bídě, které jsou stavem, ve kterém žila a žije většina lidstva? Nebo budeme mít moudrost, předvídatost a odvahu změnit směr, poučit se z omylů a pak mít prospěch ze "znovuzrození svobody"?

Jestliže se máme moudře rozhodnout, musíme porozumět základním principům našeho systému, jak ekonomickým principům Adama Smithe, které vysvětlují, jak může vzniknout složitý systém a vzkvétat bez státního řízení; jak můžeme spolupracovat bez donucení (kapitola 1); tak porozumět politickým principům, které definoval Thomas Jefferson (kapitola 5). Musíme pochopit, proč mohou státní intervence způsobit tolik škod (kapitola 2). Musíme pochopit intimní vztah mezi politickou a ekonomickou svobodou.

Naštěstí se proud obrací. Ve Spojených státech, ve Velké Británii, v zemích Západní Evropy a v mnoha jiných zemích, roste poznání škodlivosti silné vlády, roste nespokojenost s výsledky prováděné politiky. Tento posun se odráží nejen ve veřejném mínění, ale také v politické sféře. Stává se politicky výhodné, aby naši představitelé zpívali jinou písničku - a možná, aby i jinak jednali. Očekáváme další významnou změnu ve veřejném mínění. Máme možnost postrkovat veřejné mínění směrem k většímu důrazu na iniciativu jednotlivce a dobrovolnou spolupráci, spíše, než k opačnému extrému - k totálnímu kolektivismu.

V poslední kapitole se zamyslíme nad tím, jak je možné, že v demokratickém politickém systému partikulární zájmy převažují nad veřejnými. Prozkoumáme možnosti, jak napravit defekt v naší společnosti, který způsobuje takové následky, jak můžeme omezit moc vlády a přitom zachovat její základní funkce: obranu národa

před vnějším nepřítelem, ochranu před násilím spoluobčanů, rozsuzování našich sporů a umožnit nám dohodnout se na pravidlech, která budeme dodržovat.

Úvod

Od svého prvního osídlení Evropany v Novém světě - v Jamestownu v roce 1607 a Plymouthu v roce 1620 - byla Amerika magnetem pro

lidi, kteří hledali dobrodružství, prchali před tyranii nebo se jednoduše snažili najít pro sebe a své děti lepší život.

Pramínek se rozvodnil po Americké revoluci a po vzniku Spojených států amerických a stal se povodní v devatenáctém století, kdy se milióny lidí valily přes Atlantik a menší počet přes Pacifik, hnáni bídou a tyranii, přitahováni vidinou svobody a hojnosti.

Když přijeli, nenalezli ulice vydlážděné zlatem; nenašli lehký život. Nalezli svobodu a možnost plně využít svých schopností. Tvrdou prací, vynalézavostí, podnikavostí a štěstím většina z nich byla dost úspěšná v realizaci svých snů a nadějí. Dodala tak odvahu svým příbuzným a přátelům, aby se i oni připojili.

Příběh Spojených států je příběhem hospodářského zázraku, který byl možný díky dvěma myšlenkám, které byly uvedeny do praxe - obě byly shodou okolností publikovány ve stejném roce, v roce 1776.

Jeden zdroj myšlenek byl tématem knihy "Bohatství národů", mistrovské knihy, která ze Skota Adama Smithe učinila otce moderní ekonomické vědy. Analyzovala způsob, jakým tržní systém může kombinovat svobodu jednotlivce ke sledování vlastních cílů, na jedné straně, s rozsáhlou spoluprací a dělbu práce, které jsou v ekonomice potřebné k zabezpečení obživy, oblékání, bydlení, na druhé straně. Klíčová myšlenka Adama Smithe byla, že obě strany směny mohou na směně něco získat a pokud směna bude přísně dobrovolná, pak se žádná směna neuskuteční, dokud na ní obě strany něco nezískají. Není potřeba žádné vnější síly, žádného nátlaku, žádného omezení svobody, aby se mezi jednotlivci dosáhla spolupráce, když všichni z této spolupráce mohou mít prospěch. Adam Smith píše, že tímto způsobem jednatel, který "sleduje pouze vlastní zisk" je "veden neviditelnou rukou k cíli, který nebyl součástí jeho záměrů. A není vždy ke škodě společnosti, že záměry jednotlivce byly jiné. Tím, že jednatel sleduje vlastní cíle, často

podporuje cíle společnosti efektivněji, než kdyby chtěl sledovat cíle společnosti. Nepoznal jsem případ, kdy by něco dobrého přineslo ovlivnění trhu ve veřejném zájmu." (1)

Druhý zdroj myšlenek byla uveden v Deklaraci nezávislosti (Declaration of Independence), vypracované Thomasem Jeffersonem, aby vyjádřil všeobecné mínění svých spoluobčanů. Byl vytvořen nový národ, první v historii, který byl založen na principu svobody jednotlivce k prosazování vlastních hodnot: "Tyto pravdy pokládáme za zjevné, že všichni lidé byli stvořeni jako sobě rovní a svým Stvořitelem byli vybaveni jistými nezadatelnými právy; mezi nimiž jsou právo na život, svobodu a právo na snahu o dosažení štěstí."

Skoro o století později tyto myšlenky vyjádřil přímo a jednoznačně John Stuart Mill.

"Jediným způsobem, jakým se lidstvo může ochránit před porušováním svobody ze strany jiných členů společnosti, je sebeobrana ... Jedinou právoplatnou možností použití násilí vůči kterémukoliv členovi civilizované společnosti je případ, kdy je nutné zabránit poškození práv jiných členů společnosti. Jeho vlastní dobro, a~ morální nebo fyzické, není dostatečným ospravedlněním ... Jediným jednáním, ve kterém je odpovědný společnosti, je případ, kdy je ohrožen zájem jiných jednotlivců. Pokud jeho jednání se týká jen jeho samotného, je jeho nezávislost po právu absolutní. Jedinec je suverénní, pokud se jedná o jeho tělo a duši." (2)

Mnohé v historii Spojených států se točí kolem snahy uvést do praxe principy obsažené v Deklaraci nezávislosti - od boje proti otroctví, završeném nakonec Občanskou válkou, přes snahy o rovnost v možnostech, až k nedávné snaze o rovnost ve výsledku.

Ekonomická svoboda je základní podmínkou politické svobody. Tím, že umožní lidem spolupracovat bez donucení a bez centrálního

řízení, omezuje oblast, ve které může být realizována politická moc. Roztříštěním moci navíc svobodný trh omezuje možnosti koncentrace politické moci. Koncentrace politické a ekonomické moci v jedněch rukou je spolehlivým receptem na vznik tyranie.

Kombinace politické a ekonomické svobody způsobila zlatý věk jak ve Velké Británii, tak ve Spojených státech v devatenáctém století. Spojené státy prosperovaly dokonce ještě více než Británie. Začaly s čistým štítem: méně rozporů mezi skupinami a vrstvami obyvatelstva; méně státních omezení; více prostoru pro podnikavost a inovaci; a celý kontinent čekající na pokolení.

Výhody svobody jsou velmi jasně demonstrovány v zemědělství. Když byla vyhlášena nezávislost, méně než tři milióny lidí evropského a afrického původu obývalo úzký pruh země kolem východních břehů. Zemědělství bylo hlavní hospodářskou činností. K výživě obyvatelstva a k vyprodukování přebytku pro export bylo potřeba devatenácti lidí z dvaceti. Dnes je k výživě 220 miliónů obyvatel potřeba jednoho člověka z dvaceti a ještě k tomu jsou Spojené státy největším světovým vývozcem potravin.

Co způsobilo tento zázrak? Určitě ne systém centrálního řízení. Státy, které se spoléhají na centrální řízení hospodářství, jako je Rusko a jeho satelity, Čína, Jugoslávie a Indie, dnes v zemědělství zaměstnávají od jedné čtvrtiny do jedné poloviny z celkového počtu pracovních sil a přesto, aby se vyhnuly hladomorům, jsou často závislé na americkém zemědělství. V průběhu rychlého rozvoje zemědělství ve Spojených státech hrál stát zanedbatelnou roli. V druhé polovině devatenáctého století byly zakládány zemědělské střední školy, které prostřednictvím státem financovaných služeb rozšiřovaly vzdělání a technologie. Přesto hlavním zdrojem zemědělské revoluce byla bezpochyby soukromá iniciativa svobodného a všem otevřeného trhu - vyjma zahanbující skutečnosti - otrokářství. Nejprudší rozvoj nastal po zrušení instituce otroctví. Milióny přistěhovalců z celého světa byly svobodny, aby pracovaly

pro sebe, jako nezávislí farmáři a obchodníci, nebo aby pracovaly pro jiné, za vzájemně dohodnutých podmínek. Přistěhovalci byli svobodni, aby experimentovali s novými technologiemi - ke své škodě, když experiment ztroskotal, ke svému prospěchu, jestliže uspěl. Od státu se jim dostávalo málo podpory. A co je důležitější, potýkali se jen s minimem státních intervencí.

Stát začal hrát v zemědělství významnou úlohu během a po Velké krizi ve třicátých letech. Působil hlavně na omezení produkce, aby uměle udržel vysoké ceny.

Rozvoj zemědělství závisel na současné průmyslové revoluci, která byla stimulována svobodou. Tak přišly nové stroje, které způsobily revoluci v zemědělství. Na druhé straně, průmyslová revoluce závisela na přílivu pracovních sil uvolněných zemědělskou revolucí. Zemědělství a průmysl tak ruku v ruce kráčely kupředu.

Smith a podobně Jefferson pokládali centralizovanou vládu za velké nebezpečí pro prostého člověka; ochranu občanů před státní tyraníí viděli jako stálou potřebu. Toto bylo cílem Virginské deklarace práv (Virginia Declaration of Rights) v roce 1776 a Deklarace lidských práv Spojených států (United States Bill of Rights) v roce 1791; bylo to cílem oddělení pravomocí v americké ústavě; bylo to hlavním motivem změn v britském právním systému od vydání Magna Charta ve třináctém století až do konce devatenáctého století. Pro Smithe a Jeffersona úloha vlády byla úlohou soudce a nikoliv účastníka. Jeffersonův ideál, který vyjádřil ve svém prvním inauguračním projevu (1801), byl: "moudrá a šetrná vláda, která by měla chránit jednotlivce, aby si navzájem neubližovali a která by je jinak ponechala svobodnými, aby sami rozhodovali o svém podnikání a jeho zlepšování".

Paradoxem je, že úspěch ekonomické a politické svobody zmenšil její přitažlivost pro pozdější myslitele. Úzce vymezená role vlády na konci devatenáctého století omezovala moc státu, která ohrožuje

prostého člověka. Na druhé straně měla málo moci, aby umožnila dobrým lidem konat dobro. V tomto nedokonalém světě je stále mnoho zla. Samotný pokrok ve společnosti učinil zbývající zlo viditelnějším. Jako vždy, lidé brali za samozřejmé dobré věci. Zapomněli na nebezpečí, které vyplývá ze silné vlády. Byli přitahováni dobrem, které by silná vláda mohla vykonat, kdyby jen byla "ve správných rukou".

Tyto myšlenky začaly na počátku dvacátého století ovlivňovat vládní politiku ve Velké Británii. Začaly nabývat na síle i mezi intelektuály ve Spojených státech, ale vládní politiku neovlivnily až do začátku Velké krize v třicátých letech. Jak ukážeme v kapitole 3, krize byla způsobena neúspěchem vlády v jedné oblasti její činnosti - ve financích - kde hrála významnou úlohu od samotného vzniku republiky. Nicméně nebyla odhalena odpovědnost vlády za krizi - ani tehdy, ani dnes. Namísto toho krize byla interpretována jako neúspěch kapitalismu volné soutěže. Tento mýtus přivedl veřejnost ke stejnému názoru, jako měli intelektuálové, ke změně pohledu na relativní odpovědnost vlády a jednotlivce. Důraz na odpovědnost jednotlivce za svůj osud byl nahrazen důrazem na roli jednotlivce, jako na pěšáka ovládaného silami mimo jeho kontrolu. Názor, že vláda má sloužit jako soudce, aby zabránila jednotlivcům omezovat

jeden druhého, byl nahrazen názorem, že vláda si má počínat jako rodič s pravomocí omezovat jedny členy společnosti ve prospěch druhých.

Tyto názory dominovaly ve vývoji, který probíhal během posledního půlstoletí ve Spojených státech. Vedly k růstu úlohy vlády na všech úrovních a přesunu moci z místních úřadů na centrální vládu. Vláda stále více brala jedněm a dávala jiným ve jménu jistoty a rovnosti. Bylo zaváděno jedno vládní opatření za druhým, aby regulovalo naše "rozhodování o svém podnikání a jeho zlepšování". (kapitola 7)

Tento vývoj byl vyvolán dobrými záměry a podporován soukromými zájmy. Dokonce i nejpřesvědčenější obhájci státu všeobecného blahobytu a paternalistického státu souhlasí s tím, že výsledkem je rozčarování. Zdá se, že ve státní sféře, stejně jako na trhu, působí neviditelná ruka, ale v případě státu působí opačným směrem: jednotlivec, který chce sloužit jen veřejnému zájmu a podporuje proto státní zásahy, je "neviditelnou rukou veden" k podpoře partikulárních zájmů, což "zcela nebylo jeho úmyslem". K tomuto závěru budeme znova a znova docházet v jednotlivých kapitolách, kde prozkoumáme - sociální jistoty (kapitola 4), rovnost (kapitola 5), vzdělání (kapitola 6), ochranu spotřebitele (kapitola 7), ochranu pracujících (kapitola 8), nebo kontrolu inflace a podporu zaměstnanosti (kapitola 9).

Doposud, jak řekl Adam Smith, "všeobecná, stálá a nenarušovaná snaha každého člověka zlepšit své životní podmínky je základním principem, který vytvořil bohatství národů a jednotlivců", a který byl "dostatečně mocný, aby zachoval přirozený vývoj směřující k pokroku, navzdory výstřednostem vlády a navzdory nejhorším chybám státní správy. Stejně jako u zvířat, tento princip navrácí zdraví a energii, navzdory nejen nemoci, ale i špatným radám lékaře." (3) Je tomu tak, že "neviditelná ruka" Adama Smithe prozatím dokázala eliminovat umrtvující dopady jiné neviditelné ruky, která ovládá politiku.

Zkušenost posledních let - zpomalení růstu a pokles produktivity - vyvolávají pochybnosti, zda neviditelná ruka bude dostatečně silná, aby překonala umrtvující vliv státu, jestliže budeme pokračovat v nastoupené cestě a budeme vládě ponechávat stále více moci, pokud budeme dovolovat "nové třídy" - úředníkům - utrácet

stále větší díl našich příjmů, prý v našem zájmu. Dříve nebo později - a spíše dříve, jak si mnoho z nás myslí - stále větší vláda postupně zničí jak blahobyt, za který vdčíme svobodnému trhu, tak i lidskou svobodu, která je tak výmluvně popsána v Deklaraci nezávislosti.

Ještě jsme nedosáhli bodu odkud není návratu. Stále máme ještě tolik svobody volby, abychom se rozhodli, zda pokračovat stále rychleji na "cestě k otroctví" jak Friedrich Hayek nazval svou hlubokomyslnou a působivou knihu, nebo, zda úžeji vymežíme pravomoci vlády a budeme se více spoléhat na dobrovolnou spolupráci mezi jednotlivci, abychom tak dosáhli našich cílů. Skončí náš zlatý věk v tyranii a bídě, které jsou stavem, ve kterém žila a žije většina lidstva? Nebo budeme mít moudrost, předvídatost a odvahu změnit směr, poučit se z omylů a pak mít prospěch ze "znovuzrození svobody"?

Jestliže se máme moudře rozhodnout, musíme porozumět základním principům našeho systému, jak ekonomickým principům Adama Smithe, které vysvětlují, jak může vzniknout složitý systém a vzkvétat bez státního řízení; jak můžeme spolupracovat bez donucení (kapitola 1); tak porozumět politickým principům, které definoval Thomas Jefferson (kapitola 5). Musíme pochopit, proč mohou státní intervence způsobit tolik škod (kapitola 2). Musíme pochopit intimní vztah mezi politickou a ekonomickou svobodou.

Naštěstí se proud obrací. Ve Spojených státech, ve Velké Británii, v zemích Západní Evropy a v mnoha jiných zemích, roste poznání škodlivosti silné vlády, roste nespokojenost s výsledky prováděné politiky. Tento posun se odráží nejen ve veřejném mínění, ale také v politické sféře. Stává se politicky výhodné, aby naši představitelé zpívali jinou písničku - a možná, aby i jinak jednali. Očekáváme další významnou změnu ve veřejném mínění. Máme možnost postrkovat veřejné mínění směrem k většímu důrazu na iniciativu jednotlivce a dobrovolnou spolupráci, spíše, než k opačnému extrému - k totálnímu kolektivismu.

V poslední kapitole se zamyslíme nad tím, jak je možné, že v demokratickém politickém systému partikulární zájmy převažují nad veřejnými. Prozkoumáme možnosti, jak napravit defekt v naší

společnosti, který způsobuje takové následky, jak můžeme omezit moc vlády a přitom zachovat její základní funkce: obranu národa

před vnějším nepřítelem, ochranu před násilím spoluobčanů, rozsuzování našich sporů a umožnit nám dohodnout se na pravidlech, která budeme dodržovat.

Kapitola 1: Síla trhu

Všichni denně používáme nespočet výrobků a využíváme nespočet služeb. Činíme tak proto, abychom jedli, oblékali se, chránili se před přírodními vlivy nebo jen proto, abychom se bavili. Považujeme za samozřejmost, že když tyto věci chceme koupit, jsou nám k dispozici. Nikdy se nezamyslíme nad tím, kolik lidí sehraje svou částečnou úlohu při poskytování těchto výrobků a služeb. Nikdy si nepoložíme otázku, jak se stalo to, že v obchůdku na rohu nebo v obchodním středisku nalezneme v regálech zboží, které chceme koupit, a jak je možné, že většina z nás si na tyto věci dokáže vydělat.

Je přirozené předpokládat, že někdo musí vydat příkazy, aby zajistil, že jsou vyráběny "správné" výrobky ve "správném" množství a že jsou doručeny na "správná" místa. Skutečně, tento postup je jednou z metod, jak organizovat velký počet lidí, je to metoda řízení armády.' Generál rozkáže plukovníkovi, plukovník majorovi, major poručíkovi, poručík četaři a četař vojínovi.

Avšak tato metoda může být jedinou metodou řízení pouze ve velmi malé skupině lidí. Dokonce i ta nejautokratičtější hlava rodiny nemůže řídit každý čin své rodiny pouze na základě rozkazů. Žádná větší armáda nemůže být řízena pouze rozkazy. Generál pochopitelně nemůže mít všechny informace potřebné k řízení každého pohybu nejnižších podřízených. V každém článku řetězu rozkazů musí mít voják, ať už důstojník nebo vojín, prostor pro to,

aby vzal v úvahu konkrétní situaci, o které nadřizený nemůže být informován. Rozkaz tak musí být doplněn o prvek dobrovolné spolupráce, který je méně viditelný a je nenápadnější než rozkaz. Proto dobrovolná spolupráce je metodou koordinování činnosti velkých skupin, která stojí na pevnějších základech.

Rusko je klasický příklad velkého hospodářství proklamovaně řízeného rozkazem, jinak řečeno, je příkladem centrálně plánované ekonomiky. Plánovité řízení je však více fikcí než skutečností. Na každém stupni řízení hospodářství vstupuje do hry prvek dobrovolné spolupráce, který doplňuje nebo dokonce ruší striktní příkazy plánu - někdy legálně, jindy ilegálně.(1)

V zemědělství je povoleno zemědělcům, pracujícím na plný úvazek ve státní farmě, pěstovat zemědělské plodiny a chovat domácí zvířata na malých soukromých pozemcích pro jejich vlastní potřebu nebo na prodej na relativně svobodných trzích. Záhumenky tvoří méně než 1 % zemědělské půdy v zemi a přesto se tvrdí, že produkují skoro třetinu zemědělské výroby v Sovětském svazu ("tvrdí se", protože pravděpodobně je skrytě realizována i část produkce státních podniků jako produkce ze záhumenků).

Na trhu práce jsou jednotlivci zřídka nuceni pracovat v určitém zaměstnání. Různé mzdy jsou nabízeny za různé druhy práce a občané se pak o tato zaměstnání ucházejí, podobně jako v kapitalistických zemích. Po nástupu do zaměstnání mohou být propuštěni nebo mohou změnit zaměstnání za jiné, které jim více vyhovuje. Existuje mnoho omezení, která určují, kdo a kde může pracovat, a zákon samozřejmě zakazuje povolání podnikatele. Přesto existuje mnoho nelegálních povolání (např. melouchářství), která vytvářejí rozsáhlou černou ekonomiku. Rozmístování pracovníků ve velkém měřítku příkazy není žádoucí a zjevně není žádoucí ani přílišné potlačování soukromé podnikatelské aktivity.

Atraktivnost různých povolání v Sovětském svazu často závisí na možnostech mimozákonných nebo nezákonných melouchů. Moskván, kterému se pokazí zařízení v domácnosti, často může čekat měsíce na opravu, když si ji objedná ve státním podniku. Také si ale může najmout meloucháře - velmi pravděpodobně někoho, kdo pracuje ve stejném oboru ve státním podniku. Nájemník bude mít rychle provedenou opravu, melouchář dosáhne vedlejšího příjmu. A oba dva jsou spokojeni.

Prvky dobrovolné spolupráce vzkvétají, protože náklady na jejich odstranění by byly příliš vysoké, a tak svobodný trh existuje v rozporu s oficiální marxistickou ideologií. Soukromá pole mohou být zakázána, ale hladomor v třicátých letech je varováním, jakou cenu by bylo potřeba zaplatit za takové rozhodnutí. Sovětské hospo-

dářství je nyní stěží modelem efektivnosti. Bez prvků svobodného trhu by pracovalo s ještě nižší výkonností. Nedávné tragické zkušenosti z Kambodže ukazují, kolik stojí pokus obejít se bez trhu úplně.

Stejně jako žádná společnost nefunguje výlučně na základě rozkazu, tak naopak žádná nefunguje pouze na základě dobrovolné spolupráce. Každý společenský systém obsahuje nějaké donucovací prvky. Tyto prvky nabývají mnoha forem. Mohou být přímočaré, jako armádní odvody, zákaz obchodu s heroinem nebo soudní rozhodnutí, aby konkrétní osoby provedly nebo neprovedly určité činnosti. Druhý extrém jsou skryté formy donucování, jako je stanovení vysokých daní na tabákové výrobky s cílem omezit kouření - výzva, ne-li přímo rozkaz některých z nás jiným členům společnosti.

Je tu ale velký rozdíl, který spočívá v míře donucování - zda dobrovolná směna je hlavně skrytou činností, která vzkvétá kvůli strnulosti dominantního donucovacího prvku nebo je-li svobodný trh dominantním principem organizace společnosti, doplňovaným ve

větší či menší míře donucováním. Skrytá dobrovolná směna může zabránit kolapsu plánované ekonomiky, může ji umožnit, aby živořila, a dokonce dosáhla i určitého pokroku. Nemůže ale podlomit tyranii, na které většinou plánované ekonomiky spočívají. Hospodářství převážně založené na dobrovolné směně naopak v sobě obsahuje potenciál jak pro růst prosperity, tak i lidské svobody. Nemusí sice svého potenciálu v každém ohledu využít, ale neznáme příklad jediné společnosti, která by dosáhla prosperity a svobody bez toho, aby dobrovolná kooperace a směna byly hlavním principem organizace společnosti. Přinejmenším toto je poučením z dosavadní historie. Mnoho společností založených na dobrovolné spolupráci nedosáhlo ani prosperity, ani svobody, ačkoliv tyto společnosti obojího dosáhly ve větší míře než autoritářské společnosti. Dobrovolná směna a dobrovolná spolupráce jsou jak nutnou podmínkou prosperity, tak i svobody.

SPOLUPRÁCE ZALOŽENÁ NA DOBROVOLNOSTI

Leonard E. Read napsal okouzující příběh "Já, tužka a můj rodokmen". (1) Příběh živě ukazuje, jak dobrovolná směna umožňuje miliónům lidí vzájemnou spolupráci. Pan Read, hlasem "obyčejné dřevěné tužky, která je důvěrně známá všem chlapcům, dívkám a dospělým, kteří umějí číst a psát", začíná příběh neuvěřitelným prohlášením, že "nikdo na světě neví, jak mě vyrobit". Pak vypravuje o všech věcech, které jsou potřeba k výrobě tužky. Nejprve dřevo, které pochází ze stromu "cedru s rovnými vlákny rostoucího v severní Kalifornii a Oregonu". Pokácení stromu a jeho doprava k železnici vyžaduje mít "pily a nákladní auta a lana a ... nespočet dalších strojů. K jejich výrobě je zapotřebí mnoha lidí a mnoha povolání: těžba rudy, výroba oceli a její opracování na pily, sekery, motory; pěstování konopí a jeho zpracování až k pevnému a silnému lanu; a dřevorubecké tábory s postelemi a kaplemi, ... nespočet lidí mělo podíl na každém šálku kávy vypitém dřevorubci!"

Pak pan Read pokračuje vyprávěním o dopravě dřeva k pile, o zpracování klád, o dopravě zpracovaného dřeva z Kalifornie do továrny Wilkes-Barre, kde tužka, která vypráví příběh, byla vyrobena. A to máme teprve dřevo tužky. Tuha uvnitř pochází z grafitu těženého na Ceylonu, který se po mnoha komplikovaných procesech stává tuhou uprostřed tužky.

Kousek kovu, obroučka, na vršku tužky je mosaz. "Pomyslete na všechny lidi", říká, "kteří těží zinek a měď a umí z těchto přírodních surovin udělat blýskavé kousky mosazi."

To, co se nazývá "gumou", ve skutečnosti gumou není. Pan Read nám říká, že guma se používá pouze jako pojivo. Mazání způsobuje gumová složka vyráběná z řepkového oleje z Indonésie chemickou reakcí s chloridem siřným.

Po tom všem říká tužka: "Troufne si nyní někdo odporovat mému tvrzení, že žádný člověk na Zemi mě neumí vyrobit?"

Nikdo z tisíců lidí, kteří se podíleli na výrobě tužky, neplnil svůj úkol proto, že chtěl tužku. Někteří z nich dokonce nikdy v životě tužku neviděli a nevěděli by, k čemu je dobrá. Každý na svou práci pohlížel jako na prostředek k tomu, aby dostal zboží a služby, které chtěl - zboží a služby, které vyrábíme proto, abychom dostali tužku, kterou chceme. Pokaždé, když jdeme do obchodu koupit si tužku, vyměňujeme kousek naší práce za nesmírně malé množství práce, kterou každý z tisíců výrobců tužky přispěl k její výrobě.

Ještě více udivující je, že tužka vůbec byla vyrobena. Neexistuje přitom člověk sedící v centrálním úřadě a vydávající rozkazy těm tisícům lidí. Žádná vojenská policie nevyvolává provedení rozkazů.

Ti lidé žijí v různých zemích, mluví různými jazyky, mají různá náboženství, dokonce mohou jeden druhého nenávidět, přesto žádný

z těchto rozdílů jim nezabrání, aby společně vyrobili tužku. Jak se to může stát? Adam Smith nám dal odpověď již před dvěma sty lety.

ÚLOHA CEN

Klíčová myšlenka knihy "Bohatství národů" (Wealth of Nations) Adama Smithe je zdánlivě jednoduchá: jestliže směna mezi dvěma stranami je dobrovolná, neuskuteční se, pokud obě strany nebudou věřit, že na směně něco získají. Mnoho omylů v ekonomice vyplývá ze zanedbání tohoto prostého faktu, z tendence domnívat se, že existuje neměnný koláč, že jedna strana může získat pouze na úkor strany druhé.

Tato skutečnost je zcela zřejmá v případě prosté směny mezi dvěma jednotlivci. Daleko složitější je pochopit, jak to může umožňovat lidem žijícím po celém světě spolupráci na základě jejich vlastních osobních zájmů.

Ceny jsou mechanismem, který plní tento úkol bez přítomnosti centrálního řízení, bez nutnosti, aby lidé spolu mluvili nebo jeden druhého měli rádi. Když kupujete tužku nebo svůj denní chléb, nevíte, jestli tužka byla vyrobena, respektive obilí vypěstováno, bělochem nebo černochem, Číňanem nebo Indem. Výsledkem je, že systém cen umožňuje lidem vzájemnou spolupráci v určité fázi jejich života a přitom je nechá kráčet vlastními cestami za svými záležitostmi a nutí je respektovat zájmy všech ostatních.

Záblesk geniality Adama Smithe je v poznání, že ceny, které vznikly transakcemi mezi prodávajícími a kupujícími, zkrátka na svobodném trhu, mohou koordinovat činnost miliónů lidí, při které si každý hledí svých zájmů a koordinuje ji takovým způsobem, že každý spolupráci získává. Tehdy to byla ohromující myšlenka a je jí dodnes, myšlenka, že ekonomický řád může vzniknout jako mimovolný důsledek činností mnoha lidí, kdy každý jedná na základě osobního zájmu.

Systém cen funguje tak dobře, tak efektivně, že po většinu času si jej ani neuvědomujeme. Neuvědomujeme si, jak dobře funguje, až do

okamžiku, kdy systém cen je narušen a přestane fungovat, a dokonce i v takovém okamžiku zřídka rozpoznáme zdroj potíží.

Dlouhé fronty u benzínových čerpadel, které se náhle objevily za ropné krize vyvolané embargem OPEC a během další ropné krize po revoluci v Iránu na jaře a v létě 1979, jsou zjevnými příklady z posledních let. V obou případech došlo k silnému narušení nabídky v zahraničí. Fronty se ale neobjevily v Japonsku a v Německu, přestože tyto země jsou zcela závislé na dovážené ropě. Fronty vznikly v USA, přestože těží velké množství vlastní ropy, z jednoho nebo spíše z jediného důvodu, protože legislativa spravovaná vládními úřady zabránila systému cen, aby fungoval. V některých oblastech byla cena benzínu uměle držena pod úroveň, která by přirozeně odpovídala množství dostupného benzínu a počtu zákazníků, kteří by byli ochotni, nebo schopni benzín za takovou cenu nakupovat. Zásoby byly rozdělovány do jednotlivých oblastí země příkazem a nikoliv přirozeně podle tlaků poptávky vyjádřené cenou. Výsledkem byl přebytek benzínu v některých oblastech a nedostatek doprovázený frontami u čerpadel v jiných. Hladké fungování cenového systému, který po desetiletí zajišťoval, že zákazník si mohl pohodlně a bez čekání nakoupit benzín u kteréhokoli z mnoha benzínových čerpadel, bylo nahrazeno byrokratickou improvizací.

Ceny vykonávají v organizaci ekonomických činností tři funkce: za prvé předávají informaci; za druhé motivují k zavádění nejméně nákladných výrobních procesů a vedou k nejhodnotnějšímu využívání dostupných zdrojů; za třetí určují, kdo a kolik dostane vyprodukovaného zboží, tedy rozdělují příjem. Všechny tři funkce jsou vzájemně spjaté.

Přenos informací

Předpokládejme, že z nějakého důvodu se zvýší poptávka po tužkách, řekněme, že do škol přijde silný ročník. Velkoobchodní sklady zjistí, že prodávají více tužek. Objednají více tužek u dodavatelů. Dodavatelé objednají více tužek u výrobců. Výrobci objednají více dřeva, více mosazi, více grafitu, více všeho, čeho je potřeba k výrobě. Aby donutili své dodavatele více vyrábět, nabídnou za suroviny vyšší ceny. Vyšší ceny umožní výrobcům najmout více

pracovních sil, aby uspokojili vyšší poptávku. Aby získali více dělníků, nabídnou vyšší mzdy nebo lepší pracovní podmínky. Takto se, jako kruhy na hladině, bude stále více po celém světě šířit informace, že vzrostla poptávka po tužkách nebo abychom byli přesnější, že vzrostla poptávka po výrobcích, které tyto výrobci produkují, z důvodů, které výrobce ani nemusí znát.

Cenový systém přenáší pouze důležité informace a sděluje je pouze lidem, kteří tuto informaci potřebují. Producenti dřeva nemusí vědět, zda potřeba tužek vzrostla kvůli nástupu silných ročníků do škol nebo proto, že je potřeba vyplnit tužkou o 14 tisíc vládních formulářů více. Dokonce ani nemusí vědět, že vzrostla poptávka po tužkách. Potřebují jen vědět, že někdo je za dřevo ochoten zaplatit více a že vyšší cena bude platit dostatečně dlouho na to, aby se vyplatilo uspokojit poptávku. Oba údaje jsou prezentovány na trhu prostřednictvím cen, první je obsažen v současné ceně, druhý v ceně nabízené za budoucí dodávky.

Hlavním problémem v šíření informací je zahlcení příjemce nepotřebnými informacemi. Cenový systém tento problém automaticky řeší. Lidé, kteří zprostředkovávají informaci, jsou motivováni, aby hledali lidi, kteří informaci potřebují a jsou v postavení, v němž informaci mohou použít. Výrobce tužek je ve spojení s lidmi, kteří prodávají dřevo, které používá. Neustále se snaží najít jiné dodavatele, kteří mu nabídnou lepší výrobek nebo

nižší cenu. Podobně i producent dřeva je ve styku se svými zákazníky a snaží se získat zákazníky nové. Na druhé straně lidé, kteří nepracují se dřevem a nehodlají se jím v budoucnu zabývat, se nebudou o ceny dřeva zajímat a informace o nich budou ignorovat.

Předává informací prostřednictvím cen je dnes značně usnadněno organizovaným trhem a díky dosažené úrovni komunikací. Je to fascinující cvičení projít si ceny, které jsou denně publikovány například ve Wall Street Journal, aniž bychom se zmiňovali o bezpočtu jiných specializovaných publikací. Ceny takřka okamžitě odrážejí události ve světě. Cena mědi okamžitě vzroste, když vypukne revoluce ve vzdálené zemi, která je významným exportérem mědi nebo když je z jiné příčiny narušena těžba mědi. Abyste poznali, jak dlouho bude podle mínění informovaných lidí ovlivněna těžba mědi, stačí prostudovat ceny dlouhodobých zakázek, které najdete na téže straně.

Málo čtenářů Wall Street Journal se zajímá o více uvedených cen. Většinu z nich budou prostě ignorovat. Wall Street Journal neposkytuje tyto informace z humánních pohnutek nebo proto, že si uvědomují, jak jsou tyto informace důležité pro fungování ekonomiky. Spíše jsou k této službě vedeni stejným cenovým systémem, jehož fungování takto podporují. Shledali, že budou mít vyšší náklad nebo budou moci žádat vyšší cenu za noviny, které publikují informace přenášené různými cenovými soubory.

Ceny nepředávají informaci pouze jedním směrem, od finálních kupujících k maloobchodníkům, velkoobchodníkům, výrobcům a k vlastníkům surovinových zdrojů; informace je předávána i v opačném směru. Předpokládejme, že lesní požár nebo stávková ztenčí zásoby dřeva. Cena dřeva začne stoupat. To sdělí výrobci tužek, že se mu vyplatí používat méně dřeva a že se mu nevyplatí vyrábět více tužek, pokud je nebude schopen prodat i za vyšší cenu. Nižší výroba umožní obchodníkům žádat vyšší ceny a vyšší cena bude informovat finálního uživatele, že se mu vyplatí psát i kratší tužkou, než ji

vyhodí nebo že bude lépe koupit mechanickou tužku. Opět nebude vědět, proč tužky zdražily, bude jen vědět, že se tak stalo.

Cokoliv, co zabraňuje cenám volně vyjadřovat poměr nabídky a poptávky, ovlivňuje také přenos informace. Soukromý monopol, kontrola určité komodity jedním výrobcem nebo kartelem výrobců, je jedním příkladem. To sice neznemožní přenos informace prostřednictvím cenového systému, ale informaci pozmění. Čtyřnásobné zvýšení cen ropy kartelem OPEC v roce 1973 předalo velmi významnou informaci. Nicméně tato informace nebyla odrazem náhlého poklesu nabídky ropy nebo výsledků nového geologického průzkumu, ani ničeho fyzického nebo technického charakteru, co by se vztahovalo k relativní dostupnosti ropy. Zvýšení cen jednoduše předalo informaci, že skupina zemí uzavřela dohodu o pevných cenách a o rozdělení trhu.

Úřední stanovení cen ropy a jiných energetických surovin provedené vládou USA způsobilo, že informace o důsledcích rozhodnutí států OPEC se nedostala k finálním spotřebitelům ropy. Výsledkem bylo posílení kartelu OPEC tím, že se v USA díky nižším cenám nesnížila spotřeba ropných produktů. Dalším důsledkem bylo zavedení silných donucovacích prvků v americké ekonomice kvůli

rozdělování nedostatkové suroviny (prováděné Ministerstvem energetiky s rozpočtem 10 mld. US\$ na rok 1979 a zaměstnávajícím 20 tisíc lidí).

Přes rozsah a význam zásahů do cenového systému ze strany soukromého sektoru je stát v současnosti hlavním původcem intervencí na trhu prostřednictvím cel a jiných omezení mezinárodního obchodu, cen a mezd (viz kapitola 2), vládní regulace určitých průmyslových výroby (viz kapitola 7), monetární a fiskální politiky, vyvolávající pádící inflaci (viz kapitola 9). Zasahuje i množství jiných prostředků.

Jedním z hlavních nepříznivých dopadů pádící inflace je umrtvení přenosu informace prostřednictvím cen. Jestliže například poroste cena dřeva, výrobce nepozná, zda růst cen dřeva je způsoben inflací nebo vyšší poptávkou, respektive nižší nabídkou. Informace důležitá pro organizaci práce je zejména informace o relativních cenách, cena jednoho výrobku ve srovnání s jiným. Vysoká míra inflace a zejména silně proměnlivá míra inflace utopí tuto informaci v nic neříkajícím chaosu.

Motivace

Efektivní předání přesné informace je zbytečné, pokud nejsou lidé s motivací jednat, jednat správně a v souladu s obdrženou informací. Producentovi dřeva je k ničemu informace o vzrůstu cen dřeva, pokud není nějak zainteresován reagovat na vyšší cenu dřeva dodávkou většího množství. Krása systému volné tvorby cen je v tom, že poskytuje jak informaci, tak i motivaci reagovat na tuto informaci, jakož i prostředky k provedení.

Tato funkce ceny je úzce spjata s třetí funkcí, s určením rozdělování příjmu. Nemůže být vysvětlena samostatně. Příjem výrobce, který získá jako výsledek svých činností, je dán rozdílem mezi tím, co získá za své zboží či služby, a toho, co zaplatí za jejich výrobu. Porovnává jedno s druhým tak, aby o něco vyšší produkce přidala na ziscích stejně jako na nákladech. Vyšší cena pak posouvá tuto mez.

Obecně platí, že čím více se vyrábí, tím více roste cena za jednotku produkce. Musí využít dřevo v méně dostupných nebo v méně vhodných lokalitách; musí najmout méně kvalifikovanou

pracovní sílu nebo zaplatit vyšší mzdy, aby přilákal kvalifikované dělníky z jiných odvětví. Avšak vyšší ceny mu nyní umožňují nést vyšší náklady, a tím mu poskytují jak motivaci ke zvýšení produkce, tak i prostředky k nárůstu výroby.

Ceny motivují nejen ke zvýšení produkce tak, aby se uspokojila poptávka, ale také motivují k efektivnějšímu způsobu výroby. Předpokládejme, že jeden druh dřeva se stane vzácnějším, tím i dražším než jiné druhy. Výrobce tužek dostane tuto informaci prostřednictvím vyšší ceny jednoho druhu dřeva. Jelikož jeho zisk je rovněž dán rozdílem mezi příjmy a výdaji, je motivován k tomu, aby vzácnějším dřevem začal šetřit. Vezměme jiný příklad. Cena za používání ruční nebo motorové pily závisí na ceně obou druhů pil, na množství práce, kterou je možno s danými typy pil vykonat a na mzdách za práci s motorovou, respektive ruční pilou. Podnik těžící dřevo je motivován k tomu, aby získal odpovídající technické znalosti a kombinoval je s informací zprostředkovanou cenami tak, aby minimalizoval náklady.

Je tu i jiný, elegantnější příklad ilustrující jemnost cenového systému. Nárůst cen ropy způsobený kartelem OPEC v roce 1973 mírně posunul rovnováhu směrem k ručním pilám tím, že zvýšil náklady na provoz motorových pil. Pokud se zdá být přitažený za vlasy, vezměme si dopad na používání diesellových a benzínových tahačů používaných na stahování klád a na jejich dopravu na pily.

V našem příkladu postoupíme o krok dále. Vyšší cena ropných produktů, pokud byla umožněna, zvýšila cenu výrobků, které spotřebovávaly více ropy oproti výrobkům s nižší spotřebou. Spotřebitelé byli motivováni zaměnit jeden výrobek druhým. Nejzřetelnějším příkladem je posun zájmu od velkých k malým automobilům a od vytápění naftou k vytápění uhlím nebo dřevem. Půjdeme ještě dále k podružnějším efektům. Relativní cena dřeva vzrostla, ať už díky vyšším nákladům na jeho těžbu nebo jako důsledek vyšší poptávky po dřevě jako náhradním zdroji energie. Výsledná vyšší cena tužek způsobí, že uživatelé jsou motivováni šetřit tužky! A tak dále do nekonečna.

Probrali jsme prozatím motivaci z hlediska výrobců a spotřebitelů. Funguje ale také v případě dělníků a vlastníků jiných výrobních

činitelů. Vyšší poptávka po dřevě vyvolá růst mezd dřevorubců. To signalizuje, že po tomto druhu práce je větší

poptávka než dřívě. Vyšší mzda motivuje dělníky chovat se podle informace. Někteří dělníci, kterým je lhostejné, zda jsou dřevorubci nebo dělají něco jiného, stanou se nyní pravděpodobně dřevorubci. Více mladých lidí vstupujících na trh práce se stane dřevorubci. Také tady intervence vlády, například stanovením minimálních mezd nebo zásah odborů, které si vymohou omezené nábory pracovních sil, může zkreslit předávanou informaci nebo může lidem zabránit, aby se podle této informace svobodně rozhodovali. (viz kapitola 8)

Informace o cenách - ať už to jsou mzdy v různých povoláních, pozemková renta a míra zisku v různých odvětvích - není jedinou informací ovlivňující rozhodnutí o konkrétním použití existujícího zdroje. Dokonce ani nemusí být nejdůležitější informací, zejména v případě, že zdrojem, který hodláte použít, je vaše vlastní práce. Rozhodnutí záleží na osobních preferencích a možnostech - to, co velký ekonom Alfred Marshall nazval souhrnem finančních a nefinančních výhod a nevýhod různých povolání. Uspokojení z práce může kompenzovat nízkou mzdu. Na druhé straně vysoké mzdy mohou kompenzovat nepříjemné práce.

Rozdělování příjmu

Příjem, který každá osoba dostává prostřednictvím trhu, je určen, jak jsme již viděli, rozdílem mezi příjmy za prodej zboží a služeb a náklady na jejich produkci. Příjmy se skládají zejména z přímých plateb za výrobní činitele, které vlastníme - z příjmů za naši práci, za použití půdy, budov nebo za jiný kapitál. Příklad podnikatele, například výrobce tužek, je jiný pokud jde o formu, ale podstata zůstává stejná. I jeho příjem je závislý na množství a druhu výrobních činitelů, které vlastní, a na ceně, kterou trh ustanoví, ačkoliv jeho hlavním výrobním činitelem může být schopnost podnikat, koordinovat výrobní činitele a jejich využití, podstupovat riziko atd. Také může vlastnit jiné výrobní činitele používané v

podnikání, a pak je část jeho příjmu odvozena od tržní ceny za jejich použití. Tato situace je podobná u moderních korporací. Volně používáme termín "příjem korporace" nebo "příjem podniku". Jde tu o přenesený význam. Korporace je prostředníkem mezi svými vlastníky, akcionáři na jedné straně a výrobními činiteli odlišnými od akciového kapitálu, jejichž služby kupuje na straně druhé. Příjem mají pouze lidé a dosahují jej prostřednictvím trhu za zdroje, které vlastní, ať už ve formě akcií, obligací, půdy nebo jejich vlastní pracovní síly.

V zemích, jako jsou Spojené státy, je hlavním výrobním činitelem schopnost člověka pracovat - ekonomy nazývaná "lidským kapitálem". Asi tři čtvrtiny všech příjmů vytvářených ve Spojených Státech jsou kompenzace zaměstnancům (mzdy a platy plus doplatky) a asi polovinu zbytku tvoří příjmy vlastníků farem a jiných podniků, které jsou souhrnem plateb za osobní služby a za použití kapitálu.

Akumulace fyzického kapitálu - továren, dolů, správních budov, obchodních domů, dálnic, železnic, letišť, aut, letadel, lodí; přehrad, rafinérií, elektráren, domů, ledniček, praček a tak dále - měla zásadní význam pro ekonomický růst. Bez této akumulace bychom nikdy tohoto rozvoje nedosáhli. Kdyby se neuchoval zděděný kapitál nashromážděný jednou generací, tak by zisk vytvořený jednou generací příští generace promrhala.

Akumulace lidského kapitálu ve formě růstu vzdělání a kvalifikace, prodloužení délky života a zlepšování zdravotního stavu hraje také důležitou roli. Tyto dva druhy kapitálu se vzájemně ovlivňují a posilňují. Fyzický kapitál umožňuje lidem zvýšit jejich produktivitu práce tím, že je vybaví pracovními prostředky. Schopnost lidí vynalézt nové formy fyzického kapitálu, nové metody k maximálnímu využití fyzického kapitálu a organizovat použití lidského i fyzického kapitálu v neustále větším měřítku umožňuje zvyšovat produktivitu fyzického kapitálu. Jak fyzický, tak lidský

kapitál vyžadují péči a obnovu. V případě lidského kapitálu je to daleko obtížnější a nákladnější, což je hlavní důvod, proč výnosy z lidského kapitálu rostly daleko rychleji než výnosy z fyzického kapitálu.

Kapitál, který vlastníme, je částečně výsledkem náhody, částečně výsledkem naší volby a volby jiných. Náhoda ovlivňuje naše geny a jejich prostřednictvím naše fyzické a psychické schopnosti. Náhoda ovlivňuje sociální a rodinné prostředí, do něhož se rodíme a jehož výsledkem je příležitost rozvinout naše fyzické a psychické schopnosti. Náhodné jsou i další zdroje, které můžeme zdědit po příbuzných nebo po jiných dárcích. Náhoda může omezit nebo rozšířit prostředky, se kterými začínáme. Naše volba také hraje významnou roli. Naše rozhodnutí o způsobu využití zdrojů, jestli budeme pracovat tvrdě nebo jen lehce, jaké povolání si zvolíme, jaký podnik, budeme-li šetřit nebo utrácet - to vše určí, zda budeme k původním zdrojům přidávat, vylepšovat je nebo z nich odčerpávat. Podobná rozhodnutí rodičů, dobrodinců a miliónů dalších lidí, kteří k nám nemají přímý vztah, ovlivní to, co nám bude dáno do vinku.

Cena, kterou stanovuje trh za naše služby, je ovlivňována podobně zmatenou směsicí náhody a volby. Hlas Franka Sinatry byl vysoce ceněn ve Spojených státech dvacátého století. Byl by stejně vysoce hodnocen v Indii ve dvacátém století, kdyby se narodil a žil tam? Schopnosti lovce byly vysoce ceněny v Americe osmnáctého a devatenáctého století, mnohem menší cenu mají v Americe století dvacátého. Schopnosti baseballového hráče dnes přináší daleko větší příjmy než ve dvacátých letech. Toto všechno je ovlivněno náhodou a volbou - v těchto případech volbou spotřebitelů, která stanovuje poměrné tržní ceny za různé věci. Cena, kterou dostáváme za naše služby, závisí také na našich rozhodnutích, kde se usadíme, jak využijeme naše zdroje, komu budeme prodávat jejich služby atd.

V každé společnosti, bez ohledu na její organizaci, vždy existuje nespokojenost s rozdělováním příjmu. Všichni těžko chápeme, proč

bychom měli dostávat méně než jiní, kteří si nezasluhují o nic více než my, jak se nám zdá - nebo proč bychom měli dostávat více než tolik jiných, jejichž potřeby se zdají být stejně naléhavé. Sousedovo pole se vždy zdá být zelenější, a proto viníme stávající systém. V příkazovém systému jsou hněv a nespokojenost namířeny proti vládcům. V systému svobodného trhu jsou namířeny proti trhu.

Jedním výsledkem byl pokus oddělit od ceny jednu její funkci rozdělování příjmů - od jejích ostatních funkcí - předávání informace a vytváření motivace. Mnoho vládních opatření ve Spojených státech a jiných zemích, které převážně spoléhaly na principy svobodného trhu, se zaměřilo na změnu v rozdělování příjmů stanovených trhem a na vytvoření jiného a rovnoměrnějšího rozdělování příjmů. Stále je patrný silný tlak veřejného mínění na další kroky v tomto směru. Tento společenský pohyb hlouběji prodiskutujeme v kapitole 5.

Jakkoli si můžeme přát něco jiného, není prostě možné používat ceny k předávání informace a k vytváření motivace reagující na tuto informaci, aniž bychom nechali ceny ovlivňovat, ne-li plně určovat rozdělení příjmu. Jestliže to, co člověk dostává, nebude záviset na ceně za poskytované služby jeho výrobních činitelů, jaký jiný motiv můžeme mít, abychom vyhledali informace o cenách nebo jednali na základě této informace? Jestliže příjem Reda Adaira by byl stejný, ať by podstoupil nebo nepodstoupil riziko při utěšňování ropných vrtů, které se vymkly kontrole, proč by se měl do takové nebezpečné věci pouštět? Mohl by to udělat jednou kvůli zábavě. Ale udělal by z toho své hlavní povolání? Kdyby váš příjem byl stejný za těžkou jako za lehkou práci, proč byste měli tvrdě pracovat? Proč byste se měli namáhat hledat kupce, který vám nabídne více za to, co prodáváte, když z toho nemáte žádný prospěch? Jestliže nemáte žádnou výhodu z akumulovaného kapitálu, proč byste měli odložit svou spotřebu a neutratit všechno hned? Proč spořit? Jak by se jinak vytvořil existující fyzický kapitál, aniž by se dobrovolně omezovali jednotlivci? Když nebude odměna za zvelebování akumulovaného

nebo zděděného kapitálu, proč jej neutratit? Jestliže se cenám zamezí ovlivňovat rozdělování příjmů, ceny pak nebudou moci být použity ani k jiným účelům. Jedinou alternativou je příkaz. Nějaká autorita bude muset určit, co kdo má vyrábět a kolik. Autorita bude muset rozhodnout, kdo bude muset zametat ulice a kdo bude řídit továrnu, kdo bude policista a kdo lékař.

Těsné spojení mezi třemi funkcemi ceny bylo prokázáno jiným způsobem v komunistických zemích. Ideologie těchto zemí se koncentruje na údajné vykořisťování práce za kapitalismu a na z toho vyplývající nadřazenost společnosti založené na Marxově poučce: "Každý podle svých schopností, každému podle jeho potřeb". Ale nemožnost vytvořit hospodářství postavené pouze na příkazu znemožnila i úplné oddělení příjmů od cen.

Co se týká fyzického kapitálu, půdy, budov a podobně, byly tyto vlády schopny zajít nejdále až ke státnímu vlastnictví. Ale i tady se projevuje nedostatek motivace udržovat a zkvalitňovat fyzický kapitál. Když něco patří všem, nepatří to nikomu a nikdo nemá zájem udržovat a zlepšovat jeho stav. Proto budovy v Sovětském svazu - stejně jako sociální byty ve Spojených státech - vypadají sešle už za dva roky po dostavění, proto stroje ve státních podnicích

jsou tak poruchové a neustále vyžadují opravy, proto se občané musí uchýlovat k černému trhu, aby využili svůj osobní kapitál pro své osobní potřeby.

Co se týče lidských zdrojů, nebyly komunistické vlády schopny jít tak daleko, jako u fyzických zdrojů, ačkoliv se o to pokoušely. Do určité míry musely dokonce lidem povolit vlastnit sama sebe a nechat je činit vlastní rozhodnutí. Musely nechat působit ceny a nechat ceny ovlivňovat rozhodování lidí a ovlivňovat příjmy. Samozřejmě, že stát tyto ceny deformoval, zabránil jim, aby se staly cenami tržními, ale komunistické vlády nebyly schopny eliminovat tržní síly.

Zřejmá neefektivnost příkazového systému vedla k diskusím plánovačů v socialistických zemích - Rusku, Československu, Maďarsku, Číně - o možnosti většího použití tržních sil při organizaci výroby. Na jedné konferenci ekonomů z Východu a Západu jsme jednou slyšeli brilantní řeč marxistického ekonomy z Maďarska. Znovuobjevil pro sebe Smithovu "neviditelnou ruku trhu". Významný, i když poněkud opožděný, intelektuální čin. Nicméně se ji pokusil vylepšit tak, že by se cena použila jen k přenosu informací a k efektivní organizaci práce, ale už nikoliv k rozdělování příjmu. Není třeba říkat, že chyboval v teorii, stejně jako komunistické státy chybovaly v praxi.

ŠIRŠÍ POHLED

"Neviditelná ruka" Adama Smithe se obecně týká případu nákupu a prodeje zboží a služeb za peníze. Ale hospodářská činnost není zdaleka jedinou oblastí, kde vznikla komplikovaná a vyspělá struktura jako neuvědomělý důsledek spolupráce velkého počtu lidí, kteří spolupracují a přitom každý sleduje vlastní zájmy.

Vezměte si například jazyk. Je to komplikovaný systém, který se stále mění a vyvíjí. Má dobře definovaná pravidla, která nenaplánovala žádná centrální instituce. Nikdo nestanovil, jaká slova mají být do jazyka zařazena, jakými gramatickými pravidly se má jazyk řídit, která slova mají být přídavná a která podstatná jména. Francouzská akademie se snažila řídit změny ve francouzštině, ale to byl už jen pozdní vývoj jazyka. Francouzská akademie byla založena dlouho poté, co francouzština byla vysoce strukturovaným

jazykem a sloužila pouze k tomu, aby pečetila změny, nad nimiž neměla kontrolu. Pro jiné jazyky takové instituce existovaly zřídka.

Jak se vyvinul jazyk? Podobně jako se prostřednictvím trhu vyvinul hospodářský řád - dobrovolnou spoluprací jednotlivců, kteří si v tomto případě chtěli vyměňovat informace nebo klepy, podobně, jako je tomu na trhu u zboží a služeb. Slovům byl přisouzen určitý

smysl a doplňovala se další slova podle potřeby. Vyvinula se gramatika a později byla kodifikována do pravidel. Dvě strany, které spolu chtěly komunikovat, současně těžily ze společné dohody o používaných slovech. Jak stále větší a větší okruh lidí považoval za výhodné komunikovat s ostatními, tak se šířilo obecné používání jazyka, které je dnes kodifikováno ve slovnících. Nikde tady není donucovací prvek, nenajdete plánovače, který má moc přikazovat, ačkoliv v poslední době školský systém sehrál významnou úlohu ve standardizaci jazyka.

Jiným příkladem je vědecké poznání. Struktura disciplín-fyziky, chemie, meteorologie, filozofie, literatury, sociologie, ekonomie nebyla výsledkem vědomého rozhodnutí někoho. Věda jako Otesánek jen "stále rostla". Bylo tomu tak, protože učenci to považovali za vhodné. Struktura není pevná, ale mění se, jak se mění potřeby.

Růst jakékoli oblasti uvnitř disciplíny se řídí přesně stejnými principy jako růst trhu. Vědci spolupracují, protože to shledávají vzájemně prospěšným. Jeden od druhého přebírají to, co považují za užitečné. Vyměňují si poznatky - verbální komunikací, posíláním nepublikovaných prací, publikacemi v časopisech a v knihách. Spolupráce se odehrává ve světovém měřítku, stejně jako trh. Ocenění kolegů má velmi podobnou funkci, jakou má finanční odměna na trhu. Touha dosáhnout ocenění své práce kolegy vede vědce k napnutí sil ve vědecky efektivním směru. Celek je více než pouhý součet jednotlivých prací, když jeden vědec staví na práci druhého. Jeho práce se zase stává základem pro další rozvoj. Moderní fyzika je stejně tak produktem svobodného trhu myšlenek, jako je moderní automobil produktem svobodného trhu zboží. Také tady, zejména v poslední době, byl rozvoj značně ovlivněn vládními zásahy, které ovlivnily jak dostupné zdroje, tak i poptávku po určitém druhu znalostí. Přesto zde vláda sehrála druhořadou úlohu.

Je vskutku velkou ironií, že mnoho vědců, kteří zastávali myšlenku centrálně plánovaného hospodářství, velmi jasně rozpoznalo

nebezpečí hrozící vědeckému pokroku v případě státního plánování vědy, nebezpečí toho, že budou stanoveny jiné priority, než jaké se spontánně vynoří z tápání a výzkumů jednotlivých vědců.

Hodnotový žebříček společnosti, její kultura, společenské konvence - všechno se vyvíjí stejným způsobem, skrze dobrovolnou směnu a spontánní spolupráci. Složitá struktura vzniká cestou pokusů a omylů, přijímáním a odmítáním. Nikdy žádný monarcha nestanovil, že hudba oblíbená v Kalkatě se má diametrálně odlišovat od hudby oblíbené, řekněme, ve Vídni. Tyto zcela odlišné hudební kultury se vyvinuly nezávisle, bez toho, aby někdo "to tak naplánoval". Vyvinuly se tak společenským vývojem podobným biologickému - ačkoliv samozřejmě jednotlivé státy nebo zvolené vlády mohou ovlivňovat směr společenského vývoje podporováním jednoho umělce nebo druhu hudby tak, jak to dělají bohatí jedinci.

Struktury vzniklé na základě dobrovolné směny, ať je to jazyk, věda, hudba nebo hospodářský systém, žijí svým vlastním životem. Jsou schopny nabývat různých forem za různých situací. Dobrovolná směna může vytvořit jednotu v jedné oblasti a vytvořit různorodost v jiné. Je to jemný proces, jehož obecné principy lze snadno pochopit, ale jehož výsledky se dají jen stěží předvídat.

Tyto příklady ukazují nejen na ohromný prostor pro volnou směnu, ale také na to, jak široký význam musí být přisouzen pojmu "zájem". Úzké omezení na vlastní otázky trhu vedlo k úzkému vymezení zájmu jednotlivce jako sobectví, jako krátkozrakého zájmu zaměřeného pouze na okamžitou materiální výhodu. Ekonomové byli káráni, že údajně své dalekosáhlé závěry odvozují od zcela nerealistického ideálu ekonomického člověka, který je pouze počítacím strojem, reagujícím jen na finanční stimuly. To je velký omyl. Vlastní zájem není krátkozraké sobectví. Je to všechno, co

člověka zajímá, čeho si cení, jaké sleduje cíle. Vědci toužící posunout hranice své vědy, misionáři toužící obrátit pohany na pravou víru, filantrop toužící přinést úlevu strádajícím - všichni sledují své vlastní zájmy, tak jak je oni chápou, jak je soudí podle svých hledisek.

ÚLOHA VLÁDY

Kde vstupuje vláda do tohoto obrazu? Vláda je do jisté míry formou dobrovolné spolupráce, způsobem, který si lidé zvolili jako prostředek k dosažení některých svých cílů, prostřednictvím vládních institucí, protože věří, že je to nejefektivnější prostředek, jak jich dosáhnout.

Nejjasnějším příkladem je místní vláda v podmínkách, kde si lidé mohou zvolit místo, kde budou žít. Můžete se rozhodnout žít v jedné komunitě spíše než v jiné, na základě služeb, které místní vláda poskytuje. Jestliže se vláda angažuje v činnostech, které se vám nelíbí nebo je neholdáte platit a tyto činnosti převažují nad činnostmi, které se vám líbí nebo které platit chcete, můžete "volit nohama" a přestěhovat se jinam. Existuje konkurence, sice omezená, ale reálná, tak dlouho, dokud máte k dispozici alternativy.

Vláda ale znamená více než uvedený příklad. Je také považována za instituci, která má monopol na legitimní použití síly nebo hrozby silou, vytváří prostředky, kterými někteří z nás mohou v rámci zákona donucovat jiné silou. Role vlády v tomto základním smyslu se silně měnila v čase a lišila se i podle zemí v určité době. Většina této knihy pojednává o tom, jak se měnila úloha vlády v USA v posledních desetiletích a jaké důsledky měla její činnost.

V tomto úvodním nástinu bychom se chtěli zabývat jinou otázkou. Jaká role by měla být svěřena vládě ve společnosti, jejíž členové chtějí dosáhnout co největší svobodu volby jako jednotlivci, rodiny, nebo členové dobrovolných skupin nebo jako občané organizovaného státu?

Je těžké vylepšit odpověď , kterou nám před dvěma sty lety dal Adam Smith:

"Jestliže nebudeme uvažovat systémy založené na preferencích, nebo donucování, pak se sám nabídne zjevný a jednoduchý systém přirozené svobody. Necht' je dána člověku, který neporušuje zákon, naprostá svoboda prosazovat své zájmy způsobem, jaký sám uzná za vhodný a nechme jeho podnik nebo jeho kapitál konkurovat jiným lidem nebo skupinám lidí. Stát necht' je zcela zbaven povinností, protože jeho jednání je vystaveno nesčetným omylům, neboť neomylnost je mimo veškerou lidskou moudrost a vědění; necht' je zbaven povinnosti řídit podnikání soukromých osob

a směřovat je k povoláním nejvhodnějším pro zájmy společnosti. V systému přirozené svobody má panovník pouze tři povinnosti, o které musí dbát; tři povinnosti velkého významu, povinnosti, které jsou prosté a snadno pochopitelné prostým rozumem: za první povinnost chránit společnost před násilím a invazí jiných nezávislých společností lidí; za druhé povinnost chránit každého člena společnosti před nespravedlností a utiskováním ze strany jiného člena společnosti neboli povinnost ustanovit přesné vykonávání spravedlnosti; za třetí zavedení a udržování určitých veřejných institucí a činností, které nikdy nemohou být v zájmu žádného jednotlivce nebo malé skupiny jednotlivců, protože výnosy nemohou nikdy pokrýt náklady jednotlivce nebo malé skupiny jednotlivců, přestože se vyplatí společnosti jako celku." (3)

První dvě povinnosti jsou jasné a prosté: ochrana jednotlivce před útlakem pocházejícím jak zvenčí, tak i zevnitř společnosti. Dokud nejsou jednotlivci takto chráněni, neexistuje svoboda volby. Ozbrojená loupež ve stylu "peníze nebo život" sice nabízí možnost volby, ale nikdo to nemůže popsat jako svobodnou volbu nebo následující směnu jako dobrovolnou.

Samozřejmě, jak si opakovaně v této knize ukážeme, jedna věc je vyhlásit, k čemu by instituce, a zejména vládní instituce, měla sloužit; a zcela jiná věc je, k čemu instituce potom slouží ve skutečnosti. Záměry osob, které instituci zakládají, a osob, které ji potom řídí, se často ostře liší. Stejně důležité je, že dosažené výsledky se často velmi liší od plánovaných.

Od armády a policie se požaduje, aby bránily útlaku zvnějšku i zevnitř. Neplní vždy svou úlohu a moc, kterou jsou obdařeny, je často použita k jiným účelům. Hlavním problémem při vytváření a zachování svobodné společnosti je zajistit, aby se moc svěřená vládě k zajištění svobody nestala hrozbou omezení svobody. Zakladatelé našeho státu s tímto problémem zápasili při návrhu ústavy. My máme tendenci na tuto hrozbu zapomínat.

Druhá povinnost podle Adama Smithe sahá za úzkou funkci ochrany občanů před fyzickým násilím. Obsahuje požadavek "přesného vykonávání spravedlnosti". Žádná dobrovolná směna, která je komplikovanější nebo zabírá delší časový úsek, nemůže být prosta rozporů. Na světě není dost papíru, aby se mohly předem definovat všechny možnosti, které mohou nastat, a přesně popsat

závazky jednotlivých stran. Musí existovat možnost rozsoudit rozpory. Smír může být dobrovolný a nemusí znamenat intervenci vlády. Ve Spojených státech se většina sporů, které se týkají obchodních smluv, řeší pomocí soukromých arbitrů, kteří jsou vybráni předem dohodnutým způsobem. Jako odpověď na tuto potřebu vyrostl rozsáhlý soukromý justiční systém. Avšak soud poslední instance poskytuje státní soudní systém.

Tato úloha vlády také obsahuje podporu dobrovolné směny stanovením obecných pravidel - pravidel hospodářské a společenské hry, kterou občané ve svobodné společnosti hrají. Většina obvyklých příkladů je spojená se soukromým vlastnictvím. Vlastním dům. Vstupujete neoprávněně na můj pozemek, když mi přelétáte svým

letadlem tři metry nad střechou? Sto metrů? Tisíc? Neexistuje žádná přirozená hranice, kde začínají má práva a končí vaše práva. Hlavní způsob, jakým se společnost domlouvá na vlastnických právech je prostřednictvím obecných nekodifikovaných pravidel, ačkoliv v poslední době hraje rostoucí úlohu legislativa.

Třetí povinnost podle Adama Smithe se týká nejproblémovější otázky. Sám ji považoval za úzce omezenou povinnost. Od té doby byla použita k odůvodnění široké palety vládních činností. Podle našeho názoru popisuje platnou povinnost vlády zachovávat a posilovat svobodnou společnost; může být ale interpretována i tak, aby ospravedlnila neomezené rozšíření vládní moci.

Platným argumentem mohou být náklady na výrobu některého druhu zboží nebo na službu pouze prostřednictvím dobrovolné směny. Vezměme si jeden jednoduchý příklad k vysvětlení třetí povinnosti podle Adama Smithe, který on sám použil při jejím vysvětlování: "Městské ulice a všeobecně přístupné silnice mohou být vybudovány na základě dobrovolné směny. Náklady pak uhrazeny z vybraných poplatků. Ale náklady na vybírání těchto poplatků mohou být vysoké vzhledem k nákladům na údržbu a budování ulic a silnic. Je to "veřejná práce", která nemusí být v zájmu každého jednotlivce ... aby cesty vybuodoval a udržoval je ... ačkoliv to může být v zájmu společnosti jako celku."

Složitější příklad zahrnuje dopad na "třetí strany", lidi, kteří nejsou účastníky konkrétní směny. Klasický je příklad "obtěžování kouřem". Vaše pec vypouští saze, které ušpiní límeček třetí strany.

Nevědomky jste zatížili třetí stranu náklady. Bude chtít uhradit cenu za znečištěný límeček. Pro vás ale není výhodné identifikovat všechny ty, které jste poškodili nebo naopak, pro poškozené nebude výhodné identifikovat ty, kteří škodu způsobili, a vymáhat na vás jednotlivě odškodnění nebo uzavřít s nimi dohodu.

Dopad na třetí strany může mít i pozitivní následek, přínos. Vyzdobíte si okolí domu a kolemjdoucí se těší z krásného pohledu. Není vhodné po nich požadovat za toto privilegium peníze, přestože by byli ochotni zaplatit za pohled na vaše krásné květiny.

Použijeme-li technického žargonu, objeví se "nedokonalosti trhu" díky "vnějším" nebo "vedlejším" dopadům, které není vhodné kompenzovat přímou úhradou poškozeným třetím stranám (příliš by to stálo), které se nedobrovolně účastnily směny.

Skoro všechno, co děláme, dopadá na třetí strany, jakkoli málo a jakkoli vzdáleně. Z tohoto pohledu může Smithova třetí povinnost odůvodnit skoro všechny navrhované státní zásahy. Ale je tu zádrhel. Opatření vlády také mají dopad na třetí strany. Chyby státu, stejně jako nedokonalosti trhu, vznikají v důsledku vnějších a vedlejších efektů. Jestliže jsou takové efekty důležité u tržní transakce, pak budou důležité i pro státní transakce zamýšlené jako náprava "nekonalosti trhu". Hlavním zdrojem značných dopadů na třetí strany ze soukromých transakcí je obtížnost určit externí náklady. V případě, že je jednoduché určit, kdo ztratil a kdo získal a kolik, je pak jednoduché nahradit nedobrovolnou směnu dobrovolnou nebo přinejmenším požadovat individuální odškodnění. Jestliže v důsledku vaší nedbalosti nabouráte cizí auto, můžete být donucen zaplatit škodu přesto, že směna byla nedobrovolná. Jestliže by bylo jednoduché zjistit či límečky jste znečistili, bylo by i možné poškozeným nahradit způsobenou škodu nebo naopak poškození by vám mohli platit, abyste vypouštěl méně kouře.

Pro soukromé strany je obtížné určit, kdo koho poškozuje a kdo na kom vydělává. Výsledkem pokusu vlády o nápravu situace může být zhoršení stavu - přenesení nákladů na nevinné třetí strany nebo poskytnutí výhod náhodným kolemstojícím. Aby vláda svou činnost mohla financovat, musí vybírat daně, které samy o sobě ovlivňují to, co daňoví poplatníci dělají - další dopad na třetí stranu. Navíc každý

nárůst vládní moci zvětšuje nebezpečí, že vláda namísto toho, aby sloužila většině občanů, se stane prostředkem pro

získání výhod jedněch na úkor druhých. Jak si ukážeme, každé vládní opatření má za sebou tovární komín.

Dobrovolná směna může mít větší dopady na třetí strany, než by se mohlo zdát. Vezměme si jednoduchý příklad. Spropitné v restauracích je společenský zvyk, který vede k tomu, že lidem, které neznáte, zajišťujete lepší služby. Naopak i vám je zajišťován lepší servis jednáním jiných skupin lidí v rámci dopadu na třetí strany. Nicméně dochází k takovým dopadům soukromých činností na třetí strany, které ospravedlňují vládní intervenci. Poučením ze zneužívání třetí povinnosti Adama Smithe není, že vládní intervence je vždy neoprávněná, ale to, že bychom po zastáncích vládní intervence měli požadovat důkazy o její prospěšnosti. Měli bychom zavést praxi zkoumání jak výnosů, tak i nákladů a záporů vládní intervence a požadovat, aby výnosy převyšovaly náklady ještě před přijetím vládních opatření. Tento postup je doporučován nejen vzhledem k nesnadnému ocenění skrytých nákladů vládní intervence, ale také z jiného důvodu. Zkušenost ukazuje, že jakmile jednou vláda přijme nějaké opatření, zřídka ho zruší. Opatření nemusí splnit očekávání, ale přesto je pravděpodobnější, že se bude rozvíjet, že dostane větší finanční podporu, než to, že neúspěch opatření povede k jeho omezení nebo zrušení.

Čtvrtou úlohou vlády, kterou Adam Smith výslovně neuvádí, je povinnost vlády chránit členy společnosti, kteří nemohou být považováni za "svéprávná individua". Tato povinnost, stejně jako třetí povinnost Adama Smithe, je také náchylná k rozsáhlému zneužívání. Přesto je nevyhnutelná.

Svoboda je obhájitelná pouze pro odpovědné jedince. Nevěříme ve svobodu šilenců nebo dětí. Nějak musíme stanovit hranici svéprávnosti, přestože vnáší základní rozpor do našeho ideálu

svobody. Nemůžeme kategoricky odmítnout paternalismus v případě těch, které nepovažujeme za svéprávné.

U dětí přenecháváme odpovědnost v první instanci rodičům. Rodina, a nikoliv jedinec, vždy byla a dále zůstává základním stavebním kamenem společnosti, ačkoliv její význam byl zjevně oslaben, což je jeden z neblahých důsledků růstu paternalismu státu. Přesto delegování odpovědnosti za děti na rodiče vyplývá spíše z účelnosti než z principu. Věříme, a z dobrých důvodů, že rodiče mají na svých dětech větší zájem než kdokoli jiný a můžeme

se tak na ně spolehnout, že své děti budou chránit a že zajistí jejich rozvoj v plnoprávné osoby. Přesto rodičům nepřiznáváme právo nakládat s dětmi podle libovůle - bít je, vraždit je nebo je prodat do otroctví. Děti jsou embrya plnoprávných občanů. Mají svá nezadatelná práva a nejsou pouhou hračkou v rukou svých rodičů.

Tři povinnosti Adama Smithe i naše čtyři povinnosti vlády jsou skutečně "veledůležité", ale jsou daleko méně "prosté a snadno pochopitelné prostým rozumem", než předpokládal. Ačkoliv nemůžeme posoudit vhodnost nebo nevhodnost navrhaných vládních opatření pouhým mechanickým odkazem na některou z těchto povinností, přesto jsou seznamem pravidel; která můžeme použít při stanovení bilance pro a proti. Dokonce i při nejvolnější interpretaci jsou v rozporu s mnoha vládními opatřeními - všemi těmi "systémy preferencí nebo donucování", proti kterým bojoval Adam Smith, které byly postupně zrušeny, ale objevily se znova ve formě dnešních cel, úředně stanovených cen a mezd, omezení vstupu do některých povolání a mnoha jiných odchylek od "jednoduchého systému přirozené svobody". O mnoha z nich je pojednáno v dalších kapitolách.

OMEZENÁ VLÁDA V PRAXI

V dnešním světě se zdá, že převažují velké vlády. Můžeme se dobře zeptat, zda existuje nějaký současný příklad společnosti, která je

založena převážně na principu dobrovolné směny na trhu organizujícím hospodářský život a která má vládu omezující se na naše čtyři povinnosti.

Možná nejlepším příkladem je Hong Kong - kousek země sousedící s Čínou zaujímající rozlohu menší než 1 000 km² s asi 4,5 milióny obyvatel. Hustota obyvatelstva je takřka neuvěřitelná - 14 krát vyšší než v Japonsku, 185 krát vyšší než v USA. Přesto mají jednu z nejvyšších životních úrovní v Asii - překonanou pouze Japonskem a možná Singapurem.

Hong Kong nemá žádná cla ani jiná omezení mezinárodního obchodu (vyjma několika "dobrovolných" omezení vynucených Spojenými státy a několika dalšími významnými státy). Nemá žádné státní řízení hospodářství, žádné zákony o minimální mzdě, žádné pevné ceny. Občané mohou nakupovat, od koho chtějí, investovat, kam chtějí, najmout, koho chtějí, a pracovat, pro koho chtějí.

Vláda hraje důležitou úlohu v námi úzce interpretovaných čtyřech povinnostech. Udržuje zákonost a pořádek, poskytuje prostředky pro formulaci pravidel chování, rozsuzuje pře, podporuje dopravu a komunikace a dohlíží na emisi peněz. Poskytla "státní byty" uprchlíkům z Číny. Ačkoliv vládní výdaje rostly tak, jak rostla ekonomika, přesto zůstaly jedny z nejnižších na světě, jsou jen zlomkem příjmů obyvatel. Důsledkem je, že nízké daně zachovaly motivace. Podnikatel může užívat plody své práce, ale také musí nést náklady za své chyby.

Je trochu paradoxní, že Hong Kong, korunní kolonie Velké Británie, může být moderním příkladem svobodného trhu a omezené vlády. Britští úředníci, kteří vládli Hong Kongu, mu umožnili rozkvet tím, že sledovali politiku radikálně se rozcházející s politikou státu všeobecného blahobytu, kterou přijala jejich vlast.

Ačkoliv Hong Kong je vynikajícím příkladem ze současnosti, není to v žádném ohledu nejdůležitější příklad omezené vlády a společnosti založené na principech svobodného trhu. Pro tyto příklady musíme sáhnout do historie, do 19. století. Jeden z nich - Japonsko v období třiceti let po reformách Meiji v roce 1867- si necháme na kapitole 2.

Dva další příklady jsou Velká Británie a Spojené státy. Kniha "Bohatství národů" Adama Smithe byla jednou z prvních ran vedoucích k ukončení zásahů státu do obchodu a výroby. Konečné vítězství v této bitvě přišlo o sedm let později, v roce 1846, odvoláním takzvaných obilních zákonů - Corn Laws - zákonů, které byly přijaty, aby omezily dovoz pšenice a jiných obilovin. Tak začalo třičtvrtě století zcela svobodného obchodu trvajících až do začátku I. světové války. Bylo to završení posunu k velmi omezené vládě, posunu, který začal o několik desetiletí dříve a zanechal občany Velké Británie, vyjádřeno dříve citovanými slovy Adama Smithe, "naprosto svobodné k prosazování svých zájmů způsobem, jaký sami uznají za vhodný, a svobodné nechat svůj podnik nebo svůj kapitál konkurovat jiným lidem nebo skupinám lidí."

Hospodářský vzestup byl rychlý. Dramaticky se zvýšila životní úroveň prostých lidí - a učinila viditelnějšími přetrvávající ostrůvky bída, které tak pohnutě vyličili Dickens a jiní tehdejší autoři ve

svých dílech. Populace rostla ruku v ruce se stoupající životní úrovní. Británie sílila a získávala ve světě vliv. To vše, zatímco vládní výdaje poklesly na zlomek národního důchodu - z jedné čtvrtiny národního důchodu na začátku devatenáctého století na asi jednu desetinu za královny Viktorie, v roce 1897, kdy Británie byla na samém vrcholu své slávy a moci.

Spojené státy jsou dalším výrazným příkladem. Existovala zde cla obhajovaná Alexandrem Hamiltonem v jeho slavné "Zprávě o továrnách" (Reports on Manufactures), ve které se pokusil s notnou dávkou neúspěchu oponovat názorům Adama Smithe na svobodný

trh. Ale tato cla ve srovnání se současnými poměry byla mírná a byla doprovázena jen několika málo státními omezeními, které ovlivnily domácí a zahraniční trh. Až do I. světové války byla imigrace takřka neomezená (existovalo omezení přistěhovalectví z Orientu). Jak se píše na Soše svobody:

"Dej mi své unavené, své chudé, své utlačené, kteří již chtějí svobodně vydechnout, ubohé odpadky svých přeplněných břehů. Pošli je, bezdomovce, bouří ke mně na břeh vyhozené: Pozvedám svou lampu u zlatých dveří."

Přicházeli po miliónech a po miliónech byli absorbováni. Prosperovali, protože byli ponecháni sami sobě.

Ve Spojených státech vznikl mýtus, který představoval devatenácté století jako éru loupeživých rytířů, éru drsného; neomezeného individualismu. Krutí monopolní kapitalisté údajně vykořisťovali chudinu, podporovali přistěhovalectví a pak přistěhovance nemilosrdně ždímalí. Wall Street je představován jako hlavní ulice vysávající houževnaté farmáře ze Středozápadu, kteří přežili navzdory bídě a nesnázím.

Skutečnost byla velmi odlišná. Přistěhovanci stále přicházeli. První z nich mohli být podvedeni, ale je nepředstavitelné, že by po desetiletí přicházeli do Spojených států po miliónech proto, aby byli vykořisťováni. Přicházeli proto, že naděje jejich předchůdců se většinou splnily. Ulice New Yorku nebyly vydlážděné zlatem, ale tvrdá práce, odvaha a podnikavost přinášely odměnu, jaká ve Starém světě byla nepředstavitelná. Noví příchozí putovali z východu na západ. Jak se šířili, vyrůstala města, bylo obděláváno stále více půdy. Země se stávala produktivnější a přistěhovanci se na prosperitě podíleli.

Kdyby farmáři byli vykořisťováni, jak to, že jich bylo stále více? Cena zemědělských výrobků přece klesala. Ale to byla známka

úspěchu, nikoliv úpadku. Odrážela nástup mechanizace, obdělávání větších ploch půdy, zlepšení dopravy, což vše vedlo k rychlému růstu zemědělské výroby. Posledním důkazem je, že cena půdy neustále rostla - stěží známka toho, že zemědělství bylo úpadkovým odvětvím!

Projevy bezohlednosti, charakterizované poznámkou, kterou prý kdysi řekl zvědavému reportérovi železniční magnát William H. Vanderbilt: "Veřejnost, ať jde k čertu", jsou zastíněny rozkvětem charitativní činnosti v USA v devatenáctém století. Soukromě financované základní a střední školy se množily, misionářská činnost v zahraničí rostla; nevýdělečné veřejné nemocnice, sirotčince a nespočetné další instituce vyrůstaly jako houby po dešti. Vznik skoro všech charitativních organizací, jako jsou Spolek proti týrání zvířat (Society for the Prevention of Cruelty to Animals), YMCA a YWCA, Asociace pro práva Indiánů (Indian Rights Association) a Armáda spásy (Salvation Army), pochází z těch dob. Dobrovolná spolupráce není o nic méně efektivním prostředkem pro organizování charitativní aktivity, než je pro organizování výroby pro zisk.

Charitativní činnost byla doprovázena rozvojem kultury umělecká muzea, opery, koncertní síně, muzea, veřejné knihovny vyrůstaly ve velkých i malých městech.

Státní výdaje jsou jedním měřítkem úlohy vlády. Kromě období velkých válek státní výdaje v letech 1800 až 1939 nepřesahovaly 12 procent národního důchodu. Dvě třetiny byly utraceny na úrovni států a na místní úrovni, ponějvíce na školství a budování komunikací. Až do roku 1938 výdaje federální vlády činily 3 procenta národního důchodu.

Úspěch Spojených států se často připisuje jejich bohatým přírodním zdrojům a velkému prostoru. Tyto faktory určitě sehrály svou roli - ale jestliže jsou rozhodující, jak vysvětlit úspěchy Velké Británie a

Japonska v devatenáctém století nebo Hong Kongu ve dvacátém století?

Často se tvrdí, že zatímco moderní omezená vláda byla vhodná pro řídce osídlenou Ameriku devatenáctého století, v urbanizované a industrializované společnosti musí vláda hrát daleko větší úlohu, dokonce úlohu dominantní. Tento názor vyvrátí jedna hodina v Hong Kongu.

Naše společnost bude taková, jakou si ji vytvoříme. Můžeme utvářet své instituce. Budou nás omezovat naše fyzické a duševní vlastnosti. Ale když budeme chtít, nic nám nezabrání vybudovat společnost, která bude postavena na principech dobrovolné spolupráce, společnost, která na těchto principech bude organizovat jak hospodářství, tak i jiné činnosti, společnost, která zachová a dále rozšíří lidskou svobodu, která udrží vládu v mezích, jako našeho služebníka a zabrání jí, aby se stala naším pánem.

Kapitola 2: Tyranie vlády

V "Bohatství národů " Adam Smith napsal o clech a jiných omezeních mezinárodního obchodu:

"To, co je v každé rodině považováno za rozumné jednání, těžko může být hloupostí v jednání velkých království. Může-li nám cizí země nabídnout některé komodity za nižší cenu, než za jakou jsme je sami schopni vyrábět, bude lépe, když tylo komodity nakoupíme za jinou část naší výroby, ve které naopak máme určitou výhodu... V každé zemi je a musí být zájmem velkých skupin lidí nakupovat od těch, kteří prodávají nejlevněji. Toto tvrzení je tak zřejmé, že se zdá být směšné je dokazovat. Nemuseli bychom se jím vůbec zabývat, nebýt toho, že účelová sofistika obchodníků a výrobců zmátla veřejné mínění. V tomto ohledu je jejich zájem právě opačný zájmu velkých skupin lidí."

Tato slova jsou stejně pravdivá dnes jako tehdy. Jak na domácím, tak i na zahraničním trhu je v zájmu velkých skupin lidí nakupovat z nejlevnějšího zdroje a prodávat nejdražší. Přesto působení zájmové propagandy vedlo k velkému rozšíření omezení toho, co můžeme nakupovat a prodávat, od koho nakupovat a komu prodávat a za jakých podmínek, koho můžeme zaměstnat a pro koho pracovat, kde máme bydlet, co máme jíst a pít.

Adam Smith poukazuje na "cílenou sofistiku obchodníků a výrobců". Tito lidé mohou být sice i dnes hlavními viníky, ale připojilo se k nim mnoho jiných lidí. Opravdu jen málokdo z nás nějakým způsobem neprovozuje "účelovou sofistiku". Nesmrtelná slova Puga znějí takto: "Našli jsme nepřítel v sobě samých." Brojíme proti "partikulárním zájmům", pokud ovšem nejsou zároveň našimi zájmy. Každý z nás ví, že to, co je dobré pro něj, je zároveň dobré i pro vlast, proto jsou naše "partikulární zájmy" jiné než zájmy ostatních. Konečným výsledkem je bludiště omezení a zákazů, které nám nakonec jako celek způsobuje více škod, než kdyby byly

všechny bez výjimky zrušeny. Celkově ztrácíme daleko více omezováním kvůli "partikulárním zájmům jiných", než získáváme z ochrany našich "partikulárních zájmů".

Nejjasnějším příkladem je mezinárodní obchod. Zisky jedné skupiny výrobců ze zavedení cel jsou vysoce překročeny ztrátami jiných výrobců a zejména ztrátami spotřebitelů jako celku. Svobodný obchod nejenže zvyšuje náš blahobyť, ale také podporuje mír a harmonii mezi národy a spoluvytváří konkurenční prostředí na domácím trhu.

Restrikce zahraničního obchodu se postupně rozšíří i na domácí trh. Promítnou se do každé oblasti hospodářské činnosti. Takové restrikce byly často obhajovány, zejména v případě rozvojových zemí, jako nutné prostředky k dosažení rozvoje a pokroku. Nesprávnost tohoto názoru osvětluje porovnání Japonska po

reformách Meiji v roce 1867 a Indie po získání nezávislosti v roce 1947. Ukazuje, jako i mnoho jiných příkladů, že nejlepším způsobem, jak chudá země může přispět k blahobytu svých občanů, je vydat se cestou svobodného obchodu.

Ekonomické restriktce, kterých jsme byli svědky v USA posledních desetiletí, neomezily pouze naši svobodu ve využívání ekonomických zdrojů, ale omezily také svobodu slova, tisku a vyznání.

MEZINÁRODNÍ OBCHOD

Často se říká, že špatná hospodářská politika odráží rozpory mezi experty; že kdyby všichni ekonomičtí experti radili stejně, hospodářská politika by byla správná. Ekonomové spolu často nesouhlasí, v otázce mezinárodního obchodu však byli spolu zajedno. Dokonce i před Adamem Smithem existovala doslova jednomyslnost mezi ekonomy bez ohledu na vyznávanou ideologii. Shodovali se v názoru, že svobodný obchod je v nejlepším zájmu všech zemí světa. Přesto byla cla pravidlem. Jedinými významnými výjimkami je svobodný obchod ve Velké Británii, který trval skoro celé století po zrušení Obilního zákona (Corn Laws) v roce 1846, japonský svobodný obchod v období třiceti let od reformu Meiji a konečně svobodný obchod v dnešním Hong Kongu. Spojené státy měly zavedeny cla po celé devatenácté století. Cla byla ještě zvýšena ve století dvacátém, zejména Smoot-Hawleyovým zákonem o clech z roku 1930 (Smoot-Hawley tariff bill), ve kterém někteří ekonomové vidí příčinu značné hloubky následující krize. Od té doby byla cla snížena díky řadě mezinárodních dohod, přesto jsou stále vysoká a pravděpodobně vyšší než v devatenáctém století, přesné porovnání zde není možné kvůli rozsáhlým změnám, které nastaly ve struktuře zboží vstupujícího na mezinárodní trh.

Stejně jako dříve i dnes mnozí podporují cla, eufemisticky nazývaná "ochranná" - hezká nálepka na špatnou věc. Výrobci oceli

a ocelářské odbory si vynucují omezení dovozu japonské oceli. Výrobci televizních přijímačů a jejich dělníci naléhají na podepsání "dobrovolných dohod" o omezení dovozu japonských, tchajwanských a hongkongských televizorů a součástí. Producenti textilu, bot, hovězího, cukru a tisíce dalších výrobků si stěžují na "nečestnou" konkurenci ze zahraničí a požadují ochranu vlády. Samozřejmě, že žádná skupina nezdůvodňuje oprávněnost svého požadavku na základě nezakrytého vlastního zájmu. Všechny skupiny mluví o obecném zájmu, o nutnosti zachovat pracovní místa nebo o národní bezpečnosti. V poslední době se ke klasickým argumentům pro omezení obchodu přidal argument o nutnosti posílit dolar vůči marce nebo jenu.

Ekonomické zdůvodnění svobodného obchodu

Hlas, který se sotva kdy pozvedne, je hlas spotřebitele. V posledních letech se sice rozšířily skupiny pro ochranu zájmů spotřebitelů, ale marně byste hledali ve zprávách masových sdělovacích prostředků nebo v záznamech z jednání kongresu údaj o tom, že by snad skupiny ochrany spotřebitelů zaútočily na cla a na další omezení dovozu, přestože právě spotřebitel je hlavní obětí těchto opatření. Samozvané skupiny pro ochranu spotřebitelů mají jiné zájmy, jak uvidíme v kapitole 7.

Hlas jednotlivého zákazníka se utápí v kakofonii "účelových sofistických obchodníků a výrobců" a jejich zaměstnanců. Výsledkem je značné zatmění problému. Například zastánci cel považují za samozřejmé, že vytvoření pracovních příležitostí je dobré samo o sobě bez ohledu na to, o jaké zaměstnání jde. To je zjevně mylné. Jestliže práce je vše, po čem toužíme, můžeme lehce vytvořit jakýkoli

počet pracovních příležitostí - například necháme lidi kopat jámy a pak je zase zasypávat nebo vykonávat jiné neúčinné činnosti. Práce je sice někdy odměnou sama o sobě. Většinou je to ale cena, kterou platíme, abychom dostali věci, po kterých toužíme. Naším cílem není

pouze práce, ale produktivní práce, práce, která bude znamenat více zboží nebo služeb pro spotřebu.

Dalším omylem, kterému se zřídka odporuje, je, že vývoz je dobrý a dovoz špatný. Pravda je jiná. Věci, které pošleme za hranice, nemůžeme spotřebovat. Jíme banány ze Střední Ameriky, nosíme italské boty, jezdíme v německých autech a bavíme se televizními programy v japonských televizorech. V mezinárodním obchodě to, co dovezeme, platíme tím, co vyvezeme. Jak jasně viděl Adam Smith, občané země budou mít prospěch z toho, že se doveze maximálně možné množství za minimální množství vyvezeného, jinak řečeno, že se, pokud možno, co nejméně vyveze výměnou za dovoz.

Zavádějící terminologie, kterou používáme, je odrazem mylných představ. "Ochrana" v podstatě znamená vykořisťování spotřebitele. "Příznivá obchodní bilance" ve skutečnosti znamená, že do zahraničí posíláme zboží o větší celkové hodnotě, než přivážíme. Ve své domácnosti určitě budete raději platit méně peněz za více zboží než naopak, a přesto v zahraničním obchodě by byl tento stav nazván "nepříznivou obchodní bilancí".

Argumentem pro zavedení cel, který má největší emocionální přitažlivost, je domnělá potřeba chránit vysokou životní úroveň amerických dělníků před "nečestnou" konkurencí dělníků z Japonska, Jižní Koreje nebo Hong Kongu, kteří jsou ochotni pracovat za nižší mzdy. Co je na tomto argumentu špatného? Nechceme snad chránit vysokou životní úroveň našeho lidu?

Omyl argumentu spočívá ve volném použití termínů "vysoká" a "nízká" mzda. Co znamená nízká a vysoká mzda? Američtí dělníci jsou placeni v dolarech, japonské dělníci v jevech. Jak máme porovnat mzdu v dolarech a v jevech? Kolik jevů je za jeden dolar? Co určuje jejich měnový kurs?

Vezměme si extrémní případ. Dejme tomu, že 360 jenů se rovná jednomu dolaru. Předpokládejme, že za tohoto měnového kursu, skutečného kursu, který platil po mnoho let, budou Japonci schopni všechno vyrábět levněji, než jsme schopni v USA - automobily, televizory, ocel, dokonce i Bojové boby, obilí, mléko a zmrzlinu. Pokud bude existovat svobodný mezinárodní obchod, budeme se snažit vše nakupovat v Japonsku. Tento stav je nejhroznější noční můrou popisovanou zastánci cel. Budeme zaplaveni japonským zbožím a nebudeme mít nic, co bychom jim mohli prodat.

Ještě než se vyděsíte, postoupíme v analýze o krok dále. Jak Japoncům budeme platit? Nabídneme jim dolarové bankovky. Co budou dělat s dolarovými bankovkami? Předpokládali jsme, že při 360 jenech za dolar je v Japonsku všechno levnější, takže na americkém trhu není nic, co by si přáli koupit. Bylo by vynikající, kdyby japonští exportéři chtěli americké bankovky pálit. Dostali bychom všechny druhy zboží za zelené papírky, které umíme vyrábět ve velkých množstvích a velmi levně. Měli bychom nejlepší představitelný export.

Samozřejmě, že Japonci nebudou vyměňovat užitečné zboží za bezcenné papírky ke spálení. Stejně jako my, i oni chtějí za svou práci získat něco skutečného. Jestliže při kursu 360 jenů za dolar je všechno v Japonsku levnější, vývozci se budou snažit zbavit se svých dolarů, pokusí se je vyměnit za jeny v poměru 360:1, aby mohli nakupovat levnější japonské zboží. Ale kdo bude chtít za této situace nakupovat dolary? Co platí pro japonského vývozce, platí pro každého Japonce. Nikdo nebude chtít dát za dolar 360 jenů, jestliže za 360 jenů nakoupí více v Japonsku než za jeden dolar v USA. Jakmile vývozci zjistí, že nikdo není ochoten platit 360 jenů za dolar, nabídnou dolar za méně jenů. Cena dolaru v jenech poklesne na 300 jenů za dolar nebo 250 nebo 200 jenů. Naopak bude potřeba stále více dolarů na nákup daného množství jenů. Cena japonského zboží je udávána v jenech, a proto jeho cena v dolarech poroste. Stejně tak

cena amerického zboží je stanovována a realizována v dolarech. Proto při posílení jenu oproti dolaru se relativně zlevní americké zboží nakupované za jeny.

Dolarová cena vyjádřená v jenech bude klesat až do okamžiku, kdy hodnota zboží exportovaného z USA do Japonska vyjádřená v dolarech se bude přibližně rovnat hodnotě zboží, které USA dovážejí z Japonska. Při tomto kursu ten, kdo si bude chtít vyměnit jeny za dolary, vždy najde někoho, kdo s ním bude ochoten uskutečnit výměnu.

Skutečnost je však mnohem komplikovanější než tento hypotetický příklad. Ve světě spolu obchoduje mnoho zemí a ne pouze USA a Japonsko. Obchodní směna prochází složitými cestami. Japonci mohou utrácet část vydělaných dolarů v Brazílii, Brazilci zase mohou tyto dolary realizovat v Německu a Němci v USA a tak dále donekonečna. Přesto princip zůstává stejný. Lidé ve všech zemích nakupují dolary proto, aby za ně koupili užitečné zboží, a ne proto, aby hromadili peníze.

Další komplikací je skutečnost, že dolary a jeny jsou používány nejen na nákup zboží a služeb z jiných zemí, ale také k investicím a darům. V průběhu devatenáctého století vykazovaly USA každoročně "deficit platební bilance", která každému prospívala. Cizinci chtěli v USA investovat. Například Britové nám posílali zboží výměnou za kusy papíru, nikoliv za dolarové bankovky, ale obligace slibující, že zboží bude zapláceno s úrokem později. Britové nám byli ochotni posílat zboží, protože obligace považovali za dobrou investici. V podstatě měli pravdu. Ze svých úspor získali větší zisk, než bylo možné jinak. My jsme se naopak mohli rozvíjet rychleji, než kdybychom se museli spoléhat pouze na své vlastní úspory.

Ve dvacátém století se situace obrátila. Občané USA zjistili, že investováním v zahraničí dosáhnou většího zisku než doma.

Výsledkem bylo, že Spojené státy začaly dodávat zboží do zahraničí na dluh. Po druhé světové válce vláda USA poskytla zahraničním zemím dluhopisy a dary ve formě Marshallova plánu a jiných programů pomoci. Posílali jsme do zahraničí zboží jako projev víry, že tímto způsobem přispějeme k mírumilovnému uspořádání světa. Tyto vládní dary doplňovaly dary soukromé, které byly poskytovány dobročinnými skupinami, církve podporovaly misie, jednotlivci přispívali svým příbuzným v zahraničí a tak dále.

Žádná z těchto komplikací nemění nic na tvrzení vyplývajícím z výše uvedeného extrémního příkladu. V hypotetickém a stejně ve skutečném světě nemůže existovat vyrovnaná platební bilance bez přirozeného stanovování měnových kursů dolaru vůči jenu (nebo marce nebo franku) na svobodném trhu, při dobrovolných transakcích. Jednoduše není pravda, že dobře placení Američané jsou ohrožováni "nepoctivou" konkurencí hůře placených zahraničních dělníků. Samozřejmě, že určité skupiny dělníků mohou být poškozeny, jestliže v zahraničí vznikne nový nebo vylepšený výrobek nebo pokud zahraniční výrobce bude schopen takový výrobek produkovat levněji. Ale důsledky jsou stejné i v případě, že jiné americké firmy vyvinou lepší nový nebo levnější výrobek. To je prostě tržní konkurence v praxi, hlavní zdroj vysoké životní úrovně amerického dělníka. Pokud chceme mít prospěch z dynamického, životaschopného a inovace přinášejícího ekonomického systému, musíme akceptovat nutnost mobility a přizpůsobivosti. Někdy může být potřebné tlumit dopady přizpůsobování a také jsme přijali mnoho opatření v tomto smyslu, jako je například pojištění v nezaměstnanosti. Tohoto cíle ale nemůžeme dosáhnout za cenu zničení pružnosti systému, protože bychom zabili husu snářející zlatá vejce. V každém případě je nutné dělat všechno s ohledem na dopady v zahraničním a domácím obchodě.

Co určuje, které zboží je výhodné dovážet nebo vyvážet? Americký dělník je produktivnější než jeho japonský protějšek. Je obtížné určit

o kolik a odhady se různí. Řekněme ale, že je jedenapůlkrát produktivnější. Potom za průměrnou americkou mzdu si budete moci nakoupit jedenapůlkrát více zboží než průměrný japonský dělník za svou mzdu. Je pak plýtváním používat amerického dělníka k výrobě něčeho, v čem není alespoň jedenapůlkrát produktivnější než dělník japonský. V ekonomickém žargonu, vzniklém před více než 150 lety, je to princip komparativní výhody. Dokonce i kdybychom byli ve všem produktivnější než Japonci, stejně by se nám nevyplatilo vyrábět úplně všechno. Měli bychom se v tomto případě koncentrovat na výrobu, ve které jsme nejlepší a naše komparativní výhoda největší.

Jednoduchou ilustrací může být advokát, který dokáže psát dvakrát rychleji než jeho sekretářka. Měl by sekretářku vyhodit a psát si všechno sám? Jestliže je advokát dvakrát výkonnější v psaní než sekretářka, ale pětkrát výkonnější v právních věcech, bude pro oba lépe, bude-li sekretářka psát a advokát provozovat právní praxi.

Tvrdí se, že dalším zdrojem "nepoctivé konkurence" jsou subvence poskytované cizími vládami výrobcům, které jim dovolují prodávat ve Spojených státech zboží pod cenou. Předpokládejme tedy, že cizí vláda takové subvence poskytuje; a skutečně je některé vlády poskytují. Kdo je poškozen a kdo má z toho prospěch? Aby vláda mohla platit subvence, musí vypsát daně svým občanům. Oni to jsou, kdo nakonec subvence zaplatí. Prospěch z toho mají američtí spotřebitelé. Mohou nakupovat levnější automobily, televizory, cokoli, co se subvencuje. Měli bychom si stěžovat na program zvrácené zahraniční pomoci? Bylo od Američanů šlechetné, že poskytl dary v rámci Marshallova plánu a později v rámci zahraniční pomoci a přitom je nešlechetné od jiných států, že nám nepřímým způsobem věnují dary tím, že nám prodávají zboží a služby pod cenou? Stěžovat by si správně měli občané cizí země. Oni musí trpět nižší životní úroveň ve prospěch amerického spotřebitele a některých svých spoluobčanů, kteří vlastní podniky,

nebo pracují ve státem subvencovaných podnicích. Bezpochyby, pokud jsou tyto subvence poskytnuté nárazově nebo nepravidelně, zákonitě postihnou americké dělníky pracující ve stejném odvětví. Nicméně to je jedno z běžných rizik podnikání. Podniky si nikdy nestěžují na neobvyklé nebo náhodné události, které způsobují nenadálé zisky. Systém svobodného podnikání je systémem zisků a ztrát. Jak již bylo uvedeno výše, jakákoliv opatření ke zmírnění dopadů náhlých změn by měla být posouzena v souvislosti s dopady na domácí a zahraniční obchod.

V každém případě náhlá porucha v tržním systému bude s největší pravděpodobností přechodná. Předpokládejme, že z nějakého důvodu Japonsko začne poskytovat vysoké subvence na ocel. Jestliže USA nezavedou dodatečná cla nebo kvóty, dovoz oceli prudce vzroste. To stlačí cenu oceli na americkém trhu a donutí výrobce snížit výrobu s tím, že to povede k rostoucí nezaměstnanosti v ocelářském průmyslu. Na druhou stranu výrobky z oceli se budou prodávat levněji a jejich kupující budou mít peníze navíc a budou je moci utratit za jiné věci. Poptávka po těchto výrobcích vzroste, stejně jako počet pracovních příležitostí v těchto odvětvích. Samozřejmě, že bude potřeba času k absorbování nezaměstnaných ocelářů. Naproti tomu však dělníci z jiných odvětví, kteří byli nezaměstnaní, znova naleznou práci. Celkově tak nemusí vzrůst nezaměstnanost a dokonce vzroste celková výroba, protože oceláři již dále nebudou muset vyrábět ocel a začnou vyrábět něco jiného.

Stejná chyba pohledu pouze z jedné strany mince se dělá, když se vyžadují nová cla kvůli zachování pracovních míst. Pokud budou zavedena cla například na textilní výrobky, přispěje to k zachování objemu výroby a k zaměstnanosti v domácím textilním průmyslu.

Zahraniční textilní podniky nebudou moci dále prodávat do USA textil a vydělají méně dolarů. Na americkém trhu budou méně utrácet, bude klesat export a dostane se sníženým importem opět do rovnováhy. Zaměstnanost sice vzroste v textilním průmyslu, ale

poklesne v exportních odvětvích. Posun zaměstnanosti směrem k méně produktivním využitím celkově sníží produkci.

Argument národní bezpečnosti, že silný ocelářský průmysl je potřebný pro obranu země, není založen na dobrém základě. Pro obranné účely se v USA spotřebovává pouze malá část vyrobené oceli. A je nemyslitelné, že by svobodný obchod dokázal zničit veškerý ocelářský průmysl ve Spojených státech. Výhoda blízkostí velkých zdrojů surovin a energie a blízkostí cílového trhu je zárukou relativně silného domácího ocelářského průmyslu. Naopak tlak zahraniční konkurence spíše než poklidný život za státními bariérami může zajistit silnější a efektivnější ocelářský průmysl, než máme dnes.

Představme si, že se stane nepravděpodobné a že všechnu ocel budeme nakupovat v zahraničí. Za této situace existují alternativní možnosti, jak zabezpečit národní bezpečnost. Můžeme ocel skladovat. Nebude to komplikované, neboť ocel nezabírá mnoho prostoru a skladováním se neničí. Můžeme konzervovat ocelárny stejným způsobem jako konzervujeme lodě a v případě potřeby obnovit výrobu. Bezpochyby jsou i další alternativy. Předtím než se ocelářská společnost rozhodne postavit nový závod, vždy zkoumá alternativní způsoby provedení, alternativní lokality, aby se zvolilo nejefektivnější a nejhospodárnější řešení. Přes všechny žádosti o subvence založené na argumentu národní bezpečnosti, ocelářský průmysl nikdy nepředložil odhadované náklady alternativních způsobů pro zabezpečení národní bezpečnosti. Dokud tak neučiní, můžeme si být jisti, že argument národní bezpečnosti je v podstatě argumentem partikulárního zájmu ocelářského průmyslu, a proto neplatným argumentem pro poskytnutí subvence.

Vedení oceláren a ocelářských odborů nepochybně uvádí argument bezpečnosti země v dobré víře. Upřímnost je však příliš přeceňovaná ctnost. Všichni jsme schopni přesvědčit sami sebe, že to, co je dobré pro nás, je dobré i pro vlast. Neměli bychom vyčítat producentům

oceli, že tyto argumenty používají, ale měli bychom vyčítat sami sobě, že je přijímáme.

A co argumenty, že musíme chránit dolar, že musíme udržet jeho kurs vzhledem k ostatním měnám - k japonskému jenu, německé marce nebo švýcarskému franku? To vše jsou uměle vytvořené problémy. Jestliže jsou kursy měn určovány na svobodném trhu, ustálí se na hodnotě, kterou určí trh. Výsledný kurs dolaru vůči jenu může přechodně nabýt nižší hodnoty, která neodráží poměr mezi japonským a americkým zbožím. To však bude motivovat lidi, kteří pochopí situaci, aby nakoupili dolary a ponechali si je do doby, kdy měnový kurs opět vzroste. Snížení ceny amerického exportu v jenech bude stimulovat americký export a zároveň zvýšení ceny japonského exportu v dolarech bude potlačovat japonský export do USA. Tento vývoj trhu vyvolá větší poptávku po dolarech a upraví se tak původně nízká cena dolaru. Cena dolaru, stejně jako u běžného zboží, splňuje stejnou funkci jako všechny jiné ceny, samozřejmě, pokud je přirozeně stanovována na trhu. Předává informaci a motivuje reakci na tuto informaci, jelikož ovlivňuje příjmy, které dostávají subjekty na trhu.

Proč tedy vznikají vášně kolem "slabého" dolaru? Proč se neustále opakují mezinárodní měnové krize? Bezprostřední důvod tkví v tom, že měnové kursy nebyly stanovovány na svobodném trhu. Státní banky v rozsáhlé míře intervenovaly, aby ovlivnily kursy svých měn. Během tohoto procesu utratily ohromné sumy finančních prostředků z kapes svých občanů (v USA tato částka činí skoro 2 mld. dolarů v období od roku 1973 do začátku roku 1979). Ještě závažnější je, že banky takto zabránily této důležité skupině cen správně fungovat. Nebyly sice schopny zabránit fungování základních ekonomických sil, které nakonec přece jen ovlivnily kursy, ale přesto dokázaly udržet uměle stanovené měnové kursy po dlouhá období. Důsledkem bylo, že nedocházelo k postupnému přizpůsobování vlivem vnitřních

sil. Malé rozpory se kumulovaly, aby vznikly rozpory velké, které vyústily v mezinárodní měnovou krizi.

Proč vlády intervenovaly na mezinárodním měnovém trhu? Protože změny kursů jsou odrazem vnitřní politiky. Americký dolar byl "slabý" vzhledem k japonskému jenu, německé marce a švýcarskému franku, zejména kvůli relativně vyšší inflaci v USA oproti zemím jmenovaných měn. Inlace znamenala, že za dolar se dalo na domácím trhu koupit stále méně a méně. Mělo by nás

překvapovat, že jeho koupěschopnost klesala i v zahraničí? Nebo že Japonci, Němci nebo Švýcaři nebyli ochotni vyměnit tolik svých měnových jednotek za dolar? Vláda, stejně jako my, se velmi snaží zakrýt nebo eliminovat nepříznivé důsledky svých rozhodnutí. Vláda, která vyvolává inflaci, je tak vedena snahou manipulovat s měnovými kursy. Když neuspěje, vysvětluje vnitřní inflaci poklesem kursu, místo aby přiznala, že příčina a důsledek se ubírají opačným směrem.

V celé rozsáhlé literatuře o svobodném obchodu a protekcionismu, nashromážděné za několik posledních století, jsou jen tři argumenty ve prospěch cel, které snad mohou mít nějaké opodstatnění.

První je argument národní bezpečnosti, o kterém jsme se již zmínili. Ačkoliv tento argument většinou zakrývá partikulární zájmy, nemůže být pochyb, že může odůvodnit existenci jinak neefektivních podniků. Obhajoba zavedení cel a jiných omezení mezinárodního obchodu z důvodů bezpečnosti by měla být doplněna o zhodnocení alternativních řešení. Nezbytně by se měly porovnat náklady na dosažení specifického bezpečnostního cíle a alespoň "prima facie" v daném případě dokázat, že zavedení cel je nejméně nákladnou z možností. Taková porovnání se v praxi provádějí jen zřídka.

Druhým argumentem je "průmysl v plenkách", který byl například použit Alexandrem Hamiltonem v jeho "Zprávě o továrnách". Píše se

v ní, že existuje potenciální odvětví, které po svém vzniku a za podpory během počátečních potíží růstu může rovnocenně konkurovat na mezinárodním trhu. Dočasná celní ochrana je oprávněná kvůli ochraně odvětví během jeho zrání a jeho rozvoje až k vyspělosti, kdy se postaví na vlastní nohy. Dokonce, i když jedno odvětví bude konkurenceschopné, tato skutečnost ještě sama o sobě neospravedlňuje počáteční cla. Pro spotřebitele je odůvodnitelné subvencovat odvětví v jeho počátcích, což se ve skutečnosti děje zavedením cla, jen tehdy, pokud se jim subvence postupně vrátí, díky nižším cenám než jsou ceny světové, nebo prostřednictvím jiné výhody, vyplývající z existence odvětví. Je v tomto případě nutná subvence? Nevyplatilo by se, aby společnost při vstupu do nového odvětví utrpěla ztrátu v očekávání budoucích zisků? Konec konců všechny firmy jsou ztrátové během prvních let po svém vzniku. Je tomu tak v případě, když vytvářejí nové odvětví, i když vstupují do již existujícího odvětví. Může existovat příčina, kvůli které původní zakladatelé nemohou nahradit své prvotní ztráty, ačkoliv pro společnost jako celek by bylo výhodné financovat prvotní investici. Pravděpodobnější ale je, že taková zvláštní příčina existovat nebude.

Argument "průmyslu v plenkách" je kouřová clona. Děti nikdy nevyrostou. Jednou zavedená cla jsou málokdy zrušena. Navíc se tohoto argumentu jen zřídka používá ve prospěch skutečně "ještě nenarozených dětí", které by se mohly narodit a přežít, kdyby se jim poskytla dočasná ochrana. Tyto společnosti nemají mluvčího. Argumentu se používá pro zdůvodnění celních bariér ve prospěch "již odrostlejších dětí", které jsou schopny vykonat politický nátlak.

Třetí argument ve prospěch celních bariér, který nemůžeme přejít, je ve stylu "žebrej u souseda". Země, která je hlavním producentem určitého výrobku, nebo země, která se může spojit s malým počtem jiných producentů a společně pak kontrolovat hlavní podíl na trhu, může využít svého monopolního postavení a zvýšit ceny (kartel OPEC je zřejmým dnešním příkladem). Namísto přímého zvýšení

cen je země může zvýšit nepřímo zavedením exportního cla. Výsledný zisk bude sám o sobě sice nižší než náklady ostatních, ale z národního hlediska se přece jenom dosáhne zisku. Podobně země, která je hlavním odběratelem výrobku - v ekonomickém žargonu má monopolní moc - může získat od výrobce tvrdým jednáním nepřiměřeně nízké ceny. Jednou z možností, jak to dokázat, je zavedení cla na dovoz výrobku. Čistý zisk prodávajícího je pak cena výrobku minus clo, což odpovídá prodeji za nižší cenu. Důsledkem je, že clo je placeno cizinci. V praxi takový silně nacionalistický přístup by asi vyvolal reakci jiných zemí. Navíc, stejně jako u argumentu "průmyslu v plenkách", mají politické tlaky tendenci vytvářet celní systémy, které nevyužívají monopolního postavení na trhu.

Čtvrtým argumentem, který byl uveden Alexandrem Hamiltonem a je opakován do dnešních dob, je, že svobodný obchod by byl dobrý, pokud by ho uplatňovaly všechny země; a protože tomu tak není, ani Spojené státy si svobodný obchod nemohou dovolit. Tento argument nemá opodstatnění ani v teorii, ani v praxi. Země zavádějící tržní restrikce nás poškozují, ale zároveň poškozují i sebe.

Mimo třech výše uvedených případů platí, že zavedeme-li na oplátku restrikce, jenom zvětšíme na nás páchané zlo a zároveň poškodíme i druhou stranu. Konkurence masochismu a sadismu stěží může být receptem na rozumnou mezinárodní hospodářskou politiku! Politika odvety stěží povede ke zrušení restrikcí v jiných zemích, pouze vyvolá vytvoření dalších restrikcí.

Jsme velký národ, vůdce svobodného světa. To nás vede k tomu, abychom žádali na Hong Kongu a Tchajwanu, aby zavedly kvóty na vývoz textilu, abychom tak chránili náš textilní průmysl na náklady amerických spotřebitelů a čínských dělníků v Hong Kongu a Tchajwanu. Ohnivě mluvíme o přednostech svobodného obchodu, a přitom zneužíváme naši politickou a ekonomickou moc a nutíme Japonsko omezit export oceli a televizorů. Mě(i) bychom ke

svobodnému obchodu směřovat samostatně, nikoliv okamžitě, ale během určitého období, řekněme pěti let, po předem oznámených krocích.

Není mnoho lepších činů, které bychom mohli uskutečnit na podporu věci svobody doma i v zahraničí, než dovést do konce ideu svobodného obchodu. Namísto darů cizím vládám ve jménu hospodářské pomoci - a podporování socialismu při současném zavádění restrikcí na zboží, které vyrábějí, a omezování svobodného obchodu - bychom mohli zaujmout jasné a pevné stanovisko. Mohli bychom zbytku světa říci; věříme ve svobodu a budeme ji podporovat. Nemůžeme vás nutit, abyste byli svobodní. Ale můžeme vám nabídnout spolupráci za stejných podmínek pro každého. Náš trh je vám otevřen bez cel a jiných omezení. Prodejte, co chcete a co můžete. Tak spolupráce mezi jednotlivci může být celosvětová a svobodná.

Politické zdůvodnění svobodného trhu

Vzájemná závislost je převažujícím znakem současného světa: v ekonomickém světě je to vzájemná provázanost jednotlivých skupin cen, mezi jednotlivými odvětvími; v širším pojetí existuje souvislost mezi ekonomikou na jedné straně a kulturou, sociální sférou a charitou na straně druhé; ve společenské organizaci mezi ekonomickým apolitickým pořádkem, mezi ekonomickou a politickou svobodou.

Stejně tak ve světovém měřítku jsou ekonomická a politická rozhodnutí vzájemně provázaná. Mezinárodní svobodný obchod podporuje harmonické vztahy mezi národy, které se liší kulturně i politicky, stejně tak jako národní svobodný obchod podporuje harmonické vztahy mezi jednotlivci, kteří se liší vírou, přesvědčením a zájmy.

Ve světě svobodného obchodu se uskutečňují transakce stejně jako v rámci svobodného hospodářství každé země mezi soukromými

subjekty - jednotlivci, obchodními společnostmi, charitativními organizacemi. Podmínky, za kterých se transakce uskutečňují, stanovují účastníci transakce. Transakce se neuskuteční, pokud všechny zúčastněné strany nebudou přesvědčeny, že z ní budou mít prospěch. Výsledkem je, že se zájmy různých subjektů dostávají do souladu. Spolupráce, nikoliv konflikt je pravidlem.

Jakmile zasahuje vláda, situace se mění. Uvnitř země společnosti hledají vládní subvence, buď přímo, nebo ve formě cel a jiných omezení svobodného obchodu. Budou hledat způsoby, jak se vyhnout tlaku konkurence, která ohrožuje jejich zisky a jejich samotnou existenci, a budou se uchýlovat k politickému nátlaku a snažit se, aby náklady zaplatili jiní. Zásah jedné vlády ve prospěch místních podniků vede podniky v jiných zemích, aby na svých vládách žádaly pomoc a eliminovaly tak důsledky působení cizí vlády. Soukromé spory vytvářejí půdu pro mezivládní rozepře.' Každé obchodní jednání se stává politickým problémem. Vysocí vládní představitelé obléhávají obchodní konference po celém světě. Vznikají třecí plochy. Mnoho občanů v každé zemi je rozčarováno a domnívá se, že dostali kratší konec provazu. Konflikt a nikoliv spolupráce je tu pravidlem.

Století od Waterloo do první světové války je jasným příkladem kladného vlivu svobodného obchodu na vztahy mezi národy. Velká Británie byla vůdčím světovým národem a během celého období měla skoro úplně svobodný obchod. Jiné národy, zejména západní státy včetně USA, přijaly obdobnou politiku, i když v poněkud zřetelné formě. Lidé byli svobodní v tom, komu prodávat a od koho kupovat, kde žít v rámci jedné země i světa a za jakých vzájemně výhodných podmínek. Možná to bude dnes pro nás překvapující, ale lidé mohli svobodně cestovat po celé Evropě a po většině světa bez pasů a bez opakovaných celních kontrol. Mohli emigrovat a ve většině zemí světa, zejména v USA, se mohli usadit a stát se občany nové vlasti.

Následkem toho bylo století od Waterloo do první světové války jedním z nejmírovějších století v historii západních zemí. Bylo narušeno jen několika okrajovými válkami - Krymská válka a Prusko-francouzská válka jsou z nich nejpamátnější a samozřejmě také Občanskou válkou ve Spojených státech, jež byla zejména důsledkem otroctví, kterým Spojené státy narušovaly princip ekonomické a politické svobody.

V moderním světě byla cla a celní bariéry jedním ze zdrojů mezinárodního napětí. Avšak daleko větším zdrojem problémů byly dalekosáhlé zásahy státu do ekonomiky v takových kolektivistických státech jako bylo Hitlerovo Německo, Mussoliniho Itálie a Frankovo Španělsko a zejména pak komunistické země, od Ruska a jeho satelitů až k Číně. Cla a podobné restrikce zkreslují signály předávané cenovým systémem, ponechávají však jednotlivcům volnost reagovat na tyto zkreslené signály. Kolektivistické státy zavedly donucovací prvky s následným, daleko větším dopadem.

Čistě soukromé transakce mezi občany převážně tržně orientované ekonomiky a kolektivistickým státem jsou nemožné. Jedna strana bude nutně reprezentována vládními úředníky. Politická hlediska budou nevyhnutelně hrát svou roli, ale třetí plochy mohou být minimalizovány, jestliže vláda tržně orientovaného státu svým občanům ponechá maximální volnost v jednání s kolektivistickými vládami. Pokusy použít trh jako politickou zbraň nebo použít politické prostředky ke zvýšení obchodu s kolektivistickými státy pouze zvětšují třetí plochy.

Svobodný mezinárodní obchod a mezinárodní konkurence

Míra konkurence na domácím trhu je úzce spjata s mechanismem mezinárodního trhu. Veřejný protest proti trustům a monopolům vedl koncem devatenáctého století ke vzniku Komise pro mezistátní dopravu (Interstate Commerce Commission) a k přijetí Shermanova protimonopolního zákona (Sherman Anti-Trust Law), který byl později doplněn mnoha dalšími zákony na podporu konkurenčního

prostředí. Tato opatření měla velmi různorodé dopady. Určitým způsobem přispěla ke zvýšení konkurence, ale měla také i opačné důsledky.

Žádná z těchto opatření, i kdyby splnila veškerá očekávání jeho tvůrců, nemohou zajistit konkurenční prostředí do té míry jako zrušení všech omezení mezinárodního obchodu. Existence pouhých tří velkých výrobců automobilů na americkém trhu - z nichž ještě k tomu jeden je na pokraji bankrotu - zvyšuje riziko monopolních cen. Umožňeme světovým automobilkám konkurovat firmám General Motors, Ford a Chrysler pro blaho amerického spotřebitele. Poté zmizí i hrozba monopolních cen.

Stejně je tomu i jinde. Monopol uvnitř země může jen stěží vzniknout bez zjevné či skryté vládní podpory, buď prostřednictvím cel, nebo jiných prostředků. Dosažení monopolu ve světovém měřítku je prakticky nemožné. Diamantový monopol společnosti De Beers je snad jediným monopolem, který to pravděpodobně dokázal. Neznáme žádný jiný, který by existoval po delší dobu bez přímé asistence vlád - kartel OPEC a dříve kaučukové a kávové monopoly jsou asi nejmarkantnějšími případy. Většina monopolů podporovaných vládami neexistovala dlouho. Rozpadly se pod tlakem mezinárodní konkurence. Myslíme si, že stejný osud čeká i OPEC. Ve světě svobodného obchodu se mezinárodní monopoly rozpadnou ještě rychleji. Dokonce i v tomto světě obchodních restrikcí mohou Spojené státy prakticky eliminovat nebezpečí vzniku významnějších domácích monopolů zavedením principů svobodného obchodu do praxe, byť i jednostranně.

CENTRÁLNÍ PLÁNOVÁNÍ HOSPODÁŘSTVÍ

Když jsme cestovali po rozvojových zemích znovu, udivoval nás do očí bijící kontrast mezi představami intelektuálů o faktech a fakty samotnými. Tento kontrast je patrný nejen u intelektuálů z rozvojových zemí, ale i u mnoha západních.

Všude intelektuálové berou za samozřejmost, že kapitalismus a svobodný trh jsou vynálezy pro vykořisťování mas, zatímco centrální plánování hospodářství má světlou budoucnost, která přivede jejich země na cestu prudkého ekonomického růstu. Nezapomeneme na poučení, kterého se nám dostalo od prominentního, velmi úspěšného a vzdělaného indického podnikatele - fyzicky

vypadal jako marxistická karikatura tlustého kapitalisty. Poučení se nám dostalo po našich poznámkách, které správně pochopil jako kritiku detailního centrálního plánování v Indii. Zcela jasně nám vysvětlil, že tak chudá země, jako je Indie, prostě musí kontrolovat import, domácí výrobu a alokaci investic (v důsledku čehož on sám získá zvláštní privilegia ve všech těchto oblastech, které jsou zároveň i zdrojem jeho bohatství), aby se zajistilo, že společenské zájmy budou mít přednost před sobeckými zájmy jednotlivců. Jednoduše opakoval názory profesorů a jiných intelektuálů v Indii a jinde ve světě.

Samotná fakta se ale velmi liší. Kdekoliv, kde najdeme dostatečně silný prvek osobní svobody, známky pokroku v materiální sféře u prostých občanů, široce rozšířené očekávání budoucího pokroku, tam také shledáme, že hospodářská činnost je organizována převážně prostřednictvím svobodného trhu. Tam, kde stát řídí hospodářskou činnost svých občanů, všude tam, kde vládne centrální plánování, je prostý občan v politických poutech, má nízkou životní úroveň a má menší možnost určovat svůj vlastní osud. Stát může prosperovat a budovat ohromující monumenty, privilegované třídy mohou žít v materiálním blahobytu, ale prostí občané jsou nástroje používané k vládním účelům, dostávají pouze nezbytné k zachování pracovní síly.

Zřejmým příkladem je rozdíl mezi východním a západním Německem. Oba státy byly částí jednoho celku roztrženého vrtochy války. Obě části Německa jsou obývány lidmi stejné krve, stejné kultury, stejné technické vyspělosti. Která část prosperuje? Která

musela postavit zeď k udržení svých občanů? Která ji dnes musí chránit ozbrojenými strážemi, služebními psy, minovými poli a podobnými ďábelskými vynálezy kvůli tomu, aby odradila statečné a zoufalé občany, kteří jsou ochotni riskovat životy, aby vyměnili komunistický ráj za kapitalistické peklo na druhé straně zdi?

Na jedné straně zdi jsou jasně osvětlené ulice a obchody jsou plné veselých podnikavých lidí. Někteří z nich nakupují zboží z celého světa. Jiní jdou do některého z mnoha kin nebo do jiných zábavních podniků. Mohou svobodně kupovat noviny a časopisy, které vyjadřují všechny názory. Hovoří i s cizinci o čemkoliv a svobodně vyjadřují širokou škálu názorů bez toho, aby se přitom

ohlíželi přes rameno. Po projití stovky metrů, po hodinovém čekání ve frontě, po vyplnění formulářů a čekání na pasy se dostanete na druhou stranu zdi. Tady jsou ulice prázdné, město je šedé a bezvýrazné, výkladní skříně omšelé, domy ponuré. Po třech desetiletích jsou ještě patrné stopy války. Jedinou známku radosti a aktivity ve východním Berlíně jsme našli v zábavním parku. Jedna hodina ve východním Berlíně stačí, abychom pochopili, proč vláda nechala postavit zeď.

Vypadalo to jako zázrak, když poražené a zdevastované západní Německo se během necelého desetiletí stalo jednou z nejnádhornějších zemí Evropy. Byl to zázrak svobodného trhu. Ministrem hospodářství Německa byl tehdy ekonom Ludwig Erhard. V neděli 12. června 1948 zavedl novou měnu, dnešní německou marku a zároveň zrušil téměř veškerou kontrolu mezd a cen. Učinil tak v neděli, protože, jak rád říkal, francouzské, americké a britské okupační úřady byly ten den zavřené. Tehdy byly spojenecké státy nakloněny ideálům řízené ekonomiky a Erhard si byl jist, že kdyby úřady byly otevřeny, okupační mocnosti by se snažily jeho rozhodnutí zvrátit. Jeho opatření fungovalo jako kouzlo. Během několika dnů se obchody naplnily zbožím. Během několika měsíců německé hospodářství pracovalo na plný výkon.

Dokonce i dvě komunistické země, Rusko a Jugoslávie, nabízejí podobný, i když ne tak markantní příklad. Rusko je úzkostlivě řízeno z centra. Nebylo sice schopno zcela potlačit soukromé vlastnictví a svobodný trh, ale značně se přiblížilo ke svému cíli. Jugoslávie se vydala stejnou cestou restrikcí. Nicméně poté, co se Titova Jugoslávie rozešla se Stalinovým Ruskem, prudce změnila kurs. Je stále komunistickou zemí, ale uvážlivě podporuje decentralizaci a využívá tržní síly. Většina zemědělské půdy je v soukromém vlastnictví a zemědělské výrobky jsou prodávány na poměrně svobodných trzích. Jugoslávci mohou vlastnit malé podniky (do pěti zaměstnanců). Tyto podniky vzkvétají zejména v oblasti turistiky a řemeslné výroby. Větší podniky jsou výrobní družstva. Je to neefektivní forma, ale poskytuje alespoň nějakou příležitost pro osobní iniciativu a odpovědnost. Obyvatelé Jugoslávie nejsou svobodní. Mají mnohem nižší životní úroveň než obyvatelstvo v sousedním Rakousku nebo v jiných podobných západních zemích. Přesto Jugoslávie bude připadat cestujícímu z Ruska jako ráj.

Na Středním východě má Izrael silný tržní sektor přes proklamovanou socialistickou filozofii a přes politiku doprovázenou velkou angažovaností vlády v ekonomice, zejména v důsledku významu zahraničního obchodu. Jeho socialistická politika utlumuje hospodářský růst, ale občané užívají více politické svobody a mají daleko vyšší životní úroveň než občané Egypta, který trpěl mnohem rozsáhlejší centralizací politické moci a který zavedl daleko tužší kontrolu hospodářství.

Na Dálném východě Malajsie, Singapur, Jižní Korea, Tchajwan, Hong-Kong a Japonsko - všechny země s tržní ekonomikou - vzkvétají. Jejich občané se dívají do budoucnosti s optimismem. Probíhá zde hospodářská exploze. Nejlepším ukazatelem, kterým je možno poměřovat výkonnost hospodářství, je průměrný roční důchod na hlavu, který se v těchto zemích v sedmdesátých letech pohyboval od 700 a v Malajsii do 5 000 \$ v Japonsku. Na druhé

straně Indie, Indonésie a komunistická Čína, země, které se spoléhají na plánovité hospodářství, jsou postiženy stagnací a politickými represemi. Průměrný roční důchod v těchto zemích je menší než 250 ~.

Intelektuální zastánci centralizovaného plánovitého hospodářství pěli chválu na Maovu Čínu, dokud Maovi nástupci nepřiznali zaostalost Číny a neoplakali nedostatek pokroku v zemi za posledních dvacet pět let. Součástí jejich plánu modernizace země je nechat hrát trh a ceny větší roli. Tato taktika může vést k významnému zvýšení doposud nízké úrovně rozvoje hospodářství, stejně jako tomu bylo v Jugoslávii. Nicméně pokrok zůstane velmi omezen tak dlouho, pokud zůstane zachována silná politická kontrola nad ekonomickými aktivitami a dokud budou platit silná omezení soukromého vlastnictví. Navíc vypuštění džina soukromé iniciativy z láhve, dokonce i v tomto omezeném rozsahu, způsobí politické problémy, které dříve nebo později pravděpodobně vyvolají reakci směřující k autoritativnějšímu systému. Opačná možnost, kolaps komunismu a jeho nahrazení tržním systémem, se zdá být méně pravděpodobná, ačkoliv jako nenapravitelní optimisté tuto možnost nezavrhujeme. Jednou, až zemře stárnoucí maršál Tito, Jugoslávie zažije období politické nestability, která může způsobit reakci směrem k autoritativnějšímu režimu nebo, nejpravděpodobněji, kolaps existujícího kolektivistického zřízení.

Zvláště dobrým příkladem, který stojí za to prozkoumat hlouběji, je rozdílná zkušenost Indie a Japonska. Indie v prvních třiceti letech po získání nezávislosti v roce 1947 a Japonska během třiceti let po reformách Meiji v roce 1867. Ekonomové a sociologové nemohou provádět rozsáhlé experimenty k ověření svých hypotéz tak, jak je to obvyklé v přírodních vědách. Přesto nám zde historie poskytla možnost podobnou řízenému pokusu. Takto si můžeme ověřit rozdíly v metodách ekonomické organizace.

Je tu rozdíl osmdesát let. Ve všech ostatních ohledech se obě země na začátku srovnávaného časového období nacházely ve velmi podobných podmínkách. Obě země jsou staré civilizace s vyspělou kulturou. Obě měly silně hierarchickou strukturu obyvatelstva. Japonsko mělo feudální zřízení s daimyi (feudální šlechtou) a nevolníky. Indie měla pevný kastovní systém s brahmány na vrcholu a nedotknutelnými Brity určenými "řádrovými stavy" na dně společnosti.

Obě země prošly významnými politickými změnami, které dovolily velké změny v politickém, hospodářském a sociálním zřízení. V obou zemích se ujala moci skupina schopných a cílevědomých vůdců. Byli prodchnuti národní hrdostí a rozhodnutí přeměnit ekonomickou stagnaci v rychlý růst, přeměnit své země v mocnosti.

Všechny rozdílnosti mezi oběma zeměmi byly spíše ve prospěch Indie než Japonska. Předchozí vládcové Japonska způsobili téměř úplnou izolaci od okolního světa. Mezinárodní obchod a kontakty se omezovaly na jednu návštěvu holandské lodi ročně. Několik málo cizinců, kterým bylo povoleno žít v zemi, muselo žít v malé enklávě na ostrůvku v přístavu Ósaka. Tři století nucené izolace zanechalo Japonsko neznalé okolního světa, zaostávající za Západem ve vědě a v technice. Skoro nikdo neuměl mluvit nebo číst v jiném cizím jazyku než v čínštině.

Indie měla větší štěstí. Před první světovou válkou zažila dlouhý ekonomický růst. Růst se mezi světovými válkami změnil ve stagnaci díky boji za nezávislost, ale nedošlo k poklesu. Rozvoj dopravy ukončil místní hladomory, které kdysi byly opakující se metlou. Mnozí z indických vůdců měli západní vzdělání, zejména britské.

Britské panství zanechalo Indii kvalifikovanou a zkušenou státní správu, moderní továrny a vynikající železnice. Nic z toho v roce 1867 v Japonsku neexistovalo. Indie byla oproti Západu technicky

zaostalá, ale rozdíl byl daleko menší než rozdíl mezi Japonskem 1867 a vyspělými státy té doby.

Indické přírodní podmínky byly také mnohem lepší než japonské. Jedinou výhodou Japonska bylo moře, které usnadňovalo dopravu a zajišťovalo hojnost ryb. Indie je skoro devětkrát větší než Japonsko a mnohem větší procento její rozlohy zabírá poměrně rovná a přístupná země. Japonsko je převážně hornaté a má jen úzký pruh obyvatelná a zemědělské půdy podél pobřeží.

Nakonec Japonsko se muselo spoléhat samo na sebe. Nebyl do něho investován žádný zahraniční kapitál, žádná zahraniční vláda ani žádná zahraniční nadace v kapitalistických zemích nenabídla Japonsku pomoc nebo půjčku s nízkým úrokem. Muselo spoléhat samo na sebe a financovat svůj ekonomický rozvoj. V něčem přece jen mělo štěstí. Nedlouho po reformě Meiji došlo v Evropě ke katastrofální neúrodě hedvábí, která dopomohla Japonsku exportem hedvábí vydělat daleko více než normálně. Mimo toho neexistovala žádná významná náhodná ani organizovaná pomoc.

Indii štěstí přálo mnohem více. Od získání nezávislosti v roce 1947 obdržela ohromné množství prostředků od zbytku světa, většinou jako dar. A pokračuje to dodnes.

Přes podobné podmínky Japonska v roce 1867 a Indie v roce 1947 výsledek byl velmi odlišný. Japonsko zrušilo feudální strukturu a rozšířilo sociální a ekonomické možnosti na všechny své občany. Přes populační explozi prostý občan rychle zbohatl. Japonsko se stalo mocností, se kterou se ve světě muselo počítat. Nedosáhlo sice plné lidské a politické svobody, ale v tomto směru učinilo značný pokrok.

Indie pouze hodně mluvila o zrušení kastovních bariér, zatímco v praxi se mnoho nezměnilo. Rozdíly v příjmech a bohatství mezi "několika" a "mnoha" se nezmenšily, naopak vzrostly. Populace

rostla stejně jako v Japonsku před osmdesáti lety, ale nikoliv produkce na jednoho obyvatele, která zůstala skoro stejná. Ve skutečnosti životní úroveň nejhudší třetiny obyvatelstva pravděpodobně poklesla. Po pádu britského panství se Indie chlubila, že je největší demokracií na světě, ale na čas sklouzla k diktatuře, která omezovala svobodu slova a tisku. Nyní je nebezpečí, že se to bude opakovat.

Co vysvětluje rozdílné výsledky? Mnoho badatelů poukazuje na různé sociální instituce a lidské charakteristiky. Náboženská tabu, kastovní systém, fatalistická filozofie - říká se, že to všechno svazuje obyvatele Indie do svěřací kazajky tradice. O Indech se tvrdí, že jsou leniví a nepodnikaví. Naopak Japonci jsou označováni za pracovité, energické, rychle reagující na cizí vlivy a jako neuvěřitelně vynalézavé ve využívání cizích poznatků pro své potřeby.

Tento popis Japonce je snad přesný dnes. Ne však v roce 1867. Jeden cizinec žijící v Japonsku kdysi napsal: "Nemyslíme si, že Japonci někdy zbohatnou. Nepřízeň přírody, vyjma klimatu, nedbalost a pohodlnost lidí vylučují zbohatnutí. Japonci jsou šustnou rasou a protože jsou spokojeni s tím málem, které mají, pravděpodobně mnoho nedosáhnou." Jiný napsal: "Zdá se, že v této části světa principy zavedené a uznávané na západě ztrácejí veškerou hodnotu a životaschopnost, kterou původně obsahovaly, a nevyhnutelně spějí k nepořádkům a korupci."

Podobné hodnocení může být pravdivé pro některé Indы v Indii, možná, že i pro většinu z nich, ale určitě neplatí pro Indы, kteří žijí jinde ve světě. V mnoha afrických zemích, v Malajsii, Hong-Kongu, na ostrovech Fidži, v Panamě a v poslední době i ve Velké Británii jsou Indové úspěšnými podnikateli a někdy dokonce tvoří základ podnikatelské vrstvy. Často jsou hybnou silou, která podněcuje a podporuje hospodářský pokrok. Uvnitř samotné Indie existují ostrůvky podnikavosti, dravosti a iniciativy tam, kde je možné uniknout umrtvujícímu vlivu státního řízení.

V každém případě ekonomický a sociální pokrok nezávisí na vlastnostech nebo chování mas. V každé zemi jen nepočtená menšina určuje směr a rychlost událostí. V zemích, které se rozvíjely rychleji a úspěšněji, se objevila menšina podnikavých lidí ochotných podstoupit riziko, ti vytvářeli příležitosti a dávali příklad k následování. Většině tím umožnili zvýšit její produktivitu.

Charakteristika Indů, která se nelíbí tolika pozorovatelům zvenčí, je způsobena spíše nedostatkem pokroku, než aby byla příčinou tohoto nedostatku. Když tvrdá práce a ochota riskovat nejsou náležitě odměňovány, šíří se lenost a nedostatek podnikavosti. Fatalismus je přízpůsoben se stagnací. Indie nemá nedostatek lidí s kvalitami, které jsou potřebné pro nastartování a udržení stejného ekonomického pokroku, jaký prožilo Japonsko po roce 1867 nebo dokonce Německo a Japonsko po druhé světové válce. Ve skutečnosti je hroznou tragédií Indie, že zůstává subkontinentem oplývajícím zoufale chudým obyvatelstvem, přičemž, jak věříme, by mohla být vzkvétající, životaschopnou, dynamickou a svobodnou společností.

Ted' jsme si ukázali fascinující příklad, jak ekonomický systém může ovlivnit kvalitu lidí. Čínští uprchlíci, kteří zaplavili Hong Kong poté, co se komunisté chopili moci, nastavovali pozoruhodný ekonomický rozvoj a získali si zaslouženou pověst iniciativních, podnikavých, pružných a tvrdě pracujících lidí. Nedávné uvolnění emigrace z Rudé Číny přineslo nový proud přistěhovalců - téže rasy, stejných základních kulturních tradic, ale vychovaných a formovaných třiceti lety komunistické vlády. Máme informace od několika firem, které zaměstnaly některé z těchto uprchlíků. Tvrdí o nich, že jsou jiní než Číňané z předchozí vlny emigrace do Hong Kongu. Noví přistěhovalci jsou málo iniciativní a vyžadují přesné instrukce, co mají dělat. Jsou nedbalí a nekooperativní. Několik let života v podmínkách hongkongského svobodného trhu bezpochyby všechno změnil.

Co vlastně způsobilo rozdílné osudy Japonska v letech 1867-1897 a Indie od roku 1947 do dneška? Myslíme, že vysvětlení je stejné jako v případě rozdílu mezi západním a východním Německem, Izraelem a Egyptem, Tchajwanem a Rudou Čínou. Japonsko se spoléhalo především na dobrovolnou spolupráci a svobodný trh, tedy na model Británie té doby. Indie se spoléhala na centrální plánování hospodářství, tedy také na model Británie té doby.

Vláda Meiji intervenovala mnoha způsoby a hrála klíčovou úlohu v rozvoji Japonska. Vyslala mnoho Japonců do zahraničí za technickým vzděláním a přivezla zahraniční odborníky. Založila vůdčí podniky v mnoha průmyslových odvětvích a poskytla četné subvence. Ale nepokoušela se řídit celkový objem a směr toku investic stejně jako strukturu výroby. Stát hrál velkou úlohu pouze v loďařském a ocelářském průmyslu, vzhledem k jejich vazbě na armádu. Podporoval tato odvětví, protože nebyla zajímavá pro soukromý sektor a vyžadovala velké vládní dotace. Tyto dotace odčerpávaly japonské zdroje a spíše utlumovaly než podporovaly japonský ekonomický růst. Konečně mezinárodní dohoda zakazovala Japonsku během prvních třech desetiletí po reformách Meiji zavádět cla vyšší než 5 procent. Toto omezení se ukázalo být pro Japonsko výhodné, ačkoliv v tu dobu se setkala s odporem. Cla byla zvýšena, jakmile vypršela platnost restriktivní dohody.

Indie sleduje naprosto odlišnou politiku. Její vůdcové považují kapitalismus za synonymum imperialismu, kterému je nutno se vyhnout za jakoukoliv cenu. Zavedli sérii pětiletých plánů podle ruského vzoru, kde jsou do detailu naplánovány investice. Některá odvětví jsou ponechána vládě, v jiných je povolena účast soukromých podniků, ale pouze v souladu s plánem. Cla a kvóty řídí import, subvence řídí export. Ideálem je soběstačnost. Není třeba zdůrazňovat, že tato opatření vytvářejí nedostatek deviz. Nedostatek deviz vyvolává potřebu detailní a rozsáhlé vládní kontroly devizového trhu. Státní zásah vede k neefektivnosti ekonomiky a k

vzniku zvláštních privilegií. Řízeny jsou mzdy a ceny. Vyžaduje se vládní souhlas ke stavbě továrny nebo k nějaké jiné investici. Daně jsou všudypřítomné a na papíře výrazně odstupňované, ale v praxi se často obcházejí. Pašování, černý trh a ilegální transakce všech druhů jsou všudypřítomné stejně jako daně a podřývají autoritu zákona. Přesto poskytují hodnotnou službu společnosti tím, že do určité míry narušují strnulost centrálního plánování a vytvářejí možnost uspokojování naléhavých potřeb společnosti.

Důraz na trh v Japonsku uvolnil skryté a neočekávané zdroje energie a vynalézavosti. Zabránil tomu, aby něčí zájmy brzdily probíhající změny. Tím, že Japonsko podstoupilo tvrdou zkoušku efektivnosti, urychlil se jeho rozvoj. Preference principů státního řízení v Indii potlačovala soukromou iniciativu, případně ji zavedla do neproduktivních směrů. Chránila pevné skupinové zájmy před tlakem změn. Kritériem přežití se stalo úřední povolení namísto tržní efektivnosti.

Historie textilního průmyslu v obou zemích ilustruje rozdíl v jejich politice. Jak Japonsko v roce 1867, tak Indie v roce 1947 měly rozsáhlou domácí produkci textilu. Zahraniční konkurence v Japonsku neměla větší vliv na domácí výrobu hedvábí možná kvůli japonské výhodě v surovém hedvábí, která byla ještě posílena evropskou neúrodou. Mezinárodní konkurence ale smetla domácí sprádkání bavlny a později i tkaní bavlněných látek na ručních stavech. Vyvinul se japonský textilní průmysl. Nejprve vyráběl pouze nejhrubší a nekvalitní látky, pak ale přecházel na vyšší a vyšší stupně, až se stal hlavním exportním odvětvím.

V Indii bylo ruční tkaní podporováno vládou údajně proto, aby se ulehčil přechod k průmyslové výrobě. Průmyslová výroba sice postupně roste, ale byla vědomě omezována ve prospěch domácí výroby. Ochrana vedla k rozšíření ručních stavů. V letech 1948-1978 se počet ručních stavů přibližně zdvojnásobil. Dnes v tisících indických vesnicích jsou od časného rána do pozdního večera slyšet

ruční stavy. Na ručních stavech není nic špatného, pokud jsou při stejných podmínkách schopny obstát v konkurenci s průmyslovou výrobou. V Japonsku ruční výroba existuje, sice ve velmi malém rozsahu, ale prosperuje. Tkají se luxusní tkaniny z hedvábí a z jiných materiálů. V Indii ruční výroba prosperuje díky státním dotacím. Daně jsou ve skutečnosti vybírány od lidí, kteří na tom nejsou lépe než tkalci proto, aby se tkalcům mohly platit vyšší ceny, než jakých by dosáhli na svobodném trhu.

Na počátku devatenáctého století Velká Británie stála před přesně stejným problémem jako o několik let později Japonsko a o více než století později Indie. Motorový stav hrozil zničit prosperující domácí produkci. Byla ustanovena královská komise, aby celou věc posoudila. Uvažovali o přesně stejných opatřeních, která přijala Indie: státní dotace ruční výrobě a tržní záruku. Tuto politiku však britská vláda ihned zamítla na základě toho, že by pouze prohloubila příčinu problému, tedy zvětšila počet ručních stavů. Přesně to se potom stalo v Indii. Británie přijala stejné řešení jako Japonsko - krátkodobě tvrdou, ale v konečném důsledku pozitivní politiku svobodného působení tržních sil. (2)

Rozdílné zkušenosti z Indie a Japonska jsou zajímavé nejen proto, že tak jasně demonstrují rozdílné výsledky dvou typů organizace společnosti, ale demonstrují i rozpor mezi vyhlášenými záměry a uskutečňovanou politikou. Cíle nových vůdců za reformy Meiji - kteří byli oddáni myšlence posílení moci a slávy své země a kteří osobní svobodě přisuzovali minimální hodnotu - byly více v souladu s indickou politikou než s vlastní politikou, kterou provozovali. Cíle nových indických vůdců - kteří byli plamenně oddáni myšlence osobní svobody - byly více v souladu s japonskou politikou než s tou, kterou přijali za svou.

ŘÍZENÍ A SVOBODA

Ačkoliv Spojené státy nepřijaly centrální plánování, zašly v posledních padesáti letech dost daleko v posilování úlohy státu v ekonomice. Státní intervence byla z ekonomického hlediska drahá. Omezení naší ekonomické svobody ohrožují ukončit dvě století hospodářského rozvoje. Intervence byla drahá i z politického hlediska. Velmi omezila naši lidskou svobodu.

Spojené státy zůstávají převážně svobodnou zemí - jednou z nejsvobodnějších velkých zemí na světě. Nicméně, jak řekl Abraham Lincoln ve slavné "Řeči o rozděleném domě" (House Divided Speech), "vnitřně rozdělený dům se musí rozpadnout ... Neočekávám, že se dům rozpadne, ale očekávám, že přestane být rozdělený. Bude to tak, či onak." Mluvil o otroctví. Jeho prorocká slova se stejně tak týkají i vládních zásahů do ekonomiky. Jestliže zajdeme příliš daleko, náš rozdělený dům přepadne na kolektivistickou stranu. Naštěstí rostou známky toho, že společnost rozpoznává hrozící nebezpečí a je odhodlána zastavit a obrátit trend směřující ke stále větší a silnější vládě.

Status quo nás všechny ovlivňuje. Máme tendenci brát situaci takovou jaká je, považovat ji za přirozený stav, zvláště, když byla vytvořena řadou malých a postupných změn. Je těžké ocenit, jak veliký je kumulativní efekt. Vyžaduje to určité úsilí a představivost, abychom se vymanili z existující situace a podívali se na ni novými očima. Ta námaha za to stojí. Výsledek bude překvapením, možno říci, že i šokem.

Hospodářská svoboda

Základní součástí hospodářské svobody je svoboda zvolit si způsob užití našeho příjmu; kolik máme utratit pro sebe a za co, kolik uložit a v jaké formě; kolik dát a komu. V současnosti více než 40 procent našeho příjmu za nás utrácí vláda na federální, státní a místní úrovni. Jeden z nás kdysi navrhl nový národní svátek, "Den osobní svobody

- den v roce, kdy přestáváme pracovat, abychom platili vládní výdaje ... a začínáme pracovat pro sebe, abychom zaplatili za to, co si vybereme podle našich potřeb a přání". V roce 1929 by tento svátek připadl na den narození Abrahama Lincolna, t.j. na 12. února;

dnes by připadl asi na 30. května; a jestliže bude pokračovat současný trend, kolem roku 1988 bude současně s jiným svátkem, Dnem nezávislosti, 4. července.

Samozřejmě, že se musíme vyjádřit k tomu, kolik z našich příjmů utrácí vláda za nás. Účastníme se politického procesu, jehož důsledkem bylo, že vládní výdaje se rovnají více než 40 procentům našeho příjmu. Právo většiny je potřebný a žádaný prostředek, nicméně ale odlišný od toho druhu svobody, kterou máme, když nakupujeme v obchodě. Když jednou ročně přistupujete k volební urně, skoro vždy volíte spíše celý volební program, než jeho jednotlivé části. Patříte-li k většině, přinejlepším bude program obsahovat části, které podporujete, i části, které sice neschvalujete, ale nepovažujete to za podstatné. Nakonec v podstatě zvolíte něco jiného, než jste mysleli. Pokud jste v menšině, musíte se podřídít většinovému hlasu a čekat na další příležitost. V obchodě volíte denně, dostáváte přesně to, co jste zvolili a stejně tak to dostanou i všichni ostatní. Volební urna vytváří jednotu bez jednomyslnosti; trh jednomyslnost bez jednoty. Proto je vhodné používat volební urnu pouze v případech, kdy jednotu je nezbytná.

Jako spotřebitelé nejsme ani svobodni se rozhodnout, jak naložit se zbytkem příjmu po zaplacení daní. Máme zakázáno kupovat opiáty a brzo možná i sacharin. Náš doktor nám nemůže předepsat mnoho léků, které by mohl považovat za vhodné k léčení našich potíží, dokonce i když tyto léky jsou v zahraničí dostupné. Nemůžeme si koupit automobil bez bezpečnostních pásů, i když (alespoň prozatím) máme svobodu volby, zda se připoutat.

Další podstatnou hospodářskou svobodou je svoboda nakládat se svými zdroji podle vlastního žebříčku hodnot - svoboda k volbě povolání, vstup do jakéhokoliv podnikání, obchodování s kýmkoliv, pokud tak budeme zásadně činit na dobrovolné bázi, bez uchylování se k násilí a k nátlaku.

Dnes nemůžeme volně nabízet své služby jako právník, lékař, zubař, holič, hrobník a vstupovat do řady jiných zaměstnání bez úředního povolení nebo licence. Nemůžete pracovat přesčas za podmínek oboustranně výhodných pro zaměstnance i zaměstnavatele, pokud podmínky nesplňují pravidla a omezení stanovené vládním úředníkem.

Bez souhlasu vládního úředníka nemůžete svobodně založit banku, dělat taxikáře, prodávat elektřinu nebo nabízet telefonní služby, nemůžete provozovat železnici, autobusovou a leteckou dopravu.

Nemůžete volně získávat fondy na kapitálovém trhu, dokud nevyplníte mnoho stránek formulářů požadovaných úřady, dokud je neuspokojíte. Váš projekt popíšete tak, že by žádný investor se zdravým rozumem, pokud by program bral doslova, do vás nic neinvestoval. A povolení úřadu stojí 100 tisíc dolarů a více - což určitě odradí malé společnosti, které naše vláda slibuje podporovat.

Svoboda vlastnictví je další základní součástí naší hospodářské svobody. Existuje u nás široce rozšířené vlastnictví nemovitostí. Více než polovina občanů vlastní dům, ve kterém žije. Pokud jde o stroje, továrny a podobné výrobní prostředky, je situace značně odlišná. Mluvíme o sobě jako o společnosti svobodného soukromého podnikání, jako o kapitalistické společnosti. Přesto z hlediska vlastnictví korporací jsme asi ze 46 procent socialističtí. Vlastnit 1 procento firmy znamená, že se jedním procentem podílíte na zisku a stejným jedním procentem na ztrátách až do celkové hodnoty vašich akcií. V roce 1979 federální daň z příjmu korporací nad 100 tisíc dolarů činila 46 procent (snížená ze 48 procent v předcházejícím

roce). Federální vláda si činí nárok na 46 centů z každého dolaru zisku a podílí se 46 centy na dolaru ztrát (za předpokladu, že v uplynulých letech byly vytvořeny zisky, které mohou vyvážit ztráty). Federální vláda vlastní 46 procent každé korporace, ačkoliv ne v takové formě, která by ji opravňovala disponovat hlasovacím právem v podnikových záležitostech.

Seznam omezení naší hospodářské svobody by zabral tlustší knihu, než je tato, aniž bychom dopodrobna jednotlivá omezení popisovali. Tyto příklady jsou uvedeny jen pro pochopení toho, jak se omezení stala všudypřítomná.

Lidská svoboda

Omezování hospodářské svobody nevyhnutelně ovlivňuje svobodu obecně, dokonce i v takových oblastech, jako je svoboda slova a tisku. Lee Grace, viceprezident společnosti pro těžbu ropy

a plynu, napsal v roce 1977 dopis, z něhož vyjímáme pasáž o zákonech týkajících se energie: "Jak víte, opravdovým problémem není ani tak cena za tisíc kubíků, ale kontinuita prvního dodatku americké ústavy (First Amendment of the Constilution), který garantuje svobodu slova. Se vzrůstající regulací, jak nám velký bratr stále více nahlíží přes rameno, stále více se bojíme vyslovovat pravdu a své názory, v Voji proti nepravostem a chybám. Strach z kontrol IRS, úřední přiškrcování nebo vládní pronásledování je mocnou zbraní proti svobodě slova."

Ve vydání U.S. News&World Report ze dne 31. října 1977 ve sloupku "Klípky z Washingtonu" bylo uvedeno, že úředníci v naftařském průmyslu prohlašují, že dostali ultimátum od státního tajemníka pro energetiku Jamese Schlesingera: "Podporujte vládní návrh daní na surovou ropu - nebo jinak budete vystaveni tvrdším omezením a možnému tlaku na rozbití naftařských společností."

Jeho stanovisko bohatě potvrzují i veřejné projevy úředníků z oblasti energetiky. Když senátor Henry Jackson káral skupinu ředitelů naftařských podniků, že dosahují "obscénní zisky", nikdo z nich se neohradil, nikdo neopustil místnost a všichni přijímali další osobní urážky. Lidé z vedení naftařských společností, kteří v soukromí kritizují současný rozvětvený systém státních zásahů, v jehož prostředí musí působit, kritizují i velké rozšíření státních intervencí navrhované prezidentem Carterem. Zároveň ale na veřejnosti činí mírná prohlášení schvalující cíle státních zásahů.

Jen málo podnikatelů považuje návrh prezidenta Cartera na tak zvanou dobrovolnou regulaci mezd a cen za vhodný nebo efektivní nástroj k boji proti inflaci. Přesto jeden podnikatel po druhém, jedna společnost za druhou tento program podporují vyhlášenými, chválí ho a slibují mu podporu. Jen několik z nich, jako například bývalý kongresman Donald Rumsfeld, úředník Bílého domu a člen vlády, našlo odvahu program veřejně odsoudit. Přidal se k nim George Meany, troulfalý osmdesátník, bývalý šéf odborů AFL-CIO.

Je naprosto v pořádku, aby lidé nesli na svých bedrech náklady a platili za svobodný projev, byť jen ve formě nepopulárnosti a kritiky. Nicméně tato cena by měla být rozumná a úměrná. Neměla by mít, řečeno slovy slavného rozhodnutí Nejvyššího soudu, "zmrazující dopad" na svobodu slova. Není pochyb o tom, že takový dopad má v současnosti na kapitány průmyslu.

"Zmrazující dopad" se neomezuje pouze na ředitele podniků. Dopadá na nás na všechny. Nejbližze známe akademickou komunitu. Mnoho našich kolegů z ekonomických a přírodních věd dostává gramy z Národní nadace věd (National Science Foundation); ve

společenských vědách z Národní nadace společenských věd (National Foundation for Humanities); všichni ti, kteří učí na státních univerzitách, jsou z části placeni státem. Myslíme si, že Národní nadace věd, Národní nadace společenských věd a daňové úlevy

vyššímu vzdělání jsou nevhodné a měly by být omezeny. Bezpochyby je to pohled malé menšiny v akademické komunitě, ale tato menšina je mnohem větší, než by se zdálo podle veřejných postojů.

Tisk je silně závislý na vládě - nejen jako na zdroji zpráv, ale i v mnoha každodenních záležitostech. Výmluvný příklad je z Británie. Před několika lety jeden z odborových svazů zabránil otištění článku ve velkých londýnských novinách Times, který popisoval, jak se odbory snaží ovlivňovat obsah novin. Posléze pracovní spory vedly dokonce k přerušení vydávání novin. Odbory, o kterých zde píšeme, jsou schopny využít své moci, protože jim vláda poskytl určitou výsadu. Národní Odborový svaz novinářů (Union of Journalists) prosazuje v Británii zájem omezeného kruhu novinářů, vyhrožuje bojkotem novinám, které zaměstnávají novináře, jež nejsou členy odborů. To všechno se děje v zemi, která byla inspirací a zdrojem mnoha našich svobod.

Co se týče svobody vyznání, ve Spojených státech je zabavován majetek amishským farmářům, protože na náboženském základě odmítají platit daně na sociální pojištění a stejně tak odmítají přijímat podporu sociálního pojištění. Žáci jejich církevních škol jsou považováni za záškoláky a za narušitele Zákona o všeobecné školní docházce, protože jejich učitelé nemají požadované kusy papíru dokládající, že učitel vyhověl státním požadavkům.

Přestože tyto příklady se jen letmo dotýkají problému, dokazují základní tvrzení, že svoboda je jeden celek a že cokoliv, co omezuje svobodu v jedné oblasti našeho života, pravděpodobně zasáhne i jiné oblasti.

Svoboda nemůže být absolutní. Žijeme ve vzájemné závislosti. Některá omezení svobody jsou nutná proto, aby se zabránilo omezením jiným, ještě horším. Nicméně jsme zašli daleko za tuto

hranici. Dnes je naléhavou potřebou omezení rušit a ne je dále rozšiřovat.

Kapitola 3: Anatomie krize

Krize, která v polovině roku 1929 začala v USA, byla katastrofou bezprecedentního rozsahu. Za největšího poklesu hospodářství v roce 1933 se národní důchod snížil na polovinu. Výroba klesla o třetinu, nezaměstnanost dosáhla nevídaných 25 procent. Krize nebyla o nic menší katastrofou ve zbytku světa. Jak se šířila do jiných zemí, přinášela s sebou pokles výroby, růst nezaměstnanosti, hlad a všeobecnou bídu. V Německu krize pomohla k moci Hitlerovi a uvolnila cestu vedoucí ke II. světové válce. V Japonsku posílila militaristickou kliku, která se rozhodla vytvořit Velký východoasijský hospodářský prostor. V Číně vedla ke změnám v monetární politice, která přerostla v hyperinflaci, zpečetila osud Čankajškova režimu a přivedla k moci komunisty.

V oblasti idejí krize přesvědčila veřejnost, že kapitalismus je nestabilní systém, odsouzený k tomu, aby trpěl ještě vážnějšími krizemi. Veřejnost se obrátila na víru, která již předtím nabývala mezi intelektuály na síle: vláda musí hrát aktivnější roli, musí intervenovat, aby zamezila nestabilitě způsobené neregulovaným soukromým podnikáním, musí sloužit jako vyvažovací kolo a podporovat stabilitu a jistotu. Změna veřejného mínění v názoru na úlohu soukromého podnikání na jedné straně a na úlohu vlády na druhé straně, byla hlavním katalyzátorem rychlého růstu vlády a zejména centrální vlády. Tento růst trvá dodnes.

Krize také způsobila dalekosáhlé změny v profesionálních ekonomických názorech. Hospodářský kolaps rozbil dlouho sdílené mínění, které zesílilo ve dvacátých letech, že monetární politika je mocným prostředkem k zachování hospodářské stability. Názor se

posunul k opačnému extrému, že "peníze nehrají žádnou roli". John Maynard Keynes, jeden z největších ekonomů dvacátého století,

nabídl alternativní teorii. Vlna keynesiánské revoluce nejenže zaplavila ekonomii, ale také poskytla přitažlivé zdůvodnění a návod k rozsáhlým státním zásahům.

Názorový posun ve veřejnosti a mezi ekonomy vycházel z nepochopení skutečných událostí. Nyní víme to, co tehdy věděli jen někteří, že krize nebyla vyvolána nedostatkem soukromého sektoru, ale v oblasti, kterou si stát vyhradil jako jednu z prvních - "Razit mince, regulovat jejich hodnotu a hodnotu cizích mincí" slovy 8. oddílu, článku 1 americké ústavy. Bohužel, jak uvidíme v 9. kapitole, selhání vlády ve spravování peněz není pouze historickou zajímavostí, ale je každodenní realitou.

VZNIK FEDERÁLNÍHO REZERVNÍHO SYSTÉMU

V pondělí 21. října 1907 asi pět měsíců po začátku hospodářské krize společnost Knickerbrocker Trust Company, třetí největší trust v New Yorku, začala pociťovat finanční potíže. Další den si "run" (nápor) na banku vynutil její zavření (přechodně, jak se potom ukázalo, neboť začala znovu pracovat v dubnu 1908). Uzavření společnosti Knickerbrocker uspíšilo "run" na další trusty v New Yorku a pak i v dalších částech země - došlo k bankovní panice, jak se tu a tam objevovala během devatenáctého století.

Během týdne banky na paniku reagovaly "omezením plateb", t.j. oznámily, že dále nebudou proplácet vklady vkladatelům, kteří si je chtějí vyzvednout. V některých státech guvernér nebo prokurátor zavedl proti omezování plateb právní opatření a sankce; ve zbývajících státech se tato praxe jednoduše tolerovala a banky mohly zůstat otevřeny, i když porušovaly bankovní zákon.

Omezení plateb zamezilo rozsáhlým bankrotům bank a ukončilo "run". Způsobilo ale nepříjemnosti na trhu. Vedlo k nedostatku mincí a měny, stejně jako k soukromému oběhu dřevěných nikláků a jiných dočasných náhražek legálních peněz. Vrcholem finanční krize byla situace, kdy bylo zapotřebí 104 dolary vkladu na 100 dolarů v hotovosti. Společné působení paniky a restriktce přímo na důvěru a na možnosti efektivního podnikání a nepřímo poklesem množství oběživa, způsobily krizi, která byla nehlubší, jakou do té doby USA zažily.

Nicméně nejhorší období netrvalo dlouho. Banky na začátku roku 1908 obnovily platby a o několik měsíců později se dostavilo oživení. Krize trvala jen třináct měsíců a její nejhorší část jen polovinu.

Zejména tato dramatická epizoda byla příčinou přijetí Federálního rezervního zákona z roku 1913 (Federal Reserve Act). Bylo politicky nezbytné nějakým způsobem zasáhnout do peněžní a bankovní oblasti. Během vlády republikánů pod vedením Theodora Roosevelta byla založena Národní měnová komise (National Monetary Commission) vedená prominentním republikánským senátorem Nelsonem W. Aldrichem. Během vlády demokratického presidenta Woodrowa Wilsona prominentní demokratický kongresman, později senátor Carter Glass přepsal a změnil doporučení komise. Vzešel z toho Federální rezervní fond a stal se klíčovou měnovou institucí země. Je jí dodnes.

Co doopravdy znamenají pojmy "run" a "panika" a "omezení plateb"? Proč vyvolaly důsledky, které jim přisuzujeme? A cti navrhovali autoři Federálního rezervního zákona, aby zabránili podobným dopadům?

"Run na banku" je pokus velkého množství vkladatelů vyzvednout si v hotovosti své vklady ve stejnou chvíli. "Run" vzniká na základě pověstí nebo faktů, které vedou vkladatele k obavě, že banka je

insolventní a že nebude schopna dostát svým závazkům. Je to pokus všech dostat zpět "své" peníze, než bude pozdě.

Je snadné pochopit, proč "run" insolventní banku položí dříve, než za normálních okolností. Ale proč by měl způsobit potíže odpovědná a solidní bance? Odpověď je spjatá s pochopením pojmu vklad (které v angličtině navozuje představu uschovaných peněz), používá se k vyjádření nároku vůči bance. Jestliže si uložíte v bance peníze, máte tendenci předpokládat, že banka vezme vaše bankovky a uloží je kdesi v bankovních trezorech, dokud si o ně zase neřeknete. Nic takového banka nedělá. Kdyby to tak dělala, kde by vzala na placení vlastních nákladů a našich úroků? Banka může odebrat několik bankovek a uložit je v trezoru jako rezervu, zbytek ale někomu půjčí na úrok, nebo nakoupí cenné papíry, které přinášejí zisk.

Jestliže neukládáte peníze v hotovosti, ale šekem (což je běžný případ), banka dokonce ani nemá bankovky, které by mohla uložit do trezoru. Má pouze právní nárok na peníze jiné banky, který většinou nenárokuje, protože druhá banka má podobné nároky. Na každých vložených 100 dolarů mají banky v trezorech jen několik dolarů v hotovosti. Máme "zlomkový rezervní bankovní systém", který velmi dobře funguje, dokud jsou všichni přesvědčeni, že vždy, když budou potřebovat, dostanou hotovost ve výši svých vkladů. Obvykle se nové vklady v hotovosti přibližně rovnají výběrům a tak relativně malé rezervy jsou schopné pokrýt přechodné rozdíly. Nicméně pokud se všichni naráz snaží vybrat hotovost, dochází k odlišné situaci. Pravděpodobně nastane panika, stejná jako když někdo zakřičí "oheň" v naplněném divadle a všichni se snaží naráz dostat ven.

Jedna banka může zvládnout "run" tím, že si půjčí u jiných bank, nebo požádá klienty o zaplacení jejich půjček. Klienti mohou být schopni zaplatit půjčky tím, že vyberou své vklady v jiných bankách. Pokud se ale "run" široce rozšíří, všechny banky nebudou schopny tímto způsobem vyhovět požadavkům. Jednoduše nebudou mít tolik

peněz ve svých trezorech, aby dokázaly uspokojit požadavky všech svých vkladatelů. Navíc každý pokus postavit se rozsáhlému "runu" na banku odčerpává hotovostní rezervy banky - pokud se rychle neobnoví důvěra klientů a neukončí se "run" a hotovostní rezerva není znova doplněna. V roce 1907 průměrné rezervy bank činily 12 ~ na 100 ~ vkladů. Každý dolar vkladu převedený na hotovost se přestěhuje z trezorů do matrací klientů. To znamená nutnost redukce vkladů o 7 dolarů, má-li zůstat zachován původní poměr rezerv a vkladů. Proto "run" na banku, po němž následuje hromadění hotovosti v rukou obyvatelstva, způsobuje nedostatek celkového dostupného množství oběživa. Proto také, pokud není okamžitě zastaven, způsobuje takové nesnáze. Jednotlivé banky se snaží získat peníze na uspokojení požadavků svých vkladatelů tím, že nutí své dlužníky splatit půjčky a odmítají prodlužovat splatnost půjček a poskytovat nové půjčky. Zájemci o půjčku se nemají kam obrátit, proto upadají banky a podniky.

Jak se dá zastavit panika nebo lépe, jak zabránit jejímu vzniku? Jeden způsob jak zabránit panice je metoda použitá v roce 1907: omezení bankovních plateb. Banky zůstaly otevřené, ale navzájem se dohodly, že nebudou proplácet hotovost. Namísto toho používaly účetní záznam. Platily šeky podepsané jedním ze svých vkladatelů

jinému vkladateli a snižovaly záznam o vkladu jednoho a zvyšovaly vklad na záznamu ve prospěch druhého. Přijímaly šeky podepsané svými vkladateli pro vkladatele jiných bank nebo šeky vkladatelů jiných bank pro své vkladatele a pracovaly většinou jako obvyklá zúčtovací banka, a to vyúčtováním šeků jiným bankám, které obdržely jako vklady, proti šekům na vlastní banku uložené jako vklady v jiných bankách. Jediný rozdíl byl ten, že jakýkoli rozdíl mezi množstvím peněz, které dlužily jiným bankám, a množstvím peněz, které jiné banky dlužily jim, byl vyrovnán směnkou jako slibem platit namísto obvyklého převodu peněžní hotovosti. Banky něco platily i v hotovosti, ale nikoliv na požádání, ale pouze svým

stálým klientům pro potřeby platů zaměstnancům a pro jiné spěšné výdaje a podobně dostávaly některé platby v hotovosti od takových stálých klientů. V tomto systému některé "nezdravé" banky mohly dále upadat a skutečně také některé z nich bankrotovaly. Nebankrotovaly ale pouze proto, že by nemohly beze zbytku převést svá aktiva na hotovost. Jak plynul čas, panika opadala, důvěra v banky se obnovovala a banky mohly obnovit vyplacení hotovosti na požádání, aniž by vznikl nový "run" na banku. Je to sice drastická metoda potlačení paniky, ale funguje.

Další možností, jak zastavit paniku, je umožnit silným bankám převést rychle svá aktiva na hotovost, nikoliv na úkor jiných bank, ale poskytnutím dodatečné hotovosti -v nebezpečí spustit tiskařské lis, což se také stalo. Tento způsob byl obsažen ve Federálním rezervním zákonu. Předpokládalo se, že se tak zabrání i přechodným nepříznivým dopadům, které jsou způsobeny omezením plateb. Zákonem bylo založeno dvanáct oblastních bank pracujících pod dohledem Federální rezervní rady ve Washingtonu. Tyto banky měly pravomoc fungovat vůči komerčním bankám "jako věřitel poslední instance". Mohly poskytovat půjčky buď ve formě hotovosti - bankovek (Federal Reserve Notes), které měly právo tisknout - nebo ve formě depozitních úvěrů, které měly právo vytvářet kouzlem pera účetního. Měly sloužit jako "banka bank", jako americká obdoba Bank of England a jiných centrálních bank.

Původně se předpokládalo, že federální rezervní banky budou sloužit převážně poskytováním přímých úvěrů bankám jištěným vlastními aktivami, zejména odpovídajícími bankovním úvěrům poskytnutým podnikům. V případě mnoha takových úvěrů banky diskontovaly směnku - to znamená, že bylo zapláceno méně, než byla uvedená hodnota, která reprezentovala úroky požadované bankami. Diskont představuje úrok účtovaný si bankami. Federální rezervní fond pak "rediskontoval" vlastními směnkami, a tak účtoval bankám úrok z půjček.

Operace na volném trhu, nákup a prodej státních obligací se spíše než rediskont staly hlavním způsobem, kterým systém zvyšoval, nebo snižoval, množství oběživa. Když Federální rezervní banka nakupuje státní obligaci, platí za ni buď federálními rezervními bankovkami, které má ve svých trezorech, nebo je vytiskne, nebo častěji záznamem vkladu u nějaké komerční banky. Komerční banka může pak být sama prodávajícím státní obligace nebo bankou, ve které si prodávající uloží jako vklad státní obligace. Dodatečná hotovost a vklady slouží jako rezerva komerčních bank a umožňuje jim, jako celku, zvýšit svá depozita znásobením mnoha dodatečných zdrojů. Proto jsou hotovost a depozita federálních rezervních bank souhrnně označovány jako "nejmocnější peníze" nebo "peněžní báze". Když Federální rezervní banka prodává obligaci, je postup obrácený. Rezervy komerčních bank se snižují a způsobí snížení objemu oběživa. Až donedávna byla pravomoc federálních rezervních bank vytvářet peníze a depozita omezena množstvím zlata v systému. Tento limit byl zrušen a dnes tak neexistuje žádné efektivní omezení, vyjma soudnosti lidí ve vedení systému.

Poté, co ve třicátých letech Federální rezervní systém zklamal, kdy neudělal to, co se od něj očekávalo a k čemu byl vytvořen, byla nakonec v roce 1934 přijata efektivní metoda k zamezení paniky. Bylo založeno Federální pojištění vkladů (Federal Deposit Insurance Corporation), aby maximálně zajistilo vklady proti ztrátám. Pojištění dává vkladatelům jistotu, že jejich vklady jsou bezpečně uloženy. Zabraňuje tak, aby úpadek nebo finanční potíže "nezdravých" bank vyvolaly "run" na jiné banky. Lidé v zaplněném divadle jsou přesvědčeni, že je ohnivzdorné. Od roku 1934 se vyskytlo několik bankrotů a "runů" na jednotlivé banky. Neobjevila se ale bankovní panika ve starém stylu.

Garantování vkladů bylo používáno kvůli zabránění panice samotnými bankami i dříve, v méně rozsáhlé podobě a méně efektivně. Když se čas od času jedna banka ocitla v potížích a byla

ohrožována "runem", když začaly prosakovat zprávy o její situaci, ostatní banky se dobrovolně spojily a vytvořily fond garantující depozita banky, která se ocitla v potížích. Tento systém zabránil mnoha hrozcím panikám a omezil ty, které nakonec přece jen VZIIIkly. Jindy neuspěl, protože nebyla dosažena uspokojivá dohoda, nebo protože se dostatečně rychle neobnovila důvěra. Dále v této kapitole prozkoumáme zvláště dramatický a důležitý případ takového neúspěchu.

RANNÁ LÉTA REZERVNÍHO SYSTÉMU

Federální rezervní systém začal pracovat koncem roku 1914, několik měsíců po začátku války v Evropě. Válka drasticky změnila úlohu a význam Federálního rezervního systému.

Když byl založen tento systém, byla centrem finančního světa Británie. Říkalo se, že svět byl založen na zlatém standardu, ale stejně tak dobře se mohlo říkat, že byl založen na standardu libry. Federální rezervní systém byl projektován zejména jako prostředek proti bankovním panikám a k usnadnění obchodu; za druhé pak jako vládní bankéř. Bralo se za samozřejmost, že bude pracovat na základě zlatého standardu a bude spíše reagovat na vnější podmínky než je formovat.

Koncem války nahradily Spojené státy Británii v postavení centra finančního světa. Svět byl ve skutečnosti postaven na dolarový standard a zůstal na něm i poté, co se vrátila oslabená verze zlatého standardu. Federální rezervní systém nebyl nadále vedlejší institucí pasivně reagující na vnější události. Byla to hlavní a nezávislá síla formující světovou peněžní strukturu.

Válečná léta demonstrovala moc Federálního rezervního systému v dobrém i ve špatném slova smyslu, zvláště poté, co Spojené státy vstoupily do války. Ve všech předchozích (a následujících) válkách se vlády uchýlovaly k tiskařskému lisu, aby financovaly výdaje na válku. Ale Federální rezervní systém umožnil krytí válečných výdajů

vyspělejší a důvtipnější formou, než tomu bylo možné dříve. Tiskařský lis byl doslovně do jisté míry používán, když federální rezervní banky kupovaly státní obligace od Ministerstva financí USA a platily za ně federálními rezervními bankovkami tak, aby ministerstvo financí jimi mohlo platit a kryt

některé své výdaje. Většinou ale Federální rezervní systém platil za nakoupené státní obligace pomocí úvěru, který poskytl ministerstvu financí a který uložil ve federálních rezervních bankách. Ministerstvo financí platilo za nákupy šeky krytými těmito vklady. Když příjemci uložili šeky ve svých bankách a tyto banky je dále převedly do Federální rezervní banky, depozita ministerstva financí u Federálního rezervního systému byly převedeny do komerčních bank, a zvýšily tak jejich rezervy. Toto zvýšení umožnilo komerčním bankám se rozrůstat, povětšinou tím, že samy nakupovaly vládní obligace, nebo tím, že poskytovaly úvěry svým zákazníkům na nákup vládních obligací. V tomto kruhovém procesu ministerstvo financí dostalo nově vytvořené peníze na válečné výdaje, ale vzrůst množství oběživa nabýval ponejvíce formy depozit v komerčních bankách, a to spíše než zvýšením množství oběživa. Propracovanost tohoto procesu, kdy množství peněz bylo zvýšeno, sice nezabránilo inflaci, ale usnadnilo celou operaci a zakrytím toho, co se skutečně stalo, utlumilo nebo odložilo obavy veřejnosti z inflace.

Po válce Federální rezervní systém pokračoval v prudkém zvyšování množství oběživa, a tím vyvolával inflaci. Nicméně v tomto okamžiku již dodatečné oběživo nebylo používáno na hrazení vládních výdajů, ale na financování soukromého podnikání. Třetina naší inflace ve válečném období připadá nejen přímo na válku, ale také na vládní deficit vzniklý z válečných výdajů. Systém opožděně odkryl svou chybu. Došlo k prudké reakci, která zavlekla hospodářství do prudké, ale krátké krize v letech 1920 - 1921.

Velkou érou systému bylo bezpochyby období do konce dvacátých let. Během těchto několika let sloužil jako efektivní vyvažovací kolo,

když zvyšoval míru růstu oběživa, když hospodářství jevílo známky deprese; a utlumoval růst množství oběživa, když se hospodářství začalo rychleji rozvíjet. Nezabránil sice hospodářským výkyvům, ale udržel je v mezích. Navíc byl dostatečně nestranný, aby se vyhnul inflaci. Výsledkem stabilního finančního a hospodářského prostředí byl rychlý hospodářský růst. Hlasitě se proklamovalo, že přichází nová éra, že hospodářský cyklus je minulostí díky bdělému a velkému Federálnímu rezervnímu systému.

Většina úspěchů během dvacátých let může být připsána Benjaminu Strongovi, newyorskému bankéři, který byl prvním předsedou

Federální rezervní banky v New Yorku a zůstal jím až do své smrti v roce 1928. Dokud nezemřel, newyorská banka byla hlavním aktérem politiky Federálního rezervního systému jak doma, tak i v zahraničí a Benjamin Strong byl nepochybně dominantní postavou. Byl to pozoruhodný člověk, jak řekl jeden člen Federální rezervní rady, byl "géniem - Hamiltonem mezi bankéři". Víc než kdokoliv jiný ve Federálním rezervním systému měl důvěru a podporu ostatních finančních kapitánů uvnitř i vně systému, sílu osobnosti k prosazení svých názorů a měl odvalu, aby podle nich jednal.

Po Strongově smrti začal uvnitř Federálního rezervního systému mocenský boj, který měl dalekosáhlé důsledky. Strongův životopisec říká: "Strongova smrt zanechala Federální rezervní systém bez podnikavého a přijatelného vedení. Federální rezervní rada ve Washingtonu byla rozhodnuta, že newyorská banka dále nebude hrát tak významnou roli. Ale samotná rada nemohla namísto ní tuto úlohu sehrát podnikavým způsobem. Byla stále slabá a rozdělená... Navíc většina ostatních rezervních bank, stejně tak jako newyorská, nebyla ochotna se podrobit vedení rady... Tak bylo jednoduché, aby Federální rezervní systém sklouzl k nerozhodnosti a do slepé uličky."

Tento mocenský boj se ukázal být - což tehdy nikdo nemohl předvídat - prvním krokem roztáčející se spirály předávání moci soukromého trhu vládě a od republikových vlád federální vládě ve Washingtonu.

ZAČÁTEK KRIZE

Oblíbeným názorem je, že krize začala Černým čtvrtkem 24. října 1929, kdy se zhroutila newyorská burza. Po několika přechodných sestupech a vzestupech se trh s akciemi zastavil v roce 1933 asi na jedné šestině závratné úrovně roku 1929.

Kolaps burzy byl důležitý, ale nebyl začátkem krize. Obchodní činnost dosáhla svého vrcholu v srpnu 1929, dva měsíce před tím, než se zhroutil akciový trh. V té době již zaznamenala významný pokles. Zhroucení akciového trhu odráželo narůstající hospodářské potíže plus propíchnutí neudržitelné spekulativní bubliny. Samozřejmě, že když došlo ke krachu, mezi obchodníky a občany,

kteří byli omámeni závratnými nadějemi z nadcházející nové éry, se rozšířila nejistota. Nejistota utlumila ochotu jak spotřebitelů, tak podnikatelů utrácet a posílila jejich touhu zvýšit své pohyblivé rezervy pro případ nouze.

Těživý dopad krachu na burze byl velmi posilněn následným chováním Federálního rezervního systému. V čase krachu Newyorská federální rezervní banka, skoro na základě podmíněného reflexu vyvinutého během období silného rozmachu, aby sama zabránila šoku, začala nakupovat vládní obligace, a tak doplňovat bankovní rezervy. To umožňovalo komerčním bankám tlumit šok poskytováním dodatečných úvěrů společnostem operujícím na burze a nákupem jejich cenných papírů, jakož i jiných společností nepříznivě postižených krachem. Ale Strong byl mrtev a rada Federálního rezervního systému chtěla hrát vůdčí roli. Začala jednat tak, aby si zjedнала disciplínu v New Yorku a New York se vzdal. Pak se Federální rezervní systém začal chovat zcela jinak než během

dřívějších hospodářských krizí ve dvacátých letech. Namísto aktivního zvyšování stavu oběživa nad obvyklou míru, aby se vyrovnal jeho pokles, Federální rezervní systém v průběhu roku 1930 dovolil postupné snížení množství oběživa. Ve srovnání s poklesem množství oběživa v období od konce roku 1930 do začátku roku 1933 se pokles v období do října 1930 zdá být nepodstatný - pouhých 2.6 procenta. Nicméně ve srovnání s předchozími epizodami, byl pokles značný. Vskutku jen v mála předchozích krizích došlo k takovému poklesu, ať už během nich, nebo před nimi.

Společně s důsledky krachu na burze pokles stavu oběživa vyvolal v roce 1930 prudkou krizi. Dokonce i kdyby byla krize ukončena koncem roku 1930, nebo začátkem roku 1931, jak by se stalo, kdyby nedošlo ke kolapsu finančního systému, stejně by se tato krize zařadila mezi nejsilnější v historii.

BANKOVNÍ KRIZE

Nejhorší mělo teprve přijít. Do podzimu 1930 nebyla krize, jakkoliv byla silná, doprovázena ještě potížemi bank a "runem" na banky. Charakter krize se prudce změnil poté, co byla podlomena důvěra v banky sérií bankrotů bank na americkém Středozápadě a Jihu.

Podlomení důvěry bylo následováno snahou vybrat vklady v hotovosti.

Nákaza nakonec zasáhla New York, finanční centrum země. Kritické datum byl 11. prosinec 1930, kdy Bank of United States uzavřela dveře. Byla to největší komerční banka, která v dosavadní historii Spojených států zbankrotovala. Navíc, i když to byla obyčejná komerční banka, její jméno vedlo mnoho lidí doma i v zahraničí k tomu, že ji považovali za oficiální centrální banku. Její pád tak byl zvláště těžkou ranou důvěře v banky.

Byla to trochu náhoda, že Bank of United States sehrála tak klíčovou roli. Při decentralizované struktuře amerického bankovníctví a

politice Federálního rezervního systému by po poklesu zásob oběživa a nedostatečné odpovědi na úpadky bank dříve nebo později série bankrotů menších bank způsobila "runy" na jiné větší banky. Jestliže by nebankrotovala Bank of United States, byla by to jiná velká banka, která by uvolnila první kámen laviny. Byla to také náhoda, že padla právě Bank of United States, protože to byla silná a solidní banka. Přestože byla v nejhorších letech krize zrušena, zaplatila svým vkladatelům 92.5 centu z každého vloženého dolaru. Není pochyb o tom, že kdyby mohla přežít přechodné potíže, nikdo z jejích klientů by neztratil ani cent.

jakmile se začaly šířit poplašné zprávy o Bank of United States, tehdy newyorský státní bankovní dohled (New York State Superintendent of Banks), newyorská federální rezervní banka (Federal Reserve Bank of New York) a newyorské sdružení bankovního zúčtování (New York Clearing House Association of Banks) se snažily vytvořit plán na záchranu banky poskytnutím garančního fondu, nebo jejím spojením s jinými bankami. To byl standardní vzor v případě jiných panik. Ještě dva dny před uzavřením banky se zdálo, že úspěch je jistý.

Plán přesto neuspěl zejména díky zvláštnímu charakteru Bank of United States a předsudkům bankéřské společnosti. Samotné jméno, protože přitahovalo imigranty, bylo ostatními bankami napadáno. Ještě důležitější bylo, že banku vlastnili a řídili Židé a že sloužila převážně židovské obci. Byla to jedna z těch několika židovských bank, která byla, snad ještě více než ostatní, z "dobré rodiny" a "dobře situovaná". Nebylo tedy náhodné, že plánovanou záchranou bylo spojení Bank of United States s jinou velkou bankou, jedinou v New Yorku, kterou převážně vlastnili a řídili Židé a dvěma menšími židovskými bankami.

Plán neuspěl, protože newyorské sdružení bankovního zúčtování (New York Clearing House) od navrhované smlouvy v poslední chvíli odstoupilo - předpokládá se, že kvůli antisemitismu některých

vůdčích osobností bankéřské společnosti. Na posledním setkání bankéřů Josef A. Broderick z newyorského státního bankovního dohledu (New York State Superintendent of Banks) se neúspěšně pokoušel je přesvědčit. Později u soudu prohlásil:

"Řekl jsem, že má (Bank of United States) tisíce klientů, že financuje malé obchodníky, zvláště židovské obchodníky, a že její uzavření může způsobit a pravděpodobně i způsobí řadu bankrotů mezi těmi, kterým slouží. Varoval jsem, že její uzavření vyústí do uzavření nejméně dalších deseti bank ve městě, a že dokonce může mít dopad na spořitelny. Řekl jsem jim, že důsledky jejího uzavření se mohou projevit i mimo hranice města.

Upozornil jsem je, že před pouhými dvěma nebo třemi týdny zachránili dva velké soukromé bankéře ve městě, a že tehdy ochotně vložili potřebný kapitál. Připomenul jsem jim, že před sedmi nebo osmi lety pomohli jedné z největších trustových společností v New Yorku vložением několikrát větší sumy, než bylo potřebné na záchranu Bank of United States, a teprve po té někteří z nich dali hlavy dohromady. Zeptal jsem se jich, je-li jejich záměr upustit od plánu konečný. Řekli mi, že ano. Pak jsem je varoval, že dělají nejkolosalnější chybu v bankovní historii New Yorku." (2)

Uzavření Bank of United States bylo tragické pro její vlastníky a vkladatele. Dva z vlastníků byli souzeni, uznáni vinnými a uvězněni za to, co se obecně pokládalo pouze za technické porušení zákona. Vkladatelé měli dokonce po léta zablokovány vklady, které se podařilo získat zpět. Pro zemi jako celek byly důsledky daleko vážnější. Vkladatelé po celé zemi se obávali o bezpečnost svých vkladů a přidali se ke sporadickým "runům" na banky, které začaly již dříve. Banky hromadně krachovaly - jen v prosinci 1930 352 bank.

Kdyby nikdy nevznikl Federální rezervní systém a došlo-li by k podobné sérii "runů" na banky, patrně by byla přijata stejná opatření

jako v roce 1907 - omezení plateb. Bylo by to méně drastické, než to, co se skutečně dělo v posledních měsících roku 1930. Zamezením odčerpávání rezerv z dobrých bank by omezení plateb skoro určitě zabránilo následné sérii bankrotů bank v letech 1931, 1932 a 1933, stejně jako omezení v roce 1907 rychle ukončilo bankroty bank. Bank of United States by se mohla znovu otevřít, jako se otevřela společnost Knickerbrocker v roce 1908. Panika by opadla, navrátila by se důvěra a velmi pravděpodobně by nastalo hospodářské oživení začátkem roku 1931, stejně jako nastalo v roce 1908.

Existence Federálního rezervního systému zabránila přijetí této drastické terapie: přímo tím, že snížila zájem silnějších bank, které mylně věřily (jak se později ukázalo), že půjčky rezervního systému jim dávají spolehlivou možnost záchrany v případě potíží; nepřímo tím, že ukolébala společnost jako celek a bankovní systém zvláště ve víře, že žádná taková drastická opatření nejsou potřebná, když se nyní o tyto záležitosti stará Federální rezervní systém.

Federální rezervní systém mohl nabídnout daleko lepší řešení problému rozsáhlým nákupem vládních obligací na volném trhu. Bankám by to poskytlo dodatečnou hotovost na splnění požadavků svých vkladatelů. Ukončilo by to, nebo přinejmenším silně omezilo sérii bankrotů bank a veřejnosti by se zabránilo pokoušet se o přeměnu vkladů na hotovost a snižovat tak množství oběživa. Bohužel reakce rezervního systému byla váhavá a nedostatečná. Rezervní systém v podstatě stál se založenýma rukama a nechal jít krizi svou cestou, chování, které opakoval opět a znovu během nadcházejících dvou let.

Všechno se opakovalo na jaře 1931, kdy propukla nová bankovní krize. V září 1931, kdy Británie opustila zlatý standard, Federální rezervní systém nastoupil cestu ještě zvrácenější politiky. Federální systém reagoval - po dvou letech hluboké krize - zvýšením úrokové míry, která zatížila banky vyšším úrokem než kdykoliv v předchozí historii. Toto opatření přijal, aby odvrátil odliv svých zlatých rezerv

k zahraničním držitelům dolarů, které postrašilo britské opuštění zlatého standardu. Nicméně domácí dopad byl vysoce deflační způsobil další tlak jak na komerční banky, tak na podnikovou sféru. Federální rezervní systém mohl zmírnit tuto tvrdou finanční ránu trhu nákupem vládních obligací na volném trhu, ale neudělal to.

V roce 1932, pod silným tlakem Kongresu, Federální rezervní systém konečně provedl rozsáhlé nákupy na volném trhu. Ve chvíli, kdy se začaly projevovat blahodárné důsledky, Kongres odstoupil - a Federální rezervní systém okamžitě program ukončil.

Poslední epizoda tohoto smutného příběhu byla bankovní panika v roce 1933, znovu iniciovaná sérií bankrotů bank. Zintenzivnila se v období bezvlády mezi vládami Herberta Hoovera a Franklina D.

Roosevelta, který byl zvolen 8. listopadu 1932, ale prezidentský úřad převzal až 4. března 1933. Herbert Hoover nechtěl podniknout žádná opatření bez spolupráce s nově zvoleným prezidentem a Roosevelt nechtěl přijmout jakoukoliv odpovědnost před inaugurací.

Panika se šířila v newyorské finanční komunitě a samotný Federální rezervní systém začal panikařit. Ředitel newyorské federální rezervní banky se bezúspěšně snažil přesvědčit prezidenta Hoovera, aby na poslední den svého úřadování vyhlásil bankovní prázdniny. Pak se spojil s newyorskou zúčtovací bankou a se Státním bankovním dohledem a společně přesvědčili newyorského guvernéra Lehmana, aby vyhlásil státní bankovní prázdniny na 4. března 1933, v den inaugurace Franklina D. Roosevelta. Federální rezervní banka byla uzavřena společně s komerčními bankami. Podobná opatření přijali i ostatní guvernéri. Nakonec byly na 6. dubna 1933 vyhlášeny prezidentem Rooseveltem celostátní bankovní prázdniny.

Centrální bankovní systém, který byl vytvořen zejména proto, aby se krize nemusela řešit omezením plateb komerčních bank, se připojil nakonec ke komerčním bankám a provedl rozsáhlejší, úplnější a

ekonomicky škodlivější omezení plateb, než jaké dosud naše historie zaznamenala. Určitě můžeme souhlasit s poznámkou v Hooverových pamětech: "Došel jsem k závěru, že (Federální rezervní rada) byla opravdu jen slabým stéblem, kterého se národ mohl chytit v těžkých časech." (3)

Na vrcholu prosperity v polovině roku 1929 bylo ve Spojených státech skoro 25 000 komerčních bank. Na začátku roku 1933 jejich počet klesl na 18 000. Když byly prezidentem Rooseveltem odvolány bankovní prázdniny deset dní po jejich oznámení, bylo povoleno znova otevřít jen 12 000 bankám a později jen 3 000 dalším. Celkově během čtyř let krize zmizelo zhruba 10 000 z původních 25 000 bank - bankrotem, spojením s jinými bankami, nebo likvidací.

Celkové množství oběživa zaznamenalo podobně drastický pokles. Z každých 3 dolarů uložených v bankách a v kapsách občanů v roce 1929 zůstalo v roce 1933 méně než 2 dolary. To byl bezprecedentní finanční kolaps.

FAKTA A JEJICH INTERPRETACE

O těchto skutečnostech dnes není pochyb, ačkoliv je dobře poznamenat, že nebyly známé mnohým tehdejším pozorovatelům, včetně Johna Maynarda Keynesa. Tato fakta jsou různě vysvětlována. Byl finanční kolaps příčinou, nebo důsledkem hospodářské krize? Stal se navzdory nejlepší snaze Federálního rezervního systému, jak tehdy věřilo mnoho pozorovatelů? Začala krize v USA a šířila se do zahraničí? Nebo přerůstání mírné krize v hlubokou v USA způsobily vnější síly?

Příčina nebo důsledek

Rezervní systém neměl o své roli žádné pochybnosti. Sebechvála byla tak velká, že Federální rezervní rada ve své výroční zprávě v roce 1933 napsala: "Schopnost federálních rezervních bank uspokojovat ohromné finanční potřeby během krize demonstrovala

účinnost finančního systému země v rámci Federálního rezervního zákona (Federal Reserve Act)... Je těžké odhadnout, jak by krize postupovala, kdyby Federální rezervní systém neprováděl liberální politiku nákupů na volném trhu." (4)

Peněžní krach byl zároveň důsledkem i příčinou hospodářské krize. Ve velké míře byl zapříčiněn politikou Federálního rezervního systému, která bezpochyby zhoršila průběh krize. Přesto, když začala hospodářská krize, zhoršila se i krize peněžní. Úvěry bank, které za mírné krize mohly být "dobrými" úvěry, se staly "špatnými" úvěry za hluboké krize. Nesplácení úvěrů oslabilo úvěrující banky, což zvýšilo riziko "runu" na ně. Bankroty, pokles výroby, růst nezaměstnanosti - všechno posilovalo nejistotu a strach. Touha změnit aktiva v jejich nejlikvidnější formu - v peníze a do nejbezpečnějšího druhu peněz - do hotovosti, se stala všeobecnou. Zpětná vazba je pronikavým rysem ekonomického systému.

Důkazy nyní vedou k závěru, že Federální rezervní systém měl nejen zákonné právo zabránit kolapsu, ale že mu i mohl zabránit, kdyby rozumně použil moc, která mu byla dána Federálním rezervním zákonem. Zastánci Federálního rezervního systému našli řadu omluv. Žádná z nich neobstojí před pečlivým prověřením. Žádná není řádným zdůvodněním neúspěchu Federálního

rezervního systému, při plnění úlohy, pro kterou byl založen. Federální rezervní systém nejen, že měl možnosti, jak zabránit krizi, dokonce i věděl, jak tyto možnosti využít. V letech 1929, 1930, 1931 newyorská federální rezervní banka opakovaně naléhala, aby systém začal ve velkém měřítku nakupovat státní obligace, což byla klíčová operace, kterou měl Federální rezervní systém podniknout a nepodnikl. New York byl umlčen ne proto, že by jeho návrhy byly považovány za chybné, ale kvůli mocenskému boji uvnitř Federálního rezervního systému, který vedl k tomu, že další federální rezervní banky a Federální rezervní rada ve Washingtonu nebyly ochotny akceptovat newyorské vedení. Alternativou pak bylo

nerozhodné a zmatené vedení, které prodělala Federální rezervní rada. Znalé hlasy uvnitř systému také volaly po opravných opatřeních. Illinoiský kongresman A. J. Sabath řekl na půdě Bílého domu: "Trvám na tom, že je v moci Federální rezervní rady zmírnit finanční a obchodní potíže." Někteří kritici z akademických kruhů, včetně Karla Boppa, který se později stal ředitelem Federal Reserve Bank of Philadelphia, vyjádřili podobné názory. Na zasedání Federální rezervní rady v roce 1932, na které bylo přijato rozhodnutí o nákupu na volném trhu pod přímým tlakem Kongresu, Ogden L. Mills, tehdy ministr financí a člen Federální rezervní rady ex officio, řekl, když vysvětloval, proč hlasoval pro opatření: "Pro velký centrální bankovní systém se 70 procenty zlatých rezerv byla nečinnost v takovéto situaci skoro nepochopitelná a skoro neomluvitelná." Přesně tak se Federální rezervní systém choval během předchozích dvou let krize a začal se tak znovu chovat, jakmile o několik měsíců později Kongres odstoupil a znovu pak během závěrečné bankovní krize v březnu 1933.

Kde začala krize

Rozhodující důkaz, že krize začala ve Spojených státech a odtud se rozšířila do celého světa, poskytuje pohyb zlata. V roce 1929 byl v USA zlatý standard v tom smyslu, že vláda na požádání prodávala a nakupovala zlato za oficiální cenu (20.67 dolarů za unci). Většina ostatních velkých zemí také stála na takzvaném zlatém standardu a také stanovovala oficiální cenu zlata ve svých měnách. Tato oficiální cena v cizí měně vydělená oficiální cenou USA určila

oficiální kurs, tj. cenu cizí měny v dolarech. Tyto země mohly kupovat nebo prodávat zlato za oficiální cenu, ale zavázaly se zachovávat měnový kurs stanovený dvěma oficiálními cenami zlata, prodejem a nákupem dolarů v tomto měnovém kursu. Jestliže v tomto systému občané Spojených států nebo občané jiných států vlastníci dolary utratili (půjčili nebo darovali) více dolarů, než příjemci těchto dolarů chtěli v USA utratit (půjčit nebo darovat), pak

příjemci dolarů žádali za zbylé dolary zlato. Zlato plynulo z USA do jiných zemí. Jestliže se rovnováha vychýlila na druhou stranu tak, že vlastníci jiných měn chtěli utratit (půjčit, darovat) v USA více dolarů než vlastníci dolarů byli ochotni vyměnit za cizí měnu na nákupy (půjčky, dary) v cizích zemích, dostali dodatečné dolary ve svých bankách v oficiálním kursu. Cizí centrální banky zase dostaly dodatečné dolary prodejem zlata do USA. (V praxi samozřejmě tyto transakce neznamenaly přepravu zlata přes oceán. Většina zlata patřící zahraničním bankám ležela v trezorech newyorské federální rezervní banky se štítkem země, která jej vlastnila. Převod zlata se prováděl změnou štítků na bednách se zlatými tyčemi v hlubokém podzemí pod budovou banky na Liberty Street 33 v oblasti Wall Street.)

Jestliže by krize začala v zahraničí, zatímco by americká ekonomika alespoň po nějaký čas pokračovala v konjunktuře, pak by zhoršující se hospodářské podmínky v zahraničí snížily americký export a snížením ceny zahraničního zboží posílily import do USA. Výsledkem by byla snaha utrácet (půjčit, darovat) více dolarů v zahraničí, než by jejich příjemci chtěli realizovat na americkém trhu, a nastal by odliv zlata z USA. Odliv by snížil zlaté rezervy Federálního rezervního systému. To by Federální rezervní systém vedlo k omezení množství peněz. Takovým způsobem systém pevných měnových kursů přelévá deflační (nebo inflační) tlak z jedné země do druhé. Pokud by byl takový chod událostí, pak by Federální rezervní systém mohl oprávněně tvrdit, že jeho opatření byla důsledkem tlaků ze zahraničí.

Naopak, jestliže krize začala v USA, pak by brzo musela způsobit pokles množství dolarů, které jejich držitelé chtěli utratit v zahraničí, a musela by způsobit nárůst množství dolarů, které jejich držitelé hodlali utratit na americkém trhu. To by způsobilo příliv zlata do USA a vyvolalo tlak na cizí země, aby redukovaly množství peněz, a tímto způsobem by se na ně přenesla americká deflace.

Fakta hovoří jasně. Zlaté rezervy USA od srpna 1929 do srpna 1931, tedy během prvních dvou let hospodářského poklesu, rostly jasný důkaz, že USA byly na čele procesu. Jestliže by Federální rezervní systém jednal podle pravidel zlatého standardu, musel by zvýšit množství peněz. Namísto toho nechal ve skutečnosti množství peněz klesat.

Jakmile se krize projevila i v jiných státech, samozřejmě se projevil obrácený dopad na Spojené státy - další příklad zpětné vazby, která je v jakémkoliv hospodářském systému všudypřítomná. Země, která je na čele mezinárodního pohybu, nemusí na něm zůstat. Francie nashromáždila velké zásoby zlata v důsledku návratu ke zlatému standardu v roce 1928 za cenu podhodnoceného franku. Měla tak mnoho sil, aby odolávala deflačnímu tlaku přicházejícímu z USA. Nevyužila jich a sledovala ještě více deflační politiku než USA a své zlaté rezervy dále zvýšila a od konce roku 1931 dokonce začala i odčerpávat zlato z USA. Pochybnou odměnou za takovéto vedení bylo, že ačkoliv americké hospodářství dosáhlo nejnižšího bodu v březnu 1933, když se zastavily platby ve zlatě, francouzské hospodářství dále klesalo až do dubna 1935.

Dopad na rezervní systém

Paradoxním výsledkem zvrhlé finanční politiky Federální rezervní rady, přes dobré rady newyorské federální rezervní banky, bylo její úplné vítězství nad newyorskou i ostatními rezervními bankami v boji o moc. Mýtus, že soukromé podniky včetně soukromých bank zklamaly a že vláda potřebuje větší moc k odstranění prý vrozené nestability svobodného trhu, znamenal, že neúspěch Federálního rezervního systému vytvořil příznivé politické prostředí, aby Federální rezervní rada získala větší kontrolu nad regionálními bankami.

Jedním ze symbolů této změny bylo přestěhování Federální rezervní rady ze skromného úřadu v budově ministerstva financí do vlastního

velkolepého řeckého chrámu na Constitution Avenue (od té doby byla přistavěna další mohutná budova).

Pečetí na posunu moci byla změna názvu Federální rezervní rady a změna titulu vedoucích regionálních bank. V kruhu centrálních bank je prestižní titul guvernér, nikoliv prezident. V letech 1913 až 1935 řídil regionální banku ustanovený "guvernér"; centrální úřad ve Washingtonu byl nazýván Federální rezervní rada (The Federal Reserve Board); jen předsedající Federální rezervní rady byl titulován guvernérem; zbylí členové byli prostě jejími členy. Bankovní zákon z roku 1935 všechno změnil. Hlavami regionálních bank byli ustanoveni "prezidenti" namísto "guvernérů" a přílehlavý název Federální rezervní rada byl nahrazen těžkopádným Rada guvernérů Federálního rezervního systému (Board of Governors of the Federal Reserve System) jenom proto, aby i zbývající členové rady mohli užívat titul guvernér.

Bohužel růst moci, prestiže a získání nádherného úřadu nebylo doprovázeno odpovídajícím růstem výkonnosti. Od roku 1935 Federální rezervní systém řídil (a velmi přispěl) krizi v letech 1937-38, válečné období a následující poválečnou inflaci, výkyvy v hospodářství s rostoucí a klesající inflací, rostoucí a klesající nezaměstnanost. Každý inflační vrchol a každý inflační pokles nabýval stále vyššího a vyššího stupně a průměrná míra nezaměstnanosti stále narůstala. Systém již neudělal stejnou chybu jako v letech 1929-33, nepřipustil finanční kolaps a nepřispíval mu, ale udělal opačnou chybu, podporoval nevhodně vysoký nárůst množství oběživa, a tak způsoboval inflaci. Navíc pokračoval ve vyvolávání nových konjunktur a také krizí, některých mírných, jiných hlubokých tím, že přecházel z jednoho extrému do druhého.

V jednom ohledu se Federální rezervní systém nikdy nezměnil. Všechny potíže připisoval vnějším vlivům, které nemohl ovlivnit a chválil se za všechny příznivé události. Tímto způsobem neustále živil mýtus o nestabilitě soukromého sektoru, zatímco svým

skutečným jednáním dokumentoval, že vláda je dnes hlavním zdrojem nestability hospodářství.

Kapitola 4: Od kolébky ke hrobu

Prezidentské volby v roce 1932 byly pro Spojené státy americké studenou politickou sprchou. Herbert Hoover kandidující na znovuzvolení na kandidátce Republikánské strany, byl znevýhodněn hlubokou krizí. Miliony lidí byly bez zaměstnání. Standardním obrázkem těch dob byla fronta na výdej chleba, nebo nezaměstnaný prodávající na rohu jablka. Ačkoliv byl na vině nezávislý Federální rezervní systém, prezident, jako hlava státu, nemohl uniknout odpovědnosti. Veřejnost ztratila důvěru ve stávající hospodářský systém. Lidé byli zoufalí. Chtěli znova nabýt jistotu, chtěli příslib cesty z mizérie.

Franklin Delano Roosevelt, charismatický guvernér státu New York, byl kandidátem Demokratické strany. Byl novou tvářící nadějí a optimismus. Pravdou je, že kandidoval se starými principy. Sliboval, že bude-li zvolen, vyrovná vládní rozpočet, dá do pořádku vládní výdaje a obviňoval Hoovera, že špatně hospodaří se státními prostředky, že připustil nárůst rozpočtového deficitu. Ve stejnou dobu, jak před volbami, tak i po nich v období mezivládní do inaugurace, se pravidelně setkával se skupinou poradců v sídle guvernéra v Albany - se svým "mozkovým trustem", jak byla později tato skupina pokřtěna. Navrhli řadu opatření, které měly být přijaty po jeho inauguraci a rozvinuly se v "Nový úděl" (New Deal), který Roosevelt slíbil americkému lidu, když přijme kandidaturu Demokratické strany na prezidenta.

Volby v roce 1932 byly sprchou v politickém slova smyslu. Republikánská strana měla svého prezidenta padesát šest let ze sedmdesáti dvou let v období od roku 1860 do roku 1932, Demokratická strana šestnáct. V období mezi léty 1932 a 1980 se

situace obrátila, v období čtyřiceti osmi let, měli demokraté prezidenta po třicet dva let a republikáni šestnáct.

Volby byly i sprchou ve významnějším slova smyslu; znamenaly významnou změnu ve veřejném názoru na úlohu vlády a na roli, která byla vládě přisouzena. Několik statistických údajů ukáže rozsah změny. Od založení republiky do roku 1929 výdaje vlády na všech úrovních, na federální, státní a na místní, nikdy nepřesáhly 12 procent národního důchodu, vyjma větších válečných konfliktů. Dvě třetiny výdajů připadaly na státy a místní správu. Federální výdaje obvykle tvořily 3 a méně procenta národního důchodu. Od roku 1933 vládní výdaje nikdy nebyly nižší než 20 procent národního důchodu. Nyní přesahují 40 procent, z toho dvě třetiny se utratí na federální úrovni. Pravdou je, že velká část období po II. světové válce byla obdobím skutečné nebo studené války. Nicméně od roku 1946 výdaje na mírové účely nikdy nebyly nižší než 16 procent národního důchodu a dnes tvoří přibližně třetinu národního důchodu. Celkové výdaje federální vlády dosahují více než čtvrtinu národního důchodu a více než pětinu výdajů na mírové účely. Podle tohoto kritéria se úloha vlády za poslední půlstoletí zvětšila desetkrát.

Roosevelt byl inaugurován 4. března 1933, když hospodářství bylo v nejhorším stavu. Mnoho států vyhlásilo bankovní prázdniny a zavíralo své banky. Dva dny po nástupu do úřadu prezident přikázal uzavřít všechny banky v zemi. Svou inaugurační řeč Roosevelt pronesl jako řeč naděje. Prohlásil: "jedinou věcí, které se musíme bát, jsme my sami." Okamžitě zahájil horečnatý program legislativních opatření - "sto dnů" zvláštních zasedání Kongresu.

Členové Rooseveltova mozkového trustu byli z větší části vybráni z univerzit, zejména z Kolumbijské univerzity. Reflektovali změnu, která již dříve nastala v intelektuální atmosféře na univerzitách, posun od viry v osobní odpovědnost, svobodné podnikání a v potřebu decentralizované a omezené vlády k víře v sociální odpovědnost a k centralizované a silné vládě. Věřili, že funkcí vlády

je chránit jednotlivce před vrtochy štěstěny a řídit chod ekonomiky ve směru "obecného zájmu", i kdyby to mělo znamenat státní vlastnictví a státní správu výrobních prostředků. Tyto dvě funkce již byly obsaženy ve slavném románu "Pohled zpět" (Looking Backward) od Edvarda Bellamyho, který vyšel roku 1887. V tomto utopickém románu se jeho hrdina ukládá v roce 1887 ke spánku a probouzí se v roce 2000 do jiného světa. V pohledu zpět mu jeho noví společníci vysvětlují, jak vznikla utopie, která ho tak udivila. Začala se uskutečňovat v roce 1930, prorockém datu, povstala z pekla osmdesátých let devatenáctého století. Tato utopie slibovala zabezpečení "od kolébky ke hrobu", první použití tohoto termínu, které jsme našli, stejně jako podrobné vládní plánování, včetně povinné národní služby všech osob, po dlouhou dobu. (1)

Rooseveltovi poradci, kteří pocházeli z této intelektuální atmosféry, byli více než připraveni pohlížet na krizi jako na pád kapitalismu a věřit, že aktivní činnost vlády - zejména centrální vlády - je správným lékem. Benevolentní státní úředníci, nezávislí experti měli převzít moc, kterou sobečtí, úzce zaměřeni "ekonomičtí royalisté" zneužívali. Jak Roosevelt řekl ve své inaugurační řeči: "Penězoměnci spadli z vysokých křesel v chrámu naší civilizace."

Při práci na návrhu programu pro Roosevelta mohli pracovat nejen na univerzitách, mohli i využít dřívějších zkušeností Bismarckova Německa, Fabianské Anglie a střední cesty Švédska.

New Deal tak, jak se objevil v třicátých letech, jasně odrážel tyto názory. Obsahoval programy k reformě základních struktur společnosti. Od některých z nich muselo být upuštěno, protože je Nejvyšší soud zamítl jako ,protiústavní, zejména NRA (National Recovery Administration - Úřad pro národní obrodu) a AAA (Agricultural Adjustment Administration - Úřad pro přeměnu zemědělství). Jiné jsou s námi stále, především Komise pro cenné papíry a kurzy (Securities and Exchange Commission), Národní rada

pro pracovní vztahy (National Labour Relations Board) a celostátně platné minimální mzdy.

New Deal také obsahoval sociální programy; zejména Sociální pojištění (Social Security), Penzijní a vdovské pojištění (OASI: Old Age and Survivors Insurance), pojištění v nezaměstnanosti a veřejnou pomoc. Tato kapitola popisuje jednotlivá opatření a jejich následky.

New Deal také obsahoval programy, které měly být přísně dočasné, vytvořené pro zvládnutí krizových situací způsobených Velkou krizí. Některé z přechodných programů se staly trvalými, jak už bývá zvykem u vládních programů.

Nejdůležitějšími dočasnými programy byly projekty "vytváření práce" pod řízením Úřadu pro pracovní pokrok (Works Progress Administration) a využití nezaměstnané mládeže ke zlepšení stavu národních parků a rezervací pod vedením Občanských záchranných brigád (Civilian Conservation Corps) a dále program přímé vládní pomoci chudině. V tehdejší době tyto programy sloužily užitečné věci. Existovala i všeobecná nouze; bylo nezbytné okamžitě nějak tuto nouzi zmírnit, jak formou pomoci lidem v nouzi, tak obnovit ve veřejnosti naději a důvěru. Tyto programy byly šité horkou jehlou, bezpochyby nedokonalé, ale to bylo za daných okolností pochopitelné a nevyhnutelné. Rooseveltova vláda dosáhla značného úspěchu v boji proti bídě a v navrácení všeobecné důvěry.

II. světová válka přerušila New Deal a zároveň posílila jeho základy. Válka s sebou přinesla ohromný státní rozpočet a bezprecedentní detailní vládní řízení hospodářského života: stanovení cen a mezd výnosem, přiděly spotřebního zboží, zákaz výroby některých civilních výrobků, alokaci surovin a výrobků, kontrolu exportu a importu.

Odstranění nezaměstnanosti, rozsáhlá výroba válečného materiálu, která ze Spojených států udělala "továrnu demokracie", bezpodmínečná kapitulace Německa a Japonska - všechno to bylo prezentováno jako demonstrace schopnosti vlády řídit hospodářství lépe a efektivněji, než "neplánovaný kapitalismus". Jeden z prvních velkých zákonů vydaných po válce byl Zákon o zaměstnanosti (Employment Act) z roku 1946, který vyjadřoval vládní odpovědnost za udržování "maximální zaměstnanosti, výrobní a kupní síly a ve svém důsledku zakotvil v zákoně keynesiánskou politiku.

Výsledek války měl zrcadlově obrácený dopad na veřejné mínění než jaký měla krize. Krize přesvědčila veřejnost, že kapitalismus je chybný, válka ji přesvědčila, že centralizovaná vláda je účinná. Oba závěry byly mylné. Krize byla způsobena omylem vlády, nikoliv soukromým sektorem. Pokud jde o válku, jedna věc je, když vláda převezme rozsáhlou roli v řízení společnosti přechodně, z jednoho kritického důvodu, který je schvalován většinou společnosti a pro který je většina společnosti připravena přinést velké oběti; jinou a velmi rozdílnou věcí je, když vláda řídí hospodářství stále ve vágně definovaném "veřejném zájmu", který je formován velmi různými a rozdílnými cíli občanů.

Na konci války se zdálo, že centrální plánování má budoucnost. Výsledek byl vášnivě vítán těmi, kdo jej chápali jako úsvit světa rovnoměrně rozdělené hojnosti. Stejně vášnivě byl odmítán s obavami jinými, včetně nás, kteří v něm viděli úsvit světa tyranie a bídy. Doposud se nenaplnily ani naděje jedněch, ani obavy druhých.

Vláda silně posílila svou roli. Nicméně její expanze nenabyla formu detailního centrálního plánování hospodářství doprovázeného zestátněním průmyslu, bank a obchodu, jak se mnoho z nás obávalo. Zkušenosti z praxe zabránily zavedení centrálního plánování, částečně proto, že nebylo schopno dosáhnout vyhlášených cílů, ale také proto, že odporovalo principům svobody. Tento rozpor se jasně projevil při pokusu britské vlády

zasahovat do toho, jaká zaměstnání lidé mohou vykonávat. Negativní reakce veřejnosti tento pokus ukončila. Znárodněný průmysl byl neefektivní a vedl k velkým ztrátám v Británii, Švédsku, Francii a ve Spojených státech, takže jen několik skalních marxistů požadovalo další znárodnování. Pryč je iluze, že znárodnění zvýší produktivitu práce, ačkoliv kdysi tato iluze byla velmi rozšířená. Došlo sice k dalšímu znárodnování - osobní železniční doprava a část nákladní v USA, Leyland Motors ve Velké Británii, ocelárny ve Švédsku. Znárodněvalo se ale z velmi odlišných příčin - jelikož si spotřebitelé přáli zachovat služby a podniky dotované vládou, když trh volal po jejich zrušení, nebo protože se pracující v nerentabilních odvětvích báli nezaměstnanosti. Dokonce i zastánci těchto znárodnování je chápali jako nevyhnutelné zlo.

Neúspěch centrálního plánování neodstranil tlak vedoucí ke stále větší vládě. Jednoduše změnil směr. Expanze vlády nyní nabírá formu sociálních programů a regulačních opatření. W. Allen Wallis to řekl v trochu jiném kontextu, o socialismu takto: "Intelektuálně zbankrotoval poté, co byl svědkem toho, jak během staletí padá jeden jeho argument pro socializaci výrobních prostředků za druhým - nyní hledá možnosti jak socializovat výsledky výroby." (2)

V sociální oblasti vedla v posledních desetiletích změna trendu k explozi, zvláště poté, co v roce 1964 prezident Lyndon Johnson vyhlásil "válku chudobě". Programy sociálního zabezpečení v New Dealu, pojištění v nezaměstnanosti a přímá pomoc byly rozšířeny, aby obsáhly nové skupiny; platby se zvětšily; vznikly nové programy lékařské péče a pomoci (Medicare, Medicaid), potravinové lístky

a mnoho dalších. Programy obnovy měst a státního bydlení se rozrostly. Dnes máme doslova stovky různých vládních sociálních programů a programů přerozdělování příjmu. Ministerstvo zdravotnictví, vzdělání a sociálních věcí bylo založeno v roce 1953 proto, aby sjednotilo roztržštěné sociální programy. Byl mu přidělen rozpočet ve výši 2 miliardy dolarů, tj. méně než 5 procent výdajů na

obranu. O dvacet pět let později v roce 1978 byl jeho rozpočet 160 mld. dolarů, jedenapůlkrát tolik jako výdaje na armádu, námořnictvo a letectvo dohromady. Ministerstvo zdravotnictví disponovalo třetím nejvyšším rozpočtem na světě, překonaným pouze celkovým rozpočtem Federální vlády USA a rozpočtem Sovětského svazu. Ministerstvo ovládá ohromné impérium, které zasahuje do každého koutu země. Více než jeden ze sta zaměstnaných osob v této zemi pracuje v impériu ministerstva zdravotnictví, vzdělávání a sociálních věcí, buď přímo pro ministerstvo nebo v rámci jeho programů, které jsou prováděny vládními úřady státu, nebo úřady místní správy. Všichni jsme ovlivněni jeho činností. (Koncem roku 1979 bylo z ministerstva zdravotnictví, vzdělání a sociálních věcí vyděleno ministerstvo vzdělání).

Nikdo z nás nemůže pochybovat o dvou velmi protichůdných fenoménech: široce rozšířené nespokojenosti s důsledky exploze sociálních programů a pokračováním tlaku na jejich další rozvoj.

Cíle byly vznešené, výsledky jsou rozčarováním. Výdaje na sociální zabezpečení prudce stouply a systém je přitom ve finančních potížích. Sociální byty a Program obnovy měst spíše zhoršil, než zlepšil bytovou situaci sociálně slabších vrstev. Účty za sociální podporu rostou, přestože roste zaměstnanost. Podle obecného mínění je sociální program problémem plným korupce a rozkrádání. Jakmile vláda začala platit větší část výdajů na zdravotnictví, začali si stěžovat jak pacienti tak lékaři na růst cen a stoupající neosobnost zdravotnictví. Ve školství se snížila úroveň studentů, jak rostly vládní intervence. (viz 6. kapitola)

Opakované neúspěchy dobře myšlených programů nejsou náhodné. Nejsou způsobeny chybami při realizaci těchto programů. Příčina neúspěchu je hluboce zakotvena v použití špatných prostředků k dosažení dobrých cílů.

Přes neúspěchy programů roste tlak na jejich rozšiřování. Neúspěchy jsou připisovány na vrub šetření Kongresu v přidělování finančních prostředků, a tak se volá po ještě větších programech. Partikulární zájmy lidí, kteří mají prospěch ze sociálních programů, vyvíjejí tlak na jejich rozšíření - mezi nimi stojí na čelném místě rozbujelý byrokratický aparát živící se sociálními programy.

Přitažlivou alternativou současných sociálních programů je negativní důchodová daň. Tento návrh široce podporovali jednotlivci i skupiny všech politických směrů. Tato varianta byla navržena třemi prezidenty; přesto nebude pravděpodobně v dohledné době realizována.

VZNIK MODERNÍHO STÁTU BLAHOBYTU

První moderní stát, který zavedl širokou škálu sociálního zabezpečení, které se pak stalo populárním v mnoha dnešních společnostech, bylo nově vytvořené německé impérium pod vedením "železného kancléře" Otto von Bismarcka. Na počátku osmdesátých let devatenáctého století navrhl všeobecný plán sociálního zabezpečení, navrhl dělníkům pojištění proti úrazu, nemoci a stáří. Jeho motivem byla komplikovaná spleť paternalistického zájmu o nižší vrstvy a chytré politiky. Jeho opatření sloužila k potlačení politické přitažlivosti nově se vynořivších sociálních demokratů.

Může se zdát paradoxem, že v podstatě autokratický a aristokratický stát, jakým bylo Německo před I. světovou válkou - v dnešním žargonu pravicová diktatura - by měla nastolit opatření obecně spojovaná se socialismem a s levicí. Ale paradox to není, i když se omezíme pouze na jeden motiv Bismarckovy politiky. Obháječi aristokracie i socialismu věří v centralizovanou moc, ve vládu rozkazu spíše než dobrovolné spolupráce. Liší se v tom, kdo by měl vládnout; jestli elita určená rodem, nebo odborníci podle předpokladu vybraní podle zásluh. Oba směry vyhlašují, bezpochyby upřímně, že chtějí "veřejné blaho", že ví, co je "obecný zájem" a že

ví, jak jej naplnit lépe než prostý občan. Oba tak představují paternalistickou filosofii. A oba nakonec, když dobudou moci, prosazují zájmy své třídy ve jménu "obecného blahobytu".

Bližšími předchůdci sociálního zabezpečení přijatého v třicátých letech byla opatření přijatá v Británii od přijetí Důchodového zákona (Old Age Pensions Act) v roce 1908 až po Zákon o národním pojištění (National Insurance Act) v roce 1911.

Důchodový zákon zaručoval osobám starším sedmdesáti let, jejichž příjem klesl pod stanovenou hranici, týdenní penzi, která se lišila podle příjmu. Toto opatření bylo nepřispěvkové, a tak v tomto smyslu se jednalo o jednoduchou přímou pomoc - rozšíření Zákona o chudobě (Poor Law), který v jedné, nebo jiné formě v Británii existoval po staletí. Nicméně, jak ukázal A.V. Dicey, byl tu podstatný rozdíl. Důchod byl považován za právo příjemce důchodu ve znění zákona: "nesmí být odmítnuta žádnému důchodci bez ohledu na povolání, práva a výsady a vystavit ho jakýmkoliv omezením". Ukázka toho, jak daleko se zašlo po skromných začátcích, je komentář Diceyho k zákonu pět let po jeho vyhlášení, kdy napsal: "Vnímavý člověk by se určitě mohl zeptat, zda Anglie jako celek, něco získá vyhlášením, že pomoc v chudobě ve formě penze, má být v souladu se současným právem důchodce účastnit se parlamentních voleb." (3) Chtělo by to moderního Diogena se silnou lampou, aby dnes našel někoho, kdo by mohl volit, kdyby přijímání vládních darů diskvalifikovalo.

Zákon o národním pojištění byl zaměřen "na dosažení dvou cílů: Za první každá osoba ... která je zaměstnána ve Spojeném království ... ve věku od 17 do 70 let bude pojištěna v nemoci, nebo jinými slovy, budou jí zajištěny prostředky k léčení nemoci ... Druhým cílem je, že každá osoba zaměstnaná v určitých zaměstnáních, stanovených zákonem, bude pojištěna v nezaměstnanosti, nebo jinými slovy, bude mít zajištěnou podporu během období nezaměstnanosti." (4) Na

rozdílný od důchodů byl zavedený systém příspěvkový. Byl financován částečně zaměstnavateli, částečně zaměstnanci a částečně vládou.

Jak díky příspěvkové povaze zákona, tak díky eventualitám, proti kterým pojišťoval, byl tento zákon ještě radikálnější rozhodem s předchozí praxí než Důchodový zákon. "V rámci Zákona o národním pojištění", psal Dicey, "stát zavádí nové, a možná velmi zatěžující povinnosti a osobuje si nová a velmi rozsáhlá práva nad výdělečně činnými osobami ... Před rokem 1908 otázka, zda se má člověk, ať bohatý nebo chudý, pojistit proti nemoci zcela závisela na rozvážnosti či nerozvážnosti každého jednotlivce. Jeho jednání se netýkalo státu stejně jako to, jestli má nosit černý nebo hnědý kabát.

Ale Zákon o národním pojištění dlouhodobě uvalil na stát, to znamená na daňové poplatníky, daleko větší odpovědnost, než k jaké byl delegován anglickými voliči ... pojištění v nezaměstnanosti ... je ve skutečnosti prohlášením státu o povinnosti státu pojišťovat člověka proti zlu, že nemá práci ... Zákon o národním pojištění je v souladu se socialistickou doktrínou, stěží je slučitelný s liberalismem nebo dokonce radikalismem roku 1865'.(5)

Tato raná britská opatření, stejně jako Bismarckova, ilustrují podobnost socialismu a aristokracie. V roce 1904 Winston Churchill opustil konzervativní stranu - stranu aristokracie - a vstoupil do Liberální strany. Jako člen kabinetu Lloyda George sehrál vedoucí úlohu v legislativě sociálních reforem. Změna strany, i když byla dočasná, nevyžadovala změnu v názorech, jakou by vyžadovala před půlstoletím, když Liberální strana byla stranou pro svobodný obchod se zahraničím a pro svobodný trh doma. Sociální zákonodárství k němuž přispívala, bylo (i když bylo jiného typu a účelu) v tradici paternalistických Továrních zákonů (Factory Acts), které byly přijaty pod vlivem takzvaných radikálních konzervativců (Tory Radicals) (6), skupiny, která z velké části pocházela z aristokratických kruhů a která byla prodchnuta smyslem odpovědnosti za péči o zájmy

dělnické třídy, chtěla jednat se souhlasem a podporou dělnické třídy, nikoliv donucováním.

Není přehnané prohlásit, že dnešní Velká Británie vděčí více principům konzervativců z devatenáctého století než dluží myšlenkám Karla Marxe a Friedricha Engelse.

Další příklad, který bezpochyby inspiroval Rooseveltův New Deal, bylo "Švédsko střední cesty", jak Marquis Childs nazval svou knihu vydanou v roce 1936. Švédsko zavedlo všeobecné důchodové pojištění v roce 1915 jako příspěvkový systém. Důchody se vyplácely všem osobám starším šedesáti sedmi let bez ohledu na finanční postavení. Výška důchodu závisela na příspěvcích jednotlivců do systému. Tyto příspěvky byly doplňovány vládou.

Ke starobním důchodům a později k pojištění v nezaměstnanosti Švédsko přidalo státní bytovou výstavbu, státní vlastnictví a spotřební družstva, vše ve velkém měřítku.

VÝSLEDKY STÁTU VŠEOBECNÉHO BLAHOBYTU

Británie a Švédsko, státy, na které se dlouhou dobu ukazovalo jako na úspěšné státy všeobecného blahobytu, trpěly narůstajícími potížemi. Nespokojenost rostla v obou zemích.

Británie stále obtížněji financovala rostoucí vládní výdaje. Daně se staly hlavním zdrojem nespokojenosti. Nespokojenost byla ještě

dále prohloubena dopadem inflace (viz 9. kapitola). Národní zdravotní služba (National Health Service), kdysi ceněný klenot v koruně státu všeobecného blahobytu a stále ještě britskou veřejností považovaná za úspěch labouristické vlády, se dostala do potíží - je sužovaná stávkami, růstem cen, prodlužujícím se seznamem čekajících pacientů. Více a více lidí se obrací na soukromé lékaře, soukromé nemocenské pojištění, soukromé nemocnice a

rehabilitační střediska. Přestože soukromé zdravotnictví tvoří stále jen malou část zdravotnického systému, zaznamenalo prudký růst.

Nezaměstnanost vzrostla v Británii ruku v ruce s inflací. Vláda musela upustit od svého slibu plné zaměstnanosti. Za vším byla přinejmenším stagnace produktivity práce a reálných příjmů, takže Británie ve srovnání se svými kontinentálními sousedy velmi upadla. Nespokojenost se dramaticky projevila výrazným vítězstvím konzervativců v roce 1979, vítězstvím Margaret Thatcherové po slibu drastických změn vládního kursu.

Švédsko na tom bylo mnohem lépe než Británie. Bylo ušetřeno zátěže dvou světových válek a sklízelo plody své neutrality. Přesto i ono nedávno zažilo stejné potíže jako Británie: vysokou inflaci a vysokou nezaměstnanost; nesouhlas s vysokými daněmi vyústujícími v emigraci nejtalentovanějších lidí; nespokojenost se sociálními programy. Také tady voliči vyjádřili své názory u volební urny. V roce 1976 voliči ukončili více než čtyři desetiletí trvajících vládu Sociálně demokratické strany a nahradili ji koalicí jiných stran, i když nedošlo k zásadní změně kursu vládní politiky.

Ve Spojených státech je New York City nejdramatičtější příkladem snahy vykonávat dobro prostřednictvím vládních programů. New York je nejvíce socialisticky orientovanou komunitou USA. Výdaje města jsou relativně nejvyšší ze všech měst v USA - dvojnásobné než v Chicagu. Filozofie, která vládla městu, byla vyjádřena starostou Robertem Wagnerem v rozpočtové zprávě roku 1965: "Předsevzal jsem si nedovolit, aby finanční potíže omezily naše rozhodnutí sloužit základním potřebám obyvatel města."⁽⁷⁾ Wagner a jeho následovníci interpretovali "základní potřeby" opravdu velmi široce. Ale více peněz, více programů, více daní nefungovalo. Vedlo to k finanční katastrofě, aniž by se naplnily "základní potřeby lidí" dokonce v omezeném smyslu, když už ne ve Wagnerově smyslu. Bankrotu se zabránilo pouze zásahem federální vlády a státu New York. Na oplátku se New York musel vzdát správy vlastních

záležitostí a stal se ostře sledovaným svěřencem státní a federální vlády.

Newyorčané přirozeně hledali viníka ve vnějších silách, ale jak napsal Ken Auletta ve své nedávné knize: New York "nebyl nucen postavit velkou městskou nemocnici nebo městský univerzitní systém, pokračovat v bezplatném vzdělání, zavést bezplatné zápisné, ignorovat rozpočtová omezení, vyhlásit nejvyšší daně ve státě, půjčovat si nad svoje možnosti, subvencovat bydlení středních příjmových skupin, pokračovat v kontrole nájemného, odměňovat zaměstnance města královskými příjmy, platit podpory".

Sarkasticky poznamenal: "Pohánění liberalistickou vášní a ideologickým závazkem přerozdělovat bohatství, newyorští úředníci pomohli přerozdělit mnoho z daňové základny a mnoho pracovních příležitostí mimo hranice New Yorku".(8)

Šustnou okolností bylo, že New York neměl právo tisknout peníze. Nemohl použít inflace jako prostředku zdanění a odložit tak den zúčtování. Bohužel namísto toho, aby čelil problémům, jednoduše křičel o pomoc státu New York a federální vlády.

Podívejme se blíže na několik dalších příkladů.

Sociální pojištění

Hlavním sociálním programem ve Spojených státech na federální úrovni je Sociální pojištění (Social Security) - starobní, vdovské, invalidní a nemocenské pojištění. Na jedné straně je to tabu, které žádný politik nesmí zpochybnit - jak to poznal Barry Goldwater v roce 1964. Na druhé straně je předmětem stížností ze všech stran. Osoby, které dostávají pojištění, si stěžují, že je nepostačující k udržení životní úrovně, která jim byla přislíbena. Osoby, které platí daně na sociální pojištění si stěžují, že je příliš zatěžují. Zaměstnavatelé si stěžují, že daňový klín vražený mezi náklady zaměstnavatele na plat nového dělníka a čistý příjem dělníka vytváří

nezaměstnanost. Daňoví poplatníci si stěžují, že nekryté obligace Sociálního pojištění dosahují biliónů dolarů a že dokonce i současné vysoké daně je neudrží dlouho solventní. Všechny tyto stížnosti jsou oprávněné!

Sociální pojištění a pojištění v nezaměstnanosti byly zavedeny v třicátých letech, aby umožnily dělníkům přispívat na své vlastní důchody a na podpory v přechodném období nezaměstnanosti, a ne proto, aby se staly dobročinnou záležitostí. Veřejná podpora byla zavedena jako pomoc lidem v nouzi s očekáváním, že bude opět omezena ve chvíli, kdy poklesne nezaměstnanost a Sociální pojištění převezme svou roli. Oba programy začaly v malém. Oba rostly jako Otesánek. Sociální pojištění ani nenaznačilo, že nahrazuje veřejnou podporu - oba programy jsou na vrcholu, pokud se týče výdajů v dolarech i v počtu vyplácených osob. V roce 1978 platby v rámci Sociálního pojištění - na starobní a invalidní důchody, podporu v nezaměstnanosti, nemocniční a zdravotní péči, vdovské důchody činily dohromady více než 130 mld. dolarů a byly poskytnuty více než 40 miliónům příjemců.(9) Platby veřejné pomoci ve výši přes 40 miliónů dolarů byly poskytnuty více než 17 miliónům příjemců.

Abychom diskusi udrželi v přijatelných mezích, soustředíme se na hlavní prvek Sociálního pojištění - starobní a vdovské důchody, které činí téměř dvě třetiny celkových výdajů a týkají se třech čtvrtin z celkového počtu příjemců. Následující oddíl pak pojednává o programech veřejné podpory.

Sociální pojištění bylo zavedeno ve třicátých letech dvacátého století a od té doby podporováno klamnou propagandou a zavádějícím nálepkováním. Soukromý podnik, který by prováděl reklamu tímto způsobem, by zcela jistě sklídl kritiku Federální komise pro obchod.

Vezměme si následující odstavec, který se rok co rok objevoval v miliónových nákladech brožurky nazvané "Tvé sociální pojištění": "Základní myšlenka Sociálního pojištění je jednoduchá: Během

produktivního věku platí zaměstnanci, jejich zaměstnavatelé a soukromníci příspěvky na sociální zabezpečení, které jsou shromažďovány ve zvláštním fondu. Když přestane být vyplácena mzda, protože pracovník odejde do důchodu, stane se invalidou nebo zemře, měsíčně je vyplácena částka v hotovosti tak aby se nahradila rodině část ztraceného příjmu." (10)

To je orwellovské podvojně myšlení.

Daně z příjmu jsou označeny za "příspěvky" (anebo, jak by mohla říci Strana v knize "1984", (11) "dobrovolné je povinné").

O fondu se předpokládá, že hraje významnou roli. Ve skutečnosti je extrémně malý (32 miliard dolarů pro OASI v červnu 1978, což je méně než polovina ročních výdajů při současném stavu)

a sestává jen ze závazku jedné části vlády zaplatit druhé. Současný příslib sociálního zabezpečení osobám v rámci Sociálního pojištění (jak těm, kteří jsou v důchodu, tak těm, kteří do něj vstoupí) dosahuje částky biliónů dolarů. To je skutečná výše fondu, který by ospravedlnil slova uvedená v brožuře (v Orwellově termínu "málo je hodně").

Vzniká tak dojem, že dělníkovy "příjmy" jsou hrazeny z jeho "příspěvků". Skutečnost je ale taková, že daně placené pracujícími jsou vypláceny lidem v důchodu, lidem na nich závislých, nebo ovdovělým. Žádný fond akumulován nebyl ("já jsem ty").

Zaměstnanci, kteří dnes platí daně, z toho nemohou odvozovat žádnou záruku, že jim později budou vyplaceny důchody. Jakákoliv záruka spočívá pouze na ochotě budoucích daňových poplatníků platit daně ve prospěch současných daňových poplatníků. Tato jednostranná "generační smlouva" svalovaná na generace, které nemohou dát svůj souhlas, je něco zcela jiného než fond. Je to spíše "tichá pošta".

Brožury ministerstva zdravotnictví, vzdělání a sociálních věcí, včetně těch, které již byly distribuované, také říkají: "Devět z deseti občanů zaměstnaných v USA si vydělává na ochranu svou a svých rodin v rámci programu sociálního zabezpečení."(12)

Více podvojného myšlení. Kterých devět z deseti zaměstnanců si nyní platí daně na financování důchodů lidem, kteří již nepracují? Jednotlivý dělník si nevydělává na zajištění svoje a své rodiny systémem, kterým si občan platí splátky soukromého pojištění a o kterém se může říci, že si "vydělává" na své zabezpečení. Zabezpečuje se pouze v politickém slova smyslu tím, že uspokojuje určité administrativní požadavky a kvalifikuje se tak pro příjem sociálního zabezpečení. Osoby, které dnes dostávají sociální dávky, dostávají více, než si svého času zaplatily na daních, nebo kolik bylo v jejich prospěch zaplacené daní. Mladí lidé, kteří dnes platí daně Sociálního pojištění, mají příslibeno mnohem méně, než je pojistná hodnota zaplacených daní, které zaplatí sami, nebo daní, které budou zaplacené v jejich prospěch.

Sociální pojištění není v žádném ohledu pojišťovací program, ve kterém splátky jedince zajišťují odpovídající pojistné dávky. Jak přiznávají i největší obhájci Sociálního pojištění: "Vztah mezi příspěvky jednotlivců (rozuměj daněmi z příjmu) a obdrženými sociálními dávkami je velmi slabý".(13) Sociální pojištění je spíše kombinací určité daně a určitého programu transferových plateb.

Fascinující je, že jsme nikdy nepotkali člověka, jakéhokoliv politického přesvědčení, který by obhajoval jak samotný daňový systém, tak systém dávek. Jestliže by tyto dva prvky systému byly projednávány odděleně, žádný z nich by nebyl přijat!

Vezměme si daně. Vyjma drobných modifikací provedených v poslední době (snížení zdanění příjmu), existuje plošná míra zdanění příjmů, daň, která je regresivní, dopadá nejvíce na občany s nejnižšími platy. Tak fungují daně, které odrazují zaměstnavatele,

aby najímali nové zaměstnance a odrazuje lidi od toho, aby hledali zaměstnání.

Vezměme si systém sociálních dávek. Dávky nejsou závislé ani na příspěvcích, ani na finančních poměrech příjemce dávek. Nepředstavují ani spravedlivou návratnost předchozích plateb, ani efektivní způsob pomoci chudým. Existuje určitá závislost mezi zaplacenými daněmi a obdrženými dávkami, ale je to jen fikový list k vytvoření určitého zdání důvěryhodnosti pro název "pojištění" pro tuto kombinaci opatření. Množství dávek, které občan obdrží, závisí na náhodných okolnostech. Stane-li se náhodou, že pracuje v odvětví, které spadá do Sociálního pojištění, dostane sociální dávku; nepracuje-li v něm náhodou, nedostane nic. Jestliže pracoval v odvětví, které spadá do Sociálního pojištění jen několik kvartálů, taky nedostane nic, jakkoliv může být chudobný. Žena, která nikdy nepracovala, ale je ženou muže, nebo vdovou po muži, jemuž byly vyměřeny nejvyšší dávky, dostává naprosto stejně, jako žena ve stejné situaci, která ale navíc pracovala a tím se kvalifikovala pro příjem sociálních dávek i z titulu svého zaměstnání. Občan starší šedesáti pěti let, který se rozhodne dále pracovat a který si vydělává více než skromné množství peněz, nejen že nedostává sociální dávky, ale jako urážku po facce ještě musí platit další daně - na sociální zabezpečení, které mu bylo odebráno. Tento seznam může pokračovat donekonečna.

Nenacházíme větší triumf lidské fantazie než to, že kombinace nepřijatelného systému zdanění a nepřijatelného programu sociálních dávek v Sociálním pojištění je považována za jeden z největších úspěchů New Dealu.

Když jsme se probírali literaturou o Sociálním pojištění, byli jsme šokováni tím, jaké argumenty se používají pro obhajobu tohoto programu. Lidé, kteří by nikdy nelhali svým dětem, přátelům nebo kolegům, kterým bychom všichni věřili ve většině osobních jednání, propagovali falešný pohled na Sociální pojištění. Jejich inteligence a

konfrontace s opačnými názory vylučuje možnost, že by tak činili nevědomě a nevinně. Zcela zjevně se považovali za elitní skupinu společnost, která nejlépe ví, co je dobré a co ne, a která má odpovědnost a povinnost přesvědčit voliče, aby schválili zákony, které jsou pro ně dobré i za cenu, že jim budou lhát.

Dlouhotrvající finanční problémy Sociálního pojištění jsou způsobeny jednoduchým faktem: počet lidí, kteří dostávají sociální dávky roste a dále poroste rychleji než počet dělníků, kteří platí daně na financování systému dávek. V roce 1950 na každou osobu žijící ze sociálních dávek připadalo sedmnáct pracujících; v roce 1970 jen tři; ve dvacátém prvním století, bude-li pokračovat současný trend, to budou přinejlepším dvě osoby.

Jak naznačují tyto poznámky, Sociální pojištění zabezpečuje převod od mladých ke starým. Do jisté míry se takový převod během historie uskutečňuje - mladí podporují rodiče a jiné příbuzné ve stáří. V mnoha chudých zemích s vysokou dětskou úmrtností, jako je Indie, je hlavním motorem populačního růstu touha mít hodně potomků, kteří zabezpečí rodiče ve stáří. Rozdíl mezi staršími systémy a Sociálním pojištěním je ten, že Sociální pojištění je povinné a neosobní a předchozí systémy byly dobrovolné a osobní. Morální odpovědnost je věcí jednotlivce, nikoliv věci společnosti. Děti pomáhaly rodičům z lásky a z morální povinnosti. Nyní přispívají na podporu rodičů někoho jiného z donucení a ze strachu. Dřívější dobrovolné převody příjmu posilovaly rodinu, nynější povinné převody ji oslabují.

Kromě převodu příjmů od mladých ke starým, převádí Sociální pojištění také příjem od chudších k bohatým. Je sice pravda, že zásady systému jsou nakloněny občanům s nižším příjmem, ale tento efekt je více než zastíněn jiným. Děti z chudších rodin začínají pracovat dříve - a dříve platí daně - již v raném věku; děti z bohatších rodin mnohem později. Na opačném konci životního cyklu se chudší lidé dožívají nižšího věku než lidé bohatší. Celkový

výsledek je ten, že chudší platí daně po delší dobu svého života a sociální dávky pobírají po dobu kratší, a to vše ve jménu pomoci chudým!

Tento zvrácený dopad Sociálního pojištění je posilován jeho dalšími rysy. Oddělení sociálních dávek od daně z příjmu, je tím významnější, čím vyšší je vedlejší příjem občana. Omezení vyplácení sociálních dávek osobám ve věku šedesát pět až sedmdesát dva let (v roce 1982 horní hranice má být sedmdesát let) je založeno pouze na výdělcích během těchto let a nikoliv na jiných zdrojích příjmu - milión dolarů dividend nikomu nebrání v tom, aby nemohl obdržet sociální dávku; mzda nebo plat vyšší než 4 500 dolarů ročně způsobuje snížení dávek o jeden dolar na každé dva dolary výdělku. (14)

Celkově je Sociální pojištění vynikajícím příkladem fungování Directorova zákona v praxi, zejména: "Státní výdaje jsou zaměřeny hlavně ve prospěch střední vrstvy a jsou financovány daněmi od chudých a bohatých". (15)

Veřejná podpora

Při diskusi o "sociálním nepořádku" můžeme být daleko stručnější než v případě Sociálního pojištění - protože v tomto ohledu je větší všeobecný souhlas. Vady současného sociálního systému jsou široce známy a chápány. Rozpočet sociální pomoci roste, přestože stoupá všeobecný blahobyt. Rozbujelá byrokracie se stará hlavně o přesouvání papírů než o službu veřejnosti. Jednou jak je lidem přidělena podpora, je těžké se jí zbavit. Země je stále více rozdělena do dvou skupin: na ty, co podporu dostávají, a na ty, co jí platí. Ti, co jí dostávají, nejsou motivováni si vydělávat. Podpory se v jednotlivých oblastech liší, což podporuje migraci z Jihu a ze zemědělských oblastí na Sever a zejména do měst. K lidem, kteří dostávají nebo dostávali podporu, se přistupuje jinak než k lidem, kteří stále pracují (takzvaná pracující chudina), přestože mohou být na stejné hospodářské úrovni. Veřejné mínění neustále rozjitzuje

rozšířená korupce a podvody. Jsou dobře doložené případy "královen podpor", které jezdí v Cadillacích koupených za několik šeků na podporu.

Jak se množily stížnosti na sociální programy, tak se zvyšoval i počet programů, na které jsme si pak mohli stěžovat. Existuje dobře přes 100 federálních programů, které byly ustanoveny na pomoc chudým. Jsou tu velké programy, jako je Sociální pojištění, Pojištění v nezaměstnanosti, Medicare, Medicaid, pomoc rodinám s dětmi vyžadujícími zvláštní péči, potravinové lístky a nesčetné množství dalších, o kterých většina lidí ani neslyšela, jako je pomoc kubánským uprchlíkům; zvláštní dodatečná výživa pro ženy, nemluvnata a děti; program intenzivní kojenecké péče; příplatky na nájem; městská deratizace; všeobecná střediska pro léčení hemofilie; atd. Jeden program překrývá jiný. Některé rodiny, kterým se podaří dosáhnout pomoci z několika programů, pak mají příjem zřetelně vyšší, než je průměrná mzda v zemi. Jiné rodiny díky neznalosti nebo apatii nežádají o podporu, která by jim mohla pomoci v opravdové nouzi. Navíc každý program potřebuje byrokracii, která jej spravuje.

Mimo 130 miliard dolarů utrácených ročně Sociálním pojištěním představují výdaje na tyto programy 90 miliard ročně - desetinásobek výdajů roku 1960. Jsou zřetelně přehnané. Takzvaná hranice bídy stanovená v roce 1978 na 7 000 dolarů ročně pro čtyřčlennou nezemědělskou rodinu znamenala, že podle sčítání lidu v daném roce žilo 25 milionů lidí, kteří byli členy rodin nacházejících se pod hranicí bídy. Je to přehnaný údaj, neboť bere v úvahu pouze platy rodin a nikoliv ostatní příjmy - příjmy z vlastnictví domu, zahrady, potravinové lístky, Medicaid, státní byty. Několik studií ukazuje, že tato opomenutí zvýšila počet uváděný při sčítání o polovinu až tři čtvrtiny. (16) Když použijeme údaje ze sčítání, najdeme tam údaj, že sociální výdaje dosahují 3 500 dolarů na občana žijícího pod hranicí chudoby, což činí 14 000 dolarů na

čtyřčlennou rodinu - přibližně dvakrát tolik, než je samotná hranice chudoby. Jestliže se tyto sociální dávky dostaly na místo určení, tedy k chudým, pak, chudí už nadále nejsou chudí - přinejmenším se dostali mezi příjemně bohaté.

Určitě se všechny tyto finance nedostanou k chudým. Něco se čerpá na výdaje, které podporují mohutnou byrokracii s atraktivními platy. Některé jdou lidem, o kterých nemůže být žádná iluze, že trpí nouzí. Jsou to studenti středních škol, kteří dostávají potravinové lístky a pravděpodobně i další formy podpor, rodiny s přijatelnými platy dostávají příspěvky na bydlení a tak dále ve více variantách, než si s naší představivostí můžeme domyslet. Některé zdroje mizí podvodně.

Něco ale o těchto programech musíme říci. Na rozdíl od příjemců sociálního pojištění, příjemci těchto vysokých částek jsou převážně lidé s nižšími příjmy než jsou platy těch, kdo podpory daněmi financují - ačkoliv to nemůžeme říci s jistotou. Jak napsal Martin Anderson:

Je mnoho neefektivního v našich programech sociálního zabezpečení, úroveň korupce vysoká, kvalita jejich řízení hrozná, programy se mohou překrývat, nespravedlnosti mohou být značné a peněžní motivace k práci ve skutečnosti nemusí existovat. Ale jestliže se na věc podíváme z nadhledu a posoudíme celou rozsáhlou škálu sociálních programů ... ze dvou základních hledisek - kompletnosti pokrytí těch, kteří pomoc opravdu potřebují, a dostatečnosti pomoci, kterou dostávají - pohled se dramaticky mění. Posuzováno z těchto hledisek náš sociální systém byl brilantním úspěchem." (17)

Podpora bydlení

Ze skromného začátku v letech New Dealu se státní bytové programy velmi rozrostly. V roce 1965 bylo vytvořeno nové vládní ministerstvo, ministerstvo bydlení a rozvoje měst (Department of

Housing and Urban Development). Nyní má skoro 20 000 zaměstnanců, kteří ročně vyplácejí přes 10 miliard dolarů. Federální bytové programy byly doplněny dalšími programy států a měst, zejména ve státě New York a v New York City. Programy začaly státní výstavbou bytů pro rodiny s nízkým příjmem. Po válce byly doplněny o program obnovy měst a v mnoha oblastech se program státních bytů rozšířil i na rodiny se středními příjmy. Později byly doplněny o "příplatky na nájemné" - vládní dotace na nájemné v soukromém domech.

Souzeno z hlediska původního záměru tyto programy jsou zřejmým krachem. Více bytových jednotek bylo zničeno, než kolik jich bylo postaveno. Rodiny, které dostaly příspěvky na nájemné, získaly. Naopak byly poškozeny rodiny, které se musely přestěhovat do chudších domů, protože jejich domy byly zbourány a nebyly ničím nahrazeny. Byty jsou dnes v USA rozděleny rovnoměrněji a jsou lepší, než byly v době zavedení bytových programů, to je ale díky soukromému podnikání a navzdory státním dotacím.

Státní bytové jednotky se často měnily v brlohy a semeniště zločinu, zejména kriminality mladistvých. Nejdramatičtější je případ Pruitt-Igoeva projektu státních bytů v St. Louis - obrovský komplex bytů, který získal cenu za architektonický návrh. Byl zničen takovým způsobem, že jeho část musela být odstřelena. V té chvíli bylo obáváno už jen 600 bytů z celkových 2 000 a říkalo se, že celek připomíná městské bojiště.

Dobře si pamatujeme příhodu, která se nám přihodila, když jsme v roce 1968 projížděli v Los Angeles oblastí Watts. Oblast nám ukazoval člověk, který byl zodpovědný za dobře řízený svépomocný projekt dotovaný odbory. Když hovořil o atraktivnosti bytů v oblasti, nazlobeně řekl: "Státní byty, to je nejhorší věc, která se mohla ve Watts stát." pokračoval: "Jak můžete čekat, že vám z dětí vyrostou řádní občané, když žijí v prostředí, které sestává pouze z rozvrácených rodin, které skoro všechny žijí z podpory?" Odsoudil

také důsledek rozvoje státního bydlení na kriminalitu mladistvých, na sousední školy, které byly nerovnoměrně naplněny dětmi z rozvrácených rodin.

Nedávno jsme zaslechli podobné hodnocení státního bydlení od vedoucího bytového projektu "Rovní v dřině" v South Bronx, stát New York. Oblast vypadá jako po bombardování. Je zde mnoho opuštěných domů jako důsledek kontroly nájemného. Jiné domy jsou zničené vandalstvím. Skupina "Rovní v dřině" vznikla, aby svými silami opravila zničené budovy a aby v nich potom mohla bydlet. Původně dostali podporu jen ve formě několika malých soukromých darů. Později dostali i vládní podporu.

Když jsme se jednoho z nich zeptali, proč skupina zvolila tak namáhavý postup a proč se prostě nenastěhovali do státních bytů, dal nám odpověď podobnou té, kterou jsme slyšeli i v Los Angeles, s dodatkem, že stavba a vlastnictví svých domovů jim dává pocit pýchy na své domovy a povede je k tomu, aby je řádně udržovali.

Část státní pomoci, kterou skupina "Rovní v dřině" dostala, byla ve formě služby pracovníků CETA. Tito lidé byli placeni vládou podle Zákona o všeobecné zaměstnanosti a rekvalifikaci (Comprehensive Employment and Training Act) a byli přiděleni na různé veřejné projekty, aby získali kvalifikaci, která by jim měla umožnit získat zaměstnání u soukromých společností. Když jsme se zeptali členů "Rovní v dřině", jestli by raději místo pomoci pracovníků CETA nedostali peníze, které se takto utratily, všichni by dali přednost penězům. Bylo příjemné pozorovat jejich pocit sebedůvěry, jak se spoléhají sami na sebe, energii, kterou vkládali do svého svépomocí realizovaného projektu. Všechno kontrastovalo s tím, co jsme viděli u veřejných projektů - zjevnou apatii, pocity marnosti a nudy.

IVew York dovoval byty středních vrstev a toto opatření zdůvodňoval tím, že nechce, aby střední vrstvy opouštěly město. Výsledný efekt je jiný. Prostorné a luxusní byty jsou pronajímány za

dotované nájmy rodinám, které jsou "střední" jen podle velmi volné interpretace tohoto termínu. Byty jsou dotovány více než 200 dolary měsíčně. A "Directorův zákon" opět funguje.

Program obnovy měst byl přijat s cílem odstranit městské Blumy - "pohromu měst". Vláda dotovala jejich získání a demolici v obnovovaných oblastech a většinu vyčištěných ploch nabízela soukromým podnikatelům za uměle nízké ceny. Obnova měst zničila čtyři domy, většinou obývané černochoy, aby postavila jeden dům převážně obývaný bělochoy se středními a vysokými příjmy". (18) Původní obyvatelé se museli vystěhovat a "pohroma města" se často přesunula do jiné části města. Program si zaslouží jméno, které mu dali někteří kritici, "Likvidace brlohů" a "Vyhánění negrů".

Hlavní prospěch ze státní výstavby nezaznamenali chudí. Prospěch dosáhli hlavně vlastníci půdy koupené pro státní výstavbu, nebo vlastníci půdy v oblastech spadajících do obnovy města; střední a horní vrstvy, které našly bydlení v drahých domech, které často nahrazovaly domy s nízkým nájemným (ty byly obnovovány, až se ztratily). Bylo to prospěšné pro stavitele a vlastníky obchodních středisek v městských oblastech; instituce jako jsou univerzity a kostely, které v rámci programu obnovy měst mohly zlepšit své okolí.

jak nedávno napsal novinář z Wall Street Journal:

"Federální komise pro obchod se zabývala vládní bytovou politikou a došla k závěru, že byla poháněna něčím jiným než čistým altruismem. Záznamy komise ukazují, že hlavní tlak na státní výstavbu pocházel od lidí, kteří si výstavbou vydělávají-stavitelů, bankéřů, odborů, dodavatelů atd. Poté, co jsou byty postaveny, vláda už o "voličstvo" takový zájem neprojevuje. Tak komise začala dostávat stížnosti na domy postavené v rámci státní výstavby, na prosakující střechy, špatnou instalace, špatné základy atd." (19)

Mezitím, ačkoliv nebyly ničeny vědomě, se kvalita státních bytů s nízkým nájemným snižovala díky kontrole nájemného a jiným podobným opatřením.

Zdravotní péče

Zdravotnictví je nejmladší sociální oblastí, kde vzrostla úloha vlády. Státní a místní vlády, do menší míry i federální vláda, dlouhou dobu hrály úlohu ve veřejném zdravotnictví (hygiena, nakažlivé nemoci atd.) a při zaopatřování nemocničních zařízení. Navíc vláda poskytovala zdravotní péči armádě a válečným veteránům. Nicméně v roce 1960 byly vládní výdaje na civilní zdravotnictví (tj. bez armády a válečných veteránů) nižší než 5 miliard dolarů, tedy 1 procento národního důchodu. Po zavedení Medicare a Medicaid v roce 1965 vládní výdaje na zdravotnictví rychle narostly a dosáhly 68 miliard dolarů v roce 1977, neboli 4,5 procenta národního důchodu. Vládní podíl celkových nákladů na zdravotnictví se téměř zdvojnásobil z 22 procent v roce 1960 na 42 procent v roce 1977. Volání po stále větší roli vlády pokračuje. Prezident Carter vystoupil na podporu národního nemocenského pojištění, ačkoliv kvůli financím jen v omezené míře. Senátor Edward M. Kennedy takové zábrany neměl; dával přednost okamžitému zavedení úplné odpovědnosti vlády za zdravotní péči o občany.

Dodatečné vládní výdaje byly doprovázeny rychlým růstem soukromého nemocenského pojištění. Celkové výdaje na zdravotnictví se z hlediska podílu na národním důchodu od roku 1965 do roku 1977 zdvojnásobily. Zdravotnická zařízení rostla, ale ne tak rychle jako výdaje. Nevyhnutelným důsledkem pak byl prudký nárůst cen za zdravotní péči a růst platů doktorů a zaměstnanců ve zdravotnictví.

Vláda odpověděla snahou regulovat prováděné zdravotnické úkony a zachovat na určité nižší úrovni platby požadované lékaři a nemocnicemi. Tak by to mělo být. Jestliže vláda utrácí peníze svých daňových poplatníků, je správné, když se zajímá, co dostává za to, za

co zaplatí: kdo platí, tomu hraje. Bude-li pokračovat současný trend, konečným výsledkem bude nevyhnutelně socializované zdravotnictví.

Národní zdravotní pojištění je dalším příkladem zavádějícího pojmu. V takovém systému nebude žádný vztah mezi tím, co zaplatíte, a pojistnou částkou, kterou na základě výše pojistného obdržíte, jak je tomu u soukromého pojištění. Navíc není zaměřeno na zajištění "národního zdraví" - což je další nic neříkající fráze - ale na poskytování

zdravotnických služeb občanům. To, co jeho propagátoři vlastně navrhuje, je systém socializovaného zdravotnictví. Dr. Gunnar Biörck, významný švédský profesor medicíny a primář oddělení ve velké švédské nemocnici, napsal:

"Po tisíciletí se medicína provozovala tak, že pacient byl klientem a zaměstnavatelem lékaře. Dnes si stát, v té či oné podobě, činí nároky zaměstnavatele, a tak je tím, kdo určuje podmínky práce lékaře. Tyto podmínky nemusí být - a také nebudou - omezeny pouze na počet pracovních hodin, na mzdy a povolené léky; mohou zasáhnout celou oblast vztahů mezi pacientem a lékařem ... Pokud dnes nezačneme boj a nevíťezíme v něm, zítra už nebudeme mít možnost bojovat."
(20)

Propagátoři socializovaného zdravotnictví ve Spojených státech (abychom nazvali věci pravými jmény) se odvolávají na Velkou Británii a v poslední době na Kanadu jako na úspěšné příklady. Kanadská zkušenost je příliš čerstvá, než aby mohla sloužit jako test - většina nových košťat dobře mete - ale i tady se už objevují potíže. Britská národní zdravotní služba (British National Health Service) již pracuje více než tři desetiletí a výsledky vedou k jasným závěrům. Bezpochyby proto byla Británie nahrazena Kanadou jako demonstračním příkladem. Britský lékař Dr. Max Gammon pět let studoval britskou zdravotní službu. Ve zprávě z prosince 1976 píše:

"Národní zdravotní služba přinesla centralizované státní financování a řízení prakticky všech zdravotnických služeb v zemi. Dobrovolný systém financování a poskytování zdravotnických služeb, který se vyvinul během předchozích 200 let, byl prakticky zničen. Existující donucovací systém byl reorganizován a prakticky se stal univerzálním."

Také píše: "Ve skutečnosti nebyly v Británii během prvních třinácti let Národní zdravotní služby postaveny žádné nové nemocnice a dnes, v roce 1976, je v Británii méně nemocničních lůžek, než bylo v roce 1948, když byla zavedena Národní zdravotní služba."

My můžeme dodat, že dvě třetiny těchto lůžek jsou v nemocnicích postavených před rokem 1900 soukromým zdravotnictvím a ze soukromých zdrojů.

Dr. Gammona přivedla jeho studie k tomu, aby popsal to, co nazývá teorií byrokratického nahrazování: Čím byrokratičtější je organizace, tím ve větší míře neužitečná práce nahrazuje práci užitečnou - zajímavé rozšíření jednoho ze zákonů profesora Parkinsona. Dokazuje svou teorii vývojem v nemocničních službách

v letech 1965-1973. V těchto osmi letech se počet nemocničního personálu zvýšil o 28 procent, administrativní a náboženská pomoc o 51 procent. Ale výsledek měřený průměrným počtem obsazených lůžek se snížil o 11 procent. Nikoliv proto, jak Dr. Gammon vzápětí dodává, že by byl nedostatek pacientů. Po celou dobu seznam čekajících dosahoval 600 000 lidí. Mnoho pacientů muselo čekat celá léta na operaci, kterou zdravotní služba pokládala za alternativní nebo odložitelné řešení.

Lékaři opouštějí Britskou zdravotní službu. Asi jedna třetina z celkového počtu lékařů, kteří ukončí studia, ročně emigruje. Nedávný rychlý nárůst přísně soukromého zdravotního pojištění, soukromých lékařských praxí, soukromých nemocnic a

zaopatřovacích ústavů je dalším důsledkem rostoucí nespokojenosti se zdravotní službou.

Pro zavedení socializovaného zdravotnictví ve Spojených státech se používají dva hlavní argumenty. Za prvé: zdravotní náklady jsou mimo dosah finančních možností většiny Američanů; za druhé, že socializace nějakým způsobem sníží náklady na zdravotnictví. Druhý argument můžeme okamžitě odmítnout - pokud ovšem někdo z vás nenajde příklad činnosti, kterou vláda provádí hospodárněji než soukromý podnik. Co se týká prvního argumentu, lidé stejně nakonec musí zaplatit náklady jedním nebo druhým způsobem. Jedinou otázkou je, jestli je zaplatí přímo a ve vlastním zájmu, nebo nepřímo prostřednictvím vládních úředníků, kteří odečtou podstatnou část na své vlastní mzdy a výdaje.

V každém případě náklady na obvyklou zdravotnickou péči jsou dostatečné v dosahu většiny amerických rodin. Soukromé pojišťovací soustavy jsou schopné vyhovět v případě neobvykle velkých výdajů. Již devadesát procent nemocničních účtů je placeno prostřednictvím třetích stran. Není pochyb o tom, že se objevují zvláštní těžké případy, kdy je soukromá nebo veřejná podpora žádoucí, avšak pomoc jen pro několik těžkých případů stěží ospravedlňuje to, že všechno obyvatelstvo je svázáno ve svěřací kazajce.

Uvedeme některé proporce. Celkové výdaje na zdravotnictví, soukromé i vládní, tvoří méně než dvě třetiny výdajů na bydlení, asi tři čtvrtiny z toho, co se utrácí za automobily, a jenom dvaapůlkrát tolik, kolik se utrácí za alkohol a cigarety - což bezpochyby přispívá k růstu výdajů na zdravotnictví.

NEÚSPĚCH STÁTU VŠEOBECNÉHO BLAHOBYTU

Proč všechny tyto programy jsou tak neuspokojivé? Jejich cíle určitě byly humánní a vznešené. Proč těchto cílů nebylo dosaženo?

Na úsvitu nové éry se všechno zdálo být dobré. Bylo málo lidí, kteří dostávali sociální dávky; byl dostatek daňových poplatníků, aby tyto dávky financovali. Tak každý platil malou sumu, která poskytovala významnou pomoc několika lidem v nouzi. Tak jak se rozšiřovaly sociální programy, měnil se poměr. Dnes všichni platíme z jedné kapsy a do druhé dáváme peníze (nebo něco, co se za peníze dá koupit).

Jednoduchá klasifikace utrácených peněz ukazuje, proč tento proces vede k nežádoucím výsledkům. Když utrácíte, můžete utrácet své vlastní peníze nebo peníze někoho jiného; a můžete utrácet ve svůj vlastní prospěch nebo ve prospěch někoho jiného. Kombinací těchto dvou párů alternativ dostáváme čtyři možnosti, které jsou shrnuty do následující jednoduché tabulky: (22)

VY UTRÁCÍTE

V ČÍ PROSPĚCH UTRÁCÍTE

ČÍ PENÍZE PRO SEBE PRO JINÉHO

VAŠE I II

NĚKOHO JINÉHO III IV

Kategorie I představuje utrácení vašich vlastních peněz pro vaše vlastní potřeby. Například nakupujete v obchodním domě. Určitě máte silnou motivaci, jak ušetřit a jak zároveň dostat pokud možno co nejvyšší hodnotu za každý dolar, který utratíte.

Kategorie II odpovídá utrácení vašich peněz pro potřebu někoho jiného. Nakupujete na vánoce nebo na narozeniny. Máte stejnou motivaci šetřit jako v kategorii I, ale nemáte stejnou motivaci, abyste za své peníze dostali pokud možno co nejvyšší hodnotu, přinejmenším takovou, jaká bude přisouzena podle preferencí příjemce. Samozřejmě budete chtít koupit něco, co se příjemci bude líbit budete chtít vytvořit správný dojem a budete chtít, aby to nestálo mnoho času a námahy. (Jestliže by bylo skutečně vašim hlavním cílem umožnit příjemci dárku dostat co možná nejvyšší hodnotu za dolar, dali byste mu hotovost a přeměnili byste kategorii II na kategorii I).

Kategorie III odpovídá utrácení cizích peněz na naše potřeby například oběd na cizí účet. Nemáte žádnou silnou motivaci, abyste snižovali cenu oběda; ale máte silnou motivaci, abyste dostali co nejvyšší hodnotu.

Kategorie IV odpovídá utrácení cizích peněz na cizí potřeby. Platíte za oběd někoho jiného cizími penězi. Nemáte motivaci šetřit, ani zařídít hostovi oběd, který by vysoce ocenil. Nicméně jestliže obědváte s ním, tak tento oběd bude směsice kategorie III a kategorie IV, budete mít silnou motivaci uspokojit svou vlastní chuť a jestliže to bude nutné, obětujete chuť hosta.

Všechny sociální programy spadají buď do kategorie III například Sociální pojištění, které v sobě obsahuje placení v hotovosti, které příjemce v hotovosti nemůže libovolně utratit; nebo do kategorie IV - například státní byty; dokonce programy spadající do kategorie IV mají jeden rys kategorie III, zejména když úředníci, kteří řídí program, se účastní oběda; a všechny programy kategorie III zahrnují úředníky mezi své příjemce.

Podle našeho názoru tyto rysy sociálních programů jsou hlavním zdrojem jejich selhání.

Zákonodárci hlasují za utrácení cizích peněz. Voliči, kteří si zvolili zákonodárce, v jednom smyslu volí, aby utráceli své vlastní peníze pro své zájmy, ale ne v přímém slova smyslu jako v kategorii I. Vazba mezi daněmi, které platí všichni, a mezi výdaji, pro které hlasují, je velmi volná. V praxi voliči, stejně jako zákonodárci, mají tendenci si myslet, že za programy, které zákonodárci zvolí přímo a voliči nepřímě, platí někdo jiný. Úředníci, kteří provádí a řídí programy, také utrácejí peníze někoho jiného. Není potom divu, že se výdaje prudce zvyšují.

Úředníci utrácejí peníze někoho jiného na potřeby někoho jiného. Pouze lidská dobrota, nepřilíš silná a nepřilíš spolehlivá forma osobních zájmů, zajišťuje, že peníze utratí způsobem, který přinese největší prospěch příjemci. Proto vzniká neefektivnost a plýtvání v hospodaření veřejnými prostředky.

Ale to není všechno. Touha dostat se k penězům někoho jiného je silná. Mnozí, včetně byrokratů, kteří řídí programy, se budou snažit získat pro sebe peníze spíše, než by je nechali někomu jinému. Vzniká silné pokušení ke korupci, k podvodům. Každý se nenechá odradit a každý neodolá. Lidé, kteří odolají pokušení podvádět, použijí legitimních prostředků, aby přesměrovali peníze směrem k sobě. Budou ovlivňovat legislativu ve směru vlastního zájmu, budou prosazovat pravidla, ze kterých budou moci mít prospěch. Úředníci, kteří řídí a provádějí programy, budou vykonávat nátlak na lepší plat a osobní výhody - výsledky, kterých může být dosaženo pomocí větších programů.

Pokus lidí přesměrovat vládní výdaje na sebe, má dva důsledky, které nemusí být na první pohled patrné. Za prvé se tak vysvětluje, proč tak mnoho programů má tendenci podporovat spíše střední a vyšší vrstvy než vrstvy nižší a chudé, pro které se tyto programy dělají. Chudina nejenže nemá schopnosti, které jsou ceněné na trhu, ale také schopnosti, kterých je potřeba k úspěšnému politickému boji o peníze. Ve skutečnosti její nevýhoda na politickém trhu je

pravděpodobně větší než na trhu hospodářském. Bývalí reformátoři, kteří to všechno dobře mysleli a pomohli přijmout sociální opatření, přejdou k jiné reformě, chudí jsou ponecháni sami sobě, aby se bránili, a skoro vždy budou přemoženi skupinami, které již demonstrovaly větší schopnost mít výhodu z dostupných možností.

Druhým důsledkem je, že čistý zisk příjemců převodu bude menší než celkové přerozdělované množství. Jestliže máte možnost někomu sebrat sto dolarů, vyplatí se vám utratit do sta dolarů svých vlastních peněz, abyste je mohli získat. Peníze vynaložené po nátlaku na zákonodárce a vládní úřady, příspěvky na politické kampaně a na tisíce dalších věcí jsou pouhým plýtváním - poškozují daňového poplatníka, který platí, přičemž jiný získává. Tyto prostředky musí být odečteny od hrubých převodů, abychom dostali čistý zisk - a samozřejmě někdy mohou překročit hrubé převody a způsobit ztrátu, nikoliv zisk.

Tyto důsledky vyhledávání dotací také pomáhají vysvětlit tlak na další a další výdaje, na více a více programů. Původní opatření nedosáhnou cílů, které s dobrým úmyslem stanovili původní reformátoři. Usoudí, že nebylo uděláno dost, a hledají další, dodatečné programy. Za spojence mají jak lidi, kteří předpokládají svou budoucí kariéru v úřadech, dohlížejících na program, tak i lidi, kteří věří, že budou mít více peněz na utrácení.

Výdaje z kategorie IV také mají tendenci korumpovat lidi, kteří se na přerozdělování podílejí. Všechny takové programy přivádí některé lidi do pozice, kde rozhodují, co je dobré pro jiné lidi. Důsledkem je, že se v jedné skupině vytvoří pocit skoro božské moci a v druhé pocit až infantilní závislosti. U příjemců pomoci zakrňuje schopnost chovat se nezávisle a činit svá vlastní odpovědná rozhodnutí. Vedle plýtvání penězi, vedle neschopnosti dosáhnout proklamované cíle je konečným důsledkem zahánění morálních principů, které drží pohromadě vyspělou společnost.

Jiné vedlejší produkty útrat v kategorii III a IV mají ten samý efekt. Vedle případu dobrovolných darů můžete utratit peníze někoho jiného jenom tím způsobem, že je odeberete stejně, jako to činí stát. Použití síly je tak ve státě všeobecného blahobytu hluboce zakořeněno - špatné prostředky mají tendenci vést ke špatným cílům. To je také důvod, proč stát všeobecného blahobytu tak vážně ohrožuje naši svobodu.

CO BY SE MĚLO UDĚLAT?

Většina současných sociálních programů nikdy neměla být zavedena. Jestliže by jich nebylo, mnoho lidí, kteří jsou dnes na nich závislí, by se stalo samostatnými jedinci, namísto toho, aby byli přísluhovači státu. V krátkodobém měřítku se to někomu může zdát kruté, v dlouhodobém měřítku to však bude mnohem humánnější. Přesto za situace, kdy jsou sociální programy již zavedeny a fungují, nemohou být zrušeny přes noc. Musíme nějakým způsobem ulehčit změnu současné situace na situaci, ve které bychom chtěli být, tím, že budeme poskytovat podporu lidem, kteří jsou nyní závislí na sociálním zabezpečení, zatímco současně budeme podporovat hladký přechod lidí uvedených na výplatních listinách sociálního zabezpečení na normální mzdy.

Takový přechodový program byl navržen. Program, který zvýší osobní odpovědnost, ukončí současné rozdělení národa na dvě vrstvy, omezí státní výdaje a zároveň zajistí sociální záchrannou síť pro každou osobu v zemi tak, že nikdo nebude muset trpět hroznou bídou. Naneštěstí zavedení takového programu se dnes zdá být utopickým snem. Příliš mnoho skrytých zájmů ideologických, politických a finančních nám stojí v cestě.

Přesto se zdá být vhodné načrtnout hlavní prvky takového programu nikoliv s očekáváním, že budou přijaty v blízké budoucnosti, ale kvůli tomu, abychom poskytli představu a směr, ve kterém bychom se měli pohybovat, představu, která může řídit postupné změny.

Program má dvě základní součásti. Za prvé - reformu současného sociálního systému a nahrazení směsice různých programů jediným všeobecným programem příplatků ke mzdě v hotovosti - negativní důchodovou daní spojenou s pozitivní důchodovou daní; za druhé - rozmotání klubka Sociálního pojištění a přitom plnění současných závazků a postupně požadovat po lidech, aby si sami zabezpečovali a připravovali prostředky na svůj starobní důchod.

Taková všeobecná reforma učiní efektivněji a lidštěji to, co dělá současný sociální systém neefektivně a nelidsky. Poskytne zajištěné minimum všem lidem v nouzi, bez ohledu na důvody jejich nouze a bude deformovat jejich charaktery tak málo, jak to jen bude mocné. Minimálně bude narušovat jejich nezávislost a jejich motivaci zlepšovat si své vlastní podmínky.

Základní myšlenka negativní důchodové daně je jednoduchá, když prorazíme kouřovou clonu, která zakrývá základní rysy pozitivní důchodové daně. Současná pozitivní důchodová daň vám povoluje dostávat určitý příjem bez toho, aniž byste platili daň. Přesné množství záleží na velikosti vaší rodiny, na vašem věku nebo na jiném základě. Obdržené množství je složeno z mnoha prvků - osobní výjimky, slevy u nízkých mezd, ze standardní srážky (která byla nedávno přejmenována na nulovou částku podpory), ze sumy odpovídající všeobecné dani a z dalších položek. Abychom zjednodušili diskusi, budeme používat termín "osobní příděl", když budeme odkazovat na toto základní množství.

Jestliže váš příjem překročí váš "osobní příděl", zaplatíte daň z rozdílu v poměru, který se zvyšuje v závislosti na velikosti rozdílu. Myslíte si, že váš příjem je menší než "osobní příděl"? V současném systému tyto nepoužité příděly obecně nemají žádnou hodnotu. Jednoduše neplatíte žádnou daň (23).

Stane-li se, že váš příjem se právě rovná vašemu "osobnímu přídělu" v každém z následujících dvou roků, nezaplatíte daň v žádném roce.

Předpokládejme, že váš příjem byl celkově stejný ve dvou letech a víc než polovinu jste obdržel v prvním roce. Měl byste pozitivně zdanitelný příjem, což znamená příjem, který překračuje "osobní příděl" pro ten rok a budete z něj platit daň. V druhém roce byste měl mít negativně zdanitelný příjem, což znamená, že váš "osobní příděl" by přerostl přes váš příjem, ale obecně vzato byste nezískali nic z vašich nepoužitých přídělů. Budete platit vyšší daně za tyto dva roky dohromady, než kdyby byl váš příjem rovnoměrně rozdělen. (24)

Při negativní důchodové dani byste obdrželi od vlády určitou část nepoužitých přídělů. Jestliže část, kterou byste obdrželi, by byla stejná jako úroveň daně z pozitivního důchodu, celková daň, kterou byste zaplatili za dva roky, by byla stejná bez ohledu na to, jak by byl rozdělen váš příjem mezi jednotlivé roky.

Jestliže váš příjem přesáhne "osobní příděl", zaplatíte daň, jejíž výše bude záviset na daňových sazbách požadovaných pro různě vysoké příjmy. Pokud je váš příjem nižší než "osobní příděl", obdržíte doplatek, dotaci, jejíž výše závisí na sazbě dotací, které připadají na různá množství nepoužitých "osobních přídělů".

Negativní důchodová daň umožní kolísání příjmu, jak to je v našem příkladě, ale není to jejím hlavním účelem. Jejím hlavním účelem je spíše poskytnout přímočarý prostředek, který by zajistil každé rodině minimální příjem a přitom by umožnil vyhnout se rozbujelé byrokracii, aby se zachovala významná míra osobní odpovědnosti a uchovala motivace u každého, aby pracoval, dost vydělával a aby platil daně namísto toho, aby žil z podpor.

Vezměme si konkrétní číselný příklad. V roce 1978 minimální příjem (tj. osobní příděl) dosáhl 7 200 dolarů na každou čtyřčlennou rodinu bez členů rodiny nad šedesát pět let. Předpokládejme, že by existovala negativní důchodová daň s mírou dotace padesáti procent chybějícího množství do minimálního příjmu. V tomto případě čtyřčlenná rodina, která nemá žádný příjem, by byla oprávněna

dostat doplatek ve výši 3 600 dolarů. Jestliže by členové rodiny našli práci a začali vydělávat, velikost dotace by klesala, ale celkový příjem rodiny, doplatek + výdělek, by stoupl. Jestliže by příjmy byly 1000 dolarů, doplatek by klesl na 3100 dolarů a celkový příjem vzrostl na 4 100 dolarů. V důsledku toho by byly příjmy rozděleny na snížení dotace a na růst příjmu rodiny. Když by příjmy rodiny dosáhly 7 200 dolarů, sociální dávka by byla nulová. Tato by byl bod zlomu, ve kterém by rodina nedostávala ani dotaci, ani by neplatila daň. Jestliže by příjmy rodiny dále rostly, rodina by musela začít platit daň.

Nemusíme tady probírat administrativní detaily, jestli by dotace měly být placeny týdně, jednou za čtrnáct dní, měsíčně, jak by byly kontrolovány. Tyto otázky byly již zcela vyřešeny; podrobný plán byl již podstoupen Kongresu - záležitost, ke které bychom se měli ještě vrátit.

Negativní důchodová daň se stane uspokojivou reformou našeho současného sociálního systému jenom tehdy, jestliže nahradí množství jiných současných programů. Způsobila by více škod než užítku, kdyby se jednoduše stala další položkou na hromadě sociálních programů.

Kdyby tuto hromadu nahradila negativní důchodová daň, mělo by to ohromné výhody. Je přesně směřována na problém chudoby. Poskytuje pomoc formou, která je nejvíce užitečná příjemci, to znamená zejména v hotovosti. Je obecná - neposkytuje pomoc kvůli tomu, že příjemce je starý nebo invalidní, nemocný, že žije v určité oblasti, nebo z nějakého jiného specifického důvodu, který opravňuje lidi získávat prospěch z určitých programů. Poskytuje mu pomoc, protože příjemce má nízký příjem. Ukazuje cenu, která zatěžuje daňové poplatníky. Jako jiné prostředky k potlačení chudoby snižuje motivaci lidí, kterým se pomáhá, aby si pomáhali sami. Nicméně, pokud míra sociálních dávek je udržována na rozumné úrovni, neničí

motivaci úplně. Vydělaný dolar navíc vždycky znamená více peněz, které je možné utratit.

Stejně důležité je, že negativní důchodová daň rozpráší ohromnou byrokracii, která nyní dozírá na změt sociálních programů. Negativní důchodová daň se přímo začlení do našeho současného daňového systému a bude moci být řízena tímto systémem. Zredukuje datlové úniky při současné dani z příjmu, jelikož každý bude nucen vyplnit formulář o příjmech. Bude potřeba dodatečný personál, ale to není nic proti tomu, kolik lidí se nyní stará o sociální programy.

Omezením velké byrokracie a integrováním systému dotací do daňového systému působí negativní důchodová daň na současnou demoralizující situaci, ve které lidé - úředníci řídící programy - řídí životy jiných lidí. Pomůže zrušit současné rozdělení populace do dvou vrstev. Na ty, kdo platí, a ty, kdo jsou podporováni z veřejných fondů. Při rozumně stanovených hranicích a daňových sazbách to bude daleko méně nákladné než náš současný systém.

Neustále bude potřeba poskytovat pomoc některým rodinám, které nejsou schopné z nějakého důvodu řídit své vlastní záležitosti. Nicméně, jestliže zátěž vyrovnávání příjmů bude přenesena na negativní důchodovou daň, a dokonce by měla být tato podpora poskytována soukromými charitativními organizacemi. Věříme, že jeden z největších záporů našeho současného sociálního systému je, že nejenom podkopává a ničí rodinu, ale také otravuje výrůstky soukromé charitativní činnosti.

Kde v tomto krásném, i když politicky problematickém snu, je Sociální pojištění?

Podle našeho názoru nejlepším řešením by bylo kombinovat zavedení negativní důchodové daně s postupným omezováním Sociálního pojištění, zatímco by se ovšem dodržovaly současné závazky. Způsob, jakým se to dá udělat je tento:

1. Okamžité zrušení daně ze mzdy.

2. Dále se budou vyplácet všechny existující dávky Sociálního pojištění ve výši určené současným zákonem.

3. Dejme každému dělníkovi nárok na invalidní důchod, starobní důchod, vdovské pojištění, ke kterému ho opravňují jeho zaplacené daně a výdělků k tomuto datu a podle současného zákona, snížené o současnou hodnotu jeho budoucích daní, což bude výsledkem zrušení daně ze mzdy. Dělník si bude moci zvolit, jestli si chce vzít svůj nárok na dávky ve formě budoucí anuity nebo vládních obligací odpovídajících současné hodnotě dávek, ke kterým je oprávněn.

4. Každému dělníkovi, který dosud nezískal nárok, dejme kapitálovou sumu (opět ve formě státních obligací), která se bude rovnat akumulované hodnotě daní, které on sám nebo jeho zaměstnavatel zaplatil v jeho prospěch.

5. Ukončíme jakoukoliv další akumulaci dávek, dovolme jednotlivcům, aby se sami postarali o své důchodové zabezpečení, když si tak budou přát.

(Platby vyplývající z bodů 2, 3 a 4 financujeme z obecných daňových fondů a z vydávání státních obligací.

Tento transformační program nepřispěje žádným způsobem ke skutečnému dluhu vlády Spojených států. Naopak. Sníží tento dluh tím, že ukončí sliby dalších sociálních dávek. Bude pouze znamenat otevřený závazek oproti dnešnímu skrytému. Bude financovat to, co dnes není financováno. Tyto kroky umožní rozpustit většinu administrativního aparátu současného Sociálního pojištění, a to okamžitě.

Omezení Sociálního pojištění zabrání jeho současným negativním dopadům na motivaci být zaměstnán a bude znamenat zároveň vyšší národní důchod. Povede k vyšší míře úspor, a tak povede k vyšší

míře akumulace kapitálu a k rychlejšímu růstu příjmu. Bude stimulovat rozvoj a expanzi soukromých důchodových projektů, a tak přispěje k jistotě mnoha pracujících.

CO JE POLITICKY VHODNÉ?

Je to krásný sen, ale bohužel nemá žádnou šanci, aby mohl být nyní realizován. Tři prezidenti - Nixon, Ford a Carter - navrhovali a doporučovali program, který obsahoval prvky negativní důchodové daně. V každém případě je politické tlaky vedly k návrhu programu, který by byl přídatkem k mnoha existujícím programům spíše než jejich náhradou. V každém případě míra dotací byla tak vysoká, že motivovala málo nebo vůbec k tomu, aby si příjemci vydělávali na živobytí. Tyto zcestné programy by systém pouze zhoršily, ale nezlepšily. Přesto, že jsme byli první, kdo navrhl negativní důchodovou daň jako náhradu našeho současného sociálního systému, jeden z nás vystoupil v Kongresu proti té verzi návrhu prezidenta Nixona nazvané Plán pomoci rodinám (Family Assistance Plan). (25)

Politické překážky stavěné do cesty přijatelné negativní důchodové dani jsou dvou příbuzných druhů. Stále zjevnější je existence zájmových skupin v současných programech: příjemci dávek, státní a místní úředníci, kdo se považují také za ty, kteří mají prospěch ze stávajících programů získávají, a nade vším byrokracie sociálního pojištění, která je řídí. (26) Méně zjevnou překážkou je rozpor mezi cíli, které provolává sociální reforma, a vnitřními zájmy, kterých se snaží dosáhnout.

Takto to říká Martin Anderson ve vynikající kapitole nazvané "Nemožnost radikální sociální reformy":

"Všechny radikální sociální reformy měly tři základní části, které jsou politicky velmi citlivé. První je základní úroveň poskytovaných dávek, například čtyřčlenné rodině v rámci sociálního zabezpečení. Druhý je stupeň, do jakého program ovlivňuje motivaci lidí 111 edat

si práci a více vydělávat. Třetí je dodatečné zatížení daňového poplatníka.

... aby se stal politickou realitou, plán musí poskytovat dobrou úroveň podpory v rámci sociálního zabezpečení, musí silně motivovat k práci a jeho náklady musí být přiměřené. Všechny tyto tři funkce musí splňovat zároveň." (27)

Rozpor vzniká na základě různého obsahu slov "dobrý", "silně", "přiměřený", ale zejména slova rozumný. Jestliže rozumná úroveň podpory znamená, že několik málo, nebo žádný ze současných příjemců podpory neobdrží méně podle reformovaného programu, než získává ze souhrnu nyní dostupných programů, pak je nemožné dosáhnout zároveň všech tří cílů bez ohledu, jak "silně" a "přiměřený" mohou být interpretovány. Přesto, jak říká Anderson: "Není šance, že Kongres alespoň v blízké budoucnosti schválí jakýkoliv druh sociální reformy, která ve skutečnosti snižuje platby milionům příjemců sociálního zabezpečení."

Vezměme si jednoduchou negativní důchodovou daň, kterou jsme si uvedli jako příklad v předcházející části: hranice minimálního příjmu pro čtyřčlennou rodinu 7 200 dolarů při úrovni dotací padesát procent, která znamená platbu 3 600 dolarů rodině s žádným jiným zdrojem podpory. Úroveň dotace padesát procent zachová silnou motivaci pracovat. Výsledný náklad bude daleko nižší, než je cena současného souboru programů. Nicméně tato úroveň je dnes politicky nepřijatelná. Jak říká Anderson: "Typická

čtyřčlenná rodina žijící ze sociální podpory v dnešních USA (začátek roku 1978) je oprávněna obdržet přibližně 6 000 dolarů sociálních dávek ve službách a v hotovosti ročně. Ve státech, které platí více - jako je New York, mnoho rodin žijících ze sociální podpory dostává dávky ve výši od 7 000 do 12 000 dolarů ročně a více." (28)

Dokonce i typický příjem 6 000 dolarů vyžaduje 83,3 procentní dotaci, jestliže hranice je 7 200 dolarů. Taková míra dotace vážně naruší motivaci pracovat a způsobí nárůst nákladů. Míra dotací může být snížena tak, že se zvýší hranice, ale to znova zvýší náklady. Je to ďábelský kruh, ze kterého není úniku. Do té doby, než bude politicky možné omezit platby lidem, kteří dostávají sociální podporu z různých zdrojů. Anderson má pravdu, když říká: "Neexistuje způsob, jak ve stejnou chvíli dosáhnout všech politických podmínek potřebných k uskutečnění sociální reformy." (29)

Přesto, co není politicky možné dnes, může být politicky možné zítra. Vědci z oblasti politických věd a ekonomové mají mizerné skóre v předpovědích, co bude politicky možné. Jejich předpovědi byly často vyvráceny praxí.

Náš veliký a ctěný učitel Frank H. Knight rád ilustroval různé formy vedení kachen, které letí ve "V" formaci. Tu a tam se kachny, které letí za vůdcem, odchýlí od směru, zatímco vůdce pokračuje v letu původním směrem. Když se vůdce ohlédne a zjistí, že jej nikdo nenásleduje, rychle změní směr a znova se zařadí na čelo formace. Tato forma vedení je bezpochyby převažující formou ve Washingtonu.

Přestože chápeme, že naše návrhy dnes nejsou politicky vhodné, uvádíme je tak dopodrobna nejen jako ideál, ke kterému bychom měli postupně směřovat, ale také jako výraz naděje, že nadejde den, kdy budou politicky možné.

ZÁVĚREM

Impérium, až donedávna ovládané Ministerstvem zdravotnictví, vzdělání a sociálních věcí, stále více a více vydávalo na naše zdraví. Hlavním důsledkem byl zejména růst cen zdravotnických služeb bez odpovídajícího zvýšení kvality.

Výdaje na vzdělání prudce vzrostly, a přesto podle všeobecného názoru se kvalita vzdělání snížila. Rostoucí částku a stále tužší kontrola, která byla zavedena kvůli rasové integraci, vedly k tomu, že společnost se zdá být stále více rozdělená.

Ročně se utrácejí miliardy dolarů na sociální zabezpečení. Přestože životní úroveň průměrného amerického občana je vyšší než kdykoliv v historii, rozpočet sociálního zabezpečení roste. Máme kolosální rozpočet Sociálního pojištění, a přesto se Sociální pojištění potýká s velkými finančními potížemi. Mladí si stěžují, často oprávněně, na vysoké daně, které musí platit ve prospěch starých. Přesto si staří stěžují, často oprávněně, že si nemohou udržet životní úroveň, která jim byla slíbena. Program, který byl zaveden proto, aby se naši starší spoluobčané nikdy nemuseli spoléhat na dobročinnost, zaznamenal rostoucí počet starých občanů na seznamech žadatelů o sociální podporu.

Podle svých vlastních údajů během jediného roku ztratilo ministerstvo zdravotnictví, vzdělávání a sociálních věcí díky korupci, podvodům a plýtvání takové množství peněz, že by stačily na dostavení 100 000 domů v ceně každého přes 50 000 dolarů.

Škody jsou ohromující, přesto jsou nejmenším zlem paternalistických programů, které se nám rozrostly do tak velkých rozměrů. Hlavním zlem, které tyto programy způsobují, je narušení struktury naší společnosti. Oslabují rodinu; oslabují motivaci pracovat, šetřit a inovovat; omezují proces akumulace kapitálu; omezují naše svobody. Toto jsou základní hlediska, podle kterých bychom měli věci posuzovat.

Kapitola 5: Stvořeni sobě rovni

"Rovnost, volnost" - co přesně znamenají tato slova z Deklarace nezávislosti? Mohou být ideály, které je vyjadřují, realizovány v praxi? Jsou rovnost a svoboda spolu v souladu, nebo jsou v rozporu?

Již dávno před Deklarací nezávislosti tyto otázky sehrály klíčovou úlohu v historii Spojených států amerických. Pokus odpovědět na ně vytvořil intelektuální názorové klima, které vedlo ke krvavé válce a dalo vzniknout mnoha změnám v hospodářských a politických institucích. Tento pokus dále dominuje naší politické debatě. Utvářel naši budoucnost, stejně jako utvořil naši minulost.

V prvních desetiletích republiky rovnost znamenala rovnost před bohem; svoboda znamenala svobodu rozhodovat o způsobu vlastního života. Zjevný rozpor mezi Deklarací nezávislosti a institucí otroctví stál v centru debaty. Tento rozpor byl konečně vyřešen občanskou válkou. Diskuse se pak přesunula na jinou úroveň. Rovnost byla čím dál víc interpretována jako rovnost "v možnostech" v tom smyslu, že nikomu nesmí být bráněno administrativními překážkami, aby používal svůj kapitál k dosažení svých cílů. Toto je stále dominantní význam pro mnoho občanů Spojených států.

Ani rovnost před bohem, ani rovnost v možnostech není v konfliktu se svobodou určovat si svůj způsob života. Naopak. Rovnost a svoboda jsou dvě strany téže základní hodnoty- že každý jednotlivec by měl být považován za konečný cíl.

Velmi odlišný význam tohoto pojmu rovnosti se objevil ve Spojených státech v posledních desetiletích - rovnost ve výsledku. Každý by měl mít stejnou životní úroveň anebo stejný příjem, měl by ukončit závod ve stejný čas. Rovnost ve výsledku je v jasném rozporu se svobodou. Pokus dosáhnout takovéto rovnosti byl hlavním zdrojem růstu státu a státního omezování svobody.

ROVNOST PŘED BOHEM

Když Thomas Jefferson ve věku 33 let napsal, že "všichni lidé jsou stvořeni sobě rovni", on a jeho současníci nebrali tato slova doslova. Nepovažovali "člověka" - nebo jak bychom řekli dnes osoby - jako sobě rovné ve fyzických vlastnostech, citových reakcích, technických a duševních schopnostech. Thomas Jefferson byl sám významnou osobností. Ve věku 26 let navrhl svůj krásný dům v Monticello (italsky kopeček), dohlížel na jeho stavbu a říká se, že část práce i sám udělal. Během svého života byl vynálezcem, vědcem, spisovatelem, státníkem, guvernérem Virginie, prezidentem Spojených států, velvyslancem ve Francii, zakladatelem University of Virginia - stěží průměrný člověk.

Vodítko k tomu, jak Thomas Jefferson a jeho současníci chápali slovo rovný, ukazuje další pasáž v Deklaraci nezávislosti - "Obdarování jejich stvořitelem určitými nezadatelnými právy: mezi nimiž jsou život, svoboda a snaha dosáhnout štěstí." Lidé jsou si před bohem rovni, každá osoba je vzácná a jedinečná. Má nezadatelná práva, která nikdo jiný nemůže narušit. Má právo prosazovat své vlastní cíle a k jedinci se nesmí přistupovat pouze jako k nástroji prosazování cílů někoho jiného. "Svoboda" je součástí definice rovnosti, není s ní v konfliktu.

Rovnost před bohem - osobní rovnost (1) - je tak důležitá právě proto, že lidé nejsou stejní. Mají odlišný žebříček hodnot, mají odlišné cíle, mají odlišné schopnosti, které je vedou k tomu, aby žili velmi odlišnými životy. Osobní rovnost vyžaduje respektovat práva jiných tak činit, ne jim vnucovat hodnoty nebo stanoviska jiných. Jefferson nepochyboval, že někteří lidé jsou nad jinými nadřazení, věděl, že existuje elita. Ale to nikomu nedává právo, aby vládl jiným.

Jestliže elita nemá právo vnucovat svou vůli jiným, stejně tak na to nemá právo žádná jiná skupina, byť by to byla i většina. Každá

osoba má být svým vlastním vládcem, za předpokladu, že přitom nenarušuje podobná práva ostatních. Instituce vlády byla vytvořena proto, aby chránila toto právo - před občany téže země a před vnější hrozbou - ne proto, aby dala většině neomezenou moc. Jefferson dosáhl tří věcí, které chtěl, aby nebyly zapomenuty a aby byly vytesány na jeho náhrobek: Virginský zákon o náboženské svobodě (předchůdce Deklarace lidských práv USA, která byla vyhlášena proto, aby chránila menšiny před nadvládou většin), autorství Prohlášení nezávislosti a založení University of Virginia. Cílem Jeffersonových současníků, kteří tvořili Ústavu Spojených států, byla tak silná národní vláda, aby ochránila zemi a podporovala všeobecný blahobyt, ale jejíž moc by byla zároveň dostatečně omezena, aby se tak bránili jednotliví občané, jednotlivé státní vlády před nadvládou federální vlády. Demokratická, ve smyslu široké účasti na vládě, ano; v politickém smyslu vlády většiny, jasně ne.

Podobně Alexis de Tocqueville, slavný francouzský politický filozof a sociolog, ve své klasické knize "Democracy in America" napsané po dlouhé návštěvě Spojených států ve 30. letech 19. století, viděl rovnost, nikoliv vládu většiny, jako vynikající rys Ameriky. "V Americe," píše, "šlechtický prvek byl vždy slabý již od jejího zrodu; a jestliže v dnešních dnech není ve skutečnosti zničen, je v jakémkoli ohledu zcela neschopen, jen stěží můžeme připustit, že má jakýkoli vliv na běh událostí. Demokratický princip byl naopak časem tak posílen událostmi a zákony, že se stal nejen dominantní, ale získal veškerou moc. Neexistuje tedy žádný rod nebo spojená autorita...

V Americe se tak v sociální sféře projevuje zvláštní fenomén. Na lidi se tam pohlíží jako rovnější z hlediska štěstí a intelektu anebo jinými slovy rovnější v jejich moci, než v jakékoli jiné zemi na světě, nebo jiné době, kam až sahá paměť historie. "(2)

Tocqueville velmi obdivoval to, co viděl, ale určitě nebyl nekritickým obdivovatelem. Obával se, že demokracie zavedená příliš daleko může dnes podlomit občanskou ctnost. Jak řekl

"existuje tady lidská a oprávněná touha po rovnosti, která pohání lidi k tomu, aby si všichni přáli být mocní a ctění. Tato vášeň má tendenci povyšovat malé mezi veliké; ale také existuje v lidském srdci opačná touha po rovnosti, která vede slabé k pokusu snížit mocné na svou úroveň, a tak vede lidi k tomu, aby dávali přednost rovnosti v otroctví před nerovností ve svobodě"(3).

Je to udivující svědectví změny významu slov, které v posledních desetiletích Demokratická strana Spojených států použila jako hlavní nástroj pro posílení státní moci, kterou Jefferson

a mnoho jeho současníků považovali za největší hrozbu pro demokracii. Vedla ke zvýšení státní moci ve jménu rovnosti, která má téměř opačný smysl slova než rovnost, kterou Jefferson spojoval se svobodou a Tocqueville s demokracií. Samozřejmě, že praxe otčů státu nebyla vždy v souladu s jejich slovy. Nejzřetelnějším rozparem bylo otroctví. Thomas Jefferson sám až do své smrti vlastnil otroky - do 4. července 1826. Opakovaně brojil proti otroctví a ve svých poznámkách a korespondenci navrhoval plány na odstranění otroctví, ale nikdy veřejně takový plán nevyhlásil a ani neprováděl kampaň proti instituci otroctví.

Přesto deklarace, kterou navrhl, musela být buď zjevně porušována národem, pro jehož vznik tolik udělal, nebo otroctví muselo být zrušeno. Není divu, že v prvních desetiletích republiky vzrůstaly rozpory ohledně instituce otroctví. Tyto rozpory skončily občanskou válkou, která, jak řekl Abraham Lincoln v Gettysburgském provolání, ukázala, jestli "národ počatý ve svobodě a oddán myšlence rovnosti všech lidí... může dlouho vytrvat". Národ vytrval, ale jen za cenu ztrát mnoha životů, majetku a společenského porozumění.

ROVNOST V MOŽNOSTECH

Jakmile občanská válka zrušila otroctví a myšlenka osobní rovnosti - rovnosti před bohem a před zákonem - se přiblížila skutečnosti,

přesunul se důraz v intelektuálních diskusích a ve vládní a soukromé politice k jinému tématu - rovnosti v možnostech.

Doslovná rovnost v možnostech - ve smyslu "identity" - je neuskutečnitelná. Jedno dítě se narodí slepé, jiné vidoucí. Jedno dítě má rodiče, kteří jsou silně zainteresováni na jeho rozvoji a poskytují mu kulturní zázemí a pochopení; jiné děti mají rozhazovačné rodiče, nebo pocházejí z rozvrácených manželství. Jedno dítě se narodí ve Spojených státech, jiné v Indii, nebo v Číně, nebo v Rusku. Zjevně nemají identické možnosti při narození a neexistuje způsob, jak jejich možnosti učinit identickými.

Stejně jako osobní rovnost, tak i rovnost v možnostech nemůže být interpretována doslova. její skutečný smysl je možná nejlépe vyjádřen francouzskou frází, která se datuje od francouzské revoluce: *Une carrière ouverte aux les talents* - úspěch je otevřen

talentům. Žádné úřední překážky by neměly zabránit lidem dosáhnout postavení, které odpovídá jejich talentu a ke kterému je vede jejich hierarchie hodnot. Ani narození, národnost, barva kůže, náboženství, pohlaví, ani žádné jiné irelevantní rysy by neměly předurčovat možnosti, které jsou osobě otevřené - pouze její osobní schopnosti.

V tomto výkladu rovnosti v možnostech jednoduše jde o podrobnější výklad osobní rovnosti nebo rovnosti před zákonem. Stejně jako osobní rovnost, tak i rovnost v možnostech, má smysl a význam právě proto, že lidé se liší ve svých genetických a kulturních základech, a proto mohou 'chtít a také mohou dosáhnout různých životních postavení.

Rovnost v možnostech i osobní rovnost, není v nesouladu se svobodou; naopak, je základním prvkem svobody. jestliže je některým lidem znemožněn přístup k určitým postavením v životě, pro které jsou kvalifikováni, jenom kvůli jejich etnickému zázemí,

rase nebo náboženství, je to porušením jejich práva na "život, svobodu a štěstí". Znemožňuje rovnost v možnostech a na důkaz toho obětuje svobodu jedněch pro výhody druhých.

Jako každý ideál nelze ani rovnost v možnostech plně realizovat. Největším odklonem od tohoto principu nepochybně bylo zacházení s černochoy, zejména na Jihu, ale i na Severu. Přesto ale došlo k ohromnému pokroku v případě černochoů a také u jiných skupin obyvatel. Samotná koncepce "tavicího tyglíku" odráží cíl rovnosti v možnostech. Stejně tak jej odráží i rozvoj "bezplatného vzdělání" na školách prvního a druhého stupně a vyšších stupňů - ačkoli, jak uvidíme v následující kapitole, tento vývoj nebyl pouze požehnáním.

Přednost dávaná rovnosti v možnostech v hierarchii hodnot, která byla veřejností obecně přijímána po občanské válce, je zejména prezentována v hospodářské politice. Klíčovými slovy bylo svobodné podnikání, konkurence, svobodný trh. Každý měl být svobodný, aby si vybral jakékoli zaměstnání, podnikání, mohl cokoli kupovat, s omezením daným pouze dohodou s jinými účastníky transakce. Každý měl možnost sklídit plody své práce, jestliže byl úspěšný a naopak musel nést důsledky neúspěchu. Nebyla zde žádná byrokratická omezení. Výkonnost, nikoli narození, náboženství nebo národnost, byla měřítkem.

Jedním důsledkem byl vývoj, na který se samozvaná kulturní elita dívala jako na vulgární materialismus - důraz na všemocný dolar, na bohatství jako symbol, tak i pečeť úspěchu. Jak poznamenal Tocqueville, tento důraz odrážel neochotu společnosti akceptovat tradiční kritéria ve feudálních a aristokratických společnostech, zejména narození a rodové příslušenství. Výkonnost a práce byly samy se nabízející alternativou a nahromaděné bohatství bylo měřítkem výkonnosti a práce.

Jiným důsledkem samozřejmě bylo ohromné uvolnění lidské energie, která učinila z Ameriky produktivní a dynamickou společnost, ve

keré společenský pohyb byl každodenní skutečností. A možná překvapivě byl dalším důsledkem rychlý nárůst charitativní činnosti. Tento nárůst byl možný díky rychlému růstu bohatství. Charitativní činnost se zformovala tak, jak se zformovala - z nevýdělečných nemocnic, soukromě podporovaných středních škol a univerzit, z přehřšle charitativních organizací zaměřených na pomoc chudým - díky dominantním hodnotám společnosti, které zejména zahrnovaly princip rovnosti v možnostech.

Samozřejmě, že i v ekonomické sféře se praxe vždy neshodovala s ideálem. Vládě byla přiřčena vedlejší úloha; podnikání nestály v cestě žádné větší překážky. Na konci 19. století byla přijata pozitivní vládní opatření, zejména Shermanův protimonopolní zákon (Sherman Anti-Trust Law), aby se zamezilo překážkám konkurence ze strany soukromé sféry. Avšak mimozákonná opatření se stále dostávala do rozporu se svobodou jednotlivců vstupovat do různých zaměstnání nebo podnikání a společenská praxe neoddiskutovatelně dávala zvláštní výhody osobám narozeným ve "správných rodinách", "správné barvy a správného náboženství". Přesto rychlý růst hospodářského a sociálního postavení různých méně privilegovaných skupin demonstruje, že tyto překážky vůbec nebyly nepřekonatelné.

Co se týče vládních opatření, vyskytla se významná odchylka od principu svobodného trhu v zahraničním obchodě, kde Alexander Hamilton v knize "Zpráva o továrnách" (Report on Manufactures) posvětil celní ochranu domácího trhu na součást amerického způsobu života. Celní ochrana byla neslučitelná s rovností v možnostech (viz kapitola 2) i se svobodným přistěhovalectvím, které bylo obvyklé až do I. světové války, s výjimkou přistěhovalců z Orientu.

Přesto tato opatření mohou být zdůvodněna potřebami národní obrany, nebo na zcela jiném základě, že rovnost končí na břehu moře - nelogické zdůvodnění, které přijímá také většina dnešních obhájců velmi odlišného pojetí rovnosti.

ROVNOST VE VÝSLEDKU

Tento odlišný pojem rovnost ve výsledku nabýval během tohoto století na síle. Nejprve ovlivnil vládní politiku ve Velké Británii a pak i na evropském kontinentu. Během posledního půlstoletí stále ovlivňoval vládní politiku ve Spojených státech. V některých intelektuálních kruzích touha po rovnosti ve výsledku se stala předmětem nábožné víry: každý by měl doběhnout ve stejnou chvíli. Jak říká Dodo v "Hlence v říši divů", "každý vyhrál a musí dostat cenu".

U tohoto pojmu stejně jako u ostatních dvou se pojem "rovný" nesmí doslova interpretovat jako "identický". Nikdo ve skutečnosti netrvá na tom, že každý, bez ohledu na věk nebo pohlaví nebo jiné fyzické rysy, by měl mít naprosto stejné dávky každého jednotlivého druhu jídla, šatů atd. Cílem je spíše "spravedlnost", vskutku mnohem vágnější pojem - který je obtížné, ne-li nemožné, přesně definovat. "Spravedlivý podíl pro všechny" je moderní heslo, které nahradilo heslo Karla Marxe, "každý podle svých schopností, každému podle jeho potřeb."

Toto pojetí rovnosti se radikálně odlišuje od ostatních dvou. Vládní opatření, která podporují osobní rovnost nebo rovnost v možnostech, rozšiřují svobodu; vládní opatření k dosažení "spravedlivého podílu pro všechny" omezují svobodu. Jestliže to, co lidé dostávají, je určeno "spravedlností", kdo rozhodne, co je "spravedlivé"? Jak se ptá Doda kolektivní hlas: "Ale kdo určí ceny?" "Spravedlnost" není objektivně určený pojem, pokud se odchyluje od identity. Určení "spravedlnosti" stejně jako "potřeb" záleží na individuálním pohledu. Jestliže všichni mají mít "spravedlivý po

díl", někdo, nebo nějaká skupina lidí musí rozhodnout, jaký podíl je spravedlivý - a musí být schopni své rozhodnutí vnutit ostatním, vzít těm, kteří mají více, než je jejich "spravedlivý podíl", a dát jej těm, kdo mají méně. Jsou ti, kdo rozhodnutí činí a kdo je vnucují, rovni

těm, za které rozhodují? Není to "Farma zvířat" George Orwella, kde "všechna zvířata jsou si rovna, ale některá zvířata jsou si rovnější"?

Navíc, jestliže to, co lidé dostávají, je určeno "spravedlností" a ne tím, co vytvoří, z čeho pak vycházejí "ceny"? Jaká je motivace k práci a výrobě? Jak se má rozhodnout, kdo má být doktor, kdo právník, kdo popelář, kdo zametač ulic? Co zajistí, že lidé přijmou úlohy, které jsou jim přisouzeny, a budou tyto úlohy vykonávat v souladu se svými schopnostmi? Je jasné, že jen síla, nebo hrozba použití síly, to mohou zajistit.

Klíčovým bodem není pouze to, že praxe se začne odchylovat od ideálu. Samozřejmě, že se začne, jako to činí v případě ostatních dvou pojetí rovnosti. Je to spíše v tom, že je tady základní rozpor mezi ideálem "spravedlivého podílu" (nebo jeho předchůdcem "každému podle jeho potřeb") a ideálem osobní svobody. Tento rozpor zmařil každý pokus učinit rovnost ve výsledku převažujícím principem společenské organizace. Výsledkem byl bez výjimky stav teroru: Rusko, Čína a v poslední době Kambodža nabízejí jasný a přesvědčující důkaz. A dokonce ani teror nevyrovnal výsledky. V každém případě dále existuje hluboká nerovnost podle jakéhokoli kritéria; nerovnost mezi vládci a ovládanými, nejen v moci, ale také v materiální životní úrovni.(4)

Mnohem méně extrémních opatření v západních zemích, které byly učiněny ve jméno rovnosti ve výsledku, v menším rozsahu sdílelo stejný osud. Také tato opatření omezila svobodu jednotlivce. Také ona neuspěla v dosažení svých cílů. Ukázalo se nemožné definovat "spravedlivý podíl" způsobem, který je obecně přijatelný, nebo přesvědčit členy společnosti, že se k nim přistupuje "spravedlivě". Naopak, nespokojenost rostla s každým dalším pokusem zavést rovnost ve výsledku.

Mnoho morální horlivosti za snahou o dosažení rovnosti ve výsledku vychází ze široce rozšířeného přesvědčení, že není spravedlivé, aby

některé děti měly větší výhody než jiné jednoduše proto, že se narodily bohatým rodičům. Samozřejmě, že to není spravedlivé, nicméně nespravedlnost může nabývat mnoha forem. Může nabývat formy dědictví majetku - obligací a akcií, domů a továren; může také nabývat formy dědictví talentu - hudebních schopností, síly, matematické geniality. Dědictví majetku může lidem vadit více než dědictví talentu. Existuje zde z etického hlediska nějaký rozdíl mezi těmito dvěma druhy dědictví? Přesto je ještě mnoho lidí proti dědictví majetku, ale ne proti dědictví talentu.

Podívejme se na tento problém z hlediska rodičů. Jestliže chcete svým dětem zajistit vyšší životní úroveň, můžete to udělat různými způsoby. Můžete jim zaplatit vzdělání, které je vybaví pro povolání, kde získají vysoký příjem; nebo jim můžete dát podnik, který jím přinese vyšší příjem, než by si mohli vydělat jako placení zaměstnanci; nebo jim můžete zanechat majetek, kdy příjem z tohoto majetku jim umožní lepší život. Je zde nějaký etický rozdíl mezi těmito třemi způsoby využití vašeho majetku? Anebo jinak, jestliže stát vám ponechá nějaké peníze na útratu po zaplacení daní, měl by vám stát dovolit utratit je na marnotratný život a nedovolit vám ponechat je svým dětem?

Uvedené etické problémy jsou složité. Nemohou být vyřešeny jednoduchými formulacemi jako "spravedlivý podíl pro všechny". Jestliže to vezmeme doopravdy vážně, mládeži s menším hudebním talentem by se měl poskytnout větší rozsah hudebního vzdělání, aby se kompenzovala jejich zděděná nevýhoda, a ti, kteří zdědili více hudebního talentu, by měli mít omezený přístup k dobrému hudebnímu vzdělání; a podobně tak se všemi ostatními oblastmi zděděných osobních kvalit. To by mohlo být "spravedlivé" vůči mládeži s nedostatkem talentu, ale bylo by to spravedlivé vůči talentovaným, a stejně tak vůči těm, kteří musí pracovat, aby zaplatili vzdělání mládeži s nedostatkem talentu nebo vůči osobám,

kteří budou okradeny o výhody vyplývající z rozvoje talentů těch, kteří jím byli obdarováni?

Život není spravedlivý. Je pokušením věřit, že vláda může spravit to, co příroda pokazila. Ale je také důležité si uvědomit, že za mnohé vděčíme nespravedlnosti, kterou tak odsuzujeme.

Není nic spravedlivého na tom, že se Marlene Dietrichová narodila s krásnými nohama, na které se všichni chceme dívat; nebo, že Muhammad Ali se narodil se schopnostmi, které z něj učinily velkého boxera. Ale na druhé straně milióny lidí, které se těšily z pohledu na nohy Marlene Dietrichové, nebo které obdivovaly zápasy Muhammada Aliho, měly prospěch z nespravedlnosti přírody, která stvořila Marlene Dietrichovou a Muhammada Aliho. Co by to bylo za svět, jestliže každý z nás by byl jen duplikátem všech ostatních?

Určitě není spravedlivé, že Muhammad Ali mohl vydělat milióny dolarů během noci. Ale nebylo by to ještě nespravedlivější vůči lidem, kteří se těšili z jeho zápasů, jestliže by Muhammadu Alimu, kvůli nějakému abstraktnímu ideálu rovnosti, nebylo dovoleno vydělat více za jedno noční utkání - nebo za každý den strávený při přípravě na utkání - než tolik, kolik si vydělá poslední člověk na společenském žebříčku za denní nekvalifikovanou práci v docích? Je možné to tak udělat, ale výsledkem by bylo, že by lidé neměli možnost se dívat na Muhammada Aliho. Velmi pochybujeme, že by byl ochoten podstupovat vyčerpávající tréninkové dávky, které předcházely jeho utkáním, nebo podstupovat tak těžké zápasy, jestliže by jeho plat byl omezen platem nekvalifikovaného dělníka v docích.

Ještě další aspekt tohoto složitého problému spravedlnosti může být ukázán na hazardní hře, například v kasinu. Lidé, kteří se rozhodnou hrát, mohou večer začít se stejnými kopečky žetonů, ale jak postupuje hra, jejich kopečky se stávají nerovnými. Na konci večera jedni hodně získají, jiní hodně ztratí. Měli by snad vítězové ve jménu

ideálu rovnosti vyplatit ty, kteří prohráli? To by pokazilo veškerou radost ze hry. Dokonce ani těm, kteří prohráli, by se to nelíbilo. Jeden večer by se jim to mohlo líbit, ale přišli by znovu hrát, kdyby věděli, že ať se stane cokoli, skončí přesně tak, jak začali?

Tento příklad je daleko blíže skutečnému světu, než bychom mohli předpokládat. Každý den každý z nás činí rozhodnutí, která v sobě obsahují riziko. Občas jsou to velká rozhodnutí - když se rozhodujeme o zaměstnání, o tom, koho si vezmeme, jestli si koupíme dům nebo budeme investovat. Častěji jsou to malá rozhodnutí, když se rozhodujeme, na který film jít, jestli přejít ulici za provozu, jestli koupit jeden cenný papír spíše než jiný. Pokaždé vyvstává otázka, kdo rozhodne, jakou možnost zvolíme? To naopak závisí na tom, kdo ponese důsledky rozhodnutí. Jestliže jsme to my, kdo ponese důsledky, můžeme rozhodnutí učinit. Ale jestliže důsledky ponese někdo jiný, mělo by nám být dovoleno učinit rozhodnutí? Jestliže hrajete v kasinu jakožto zástupce někoho jiného s jeho penězi, dovolí vám, nebo měl by vám dovolit naprosto svobodně se rozhodovat? Není skoro jisté, že stanoví nějaké hranice pro vaše rozhodování? Neurčí nějaká pravidla, která budete dodržovat? Vezmeme si jiný odlišný příklad, jestliže vláda (tj. vaši spoluobčané platící daně) vezme na sebe náklady na zaplacení škody na vašem domě způsobené záplavou, mělo by vám být povoleno svobodně se rozhodnout, jestli si postavíte dům znovu v záplavové oblasti? Není náhodou, že vzrůstající vládní zásahy do osobního rozhodování šly ruku v ruce s trendem "stejný podíl pro všechny".

Systém, v němž lidé činí svá vlastní rozhodnutí - a nesou většinu důsledků svých rozhodnutí - je systém, který převažoval po většinu naší historie. Je to systém, který motivoval Henryho Forda, Thomase Alvu Edisona, George Eastmana, Johna D. Rockefellera, Jamese Cash Peneyse, aby měnili tvář naší společnosti během posledních dvou století. Je to systém, který stimuloval další lidi, aby investovali svůj podnikatelský kapitál do riskantních podniků, které

podstupovali tito ambiciózní vynálezci a kapitáni průmyslu. Samozřejmě, že bylo mnoho těch, kteří ztratili - možná bylo více těch, kteří ztratili, než těch, kteří získali. Neznáme jejich jména. Ale většinou do těchto podniků vstupovali s otevřeným hledím. Věděli, že na sebe berou riziko. A ať vyhráli, nebo prohráli, společnost jako celek z jejich ochoty riskovat získala.

Bohatství, které tento systém vytvořil, většinou pocházelo z vývoje nových výrobků nebo služeb nebo z jejich široké distribuce. Výsledný příspěvek k blahu společnosti jako celku, k blahobytu mas, mnohokrát převyšoval majetek nashromážděný vynálezci. Henry Ford nabyl velkého bohatství. Země získala levné a spolehlivé dopravní prostředky a metodu masové výroby. Navíc v mnoha případech soukromé bohatství bylo nakonec široce poskytnuto k prospěchu společnosti. Rockefellerova, Fordova a Carnegieho nadace jsou jen těmi nejznámějšími z početných soukromých darů, které jsou vynikajícím výsledkem činnosti systému, který je v souladu s "rovností v možnostech" a se svobodou ve smyslu, jak tyto termíny byly až donedávna chápány.

Jeden příklad může dát představu o rozsahu filantropické aktivity v 19. a na začátku 20. století. V knize věnované "kulturní filantropii v Chicagu od 80. let 19. století do roku 1917", Helen Horowitzová píše:

"Na přelomu století Chicago bylo městem rozporuplných impulsů: bylo jak obchodním centrem zabývajícím se komoditami průmyslové společnosti, tak komunitou v kulturním rozmachu. Jak řekl jeden komentátor: město bylo podivnou kombinací vepřového a Platóna."

Hlavním výrazem rozkvětu kultury v Chicagu bylo založení kulturních institucí ve městě v 80. letech 19. století a na začátku 90. let 19. století (Institut umění, Newberryská knihovna, Chicagský

symfonický orchestr, Chicagská univerzita, vojenské muzeum, Crerarová knihovna...)

Tyto instituce byly ve městě novým jevem. Ať už Vylo cokoli prvotním hybným momentem jejich založení, byly povětšinou organizovány, podporovány a řízeny skupinou podnikatelů... Přestože byly podporovány ze soukromých zdrojů a soukromě řízeny, tyto instituce byly určeny pro celé město. Jejich zakladatelé se obrátili na kulturní filantropii, ani ne tak proto, aby uspokojili své osobní estetické citění nebo učenecké touhy, jako spíše proto, aby dosáhli společenské cíle. Vyburcování společenskými silami, které nemohli řídit, a naplnění idealistickými představami o kultuře, tito obchodníci viděli v muzeích, knihovnách, symfonických orchestrech a univerzitách způsob, jak očistit své město a vyvolat občanskou renesanci. (S)

Filantropie vůbec nebyla omezena na kulturní instituce. Jak Horowitzová píše v jiné souvislosti, rozvoj filantropie se projevoval na mnoha různých úrovních. A Chicago nebylo ojedinělým případem. Spíše, jak Horowitzová píše: "Zdálo se, že Chicago symbolizuje Ameriku" (6). Ve stejné době byl založen Hull House v Chicagu pod vedením Jane Addamsové, první z mnoha domů, které byly zakládány v celé zemi, aby šířily kulturu a vzdělání mezi chudými a pomáhaly jim v jejich každodenních starostech. Ve stejné době bylo založeno i mnoho nemocnic, sirotčinců a jiných charitativních organizací.

Neexistuje nesoulad mezi systémem svobodného trhu a sociálními a kulturními potřebami, nebo mezi systémem svobodného trhu a soustrastí s lidmi, kteří měli méně štěstí. Ať už tato soustrast nabývá takových forem, jako nabývala v 19. století, tedy soukromé charitativní činnosti, nebo jako tomu bylo stále více ve 20. století, ve formě státní podpory - za předpokladu, že v obou případech jde o vyjádření vůle pomáhat jiným. Přesto existuje velký rozdíl mezi dvěma druhy vládní pomoci, které se na první pohled zdají podobné:

první, že 90 procent z nás souhlasí s tím, aby se na nás uvalily daně kvůli tomu, abychom pomohli chudým 10 procentům; a druhý, že 80 procent volí to, aby se uvalily daně na bohatých 10 procent populace proto, aby se pomohlo chudým 10 procentům - William Graham Summer uvedl známý příklad, když B a C rozhodují, co by D měl dělat pro A. (~ Případ první může být rozumný nebo nerozumný, může být efektivním nebo neefektivním způsobem, jak pomoci lidem v nouzi - ale je v souladu s vírou, jak

v rovnost v možnostech, tak s vírou ve svobodu. Druhý případ směřuje k rovnosti ve výsledku a je zcela v protikladu se svobodou.

KDO DÁVÁ PŘEDNOST ROVNOSTI VE VÝSLEDKU?

Existuje jen velmi málo veřejné podpory pro myšlenku rovnosti ve výsledku, vyjma toho, že mezi intelektuály je toto téma předmětem až nábožné víry a toho, že se často vyskytuje v projevech politiků a v preambulích zákonů. Rovnost ve výsledku je také podporována chováním vlády intelektuálů, která horoucně zastává rovnostářské nálady, a chováním veřejnosti jako celku.

Ve vládní politice je zřejmým příkladem přístup k loterii a hazardním hrám. Stát New York a zejména město New York jsou všeobecně a správně považovány za bašty rovnostářství. Přesto vláda státu New York provozuje loterie a spravuje závodiště, kde se sází na koně. Provádí rozsáhlou reklamu, aby přiměla své občany kupovat losy a sázet na koně, protože zde vláda dosahuje velké zisky. Zároveň se však snaží potlačovat "číselné loterie", které nabízejí větší výhry než vládní loterie (zejména tehdy, když se v těchto loteriích uniká dani z výher). Velká Británie, která je baštou a možná že i rodištěm rovnostářství, povoluje soukromé kluby, kde se hrají hazardní hry, kde se sází na koně apod. Ve skutečnosti je hazard národním sportem a hlavním zdrojem vládních příjmů.

Co se týká intelektuálů, nejzřetelnějším důkazem je jejich neschopnost dosáhnout v praxi toho, o čem mluví. Rovnost ve výsledku může být podporována na základě "udělej si sám". Za prvé musíte přesně definovat, co míníte rovností. Chcete dosáhnout rovnosti ve Spojených státech? Ve vybrané skupině zemí? Ve světě jako v celku? Měla by být rovnost chápána vzhledem k příjmu na hlavu? Na rodinu? Na rok? Na desetiletí? Na celou dobu života? Měl by se příjem chápat pouze ve formě peněz? Nebo by se do něj měly zahrnout takové nefinanční prostředky, jako je hodnota domu, který je vlastněn, plodin, které se pěstují pro vlastní spotřebu, služby produkované členy rodiny, kteří nejsou zaměstnáni za peníze, zejména žen v domácnosti? Jak by se měly posuzovat fyzické a duševní nevýhody nebo výhody?

Ať už jakkoli rozhodnete tyto otázky, můžete, jestliže jste rovnostář, odhadnout, jaký peněžní příjem by korespondoval s vaší koncepcí rovnosti. Jestliže váš skutečný příjem je vyšší než tento, můžete si pak ponechat odhadnuté množství a zbytek rozdělit lidem, kteří berou méně než vy. Jestliže vaše kritérium se vztahuje k světu - a většina rovnostářské rétoriky předpokládá, že ano hranice rovnosti by byla řekněme 200 dolarů ročně (v dolarech z roku 1979) na osobu. Přibližně takový je průměrný příjem na hlavu ve světě.

Ti, které Irving Kristol nazval "novou třídou" - vládní úředníci, vědci, jejichž výzkumy jsou podporovány z vládních fondů a kteří jsou zaměstnáni ve vládou financovaných institucích, zaměstnanci mnoha takzvaných skupin "veřejného zájmu nebo veřejné politiky", novináři a jiní činitelé ve sdělovacích prostředcích - ti všichni jsou nejhrolivějšími kazateli rovnostářské doktríny. Připomíná nám to velmi staré rčení, možná nespravedlivé, o kvekrech: "Přišli do nového světa, aby činili dobro, a skončili tak, že si dobře vydělávali." Členové nové třídy jsou obecně mezi nejlépe placenými osobami ve společnosti. Pro mnohé z nich platí, že když káže rovnost a podporují nebo prosazují z toho vyplývající zákony, pak to pro ně

znamená i efektivní prostředek, jak dosáhnout těchto vysokých příjmů. Nikomu z nás nedělá problémy posuzovat svůj osobní blahobyť jako blahobyť společnosti.

Samozřejmě, že rovnostář může protestovat, že on sám je jen kapkou v oceánu, že by byl ochoten přerozdělit přebytek svého příjmu nad jeho pojetí rovnosti, jestliže by všichni ostatní byli donuceni udělat to samé. V jednom smyslu je jeho argument, že donucování by věci změnilo, chybný - dokonce i kdyby všichni ostatní udělali to samé, jeho konkrétní příspěvek k příjmu druhých by byl tou kapkou v oceánu. Jeho individuální příspěvek by byl stejně tak veliký, když by byl jediným přispěvatelem, stejně jako když je jedním z mnoha. Dokonce by to bylo hodnotnější, protože by mohl zaměřit svůj příspěvek tak, aby směřoval k těm nejnужnějším, které považuje za vhodné příjemce. Z jiného pohledu by donucování změnilo věci drasticky - společnost, která by vzešla z toho, když by přerozdělovací činnost byla dobrovolná, je zcela odlišná - a podle našich standardů nekonečně lepší - než společnost, která by se objevila, jestliže by přerozdělování bylo povinné.

Lidé, kteří věří, že společnost založená na vynucené rovnosti je lepší a může také praktikovat to, o čem hovoří, mohou se připojit k jednomu z mnoha společenství v této zemi, nebo někde jinde, nebo mohou založit nové. A samozřejmě by to zcela bylo v souladu s vírou v osobní rovnost nebo rovnost v možnostech a s vírou ve svobodu, že jakákoli skupina jednotlivců, která by si přála žít tímto způsobem, by měla mít možnost takto žít. Náš předpoklad, že podpora rovnosti ve výsledku je hluboká jen na délku jednoho slova, podporuje skutečnost, že jen velmi malý počet lidí by si přál vstoupit do takovýchto společenství, a společenství, která již byla ustavena, jsou velmi křehká.

Rovnostáři ve Spojených státech mohou oponovat, že vzácnost těchto společenství a jejich křehkost odráží opovržení, které převážně "kapitalistická" společnost vrhá na taková společenství a z

vyplývající diskriminace, které jsou vystaveny. Může to být pravda ve Spojených státech, ale jak říká Robert Nozick (8), existuje jedna země, kde to pravda není, kde naopak rovnostářské komuny jsou vysoce oceňované a obdivované. Tou zemí je Izrael. Kibuc hrál významnou roli v raném židovském osídlování Palestiny a důležitou roli hraje nadále ve státě Izrael. Nepřiměřená část vůdců izraelského státu pocházela z kibuců. Členství v kibucu vůbec není zdrojem opovržení, ale představuje určité společenské postavení a je oceňováno. Každý může do kibucu vstoupit, anebo z něj vystoupit. Kibuc je životaschopná společenská organizace. Přesto nikdy a určitě ne dnes, si nezvolí členství v kibucu více než 5 procent židovské populace Izraele. Toto procento může být považováno za horní odhad zlomku lidí, kteří by si dobrovolně zvolili systém vynucené rovnosti ve výsledku oproti systému, který je charakterizován nerovností, růzností a možnostmi.

Názor veřejnosti na progresivnější daně je smíšený. Nedávná referenda o zavedení progresivní daně z příjmu ve státech, které je doposud nemají a referenda o zvýšení progresivnosti daňové soustavy v jiných státech, byla všude zmařena. Na druhé straně, federální daně z příjmu jsou vysoce progresivní, přinejmenším na papíře, ačkoli také obsahují množství "mezer", které v praxi do značné míry progresivnost omezují. Ukazuje to, že veřejnost je přinejmenším tolerantní k poměrně malému rozsahu přerozdělovacího zdanění.

Přesto se odvažujeme tvrdit, že popularita měst Reno, Las Vegas a nyní Atlantic City není o nic horším ukazatelem toho, čemu dává veřejnost přednost před federální daní z příjmu, nebo úvodníky v New York Times a ve Washington Post a stránkami v New York Review of Books.

0 DŮSLEDKY ROVNOSTÁŘSKÉ POLITIKY

Při formování naší vlastní politiky se můžeme učit ze zkušeností západních zemí, se kterými sdílíme stejné intelektuální a kulturní zázemí a od kterých odvozujeme mnohé z našich hodnot. Nejlepším příkladem je asi Velká Británie, která v 19. století vedla národy na cestě k dosažení rovnosti v možnostech a ve 20. století k dosažení rovnosti ve výsledku.

Od konce druhé světové války dominovalo domácí politice ve Velké Británii hledání větší rovnosti ve výsledku. Bylo přijímáno opatření za opatření, aby se bohatým bralo a chudým dávalo. Daně se zvyšovaly tak dlouho, až dosáhly horní hranici 98 procent pro daň z vlastnictví a 83 procent z příjmu, navíc byly doprovázeny ještě vyššími daněmi z dědictví. Státem poskytovaná lékařská péče, byty a jiné sociální služby se značně rozšířily společně s dávkami v nezaměstnanosti a se starobními důchody. Bohužel výsledky byly velmi odlišné od toho, co předpokládali lidé, kteří byli oprávněně pohoršeni třídní strukturou, která po staletí dominovala Velké Británii. Došlo k velkému přerozdělování bohatství, ale konečným důsledkem není rovnoměrné rozdělování.

Namísto toho byly vytvořeny nové privilegované třídy, které nahradily, anebo doplnily staré: Byrokraté, kteří měli zajištěnou práci, byli chráněni před inflací v době, kdy pracovali, i v době kdy odešli do důchodu; odbory, které údajně reprezentovaly nejutlačenější dělníky, ale ve skutečnosti sestávaly z nejlépe placených dělníků v zemi - aristokratů dělnického hnutí; a noví milionáři lidé, kteří byli nejnynalézavější v kličkování v zákonech, předpisech a vyhláškách, které vycházely z parlamentu a od byrokracie, kteří našli cesty, jak se vyhnout placení daní z příjmu a jak vyvést svůj majetek do zahraničí mimo dosah berních úřadů. Jde o rozsáhlé přesouvání důchodu a bohatství; avšak stěžejí rovné.

Hnutí za rovnost v Británii neuspělo, ne proto, že by byla přijata špatná opatření - ačkoli bezpochyby některá z nich špatná byla; ne proto, že bylo špatně spravováno - ačkoli něco špatně spravováno bylo; ne proto, že je řídili špatní lidé - ačkoli bezpochyby někteří z nich špatní byli. Hnutí za rovnost neuspělo z mnohem zásadnějšího důvodu. Šlo proti jednomu z nejzákladnějších instinktů každé lidské bytosti. Slovy Adama Smithe: "Všeobecné, stálé a nepřerušované snaze každého člověka zlepšit si své podmínky" (9) a můžeme doplnit zlepšení podmínek jeho dětí a dětí jeho dětí. Samozřejmě, že Smith pod podmínkami nemyslel pouze materiální blahobyť, ačkoli určitě je jedním z prvků. Měl na mysli mnohem širší pojem, který zahrnoval všechna měřítka a hodnoty, jimiž člověk posuzuje svůj úspěch - zejména ten druh společenských hodnot, které daly vyrůst filantropickým činnostem v 19. století.

Když zákon brání lidem chovat se podle jejich vlastní hierarchie hodnot, pokusí se zákon obejít. Budou zákon obcházet, budou ho porušovat nebo opustí zemi. Jen málo z nás věří v morální kodex, který ospravedlňuje donucování lidí, aby dávali většinu toho, co vytvoří, na financování plateb osobám, které neznají, z důvodů, se kterými nemusí souhlasit. Jestliže zákon odporuje tomu, co většina lidí považuje za morální a správné, budou zákon porušovat - ať už je zákon zaveden ve jménu šlechetných ideálů, jako je rovnost, nebo ve jménu nepokrytého zájmu jedné skupiny na úkor jiné. Jen strach z trestu, ne smysl pro spravedlnost a morálku, donutí lidi dodržovat zákon.

Když lidé začnou porušovat jednu skupinu zákonů, nedostatek úcty k zákonu se nevyhnutelně rozšíří i na jiné zákony, dokonce i na ty, které všichni považují za morální a správné - zákony proti násilí, krádežím a vandalismu. Ač je tomu těžké uvěřit, růst hrubé kriminality ve Velké Británii v posledním desetiletí může být dobře jedním z důsledků úsilí o rovnost.

Navíc úsilí o rovnost vyhnalo z Británie některé z jejích nejschopnějších, nejkvalifikovanějších, nejpodnikavějších občanů, v mnohém ve prospěch Spojených států a jiných zemí, které jim daly větší možnosti, aby využili své schopnosti ve svůj vlastní prospěch. Konečně, kdo může pochybovat o důsledku, který má úsilí o rovnost v oblasti efektivnosti a produktivity? Zcela jistě je to jedním z hlavních důvodů, proč v hospodářském růstu Velká Británie

tak zaostala za svými kontinentálními sousedy, Spojenými státy, Japonskem a jinými zeměmi, během posledních několika desetiletí.

Ve Spojených státech jsme doposud nezašli tak daleko v prosazování cíle rovnosti ve výsledku jako Británie. Přesto mnohé z uvedených důsledků jsou již viditelné - v neúspěchu egalitářských opatření pro dosažení svých cílů, přerozdělování bohatství, které nemůže být z jakéhokoli hlediska považováno jako rovné, v růstu kriminality a v záporném dopadu na produktivitu a efektivnost.

KAPITALISMUS A ROVNOST

Všude po celém světě existují hrubé nerovnosti v příjmech a v bohatství. Jen máto z nás se dokáže nepohnutě dívat na kontrast mezi luxusem některých a zdrcující bídou, kterou trpí jiní.

V minulém století vznikl mýtus, že kapitalismus svobodné konkurence - neboli rovnost v možnostech, jak interpretujeme tento pojem - zvyšuje tyto nerovnosti, že je to systém, ve kterém bohatí vykořisťují chudé.

Nic není dále od pravdy. Kdekoli bylo svobodnému trhu dovoleno, aby nerušeně fungoval, kdekoli existovalo něco podobného rovnosti v možnostech, tam prostý člověk mohl dosáhnout takové úrovně života, o jaké se mu nikdy předtím nesnilo. Nikde není propast mezi bohatými a chudými širší, nikde nejsou bohatí bohatšími a chudí chudšími, než v těch společnostech, které nepovolily, aby fungoval trh. Týká se to feudálních společností, jaké byly ve středověké

Evropě, Indie před získáním nezávislosti a v mnohých ohledech i moderních zemí Jižní Ameriky, kde společenské postavení určuje zděděná pozice. Stejně je tomu v centrálně plánovaných společnostech, jako je Rusko nebo Čína nebo Indie od získání nezávislosti, kde přístup k vládě určuje postavení. Je tomu tak, dokonce i když centrální plánování bylo ve jménu rovnosti zavedeno ve všech těchto třech zemích.

Rusko je zemí dvou národů - malé privilegované horní vrstvy byrokratů, stranických představitelů komunistické strany, technických kádrů; a velké masy lidí žijících jen o málo lépe než jejich prarodiče. Horní třída má přístup do speciálních obchodů, škol a k luxusním věcem každého druhu; masy jsou odsouzeny k tomu, aby si užívaly jen o něco málo více než základní

nezbytnosti. V Moskvě jsme se zeptali turistického průvodce na cenu velkého automobilu, který jsme viděli. Řekl nám: "Ach, tenhle není na prodej, ten je jen pro politbyro." Několik nových knih amerických žurnalistů dokumentuje do detailů kontrast mezi životem privilegované horní třídy a chudoby mas. (10) Dokonce i na jednoduší úrovni je pozoruhodné, že průměrná mzda mistra je vyšším násobkem průměrné mzdy v ruské továrně, než v továrně ve Spojených státech. Ruský mistr si to bezpochyby zaslouží. Koneckonců americký mistr se musí bát jenom toho, že bude vyhozen z práce, ruský mistr se taky musí bát o to, že bude zastřelen.

Také Čína je státem s vysokými rozdíly v příjmech - mezi politicky mocnými a zbytkem; mezi městem a venkovem; mezi některými dělníky ve městech a jinými dělníky. Jeden znalec Číny napsal, že "rozdíl mezi bohatými a chudými oblastmi v Číně byl mnohem závažnější než v kterékoli jiné zemi na světě, vyjma snad Brazílie v roce 1957". Cituje jiného znalce, který tvrdí: "Tyto příklady ukazují, že čínské mzdy v průmyslu nejsou výrazně rovňší než v jiných zemích." Svou studii o rovnosti v Číně uzavírá: "Jak rovnoměrně bude rozdělen čínský příjem dnes? Určitě to nebude takové jako na

Tchajwanu nebo v Jižní Koreji... Na druhé straně rozdělení příjmu v Číně je zjevně rovnoměrnější než v Brazílii nebo v Jižní Americe... Musíme dojít k závěru, že Čína je daleko od společnosti naprosté rovnosti. Ve skutečnosti rozdíly v příjmech v Číně mohou být daleko větší než v mnoha zemích, které jsou obecně spojovány s fašistickými elitami a vykořisťovanými masami." (11)

Pokrok v průmyslu, technické vynálezy, všechny velké zázraky moderní doby znamenaly pro bohaté lidi poměrně málo. Bohatý ve starověkém Řecku by měl sotva prospěch z moderní vodovodní instalace: běhající sloužící mu tehdy nahrazovali tekoucí vodu. Televize a rádio - římský patricius si mohl dopřát přední pěvce a herce ve svém domě. Konfekční oblečení, obchodní domy - všechno tohle a mnoho jiných moderních vynálezů by přispělo jenom málo k jejich životu. Privítali by asi zlepšení v dopravě a medicíně, ale co se týče zbytku, velké úspěchy západního kapitalismu sloužily zejména ku prospěchu prostého občana. Tyto úspěchy poskytly masám pohodlí a prostředky, které byly kdysi výhradně vyhrazeny pouze pro bohaté a mocné.

John Stuart Mill v roce 1848 napsal: "Je otázkou, zda všechny mechanické vynálezy ulehčily každodenní lidskou dřinu. Umožnily více lidem žít stejný život ve dřině a v ujařmení a zvětšily počet továrníků a jiných, kteří získali velké majetky. Zvýšily komfort středních vrstev. Prozatím ovšem nevyvolaly velké změny v lidských osudech, což je podstatou těchto vynálezů a jejich budoucností." (12)

Toto dnes nemůže nikdo říci. Můžete cestovat z jednoho konce industrializovaného světa na druhý a jediné lidi, které najdete shrbené dřinou jsou ti, kteří dřou pro sport. Abyste dnes našli lidi, jejichž dřina nebyla ulehčena mechanickými vynálezy, musíte jít do nekapitalistického světa; do Ruska, Číny nebo Bangladéše, do částí Jugoslávie nebo do zaostalejších kapitalistických zemí v Africe, na Středním Východě, v Jižní Americe; a donedávna ještě do Španělska a Itálie.

ZÁVĚR

Společnost, která upřednostňuje rovnost - ve smyslu rovnosti ve výsledku - před svobodou skončí tak, že nebude mít ani rovnost, ani svobodu. Použití násilí k dosažení rovnosti zničí svobodu a síla použitá z dobrých důvodů skončí v rukou lidí, kteří ji použijí k prosazování svých vlastních zájmů.

Na druhé straně společnost, která dává přednost svobodě, dosáhne vedlejšího efektu a skončí jak s větší svobodou, tak s větší rovností. Ačkoli je vedlejším produktem svobody, není větší rovnost náhodná. Svobodná společnost uvolňuje energii a schopnosti lidí, aby sledovali své vlastní cíle. Zabrání některým lidem, aby svévolně utlačovali jiné. Nezabrání sice některým lidem dosáhnout privilegovaných míst, ale pokud je zachována svoboda, zabraňuje, aby tyto privilegované pozice byly institucionalizovány, jsou neustále předmětem útoků jiných schopných a ambiciózních lidí. Svoboda znamená různorodost a také změnu. Zachovává možnosti lidem, kteří jsou dnes v nevýhodě, aby se v budoucnosti stali privilegovanými a v tomto procesu umožňuje skoro všem, ze všech tříd, aby se těšili z plnějšiho a bohatšího života.

Kapitola 6: Co je špatného na našem školství?

Hlavní součástí amerického snu bylo vždy vzdělání. Školy rychle vznikaly v puritánské Nové Anglii, nejprve církevní, později světské a samostatné. Farmáři, kteří se po otevření Erijského průplavu stěhovali z hornaté Nové Anglie do úrodných nížin Středozápadu, zakládali školy všude, kam přišli, a to nejen školy prvního a druhého stupně, ale také lycea a vysoké školy. Mnoho z přistěhovalců, kteří přijížděli přes Atlantik v druhé polovině devatenáctého století, žíznilo po vzdělání. Hladově se chytali nabízených příležitostí ve velkých městech a metropolích, kde se ponejvíce usazovali.

Nejprve byly školy soukromé a přísně dobrovolné. Postupně začala hrát větší roli vláda, nejprve svými finančními příspěvky, později sama zakládala a spravovala státní školy. První zákon o povinné školní docházce byl zaveden ve státě Massachusetts v roce 1852, ale až do roku 1918 nebyla ve všech státech školní docházka povinná. Státní správa škol byla hluboko do dvacátého století převážně na místní úrovni. Pravidlem byly místní sousedské školy spravované místními školskými radami. Pak začalo takzvané reformní hnutí, zejména ve velkých městech, zažehnuté velkými sociálními a etnickými rozdíly v různých školních oblastech a na základě víry, že by měli hrát větší roli profesionální učitelé. Hnutí získalo na síle ve třicátých letech při obecné tendenci k větší a centralizovanější vládě.

Vždy jsme byli hrdí, a oprávněně, na všeobecnou dostupnost vzdělání a na veřejné školství, které sehrálo významnou úlohu při asimilaci přistěhovalců do naší společnosti. Školství zabraňovalo vytváření rozdílu a umožňovalo lidem různého kulturního a náboženského vyznání žít ve společné harmonii.

V poslední době se naše školství naneštěstí zhoršilo. Rodiče si stěžují na klesající kvalitu vzdělání svých dětí. Mnoho z nich je ještě více znepokojeno fyzickým nebezpečím, které hrozí jejich dětem. Učitelé si stěžují, že atmosféra, ve které musí učit, často výuce neprospívá. Stále více učitelů se obává o svou bezpečnost, dokonce i ve třídách. Daňoví poplatníci si stěžují na rostoucí náklady. Skoro nikdo si nemyslí, že naše školy dostatečně připravují děti pro život. Namísto podpory asimilace a harmonie jsou naše školy stále více zdrojem rozdělování, kterému dříve tak dobře čelily.

Úroveň základních a středních škol se výrazně liší. V některých bohatých čtvrtích velkých měst je vynikající. Dobrá anebo uspokojivá je v menších městech a zemědělských oblastech, neuvěřitelně mizerná je v některých čtvrtích velkých měst.

"Vzdělanost, anebo spíše nevzdělanost černých dětí z chudých rodin je bezpochyby největší pohromou veřejného vzdělání a jeho nejničivějším neúspěchem. Je to dvojnásob tragické, protože oficiálním zdůvodněním veřejného školství bylo, že z něj měli největší prospěch chudí a utlačovaní."(1)

Obáváme se, že veřejné školství trpí stejnou chorobou jako mnoho jiných programů diskutovaných v předcházejících a následujících kapitolách. Před více než čtyřiceti lety ji Alfred Lippmann charakterizoval jako "nemoc přeregulované společnosti", změnu "staré víry ... že používání neomezené moci lidmi s omezeným myšlením a sobeckými zájmy se brzy stane mocí utlačovatelskou, reakční a korumpovatelnou ... že základní podmínkou pokroku je přizpůsobení moci schopnostem a morálce vůdců" na novou víru, že schopnosti člověka vládnout jiným jsou neomezené, a proto by vláda neměla být ničím omezována".(2)

Ve školství tato choroba vedla k tomu, že odejmula rodičům možnost ovlivňovat druh vzdělání, které je jejich dětem poskytován, a to buď přímo tím, že rodiče vybírají a platí školu, kterou jejich děti navštěvují, nebo nepřímo, prostřednictvím místní politické činnosti. Pravomoc byla namísto toho přesunuta na profesionální školské úředníky. Nemoc školství se zhoršovala nárůstem centralizace a byrokratizace škol, zejména ve velkých městech.

Soukromý trh hrál větší roli na středních školách a univerzitách než na školách prvního a druhého stupně. Tento sektor však také nebyl imunní vůči nemoci přeregulované společnosti. V roce 1928 bylo studentů státních škol vyšších stupňů méně než škol soukromých; v roce 1978 jich bylo ve státních školách skoro čtyřikrát tolik. Přímé financování vládou rostlo pomaleji než státní angažovanost v této oblasti, protože studenti platili školné, ale přesto přímé státní dotace představovaly více než polovinu nákladů na střední vzdělání poskytované všemi institucemi státními i soukromými.

Vzrůstající úloha státu měla mnoho podobných nepříznivých dopadů na střední školství, než měla na školství základní. Vytvořila atmosféru, kterou jak studenti, tak učitelé: považují pro vzdělání za škodlivou.

PROBLÉM VZDĚLÁNÍ PRVNÍHO A DRUHÉHO STUPNĚ

Dokonce i v prvních letech republiky měly školy nejen velká msta, ale téměř i každé městečko, vesnice a zemědělská oblast. V mnoha státech a oblastech byla správa "obecných škol" určena zákonem. Školy byly ale převážně financovány ze soukromých prostředků, ze školného placeného rodiči. Některé dodatečné prostředky byly také poskytovány ze zdrojů místních, státních anebo od federální vlády jak ve formě zaplacení školného rodinám, které ho nebyly schopny platit, nebo formou dotací ke školnému placeného rodiči. Ačkoliv školní docházka nebyla ani povinná, ani bezplatná, přesto byla prakticky všeobecná (otroky samozřejmě vyjímaje). Hlavní školní inspektor státu New York ve své zprávě v roce 1836 uvádí:

"Z jakéhokoli hlediska je oprávněně věřit, že v obecných školách, soukromých školách a akademiích je počet dětí, které se zde učí, roven souhrnnému počtu dětí ve věku mezi pěti a šestnácti lety."(3) Mezi jednotlivými státy se podmínky bezpochyby různily, ale podle všech údajů bylo vzdělání široce dostupné dětem z rodin (bílých) žijících na všech ekonomických úrovních.

Na začátku čtyřicátých let devatenáctého století se rozvinula kampaň za nahrazení rozmanitého a převážně soukromého vzdělávacího systému systémem takzvaných bezplatných škol, tj. škol, jejichž náklady jsou placeny spíše nepřímo prostřednictvím daní

než přímo prostřednictvím školného. Podle E.G. Westa, který dopodrobna studoval vývoj úlohy státu ve školství, tato kampaň nebyla vedena nespokojenými rodiči, ale "zejména učiteli a vládními

úředníky".(4) Nejznámějším bojovníkem za "bezplatné školy" byl Horace Mann, "otec amerického veřejného školství", jak je nazván v encyklopedii Britannica.(5) Mann byl prvním tajemníkem Massachusettské státní školské rady (Massachusetts State Board of Education) založené roku 1837 a po dalších dvanáct let vedl ráznou kampaň za školský systém placený státem a řízený profesionálními školskými úředníky. Jeho hlavním argumentem bylo, že vzdělání je natolik důležité, že vláda je povinna poskytnout je každému dítěti, že školy mají být světské pro všechny děti bez ohledu na náboženské, sociální a rasové rozdíly, že bezplatné školství umožní dětem překonat nevýhodu způsobenou chudobou jejich rodičů. "Ve svých úředních zprávách Mann opakovaně prohlašoval ... že vzdělání je dobrou veřejnou investicí a že zvyšuje výrobu." (6) Ačkoliv všechny argumenty byly zaměřeny na veřejný zájem, velká část podpory hnutí za veřejné školy pocházela z úzkého sobeckého zájmu učitelů a úředníků. Očekávali od ní větší jistotu zaměstnání, větší jistotu v tom, že jim budou vypláceny jejich mzdy, a větší podíl na řízení, jestliže vláda, nikoliv rodiče, bude přímým zaměstnavatelem.

"Přes velké rozpory a silnou opozici ... hlavní rysy" systému, který Mann tak prosazoval, "byly dosaženy v polovině devatenáctého století". (7) Od té doby stále více dětí chodí do státních škol. Jen málo jich stále chodí do takzvaných soukromých škol, většinou spravovaných katolickou církví a jinými církevními organizacemi.

Spojené státy nebyly jedinou zemí, kde došlo k posunu od převážně soukromých škol ke školám státním. Jedna autorita označila "postupně přijímaný názor, že škola by měla být povinností státu" za "nejvýznamnější" z obecných trendů v devatenáctém století,"který stále ovlivňuje vzdělání ve všech západních státech v druhé polovině dvacátého století".(8) Je dost zajímavé, že tento trend začal v roce 1808 v Prusku a ve Francii za Napoleona, přibližně ve stejnou dobu. Británie přišla na řadu dokonce ještě později než Spojené státy. "V rámci zachování idejí svobodného trhu dlouho váhala, než dovolila

intervenovat státu do záležitostí vzdělání", až nakonec byl v roce 1870 zaveden systém státních škol, ačkoliv základní vzdělání nebylo povinné až do roku 1880. (9) V Británii, stejně jako ve Spojených státech, bylo vzdělání takřka univerzální do té doby, než vláda převzala kontrolu. Profesor Vest přesvědčivě trvá na tom, že převzetí řízení vládou v Británii, tak jako ve Spojených státech, bylo důsledkem nátlaku učitelů, úředníků a "dobře to myslících" intelektuálů spíše než rodičů. Dochází k závěru, že vládní intervence snížila kvalitu a různorodost školství. (10)

Vzdělání, podobně jako systém sociálního pojištění, je jen dalším příkladem prvku rozšíření autoritářské a socialistické filozofie. Aristokratické Prusko a imperiální Francie byly průkopníky státního řízení školství. Socialisticky orientovaní intelektuálové ve Spojených státech, Británii a později republikánské Francii byli hlavními zastánci státního řízení.

Zavedení školského systému ve Spojených státech jako ostrůvku socialismu v moři svobodného trhu odráželo jen v malé míře nastupující nedůvěru intelektuálů ve svobodný trh a dobrovolnou směnu. Většinou prostě odráželo význam, který přikládala společnost vycházející z ideálu rovnosti možností. Schopnost Horace Manna a jeho společníků tkvěla v tom, že se opřeli o tento hluboký pocit, a tím zvítězili ve svém tažení.

Není třeba zdůrazňovat, že na školský systém se nepohlíželo jako na "socialistický", ale prostě jako na "americký". Nejdůležitějším faktorem určujícím chování systému byla jeho decentralizovaná politická struktura. Ústava Spojených států úzce vymezila pravomoc federální vlády, takže nehrála významnější úlohu. Státy většinou ponechaly řízení škol místním správám, městům, městečkům nebo obvodům velkých měst. Dohled rodičů nad politickými činiteli, kteří spravovali školy, byl částečnou náhražkou za konkurenci a zajišťoval, že všeobecně rozšířená přání rodičů byla plněna.

Před Velkou krizí se situace již začala měnit. Školské obvody byly konsolidované, vzdělávací obvody se rozšiřovaly a čím dál tím více moci se ponechalo profesionálním školským úředníkům zejména centrální vlády. Po krizi, když se veřejnost v neomezené víře ve ctnosti vlády připojila k intelektuálům, sestup jednotřídních škol a místních školních rad se změnil v lavinu. Moc se rychle přesunula z místních společenství na větší subjekty - město, kraj, stát a poté na federální vládu.

V roce 1920 místní fondy vytvářely 83 procent všech příjmů veřejných škol, federální fondy méně než 1 procento. Do roku 1940 podíl místních fondů poklesl na 68 procent. Nyní je to méně než polovina. Státní vlády poskytovaly většinu zbývajících financí: 16 procent v roce 1920, 30 procent v roce 1940 a nyní více než 40 procent. Federální podíl je stále malý, ale rychle roste z méně než 2 procent v roce 1940 na dnešních 8 procent.

Jak řízení přebírali profesionální školští úředníci, tak slábla moc rodičů. Navíc se změnila funkce škol. Stále mají učit a vychovávat k obecným hodnotám. Navíc však jsou dnes školy považovány za prostředek podporující společenský pohyb, rasovou integraci a jiné cíle jen vzdáleně související s jejich základním posláním.

Ve čtvrté kapitole jsme se zmínili o teorii byrokratického nahrazování, kterou rozvinul Dr. Max Gammon po studiu Britské národní zdravotní služby: jeho slovy v "byrokratickém systému ... nárůst výdajů bude doprovázen poklesem produkce ... Takové systémy budou pracovat jako černé díry v hospodářském vesmíru, budou vysávat zdroje a zároveň "vydávat" méně produkce".(11)

Tato teorie se plně projevuje v dopadu růstu byrokratizace a centralizace v systému veřejných škol ve Spojených státech. V pětiletém období od školního roku 1971-72 do školního roku 1976-77 celkový počet stálých zaměstnanců amerických veřejných škol

vzrostl 0 8 procent, výdaje na jednoho žáka stouply o 58 procent (0 11 procent po odečtení inflace). Vstupy tedy jasně vzrostly.

Počet studentů klesl 0 4 procenta, počet škol klesl 0 4 procenta. Myslíme si, že jen málo čtenářů bude mít námitky proti tvrzení, že kvalita vzdělání poklesla ještě dramatičtěji než jeho kvantita. Určitě o tom svědčí zhoršující se výsledky standardních testů. Výsledek jasně klesl.

Je pokles výsledku vztaženého na jednotku vstupu důsledkem vzrůstající byrokraticko a centralizované urbanizace? Jako určitý důkaz může sloužit, že počet školských obvodů klesl 0 17 procent v období mezi školními roky 1970-71 a 1977-78 - pokračoval tak dlouhodobý trend centralizace. Pokud jde o byrokratizaci, tak za ranější pětileté období, pro které máme k dispozici údaje (1968-69 až 1973-74), kdy počet žáků vzrostl 0 1 procento, celkový počet zaměstnanců ve školství vzrostl 0 15 procent, z toho učitelů o 14, ale úředníků o 44 procent. (12)

Problém školství není pouze problém velikostí, že se školské obvody zvětšily, že vzrostl průměrný počet studentů v jedné škole. Konec konců v průmyslu se velikost často ukázala jako zdroj větší efektivnosti, nižších nákladů a vyšší kvality. Průmyslový rozvoj ve Spojených státech vděčí za mnohé zavedení masové výroby. Proč by se školství mělo lišit?

Tak tomu není. Rozdíl není mezi školstvím a jinými činnostmi, ale mezi systémem, kde mají spotřebitelé svobodu volit a mezi systémem, kde je výrobce v sedle a zákazník nemůže do věcí moc mluvit. Jestliže je spotřebitel "svobodný k volbě", pak podnik může růst co do velikostí pouze tehdy, když produkuje to, co spotřebitel preferuje kvůli kvalitě anebo ceně. Velikost sama neumožní žádnému podniku vnutit spotřebiteli to, co nepovažuje za hodno ceny. Velikost General Motors nezabránila jeho rozkvětu. Velikost

W.T.Grant & Co, nezabránila jeho bankrotu. Pokud je spotřebitel svobodný k volbě, velikost přežije pouze, když je efektivní.

V politice velikost většinou ovlivní svobodu spotřebitele k volbě. V malých společnostech jednotliví občané cítí, že mají, a také většinou doopravdy mají více kontroly nad politickými autoritami, než je tomu ve velkých společenstvích. Nemusí mít stejnou svobodu k volbě, co koupit nebo nekoupit, ale přinejmenším mají značnou možnost ovlivnit běh událostí. Navíc tam kde je mnoho malých společenství, může se člověk rozhodnout, ve kterém z nich chce žít. Samozřejmě je to komplexní rozhodnutí, které zahrnuje mnoho faktorů. Nicméně to přece znamená, že místní vlády musí svým občanům poskytovat služby, za které jsou ochotni platit daně, protože jinak budou vyměněny anebo utrpí ztrátu daňových poplatníků.

Situace vypadá jinak, je-li moc v rukou centrální vlády. Jednotliví občané cítí, že mají, a skutečně mají, jen malou kontrolu nad vzdálenými a neosobními politickými autoritami. Možnost přestěhovat se do jiného společenství je daleko omezenější, přestože tu stále existuje.

Ve školství jsou rodiče a děti spotřebitelé, učitelé a správa školy jsou výrobci. Centralizace ve školství znamenala větší celky, omezení svobody spotřebitelů k volbě a nárůst moci producentů. Učitelé, správa a reprezentanti odborů se od nás ostatních neliší. Také mohou zároveň být rodiči a upřímně si přát dobrý školský systém.

Nicméně jejich zájmy jako zájmy učitelů, správy, zástupců odborů jsou jiné než jejich zájmy jakožto rodičů a liší se od zájmů rodičů, jejichž děti učí. Jejich zájmy mohou být uspokojeny větší centralizací a byrokratizací, dokonce i když to není v zájmu rodičů - doopravdy při uspokojení zájmů tímto způsobem klesá moc rodičů.

Stejný jev je všude tam, kde vládní byrokracie převezme rozhodování na úkor volby spotřebitele; ač už je to na poště, ve sběru odpadků nebo v mnoha jiných příkladech uvedených v jiných kapitolách.

Ve školství si uchovávají svobodu k volbě ti z nás, kdo mají vyšší příjmy. Naše děti můžeme posílat do soukromých škol, a vlastně tak platit za jejich vzdělání dvakrát - jednou daněmi na podporu veřejného školství, jednou školným. Také si můžeme zvolit, kde budeme bydlet podle kvality veřejného školství. Vynikající veřejné školy bývají v bohatších čtvrtích větších měst, kde existuje skutečná kontrola ze strany rodičů.(13)

Situace je nejhůřší ve vnitřních částech větších metropolí jako je New York, Chicago, Los Angeles, Boston. Lidé, kteří v těchto oblastech bydlí, mohou za vzdělání svých dětí platit dvakrát jen s velkými obtížemi - přesto překvapivě mnoho z nich to tak dělá a posílá děti do církevních škol. Nemohou si dovolit přestěhovat se do oblastí s dobrými veřejnými školami. Jejich jedinou obranou je snažit se ovlivnit politické činitele, kteří odpovídají za veřejné školy. Je to obvykle složité, ne-li beznadějný úkol, pro který nejsou dobře kvalifikováni. Obyvatelé vnitřních měst jsou pravděpodobně v oblasti úrovně školství více znevýhodněni než v ostatních oblastech života, snad s výjimkou ochrany proti kriminalitě ukázkou další "služby" poskytované vládou.

Tragédií a ironií je, že systém zasvěcený umožnit dětem, aby dosáhli znalosti obecného jazyka a hodnot amerického občanství tím, že jim poskytne stejnou možnost vzdělání, v praxi zdůrazní stratifikaci společnosti a vede k vysoce nerovné možnosti vzdělání. Výdaje na jednoho žáka jsou často stejně vysoké ve vnitřních městech jako na bohatých předměstích, ale kvalita výuky je o hodně nižší. Na předměstích skoro všechny peníze jdou na vzdělání, ve vnitřních městech mnoho prostředků musí jít na udržení disciplíny, prevenci

proti vandalismu a odstraňování jeho důsledků. Atmosféra v některých školách vnitřních měst připomíná více vězení než

vzdělávací ústav. Rodiče na předměstích za své zdaněné dolary dostávají větší hodnotu než rodiče žijící ve vnitřních městech.

KUPÓNOVÝ PLÁN PRO ŠKOLSTVÍ PRVNÍHO A DRUHÉHO STUPNĚ

Školství, dokonce i ve vnitřních městech, nemusí být takové, jaké je. Nebylo to tak, když rodiče disponovali větší kontrolou. Není to tak tam, kde rodiče stále ještě kontrolu mají.

Silná americká tradice dobrovolného jednání poskytuje mnoho vynikajících příkladů, které ukazují, čeho všeho lze dosáhnout pokud rodiče mají větší možnost volby. Jeden příklad na úrovni základní školy je církevní škola St. John Chrysostom's, kterou jsme navštívili v jednom z nejhudších obvodů v newyorském Bronzu. Je financována zčásti dobrovolnou charitativní organizací New York's Inner City Scholarship Fund, zčásti katolickou církví, zčásti školním. Mládež je ve škole proto, že rodiče tak rozhodli. Skoro všechny děti jsou z chudých rodin, přesto rodiče platí alespoň část nákladů. Děti jsou disciplinované s touhou po vzdělání. Učitelé jsou oddáni své věci. Atmosféra je klidná a vyrovnaná.

Náklady na jednoho žáka jsou nižší než ve veřejných školách, i když vezmeme v úvahu cenu bezplatné učitelské práce řádových sester. Je to proto, že učitelé a rodiče jsou svobodni k volbě, jak mají být děti vzdělávány. Soukromé finance nahradily daně. Kontrola byla odebrána byrokratům a vrácena do rukou těch, kterým patří.

Jiný příklad, tentokrát z druhého stupně je v Harlemu. V šedesátých letech byl Harlem zdevastován nepokoji. Mnoho mládeže bylo vyhozeno ze škol. Skupiny zneklidněných rodičů a učitelů se rozhodly něco podniknout. Použily soukromých financí a koupily prázdné obchody a založily školy známé jako školy ve výkladních

skříních. Jedna z prvních a nejúspěšnějších byla škola Harlem Prep zaměřená na mládež, pro kterou normální vzdělání bylo neúčinné.

Harlem Prep byla špatně technicky vybavena. Mnoho z jejích učitelů nemělo správný kus papíru, který by potvrdzoval jejich kvalifikaci pro výuku ve veřejných školách. Ale to jim nezabránilo, aby odvedli dobrou práci. Ačkoliv mnoho studentů bylo propadlíky a vyhozenými, našli v Harlem Prep takový druh vzdělání, jaký chtěli.

Škola byla fenomenálně úspěšná. Mnoho jejích studentů šlo na střední školy (college), včetně některých "lepších". Bohužel tento příběh má smutný konec. Poté, co minula doba krize, se škola dostala do finančních potíží. Školní rada nabídla Ed Carpenterovi (řediteli školy a jednomu z jejích zakladatelů) peníze za předpokladu, že se podrobí jejímu řízení. Po dlouhém boji za samostatnost se vzdal. Školu převzali byrokraté. "Tušil jsem", říká pan Carpenter, "že škola jako Harlem Prep určitě zahyne a nebude prosperovat v rukou strnulé byrokracie vzešlé ze školní rady ... Museli jsme přihlížet, jak se to děje. Nevěřil jsem, že to dobře dopadne a měl jsem pravdu. Předtím, než jsme se dostali pod kontrolu školní rady, nebylo všechno dobré. Ted' to není zcela špatné, ale je to horší než dobré."

Soukromé akce tohoto druhu mají cenu. Přesto jsou přinejlepším jen malým kouskem toho, co se musí udělat.

Jedním ze způsobů, jak dosáhnout výrazného zlepšení, jak znovu navrátit vzdělání do školních lavic, zejména pro ty, kteří jsou v současnosti nejvíce znevýhodněni, je poskytnout rodičům větší kontrolu nad vzděláním svých dětí, podobnou jakou disponují vyšší příjmové vrstvy. Rodiče obecně mají jak větší zájem o vzdělání svých dětí, tak i lepší přehled o jejich schopnostech a potřebách než kdokoliv jiný. Sociální reformátoři a zejména reformátoři vzdělávání často svévolně pokládali za samozřejmé, že rodiče, zvláště chudí a s nižším vzděláním, nemají velký zájem na vzdělání svých dětí a

nejsou kompetentní, aby za děti volili. To je bezdůvodná urážka. Tito rodiče často mají omezenou možnost volby. Nicméně historie USA dostatečně ukazuje, že pokud dostali možnost, často byli ochotni mnohé obětovat a dělali to moudře pro blaho svých dětí.

Není pochyb, že někteří rodiče nemají zájem na vzdělání svých dětí anebo nemají odpovídající schopnosti nebo motivaci moudře pro ně vybírat. Nicméně jsou malou menšinou. V každém případě současný systém bohužel velmi málo pomáhá dětem.

Jednoduchým a efektivním způsobem, jak zajistit rodičům větší svobodu k volbě a přitom zachovat současný systém financování, je kupónový plán. Předpokládejme, že vaše dítě navštěvuje veřejnou školu prvního nebo druhého stupně. V celostátním průměru to daňového poplatníka v roce 1978 stojí okolo 2000 dolarů ročně na každé zapsané dítě. Jestliže vezmete své dítě z veřejné školy a dáte ho do soukromé, ušetříte daňovými poplatníky kolem 2000 dolarů

ročně. Z této úspory nemáte žádný zisk kromě přinejlepším několika centů, které přibudou všem poplatníkům. Musíte platit soukromé školné navíc k daním - silná motivace, abyste své dítě nechali ve veřejné škole.

Předpokládejme, že vám vláda řekne: "Jestliže nám ušetříte náklady spojené se vzděláním vašeho dítěte, dáme vám kupón, kus papíru vystavený na určitou sumu peněz, který je možné použít pouze na náklady vzdělání vašeho dítěte ve schválené škole." Ta suma může být 2000 dolarů nebo 1500 nebo 1000, aby se rozdělila úspora mezi vás a ostatní daňové poplatníky. Ale ať to je plná částka nebo její díl, odstraní to alespoň částečně finanční újmu, která dnes omezuje svobodu rodičů volit. (14)

Kupónový plán je založen na přesně stejném principu jako armádní účty na vzdělávání válečných veteránů. Veteráni dostávají kupón

vhodný pouze na vzdělávací účely a jsou naprosto svobodni ve volbě školy za předpokladu, že škola splňuje určité podmínky.

Rodiče by mohli a měli mít možnost použít kupóny nejen v soukromých školách, ale také v jiných veřejných školách - a nejen v jejich obvodu, městě anebo státu, ale v jakékoliv škole, která je ochotna jejich dítě přijmout. To poskytne rodičům větší možnost volby a zároveň to donutí veřejné školy, aby si na sebe vydělávaly školným (zcela, pokud kupóny budou odpovídat plné ceně, a přinejmenším částečně, pokud odpovídat nebudou). Veřejné školy si pak budou muset konkurovat navzájem a se soukromými školami.

Tento plán neosvobodí nikoho od placení daní na vzdělání. Pouze ponechá větší prostor pro volbu rodičů týkající se formy vzdělání, které společnost musí poskytovat. Plán také neovlivní současné nároky na docházku do soukromých škol, aby se splnil zákon o povinné docházce.

Kupónový plán považujeme za částečné řešení, protože se nedotýká ani financování školství, ani zákona o povinné docházce. Rádi bychom šli mnohem dále. Ihned se ukáže, že čím bohatší společnost a čím rovnoměrněji je rozděleno bohatství, tím méně je důvodů, aby stát financoval školství. Rodiče tak jako tak nesou většinu nákladů a cena za stejnou kvalitu je bezpochyby vyšší, když platí nepřímo prostřednictvím daní, než kdyby náklady hradili přímo - školství se neliší od jiných vládních činností. Ve skutečnosti vládní výdaje na školství představovaly stále větší podíl na celkových výdajích na školství tak, jak ve Spojených státech rostl průměrný příjem a stával se rovnoměrnější.

Myslíme si, že jednou z příčin je vládní činnost v oblasti školství, aby ochota rodičů utrácet více na školství, tak, jak rostou jejich příjmy, nalezla cestu nejmenšího odporu, aby se zvýšilo množství vydané na státní školství. Jednou výhodou kupónového plánu je, že posílí obecný pohyb směrem k většímu přímému financování

školství rodiči. Ochota rodičů vydávat více na školství by okamžitě mohla nabýt formy doplatku k částce poskytované kupónem. Veřejné financování školství pro "obtížné" případy může zůstat, ale toto je naprosto odlišnou záležitostí, než je situace, kdy stát financuje školský systém pro 90 % dětí chodících do škol, kvůli 5 nebo 10 % dětí, které snad jsou obtížnými případy.

Zákon o povinné školní docházce je ospravedlněním vládní kontroly nad standardy týkajícími se soukromých škol. Ale zdaleka není jasné, zda existuje nějaký důvod pro samotné zákony o povinné školní docházce. Naše názory na tuto věc se během doby měnily. Když jsme o tomto tématu rozsáhle psali před 25 lety, přijímali jsme potřebu takových zákonů na základě toho, že "stabilní demokratická společnost je nemožná bez minimálního stupně vzdělanosti většiny občanů". (15) Dále tomu věříme, ale výzkum, který byl udělán v mezidobí o historii školství ve Spojených státech, Velké Británii a jiných zemích, nás přesvědčil, že povinná školní docházka není nezbytná k tomu, aby se dosáhlo minimálního standardu gramotnosti a znalosti. Jak jsme již poznamenali, takové výzkumy ukazují, že školství bylo dostatečně všeobecné ve Spojených státech před tím, než byla požadována povinná docházka. Ve Velké Británii bylo školství všeobecné jak před povinnou školní docházkou, tak před existencí státního financování školství. Stejně jako většina zákonů i zákony o povinné školní docházce mají své klady a zápory. Již dále nevěříme, že klady ospravedlňují zápory.

Chápeme, že tyto názory na financování školství a na povinnou docházku se budou většině čtenářů zdát extrémní. Proto tyto názory zde pouze vyjadřujeme pro úplnost, aniž bychom je chtěli podporovat v celém měřítku. Místo toho se raději vrátíme ke kupónovému plánu - mnohem skromnějšimu odklonu od současné praxe.

V současnosti jsou jedinou široce přístupnou alternativou veřejné církevní školy. Jenom církve jsou v pozici, že mohou podporovat

školství ve velkém měřítku a jen subvencované školství může konkurovat "bezplatnému" školství. (Zkuste prodat výrobek, který někdo jiný dává zadarmo!) Kupónový plán poskytne daleko širší řadu alternativ - pokud nebude sabotován příliš přísnými standardy pro schvalování. Volba mezi veřejnými školami bude značně rozšířena. Velikost veřejných škol by byla určena počtem zákazníků, nikoliv politicky definovanými geografickými hranicemi, nebo přidělováním žactva. Rodičům, kteří zorganizují bezziskové školy tak, jak to již několik rodin učinilo, by měly být zajištěny fondy k zaplacení nákladů. Dobrovolné organizace - od vegetariánů přes skauty až po Křesťanské sdružení mladých (YMCA) - budou moci založit školy a snažit se přilákat zákazníky. Nejdůležitější je to, že by mohly vzniknout nové druhy soukromých škol a vytvořit rozsáhlý nový trh.

Dovolu nám stručně pojednat o možných problémech v souvislosti s kupónovým plánem a o některých připomínkách, které vyvolal.

1. Problém vztahu církve a státu. Jestliže rodiče budou moci použít své kupóny, aby platili školné v církevních školách, neporuší tím první dodatek Ústavy Spojených států? Nehledě na jeho porušení, je vhodné přijmout politiku, která může posílit roli církevních institucí ve školství?

Nejvyšší soud obecně postupoval proti zákonům států, jež podporovaly rodiče, kteří posílali své děti do církevních škol, ačkoliv nikdy neměl příležitost posuzovat rozsáhlý kupónový plán, který by se týkal jak veřejných, tak soukromých škol. Přesto, pokud by o takovémto plánu jednal, zdá se být zřejmé, že soud by přijal plán, který by vyřazoval školy napojené na církev, ale týkal by se všech ostatních veřejných a soukromých škol. Takovýto omezený plán by byl mnohem lepší než současný systém a nebyl by o mnoho horší, než zcela nerestriktivní plán. Školy, které jsou nyní spojeny s církvemi, by se mohly rozdělit na dvě skupiny: jedna skupina by byla reorganizována na nezávislé školy vhodné pro platby v

kupónech a na skupinu náboženskou reorganizovanou na večerní nebo víkendovou školu placenou přímo rodiči nebo z fondů církvi.

Vzniklý ústavní problém by musel být vyřešen soudy. Stojí však za to zdůraznit, že kupóny by šly rodičům, nikoliv školám. V rámci armádních účtů veteráni mohli navštěvovat katolické nebo jiné školy a pokud je nám známo, nebyla nikdy postavena otázka prvního dodatku ústavy.

Ve skutečnosti si myslíme, že tresty, které jsou udíleny rodičům, kteří neposílají své děti do veřejných škol, odporují duchu prvního dodatku ústavy, ať už právníci nebo soudci o této kauze rozhodnou jakkoli. Veřejné školy také učí náboženství - nikoliv formální, teistické náboženství, ale žebříček hodnot a názorů, které vytvářejí náboženství jako celek, nejen jménem. Současný systém věcí omezuje náboženskou svobodu rodičů, kteří nepřijímají náboženství, které se učí ve veřejných školách a kteří jsou přesto nuceni platit za to, že jejich děti tímto náboženstvím budou indoktrinováni, a kteří musí platit ještě více, když chtějí, aby jejich děti této indoktrinaci unikly.

2. Finanční náklady. Druhou námitkou ke kupónovému plánuje, že by zvýšil celkové náklady na školství uvalené na daňové poplatníky - kvůli nákladům na kupóny, které by byly poskytovány přibližně 10 % dětí, které v současnosti navštěvují církevní a jiné soukromé školy. Je to "problém" pouze pro ty, kteří nepovažují současnou situaci za diskriminující vůči rodičům, kteří své děti posílají do neveřejných škol. Univerzální kupóny ukončí nerovnost v poskytování finančních zdrojů, kdy některé školy finance dostávají a jiné jsou opomíjeny.

V každém případě zde existuje jednoduché a přímočaré řešení: množství kupónů může být nižší, než odpovídá současným nákladům na jedno dítě ve veřejném školství, aby se udržela stejná výše veřejných výdajů. Méně peněz, které by byly vydány na soukromé

školy v konkurenčním prostředí, by velmi pravděpodobně vedlo k vyšší kvalitě školství než větší množství peněz nyní vydávaných ve státních školách. Svědčí o tom drasticky nižší náklady na jedno dítě v církevní škole. (Skutečnost, že elitní, luxusní školy požadují vysoké školné, není žádným protiargumentem, o nic větším, než kdyby Klub 21 prodával své hamburgery "21" za 12.25 dolaru, což by mělo znamenat, že Mc Donald nemůže prodávat své hamburgery se ziskem za 45 centů a Big Mac za 1.05 dolaru.)

3. Možnost podvodů. Jak můžeme zajistit, aby se kupóny vydávaly na vzdělání a neproměňovaly se na pivo pro tatínka a šaty pro

mámu? Odpovědí je, že kupóny by se musely vydávat ve schválených školách nebo školicích střediscích a pouze těmito školami by mohly být přeměněny na hotovost. Samozřejmě, že to nezabrání všem podvodům - možná ve formě zpětných plateb rodičům - ale mělo by to udržet podvody v přijatelných mezích.

4. Rasová otázka. Kupónový plán byl na určitou dobu přijat v mnoha jižních státech, které se chtěly vyhnout integraci. Plán byl považován za neústavní. Diskriminace v rámci kupónového plánu může být eliminována přinejmenším tak lehce, jak byla eliminována ve veřejném školství tím, že se kupóny budou proplácet pouze školám, které nebudou diskriminační. Odborníkům dělal starosti jiný problém. A sice, že dobrovolný výběr škol prostřednictvím kupónů může zvýšit rasovou a třídní separaci ve školách, a tak zhoršit rasový konflikt a posílit rostoucí segregaci a hierarchizaci společnosti.

Myslíme si, že kupónový plán by měl mít zcela opačné důsledky; měl by zmírnit rasové konflikty a vést ke společnosti, kde černí a bílí budou spolupracovat na základě společných cílů, budou respektovat práva a zájmy druhých. Mnoho námitek proti nucené integraci odráží nikoliv rasismus, ale více méně dobře míněné obavy o fyzickou bezpečnost dětí a kvalitu jejich výuky. Integrace byla nejúspěšnější,

když vycházela z možnosti volby, nikoliv z donucení. Neveřejné školy, církevní a jiné byly často na špici cesty k integraci.

Násilí narůstalo ve veřejných školách a možná jen proto, že jeho oběti jsou nuceny navštěvovat ty školy, které navštěvují. Dejme jim svobodu volby a studenti - černí nebo bílí, bohatí nebo chudí, ze Severu nebo z Jihu - opustí školy, které nejsou schopny udržet pořádek. Disciplína je vzácným problémem v soukromých školách, které učí studenty v oboru radiotechnika a televizní opravář, písárka a sekretárka a v mnoha jiných dalších oborech.

Nechť se školy specializují tak, jak se specializují soukromé školy, a společný zájem pak překoná protiklady barvy kůže a povede k větší integraci, než je současná. Integrace bude skutečná, a ne pouze na papíře.

Kupónový plán odstraní nucené dojíždění autobusy, kterému je vystavena většina jak černých, tak bílých. Dojíždění se bude nadále vyskytovat a může se dokonce zvýšit, ale bude dobrovolné - stejně

jako je dobrovolné současné dojíždění dětí do hudebních a tanečních škol.

Divíme se tomu, že černí vůdcové nepodporují kupónový plán. Jejich voliči by z toho měli největší prospěch. Plán by jim poskytl kontrolu nad vzděláním jejich dětí, odstranil by nadvládu jak politiků města, tak, což je ještě důležitější, i nadvládu rozbujelé školské byrokracie. Černošští vůdcové často posílají své děti do soukromých škol. Proč tedy nepomohou jiným, aby mohli udělat to samé? Možná odpověď je, že kupóny by také osvobodily černochoy od nadvlády jejich vlastních politických vůdců, kteří dnes nahlízejí na kontrolu školství jako na zdroj politické moci.

Přesto tak, jak se stále zhoršuje kvalita vzdělání, která je dostupná černým dětem, tak i stále více černošských učitelů, reportérů a jiných

vůdců různých společenství začíná podporovat kupóny. Kongres pro rasovou rovnost (Congress of Racial Equality) učinil z podpory kupónového plánu hlavní část svého programu.

5. Problém ekonomických tříd. Problémem, který pravděpodobně rozděluje odbornou veřejnost v otázce kupónů více než jiné problémy, je, že kupónový plán bude pravděpodobně mít dopad na sociální a ekonomickou strukturu společnosti. Někteří argumentují tím, že velkým kladem veřejných škol bylo, že byly "tavíci tyglíky", ve kterých se učili žít pohromadě bohatí a chudí, domorodci a přistěhovalci, černí a bílí. Tato představa byla správná v případě malých komunit, ale zcela scestná v případě velkých měst. Zde veřejné školy posílily stratifikaci obyvatel tím, že kvalita a náklady na školy se lišily podle místa. Není náhodou, že většina vynikajících veřejných škol v zemi je v oblastech, kde žijí vrstvy s vysokými příjmy.

Většina dětí v podmínkách kupónového plánu bude pravděpodobně navštěvovat školy v sousedství. Pravděpodobně ještě více než doposud, protože se ukončí vynucené dojíždění. Protože však kupónový plán bude mít tendenci posilovat rozdílnost různých oblastí, místní školy budou méně homogenní, než jsou dnes. Střední školy budou skoro jistě méně sociálně rozvrstveny. Školy, definované na základě společných zájmů - někdo zdůrazní řekněme umění, jiný vědy, jiný cizí jazyky - přitáhnou studenty ze širokého okolí. Bezpochyby typ školy bude do značné míry ovlivňovat

sociální složení studentů, ale tyto rozdíly budou menší, než jsou dnes.

Jedním rysem kupónového plánu, který vyvolal obzvláštní starost je, že by rodiče mohli přidávat ke kupónům. Jestliže kupón bude mít hodnotu řekněme 1 500 dolarů, rodiče by mohli přidat dalších 500 dolarů a posílat své dítě na školu, která požaduje školné 2 000 dolarů. Někteří se obávají toho, že výsledkem může být ještě větší

rozdílnost v možnostech vzdělání než nyní, protože rodiče s nízkými příjmy nebudou moci přispívat ke kupónům, zatímco by střední a horní vrstvy k nim mohly do značné míry přispívat.

Tato obava vedla několik zastánců kupónového plánu k tomu, aby požadovali zákaz takových doplatků. (16)

Coons a Sugarman píší, že:

"svoboda přispívat ke kupónům ze soukromých zdrojů činí Friedmanův plán pro mnoho lidí nepřijatelný, včetně nás... Rodiny, které nebudou moci přispět dodatečnými dolary, budou dávat přednost těm školám, které nebudou požadovat vyšší školné, než bude cena kupónů, zatímco bohatší budou moci využívat služeb dražších škol. To, co je dnes pouze soukromou volbou bohatých, zajišťovanou pouze soukromými prostředky, se stane individuálním privilegiem podporovaným vládou... Toto je v protikladu k základnímu závazku - že každý plán volby musí zajistit stejnou možnost každé rodině navštěvovat jakoukoliv zúčastněnou školu.

Dokonce i v případě plánu volby, který umožní soukromé příspěvky na školné, mohou být chudé rodiny na tom lépe, než jsou dnes. Alespoň tak argumentuje Friedman. Přesto, jakkoliv to zlepší jejich vzdělání, vědomé státní financování ekonomické segregace přestupuje míru naší tolerance. Jestliže by Friedmanovo schéma bylo pouze jedinou politicky vhodnou alternativou plánu možnosti volby, nebyli bychom jim nadšeni." (17)

Tento pohled se nám zdá být příkladem druhu rovnostářství, který jsme prodiskutovali v předcházející kapitole, nechat rodiče vydávat peníze na marnotratný život, ale snažit se jim zabránit utrácet peníze na zlepšení vzdělání svých dětí. Je to zejména nápadné u Coonse a Sugarmana, kteří na jiném místě říkají: "Závazek rovnosti vědomě na úkor rozvoje jednotlivých dětí se nám zdá být konečným popřením všeho, co je dobré na rovnostářském instinktu" (18) -

názor, se kterým vřele souhlasíme. Podle našeho soudu právě ti nejchudší budou nejvíce těžit z kupónového plánu. Jak může někdo vědomě obhajovat připomínky k plánu jako: "jakkoliv to zlepši vzdělání chudých, je to v rozporu s ekonomickou segregací, která je financována vládou", přestože zároveň připouští kladný dopad na vzdělanost. My jsme naopak přesvědčeni, na základě studia věci, že to bude mít přesně opačný dopad - ačkoliv toto stanovisko musíme doplnit tím, že termín "ekonomická segregace" je natolik vágní, že není vůbec jasné, co je jím míněno.

Rovnostářské náboženství je tak silné, že někteří zastánci omezených kupónů nechtějí připustit dokonce ani experimenty s neomezenými kupóny. Přesto, pokud je nám známo, žádný z nich neoponoval ničím lepším, než neopodstatněným tvrzením, že neomezovaný systém kupónů by posílil "ekonomickou segregaci".

Tento názor je pro nás také dalším příkladem tendence intelektuálů podceňovat rodiče, kteří pocházejí z chudších vrstev. Dokonce i ten nejchudší může - a také tak učiní - vyškrábnout několik dolarů navíc, aby zlepšil kvalitu vzdělání svých dětí, ačkoliv nemohou úplně zaplatit současné náklady na veřejné školství. Myslíme si, že příspěvky ke kupónům budou stejně čtené mezi chudými jako mezi bohatými, ačkoliv možná v menších sumách.

Jak jsme již poznamenali, neomezovaný systém kupónů bude nejefektivnějším způsobem, jak reformovat vzdělávací systém, který nyní pomáhá vytvářet život v bídě a kriminalitě pro mnoho dětí z vnitřních měst, a podkope základy ekonomické segregace, která dnes existuje. Nemůžeme zde dopodrobna rozvádět, co nás vedlo k této víře. Ale možná, že náš názor ozřejmíme tím, že jednoduše připomeneme dříve uvedené stanovisko - existuje jiná kategorie zboží a služeb - jiná než ochrana proti zločinu - jejíž dostupnost se v současnosti liší u jednotlivých ekonomických skupin více než kvalita školství? Jsou obchodní střediska, kam chodí různé ekonomické skupiny, tak rozdílná v kvalitě jako školy? Kupóny stěží zlepši

kvalitu školství, která je dnes dostupná bohatým, mírně ji zlepši pro střední vrstvy, značně však pro chudé. Jisté je, že prospěch pro chudé bude více než vyvažovat to, že někteří bohatí nebo středně bohatí rodiče nebudou muset za vzdělání svých dětí platit dvakrát.

6. Pochybnosti o nových školách. Nejsou zbytečné? Soukromé školy jsou dnes skoro výhradně církevní nebo elitní akademie. Nebude dopad kupónového plánu takový, že těmto školám pomůže a přitom většinu obyvatel sídlišť zanechá v podřadných veřejných školách? Jaké jsou důvody pro to, abychom předpokládali, že alternativy skutečně vzniknou?

Důvodem pro to je, že vznikne trh tam, kde dnes neexistuje. Městská, státní a federální vláda dnes utrácí asi 100 miliard dolarů ročně na školství prvního a druhého stupně. Tato suma je o třetinu vyšší než celková suma ročně utrácená v restauracích a barech za jídlo a alkohol. Tato nižší suma určitě umožňuje rozsáhlou rozmanitost restaurací a barů dostupných lidem všech tříd a postavení. Větší suma, nebo jen její zlomek, určitě nabídne rozsáhlou rozmanitost škol.

Utvoří se ohromný trh, který přitáhne mnoho zájemců jak z veřejných škol, tak z jiných zaměstnání. Když jsme s různými vrstvami obyvatel mluvili o kupónovém plánu, byli jsme udiveni počtem těch, kteří nám říkali něco jako: "Vždycky jsem chtěl učit (nebo řídit školu), ale nemohl jsem vystát školskou byrokracií a všeobecné podvazování aktivity ve veřejných školách. V podmínkách vašeho plánu bych rád přiložil ruku k dílu a založil školu."

Mnoho nových škol by bylo založeno neziskovými skupinami. Jiné by byly založeny kvůli zisku. Neexistuje způsob, jak předpovědět konečné složení školství. To bude určeno konkurencí. Můžeme udělat jen jednu předpověď, že pouze školy, které uspokojí své

zákazníky, přežijí - stejně tak jako přežívají restaurace a bary, které uspokojují své zákazníky. Konkurence na to dohlédne.

7. Dopad na veřejné školy. Je důležité odlišit rétoriku školské byrokracie od skutečných problémů, které vzniknou. Národní sdružení pro vzdělání (National Education Association) a Americká federace učitelů (American Federation of Teachers) tvrdí, že kupóny zničí veřejný školský systém, který je podle nich základem a stavebním kamenem naší demokracie. Jejich vyhlášení nikdy nejsou doprovázena důkazy, že systém veřejného školství dosáhl vyhlášených výsledků - i když to mohlo být pravdou dříve. Také nám žádný mluvčí těchto organizací nikdy nevysvětlil, proč se systém veřejného školství, který odvádí tak skvělou práci, potřebuje obávat konkurence ze strany nestátních konkurenčních škol, nebo proč se tedy argumentuje jeho zničením.

Hrozba veřejným školám vzniká z jejich nedostatků, nikoliv úspěchů. V malých, vnitřně jednotných komunitách, kde veřejné školy, zejména základní, jsou dnes na uspokojivé úrovni, dokonce ani všeobecný kupónový plán by nevyvolal mnoho změn. Veřejné školy by zůstaly dominantními, možná jen o něco lepšími, kvůli hrozbě možné konkurence. Avšak jinde, zejména na periferiích velkých měst, kde veřejné školy odvádějí tak špatnou práci, většina rodičů se bezpochyby bude snažit poslat své děti do neveřejných škol.

Způsobí to některé přechodné potíže. Rodiče, kteří se nejvíce zajímají o blaho svých dětí, pravděpodobně budou první, kteří vyberou svým dětem jinou školu. I když jejich děti nebudou chytřejší než děti, které zůstanou, budou mít větší motivaci, aby se učili a budou mít lepší domácí zázemí. Je zde možnost, že některé veřejné školy budou ponechány "na pospas" a jejich kvalita se ještě zhorší.

Jakmile však začne fungovat soukromý trh, zvýší se kvalita všech škol tak, že i ty nejhorší, ačkoliv na tom budou relativně hůře než

dnes, budou celkově kvalitnější. Jak dokládá případ Harlem Prep a jiných podobných experimentů, mnoho žáků pocházejících "ze spodiny" bude dosahovat úspěchů ve školách, které vyvolávají entuziasmus namísto nepřátelství nebo apatie.

Adam Smith před 200 lety řekl:

"Není potřeba disciplíny k tomu, aby se vynutila účast na přednáškách, které za to stojí... Donucování a omezování svobody bezpochyby může být užitečné kvůli tomu, aby se děti donutily... k tomu, aby navštěvovaly ty části výuky, o kterých si myslí, že nejsou pro ně nezbytné, a to zejména v případech mladších dětí. Avšak ve věku 12 nebo 13 let, za předpokladu, že učitel správně plní své povinnosti, donucování může být využíváno jen velmi ojedinele k tomu, aby děti navštěvovaly výuku..."

Zjistilo se, že ty části výuky, které neprovádí veřejné instituce, jsou obecně na nejvyšší úrovni." (19)

PŘEKÁŽKY PRO KUPÓNOVÝ PLÁN

Od té doby, co jsme poprvé před čtvrt stoletím navrhli kupónový plán, jako praktické řešení chyb veřejného školského systému, podpora tohoto plánu narůstala. Mnoho národních organizací mu dnes dává přednost (20), konkrétně od té doby, co v roce 1968 začaly Federální úřad pro ekonomické příležitosti (Federal Office of Econo-

mic Opportunity) a Federální institut pro vzdělání (Federal Institute of Education) podporovat a financovat studie o kupónovém plánu a nabídly pomoc při financování experimentálního kupónového plánu. V roce 1978 se v Michiganu jednalo o ústavním dodatku o uznání kupónového plánu. V roce 1979 se v Kalifornii vzedmulo hnutí za uzákonění ústavního dodatku o kupónovém plánu na rok 1980. V nedávné době byly také založeny neziskové instituce ke zkoumání kupónů na vzdělání. (21) Na federální úrovni byly několikrát blízko schválení plány, které by uzákonily částečné placení školního v

neveřejných školách z daňových prostředků. Ačkoliv se zde nejedná přímo o kupónový plán, tyto plány jsou částečnou variantou. Částečnou proto, že rozsah příplatků je omezený a kvůli obtížím zahrnout do tohoto plánu i osoby, které neplatí daně, nebo platí malé daně.

Předpokládáme, že vlastní zájem školské byrokracie je klíčovou překážkou pro zavedení tržní konkurence do školství. Tato zájmová skupina, jak ukazuje profesor Edwin G. West, hrála klíčovou roli při vzniku veřejného školství jak ve Spojených státech, tak Velké Británii a horlivě oponovala každému pokusu zabývat se, studovat, zkoumat nebo experimentovat s kupónovým plánem.

Kenneth B. Clark, černošský učitel a psycholog shrnul přístup školské byrokracie takto:

"...nezdá se být pravděpodobné, že změny, které jsou potřebné pro zvýšení efektivnosti našich městských veřejných škol, budou skutečně učiněny, ačkoliv jsou potřebné... Co je nejdůležitější pro pochopení schopnosti školského systému bránit se změnám, je skutečnost, že systém veřejných škol je chráněným veřejným monopolem vystaveným jen minimální konkurenci ze strany soukromých a církevních škol. Jen málo kritiků amerického veřejného školství - dokonce i tak radikálních, jako jsem já - se odváží pochybovat o současné organizaci veřejného školství... Stejně tak se kritikové neodvažují pochybovat o vhodnosti kritérií a standardů, podle kterých jsou vybíráni inspektoři, ředitelé škol a učitelé, ani o vztahu těchto kritérií k veřejnosti - k vytváření vzdělané a informované veřejnosti, která bude schopna prosadit věc demokracie, a k cíli vychovat lidské bytosti k sociální citlivosti, čestnosti a vynalézavosti při respektování humánních principů.

Monopol se těmito otázkami nemusí upřímně zabývat. Pokud školský systém bude mít zajištěnou státní podporu a zvyšující se federální podporu bez nutnosti zúčtování, které s sebou přináší

přítomnost agresivní konkurence, potud bude jen sentimentálním přáním očekávat významný nárůst efektivnosti našeho veřejného školství. Pokud nebudou existovat alternativy k současnému systému - bez ohledu na již existující soukromé a církevní školy, které se blíží limitu svého růstu - pak budou omezené i možnosti zlepšení ve veřejném školství." (22)

Platnost těchto tvrzení byla postupně demonstrována reakcí vzdělávacího systému na vládní návrh financování experimentů s kupóny. Mnoho slibných iniciativ vzniklo ve značném počtu komunit. Pouze jediná - v Alum Rock, Kalifornie - uspěla. Iniciativy byly značně omezovány. Z osobní zkušenosti známe nejlépe případ z New Hampshire, kde William P. Bittenbender, tehdy předseda státní školské rady (State Board of Education), byl odhodlaný vyzkoušet experiment. Podmínky se zdály být vynikající. Finance poskytla federální vláda, byly vypracovány detailní plány, vybrány komunity pro experiment, bylo dosaženo předběžné dohody s rodiči a školami. Když se již zdálo všechno připraveno, jedna komunita po druhé byla přesvědčována místním školním inspektorem nebo jinými vyššími úředníky ze školství, aby do experimentu nevstupovaly a celý podnik zkrachoval.

Experiment v Alum Rock byl jediný, který se skutečně dokončil a je stěží řádným důkazem pro kupónový plán. Byl omezen na několik málo veřejných škol a nebyly zde povoleny příspěvky k vládním dotacím ze strany rodičů. Bylo založeno mnoho tak zvaných miniškol a každá měla jiné osnovy. Po tři roky si rodiče mohli zvolit, kterou ze škol budou jejich děti navštěvovat. (23)

Jak řekl Don Ayers, který vedl experiment:

"Pravděpodobně nejdůležitější věcí, která se stala, byla ta, že učitelé poprvé měli pravomoc stanovit osnovy, které by vycházely vstříc potřebám dětí tak, jak je chápaly. Státní a místní školská rada neurčovala osnovy, kterých se používalo ve škole McCollam. Rodiče

se začali o školu více zajímat. Navštěvovali více schůzek. Také mohli své děti převést z jedné miniškoly do jiné ve svém okrese."

Experiment je nyní ukončen. Vinou školského systému - a sdílí tak stejný osud, jaký potkal školu Harlem Prep.

Přes omezený rozsah tohoto experimentu, rodiče, kterým byla poskytnuta širší možnost volby, významně ovlivnili kvalitu vzdělání. Podle výsledků testů se škola Mc Collam posunula ze 13. na 2. místo mezi školami ve svém školském obvodu.

Tentýž odpor existuje ve Velké Británii, kde obzvláště efektivní skupina nazvaná FEVER (Friends of the Education Voucher Experiment in Representative Regions - Zastánci kupónového experimentu ve školství ve vybraných oblastech) se snažila po čtyři roky zavést experiment v jednom městě v hrabství Kentu, Anglie. Vládní úřady byly tomuto plánu nakloněny, avšak školský systém horlivě oponoval.

Přístup profesionálních školských úředníků ke kupónům velmi dobře vyjadřuje Dennis Gee, řídící školy v Ashfordu v Kentu, který je i tajemníkem místních učitelských odborů: "Pohlížíme na to jako na překážku postavenou mezi nás a rodiče - ten malý kousek papíru (tj. kupón) v jejich rukou - jako prostředek nátlaku - musíte udělat to či ono. Toto stanovisko jsme učinili proto, že si myslíme, že je v nejlepším zájmu každého malého Vilíka nebo Honzíka, který k nám přijde, a nikoliv proto, že někdo řekne: "Když neuděláte tohle, já udělám tohle." Je to filozofie trhu, proti které máme výhrady."

Jinými slovy pan Gee je proti tomu, aby se spotřebiteli, v tomto případě rodiči, dala možnost jakkoli mluvit do vzdělání, kterého se jeho dítěti dostává. Namísto toho chce, aby rozhodovali byrokraté. "Jsme odpovědní", říká pan Gee,

"rodičům prostřednictvím vládních úřadů, od inspektorátů k radě hrabství Kentu a od inspektorátu Jejího veličenstva k ministrovi. Tito lidé, tedy odborníci, jsou ti, kteří jsou schopni činit profesionální rozhodnutí.

Nejsem si jistý, zda rodiče vědí, co je důležité pro vzdělání jejich dětí. Vědí nejlépe, co by jejich děti měli jíst. Vědí nejlépe, jaké prostředí jim doma vytvořit. Ale my jsme byli vyškoleni, abychom posoudili problémy dětí, abychom poznali jejich slabosti, abychom napravili věci, které mají být napraveny, a toto chceme činit svobodně ve spolupráci s rodiči a ne pod neodůvodněným tlakem."

Není třeba říkat, že přinejmenším někteří rodiče na věc pohlížejí rozdílně. Místní elektrikář v Kentu a jeho žena se dostali do rok trvající hádky s byrokracií, aby mohli převést svého syna na školu, která podle jejich názoru nejlépe vyhovovala potřebám jejich syna. Maurice Walton říká:

"Myslím, že v současném systému rodiče nemají svobodu volby. Učitelé jim říkají, co je pro ně dobré. Říká se jim, že učitelé odvádějí vynikající práci a nemají možnost do toho mluvit. Jestliže by byl zavedený kupónový systém, myslím si, že by to přivedlo za jeden stůl učitele a rodiče - myslím

tím blíže k sobě. Rodič, který se obává o své dítě, vezme své dítě ze školy, která neposkytuje dobrou službu, a dá ho do školy, která slouží dobře... Jestliže se škola hroutí kvůli vandalismu, úpadku disciplíny a děti se neučí pak z mého hlediska je tento plán dobrou věcí.

Chápu, že učitelé říkají, že je-to jako pistole v týle, ale ta samá pistole je v týle rodičů dnes. Rodiče přichází k učiteli a říkají: 'Nelíbí se mi to, co děláte', a učitel může říct: "No jo." Nemůžete ho vyhodit, nemůžete ho přesunout na jinou školu, nemůžete to, co byste rádi učinili. Řekne vám: "Jděte a neobtěžujte." Takový může

být přístup mnoha učitelů a často takový je. Pokud se pozice obrátí (v případě kupónů), budu moci s učiteli jednat tvrdě. Ať nám dají větší podíl na rozhodování."

Přesto, že existuje neúnavná opozice ze strany školského systému, věříme, že kupóny nebo jejich ekvivalenty budou v nějaké formě dříve nebo později zavedeny. V této oblasti jsme optimističtější, než v přípravě sociálních programů, protože vzdělání se každého z nás velmi hluboce dotýká. Ochotněji se budeme snažit zlepšit vzdělání svých dětí, než eliminovat plýtvání a nerovnost v rozdělování sociální pomoci. Nespokojenost se školstvím vzrostla. Tak daleko, že, jak vidíme, je větší rodičovská volba jedinou alternativou, která je dostupná, aby se nespokojenost snížila. Kupóny byly odmítány, aby se znova vracely na jednací stoly se stále větší podporou.

PROBLÉMY VYŠŠÍHO VZDĚLÁNÍ

Problémy vyššího vzdělání v dnešní Americe, stejně jako u škol prvního a druhého stupně, jsou dvojí: kvalita a rovnost. V obou případech nepřítomnost zákona o povinné docházce mění značně problém. Nikdo podle zákona nemusí navštěvovat instituci poskytující střední vzdělání. Výsledkem je, že studenti mají velkou možnost volby na jakou střední nebo vysokou školu jít, jestliže se rozhodnou pokračovat ve vzdělávání. Možnosti volby ulehčují problém kvality, ale zdůrazňují problém rovnosti.

Kvalita. Jelikož žádná osoba nenavštěvuje střední nebo vysokou školu proti své vůli (nebo možná proti vůli svých rodičů), nemůže existovat žádná instituce, která nevychází vstříc alespoň v minimálním rozsahu požadavkům svých studentů.

Zůstává zde velmi odlišný problém. Ve státních institucích, kde školné je nízké, jsou studenti druhořadými zákazníky. Jsou předmětem dobročinnosti, částečně podporované na úkor daňového poplatníka. Tento rys ovlivňuje studenty, učitele a správu škol.

Nízké školné znamená, že zatímco městské nebo státní střední školy a univerzity přitahují mnoho studentů, kteří chtějí dosáhnout vzdělání, přitahují také mnoho mladých mužů a žen, kteří přicházejí proto, že školné je nízké, koleje a jídlo jsou subvencovány, a především, že je zde mnoho jiných mladých lidí. Pro ně je vysoká škola příjemnou přestávkou mezi střední školou a prací. Navštěvování přednášek, cvičení, skládání zkoušek jsou cenou, kterou platí za jiné výhody. Nejsou hlavním důvodem, proč jsou na škole.

Výsledkem je vysoká propadavost. Například na University of California v Los Angeles, jedné z nejlepších státních škol v zemi, pouze asi polovina ze zapsaných studentů dojde do posledního ročníku - a toto je vysoká míra úspěšnosti ve srovnání s jinými státními vysokými školami. Někteří z těch, kteří jsou vyhozeni ze školy, přecházejí do jiných institucí, ale to celkový obrázek mění pouze v detailech.

Dalším výsledkem je, že atmosféra ve třídách je často spíše depresivní než povzbudivá. Samozřejmě, že situace není všude stejná. Studenti si mohou volit předměty a učitele podle svého zájmu. V každé škole seriózní studenti a učitelé nacházejí cesty, jak dosáhnout společně svých cílů. Ale znova, je to jen malou náhradou za plýtvání času studentů a peněz daňových poplatníků.

Na městských a státních středních školách a na univerzitách jsou dobří učitelé, stejně tak jako studenti, kteří mají zájem. Avšak ocenění učitelů prestižních vládních institucí se neposkytují za dobrou výuku. Vysokoškolští učitelé dělají kariéru na základě výzkumu a publikací, vedení postupuje dopředu tak, že je chváleno státními úřady. Výsledkem je, že dokonce i nejslavnější státní univerzity University of California v Los Angeles nebo v Berkeley University of Wisconsin nebo University of Michigan - nejsou vůbec uváděny kvůli výuce. Jejich reputace pochází z výzkumu a z úspěchů atletických týmů - za to se platí.

Zcela odlišná je situace v soukromých institucích. Studenti zde platí vysoké školné, které uhradí mnoho, pokud ne většinu z celkových nákladů na jejich vzdělání. Peníze pocházejí od rodičů, z výdělků samotných studentů, z půjček nebo stipendií. Důležitou věcí je, že studenti jsou hlavně zákazníci. Platí za to, co dostávají a za své peníze chtějí dostat protihodnotu.

Školy prodávají vzdělání a studenti si je kupují. A jak je tomu na většině soukromých trhů, obě strany mají silnou motivaci sloužit sobě navzájem. Jestliže škola neposkytuje vzdělání, které student chce, může se obrátit jinam. Studenti chtějí dostat co možná nejvíce za své peníze. Jak poznamenal jeden student v Dartmouth College, prestižní soukromé škole: "Když poznáte, že vás každá hodina stojí 35 dolarů a pomyslíte na věci, které byste si za 35 dolarů mohli pořídit, pak si dáte dobrý pozor na to, abyste na hodinu šel."

Jedním výsledkem je, že podíl studentů, kteří ukončí vzdělání na soukromých školách, je daleko vyšší než ve státních institucích 95% v Dartmouthu ve srovnání s 50 % v UCLA. Podíl v Dartmouthu je vysoký pro soukromou školu stejně tak, jako podíl v UCLA je vysoký pro státní školu. Ale rozdíl vůbec není typický.

V jednom ohledu je tento obrázek soukromých středních škol a univerzit příliš zjednodušený. Vedle vzdělání produkují a prodávají dva další výstupy: památky a výzkum. Soukromé nadace a jednotlivci darují většinu budov a zařízení soukromým středním školám a univerzitám a financují platy profesorů a stipendia. Většina výzkumu je financována z darů nebo ze speciálních dotací federální vlády a jiných zdrojů. Dárci přispívají proto, že chtějí podporovat něco, co považují za potřebné. Navíc názvy budov a stipendií také zvětšují jména jednotlivců, a proto je nazýváme památkami.

Kombinace prodeje vzdělání a památek je velice podceňovaným projevem vynalézavosti dobrovolné spolupráce prostřednictvím trhu ve využití soukromých zájmů ve prospěch širších společenských

cílů. Když Henry M. Levin psal o financování vyššího vzdělání, uvedl: "Je pochybné, zda trh bude podporovat klasické katedry, které pěstují společenské vědy a literaturu, jež podporují znalosti o vývoji kultury, která významně ovlivňuje kvalitu života v naší společnosti. Jediným způsobem, jak tyto aktivity udržet při životě, jsou přímé společenské dotace", čímž myslel vládní dotace. (24) Pan Levin se zjevně mýlil. Trh - široce interpretován - podporuje společenské aktivity v soukromých institucích. A je to právě kvůli tomu, že poskytuje všeobecný prospěch společnosti, spíše než to, že slouží bezprostředním sobeckým zájmům lidí, kteří poskytují finance, o které se ucházejí tyto instituce. Předpokládejme, že paní

X chce uctít svého manžela pana X. Bude ona, nebo kdokoliv jiný, považovat za čest pojmenovat po něm ABC továrnu (která je skutečnou památkou na život pana X a která je jeho příspěvkem k obecnému blahobytu)? Na druhé straně, jestliže paní X pojmenuje po panu X univerzitu nebo nadaci, bude to považováno za skutečné uctění památky pana X. Bude to tak právě proto, že tento čin je považován za službu společnosti.

Studenti se účastní na společném podnikání v produkci vzdělání, památníků a výzkumu dvěma způsoby. Jsou jednak spotřebiteli, ale zároveň i zaměstnanci. Tím, že prodávají památky a výzkum, přispívají do fondů dostupných pro výuku. Tímto způsobem si částečně na sebe vydělávají. Je to další příklad, jak složité a důmyslné jsou cesty a možnosti dobrovolné kooperace.

Mnoho formálně vládních institucí je ve skutečnosti smíšených. Požadují školné, a tak prodávají studentům vzdělání. Přijímají dary na budovy a podobně a prodávají památky. Uzavírají smlouvy s vládními úřady nebo soukromými podniky na výzkumné projekty. Mnoho státních univerzit má velké soukromé zdroje University of California v Berkeley, University of Michigan, University of Wisconsin, abychom jmenovali alespoň některé z nich. Máme pocit,

že čím byla větší role trhu, tím byla obecně uspokojivější vzdělávací výkonnost těchto institucí.

Rovnost. Pro používání daňových zdrojů na financování vyššího vzdělání se obvykle nabízejí dvě zdůvodnění. Jedno, které uvádí pan Levin, je, že vedle prospěchu pro studenty poskytuje i společenský prospěch, druhé je, že vládní financování je nutné k tomu, aby podporovalo rovné možnosti ve vzdělání."

I. Společenský prospěch. Když jsme začali poprvé psát o vyšším vzdělání, sympatizovali jsme s prvním zdůvodněním. Již tomu tak není. V mezidobí jsme se pokoušeli dostat z lidí, kteří tento argument používají, konkrétní určení údajného společenského prospěchu. Odpovědí je skoro vždy špatné hospodářství. Bylo nám řečeno, že národ získá z toho, že bude mít kvalifikovanější a vzdělanější lidi, že investice na dosažení kvalifikace je základem pro ekonomický růst, že vzdělanější lidé zvýší produktivitu práce zbytku populace. Tato stanoviska jsou správná, ale nejsou ještě důvodem pro subvencování vyššího vzdělání. Toto stanovisko by bylo stejně správné i v případě fyzického kapitálu (tj. strojů, budov,

atd.), přesto skoro nikdo z toho nevyvozuje, že daňové poplatky by měly být používány na subvencování kapitálových investic firem jako General Motors nebo General Electric. Jestliže vyšší vzdělání zvyšuje produktivitu jednotlivců, pak se tímto zlepšením dosáhne vyšších výdělků v budoucnosti. Jednotlivci tak jsou motivováni, aby získali vyšší kvalifikaci. Neviditelná ruka Adama Smithe nutí soukromé zájmy, aby sloužily společenským zájmům. Je proti společenskému zájmu měnit soukromý zájem tím, že se bude subvencovat školství. Studenti, kteří půjdou na školy pouze tehdy, když školy budou subvencovány - jsou přesně ti, kteří soudí, že jejich prospěch, který realizují, je menší než náklady. Jinak by byli ochotni platit náklady sami.

Dobrá ekonomika také někdy bývá odpovědí, ale podporují to spíše tvrzením než důkazem. Nejnovějším případem je zpráva Komise pro vyšší vzdělání, která byla založena Carnegieho nadací. V jedné ze svých závěrečných zpráv "Vyšší vzdělání: Kdo platí? Kdo má prospěch? Kdo by měl platit?" komise sumarizuje předpokládaný společenský prospěch. Její seznam obsahuje neplatné hospodářské argumenty, které jsme prodiskutovali v předchozím odstavci - to je, že přistupuje k prospěchu osob, které jsou vzdělávány, jako ke třetím stranám. Tento seznam také obsahuje určité údajné výhody, které, jestliže k nim dojde, poslouží jiným osobám, než těm, které jsou vzdělávány, čímž se může ospravedlnit dotace: obecný vývoj poznání..., vyšší politická efektivnost demokratické společnosti..., vyšší společenská efektivnost společnosti, k níž se dospěje v důsledku lepšího pochopení a vzájemné tolerance mezi jednotlivci a skupinami, efektivnějším zachováváním a rozšířením kulturního dědictví." (25)

Carnegieho komise je takřka jednotná v tom, že jenom mluví o možných "negativních dopadech vyššího vzdělání" - a jako příklad uvádí jen "znechucení vyplývající z nadbytku titulů Ph.D. (což není společenský, ale individuální efekt) a nespokojenost veřejnosti s nepokoji na univerzitách v minulosti". (26) Povšimněte si, jak je seznam kladů a záporů vybrán. V zemích, jako je Indie, vrstva vysokoškolsky vzdělaných lidí, kteří nemohou najít zaměstnání, jež považují za vhodné, je zdrojem velkého společenského neklidu a politické nestability. "Veřejná nespokojenost" byla ve Spojených státech stěžím jediným nebo dokonce hlavním

negativním důsledkem "univerzitních nepokojů". Daleko závažnější byly negativní dopady řízení univerzit na základce "politické efektivnosti demokratické společnosti", na základě "společenské efektivnosti společnosti dosažené... lepším pochopením a vzájemnou tolerancí" - všechny citované komisi jako společenský prospěch vyššího vzdělání.

Tato zpráva je unikátní také v tom, že říká: "bez veřejných subvencí stejně přijde určitý společenský prospěch ze vzdělání jako vedlejší efekt soukromě financovaného vzdělání." (27) I tady jde pouze o řeči. Ačkoliv komise sponzorovala početné a nákladné speciální studie, nepodnikla žádný vážný pokus, aby identifikovala údajný veřejný prospěch takovým způsobem, který by umožnil alespoň hrubý odhad jeho významu nebo rozsahu, který by mohl být dosažen bez veřejných subvencí. V konečném výsledku neposkytla žádný důkaz, že společenský prospěch je pozitivní nebo negativní a už vůbec ne to, zda možný celkový pozitivní efekt je dostatečný na to, aby ospravedlnil to, že mnoho miliard dolarů daňových poplatníků se utrácí na vyšší vzdělání.

Komise se spokojila se závěrem, že: "neexistují žádné přesné -ani nepřesné - metody k posouzení individuálního a společenského prospěchu ve vztahu k veřejným a soukromým nákladům". To jí však nezabránilo, aby jednomyslně nedoporučila zvýšení již tak velkého státního subvencování vyššího vzdělání.

Podle našeho názoru se zde jedná o jasné a zřejmé prosazování vlastních zájmů. Carnegieho komisi předsedá Clark Kerr, bývalý rektor University of California, Berkeley. Z 18 členů komise, včetně Kerra, 9 řídilo vysoké školy a 5 dalších bylo profesionálně spjato s institucemi vyššího vzdělání. Zbývající 4 pracovali v univerzitních správách. Akademická komunita jasně rozpozná prosazování vlastních zájmů, když obchodníci pochodují na Washington pod praporem svobodného trhu, aby prosazovali tarify, kvóty a další zvláštní privilegia. Co by akademický svět řekl ocelářské komisi, ve které by 14 z jejich 18 členů bylo z oceláren a která by požadovala značné zvýšení vládních subvencí do hutního průmyslu? Přesto jsme nezaslechli slůvka odporu z akademického světa proti srovnatelnému doporučení Carnegieho komise.

II. Rovnost v možnostech vzdělání. Podpora "rovnosti v možnostech vzdělání" je hlavním zdůvodněním, které se obecně užívá pro

používání peněz z daní na financování vyššího vzdělání. Slovy Carnegieho komise: "Podporujeme větší veřejný podíl na financování vzdělání kvůli tomu, aby se dosáhlo vyšší rovnosti v možnostech vzdělání." (28) Ve slovech Carnegieho nadace: "Vyšší vzdělání je... hlavní cestou k rovnosti v možnostech, která je stále více upřednostňována těmi, kteří pocházejí z chudých rodin, ženami nebo členy menšin." (29)

Zdůvodnění je okouzující. Popis skutečnosti je správný. Ale chybí tady vztah mezi prvním a druhým. Podporovaly nebo deformovaly vládní subvence cíl? Vyšší vzdělání bylo "hlavní cestou k dosažení v rovnosti v možnostech" díky nebo navzdory vládním subvením?

Jednoduchý statistický údaj z téže zprávy Carnegieho komise ilustruje problém interpretace: 20 % studentů středních škol z rodin s příjmy nižšími než 5 000 dolarů navštěvovalo v roce 1971 soukromé instituce, 17 % studentů pocházelo z rodin s příjmy mezi 5 000 a 10 000 dolary, 25 % z rodin s příjmy nad 10 000 dolarů. Jinými slovy, soukromé instituce poskytovaly více možností mladým ženám a mužům z úplného dna společnosti, jakož i z vrcholu společnosti, stejně jako státní instituce. (30)

Je to jen vrcholek ledovce. U osob z rodin se středním a vyšším příjmem je pravděpodobnost, že nastoupí na střední školu 2 - 3krát vyšší, než u osob z chudých rodin, a budou chodit do škol po delší dobu a do dražších z nich (spíše do čtyřletých středních škol a univerzit než do dvouletých). Výsledkem toho je, že studenti z rodin s vyššími příjmy mají z dotací větší prospěch. (31)

Některé osoby z chudých rodin mají také prospěch z vládních dotací. Obecně však jsou to ti, kteří si ve skupině chudých vedou lépe. Mají lidské kvality a schopnosti, které jim umožní, aby z vyššího vzdělání profitovali, schopnosti, které jim umožní, aby si více vydělávali i bez vyššího vzdělání. V každém případě jsou předurčeni k tomu, aby se jim v rámci společnosti vedlo lépe.

Dvě detailní studie, jedna z Floridy, druhá z Kalifornie, ukazují rozsah, kterým vláda výdaji na vyšší vzdělávání přerozděluje důchod od chudých k bohatým.

Studie z Floridy srovnávala celkový prospěch osob v každé ze čtyř příjmových skupin, kterého dosáhly v letech 1967 až 1968 z vládních výdajů na vyšší vzdělání, s náklady, které tyto skupiny vložily do státního rozpočtu formou daní. Pouze nejvyšší příjmová skupina dosáhla čistého zisku, vrátilo se jí o 60 % více, než zaplatila. Spodní dvě skupiny zaplatily na daních o 40 % více, než se jim vrátilo. Střední skupina zaplatila skoro 0 20 % více. (32)

Studie z Kalifornie z roku 1964 je stejně tak udivující, ačkoliv klíčové výsledky jsou uvedeny jinou formou jako údaje o rodinách s a bez dětí zapsaných do kalifornského veřejného vyššího vzdělání. Rodiny s dětmi zapsanými do veřejného vyššího vzdělání dosáhly čistého příjmu v rozmezí od 1,5 do 6,6 % jejich průměrného příjmu, největší příjmy měli ti, kteří měli děti na University of California a kteří také měli nejvyšší průměrné příjmy. Rodiny bez dětí zapsaných do veřejného školství měly nejnižší průměrný příjem a utrpěly čistou ztrátu ve výši 8,2 % svého příjmu. (33)

Tyto skutečnosti nejsou předmětem pochyb. Dokonce i Carnegieho komise připouští existenci zvráceného přerozdělovacího efektu vládních výdajů na vyšší vzdělání - ačkoliv musíme její zprávu číst velmi pozorně a doslova mezi řádky, abychom našli to, že si tuto skutečnost připouštějí, jako v poznámkách : "střední vrstva obecně... dostává značný díl z veřejných subvencí. Větší rovnosti může být dosaženo uvážlivým rozdělováním subvencí". (34) Hlavní nabízené řešení je stále stejné: Ještě vyšší vládní výdaje na vyšší vzdělání.

Neznáme žádný jiný vládní program, který by byl ve svých důsledcích tak nerovnoprávný. Neznáme jiný tak jasný příklad fungování Directorova zákona, jako je financování vyššího vzdělání. V této oblasti ti z nás, kteří se řadí do skupiny se středním a vyšším

příjmem, obelhali chudé, aby nás finančně podporovali - přesto se ani trochu nestydíme a chlubíme se až do nebe svou obětavostí a veřejným citěním.

ŘEŠENÍ PROBLÉMU VYŠŠÍHO VZDĚLÁNÍ

Je naprosto žádoucí, aby každý mladý muž a žena, bez ohledu na příjem svých rodičů, společenské postavení, místo bydliště nebo rasu měl možnost dosáhnout vyššího vzdělání - za předpokladu, že je ochoten za ně platit, ač už okamžitě, nebo později z vyššího příjmu, který mu nebo jí umožní později vyšší vzdělání. Je zde silná potřeba poskytnout fondy na půjčky, které by byly dostatečné

k zabezpečení stejných možností pro všechny. Je zde také silná potřeba plošného rozšíření informací o dostupnosti půjček a potřeba propagace těchto půjček, aby méně privilegovaní mohli využít výhod této možnosti. Nelze podporovat osoby, které dosahují vyššího vzdělání na úkor těch, kteří nestudují. Dokud vláda řídí instituce vyššího vzdělání, tak ty by měly požadovat po studentech školné, které bude odpovídat plným nákladům na vzdělávací a jiné služby, které jsou jim poskytovány.

Jakkoliv je žádoucí odstranit subvencování vyššího vzdělání z daní, zdá se to být dnes politicky neuskutečnitelné. Proto bychom měli naši diskusi doplnit o alternativu státního financování vyššího vzdělání na základě kupónového plánu.

Alternativa státního financování. Bezúročné půjčky pro financování vyššího školství mají tu nevýhodu, že existují velké rozdíly v platech středoškolsky vzdělaných osob. Některým se povede velmi dobře. Pro ně nebude problémem zaplatit bezúročnou půjčku. Jiní dosáhnou pouze skromných příjmů. Pro ně bude tato půjčka velkou zátěží. Výdaje na vzdělání jsou kapitálovou investicí do rizikového podniku, stejně jako investice do malých podniků. Nejspokojivější metodou financování takovýchto podniků nejsou bezúročné půjčky,

ale investice - "nákup" podílu v podniku a tím i nároku podílu na jeho zisk.

V případě vzdělání bude paralelou "nákup" podílu na budoucím výdělkem příjemce půjčky poskytnout mu finance potřebné na jeho vzdělání za podmínky, že bude souhlasit se zaplacením určité části svých budoucích příjmů investorovi. Tímto způsobem investor může získat více než svou původní investici od relativně úspěšných jedinců, a vyrovnat tak ztrátu, která vznikne v případě neúspěchu jiných. Ačkoliv se zdá, že neexistují žádné právní překážky soukromým smlouvám na tomto základě, nestaly se běžnými. Předpokládáme, že zejména pro obtíže a náklady, které jsou spojené s takovou smlouvou a s dlouhým obdobím splatnosti.

Před čtvrt stoletím (1955) jeden z nás publikoval plán pro financování vyššího vzdělání cennými papíry prostřednictvím vládního orgánu tak, že

"stát nabídne pomoc při financování nebo úplné financování vzdělání kohokoliv, kdo vyhoví minimálním kvalitativním požadavkům. Tím bude běžně dostupná omezená suma na rok po několik let za předpokladu, že finance budou použity na zajištění vzdělání ve schválené instituci. Na druhé straně se jednotlivec zaváže platit vládě

v každém následujícím roce určité procento ze svého platu za každých 1 000 dolarů, které obdržel od vlády ve formě půjčky. Tyto platby mohou být jednoduše kombinovány s daněmi z příjmu, takže nebude potřeba dodatečného byrokratického aparátu. základní suma by měla být stanovena na úrovni průměrných výdělků nekvalifikovaných dělníků. Procento strhávané z platů by mělo být vypočteno tak, aby celý projekt byl samofinancovatelný. Tímto způsobem jednotlivce, který dosáhne vzdělání, bude ve skutečnosti nést veškeré náklady. Investovaná suma pak bude moci být určena na základě volby jednotlivce." (35)

V nedávné době (1967) byla ustanovena prezidentem Johnsonem skupina vedená profesorem Jerroldem R. Zachariasem z MIT (Massachusetts Institute of Technology), která navrhla přijetí specifické verze tohoto zákona pod přitažlivým názvem "Banka možností vzdělání" a tato skupina provedla rozsáhlou a detailní studii vhodnosti tohoto plánu na základě toho, že plán by měl být samofinancovatelný. (36) Čtenář této knihy se již určitě nebude divit, že tento návrh byl podroben okamžité a silné kritice ze strany Sdružení státních univerzit (Association of State Universities) a Státních středních škol (Land Grant Colleges) - krásný příklad toho, čemu Adam Smith říká "vášnivá víra v padělaný veřejný zájem".

Ještě později některé univerzity včetně Yale University uvažovaly o přijetí takovýchto programů, které by financovaly samotné univerzity. V těchto programech však už skomírá jen malá jiskřička života.

Kupónový plán pro vyšší vzdělání. Pokud se daně vydávají na subvencování vyššího vzdělání, cestou nejmenšího zla je kupónový plán podobný tomu, který jsme prodiskutovali v případě škol prvního a druhého stupně.

Ať všechny státní školy požadují školné, které bude pokrývat veškeré jejich náklady na vzdělávací služby, jež poskytují, a ať konkurují nestátním školám. Vydělme celkovou sumu, která se z daní ročně vydává na vyšší školství počtem studentů, které je každoročně potřeba subvencovat. Tuto sumu dejme studentům ve formě kupónů. Dovolme, aby se kupóny mohly použít na jakékoliv vzdělávací instituci podle výběru studenta za předpokladu, že typ vzdělání je typem, který je vhodný dotovat. Jestliže počet studentů, kteří požadují kupóny, bude větší než počet dostupných kupónů, nechť místní komunity rozdělují kupony podle kritérií, která budou považovat za nejvhodnější: konkursy, atletické schopnosti, rodinný příjem nebo podle jiných libovolných kritérií. Výsledný systém

bude velmi podobný armádním GI účtům, které financovaly vzdělání veteránů (vyjma těch armádních GI účtů, které byly otevřené) a byly dostupné všem veteránům. Když jsme navrhovali tento plán,

napsali jsme:

"Přijetí takového plánu by vyvolalo efektivní konkurenci mezi různými typy škol a vedlo by k efektivnějšímu využití jejich zdrojů. zamezilo by tlaku na přímou vládní pomoc v případě soukromých středních škol a univerzit, a tak by zachovalo jejich plnou nezávislost a různorodost, a přitom by jim umožnilo, aby ve vztahu ke státním institucím rostly. Může mít také vedlejší výhodu, kdy vyvolá prozkoumání důvodů, které vedly k poskytování subvencí. Subvencování institucí spíše než jednotlivců vedlo k rovnostářskému subvencování všech činností těchto institucí spíše než subvencování činností, pro které byly subvence zamýšleny. Dokonce i zběžné prozkoumání situace ukazuje na to, že tyto dva druhy činností, přestože se překrývají, nejsou zcela identické.

Argument rovnosti ve prospěch alternativního (kuponového plánu) je jasný ... například vláda státu Ohio říká svým občanům: "Jestliže máte dítě, které chce jít na střední školu, automaticky mu poskytneme dostatečné čtyřleté stipendium za předpokladu, že on nebo ona splní minimální požadavky a dále za předpokladu, že on nebo ona budou dostatečně chytří, aby šli na University of Ohio (nebo na jinou státem podporovanou instituci). Jestliže vaše dítě si bude přát jít na Oberlin College, nebo Western Reserve University nebo na Yale, Harvard, Northwestern, Beloit, nebo na University of Chicago, nedostane ani halíř." Čím může být takový program zdůvodněn? Nebylo by daleko rovnoprávnější a nevedlo by k vyšší úrovni školství, kdyby stát Ohio vydal tyto peníze na vyšší vzdělání poskytnuté jakoukoli střední školou nebo universitou a aby po University of Ohio požadoval, aby za stejných podmínek konkurovala jiným školám a univerzitám?" (39)

Od té doby, co jsme podali tento návrh, mnoho států přijalo omezené programy, které jdou tímto směrem tím, že poskytují stipendia na soukromé střední školy a univerzity, ačkoliv pouze pro ty školy, které se nalézají na území daného státu. Na druhé straně vynikající program Regentova stipendia ve státě New York, program, který byl pojat ve velmi podobném duchu, byl pokažen grandiózním plánem guvernéra Nelsona Rockefellera pro newyorskou státní univerzitu (State University of New York), který byl modelován podle příkladu University of California.

Došlo i k dalšímu významnému vývoji ve vysokém školství, kterým byla velká expanze zasahování federální vlády do financování a ještě více do řízení jak státních, tak i nestátních institucí. Intervence byla do značné míry součástí značně rozšířené činnosti federální vlády vedoucí k posílení tak zvané "pozitivní akce" ve jménu širších občanských práv. Tato intervence vyvolala velké obavy mezi zaměstnanci středních škol a univerzit a vedla k opozici vůči činnosti federálních byrokratů.

Celá epizoda by byla záležitostí romantické spravedlnosti, kdyby neměla tak vážné dopady na budoucnost vyššího vzdělání. Akademická obec stála na čele zastánců takové intervence - když byla orientována do jiných součástí společenského života. Chyby intervence - tj. její nákladnost, její rozpor s původními cíli zavedených institucí a její rozporuplnost - objevili teprve tehdy, když intervence byla zaměřena na akademickou obec. Nyní se stali oběťmi jak svého dávného předmětu víry, tak i svého vlastního zájmu, aby se dále přižívovali z talíře federální vlády.

ZÁVĚR

V souladu s obecnou praxí jsme používali termíny "vzdělání" a "školství" jako synonyma. Položení rovnítka mezi tyto dva termíny je však dalším příkladem "přesvědčené terminologie". Jestliže tyto termíny budeme používat obezřetněji, pak ne všechno "školství" je

"vzděláním", a ne také všechno "vzdělání" je "školstvím". Mnoho proškolených lidí není vzdělaných a mnoho vzdělaných lidí není proškolených.

Alexander Hamilton byl jedním z mnoha skutečně vzdělaných z našich otců zakladatelů, přestože měl za sebou pouze tři nebo čtyřletou školní docházku. Příkladů můžeme uvést bezpočet a bezpochyby každý čtenář si vzpomene na příklady velmi vzdělaných lidí, které považuje za nevyškolené, a na neškolené lidi, které považuje za vzdělané.

Věříme, že rostoucí úloha vlády ve financování a řízení školství nevedla pouze k ohromnému plýtvání peněz z daní, ale také k daleko horšímu vzdělávacímu systému, než jaký by se vyvinul, kdyby dobrovolná kooperace nadále hrála zásadní roli.

Jen málo institucí v naší společnosti je v méně neuspokojivém stavu než školy. Některé způsobují větší nespokojenost a mohou více poškodit naši svobodu. Vzdělávací systém je zbavován svých existujících pravomocí a privilegií. Tento vývoj schvalují mnozí občané, kteří myslí na veřejný zájem a sdílí kolektivistické názory na věc. Tento vývoj je však také podroben kritice. V zemi se zhoršují výsledky zkušebních testů, vzrůstají problémy s kriminalitou, násilím a nepořádkem v městských školách, opozici drtivě většiny černých i bílých proti povinnému dojíždění, znepokojením na straně mnoha středních škol a univerzit, úpících pod jhem byrokratů ministerstva zdravotnictví, vzdělávání a sociálních věcí - všechno to vyvolává protitlak trendu k centralizaci, byrokratizaci a socializaci školství.

V této kapitole jsme se snažili načrtnout několik konstruktivních návrhů - zavedení kupónového systému pro školy prvního a druhého stupně, který umožní rodičům všech společenských skupin svobodu volby, výběru škol, které jejich děti budou navštěvovat, systém bezúročných půjček pro financování vysokého školství, který bude

kombinovat rovnost v možnostech s eliminací současného skandálního zdaňování chudých ve prospěch bohatých, nebo alternativní možnosti zavedení kupónového plánu i v případě vysokého školství, kde zlepší kvalitu jeho institucí a povede i k větší rovnosti v rozdělování prostředků z daní, které jsou používány k subvencování vyššího školství.

Tyto návrhy jsou vizionářské, ale nejsou nepraktické. Překážky jsou v síle pevných zájmů a v předsudcích, nikoliv ve vhodnosti návrhu. Jsou zde již "průkopníci" - srovnatelné programy, které fungují v naší zemi i v jiných státech v menším měřítku. Existuje veřejná podpora těmto programům.

Nedosáhneme toho naráz. Ale pokud budeme pokračovat tímto směrem - nebo směrem alternativních programů zaměřených na stejné cíle - můžeme posílit základy naší svobody a dát plnější smysl pojmu rovnosti v možnostech vzdělání.

Kapitola 7: Kdo chrání zákazníka?

"Není na libovůli řezníka, výrobce piva nebo pekaře, co dostaneme k obědu, ale je to v jejich vlastním zájmu. Neapelujeme na jejich lidskost, ale na jejich sobeckost a nikdy s nimi nemluvíme o našich potřebách, ale o výhodách pro ně. Nikdo s výjimkou žebráků si nezvolí závislost na libovůli svých spoluobčanů."

- Adam Smith, The Wealth of Nations, 1. díl strana 16.

Vskutku se nemůžeme v případě našeho oběda spolehnout na libovůli - ale můžeme se plně spolehnout na neviditelnou ruku Adama Smitha? Celá řada ekonomů, filozofů, reformátorů a sociálních kritiků řekla ne. Sobectví povede obchodníky k tomu, aby podváděli své zákazníky. Využijí nezkušenost a neznalost svých

zákazníků, aby je okradli, nebo aby jim prodali druhořadé zboží. Budou přemlouvat zákazníky, aby si koupili zboží, které nechťejí. Navíc, jak poukazují kritikové, jestliže se to ponechá na trhu, výsledkem může být ovlivnění jiných lidí než těch, kterých se to přímo týká. Může dojít k negativním důsledkům na čistotu vzduchu, který dýcháme, vody, kterou pijeme, nezávadnost jídla, které jíme. Říká se, že trh musí být doplněn o další opatření tak, aby byla zajištěna ochrana spotřebitele před sebou samým a před chamtivými obchodníky a aby byla zajištěna ochrana všech před vedlejšími efekty tržních transakcí.

Tato kritika neviditelné ruky je oprávněná, jak jsme již uvedli v 1. kapitole. Otázkou je, zda opatření, která byla doporučena nebo přijata, aby těmto dopadům zabránila a doplnila systém trhu, jsou dobře vymyšlena pro tento účel, nebo zda, jak se často stává, není léčení horší než samotná nemoc.

Tato otázka je aktuální zejména dnes. Hnutí, které začalo před méně než dvěma desetiletími řadou událostí - publikací "Tiché jaro" (Silem Spring) od Kachel Carsonové, průzkumem farmaceutického

průmyslu senátorem Estesem Kefauverem, útokem Ralpa Nadera na automobil značky Corvair firmy General Motors jako na "nebezpečný při jakékoli rychlosti" - vedlo k významné změně jak v rozsahu, tak v charakteru úlohy státu na trhu - ve jménu ochrany spotřebitele.

Od Vojenských sborů techniků (Army Corps of Engineers) v roce 1824 ke Komisi pro mezistátní dopravu (Interstate Commerce Commission) v roce 1887 a Federální správě železnic (Federal Rail Road Administration) v roce 1966, se úřady založené federální vládou k regulaci nebo k dohledu nad hospodářskou činností lišily v rozsahu, významu a v cílech, ale téměř všechny se týkaly jediného odvětví a měly dobře definované pravomoci s ohledem na toto odvětví. Přínejmenším od založení ICC (Komise pro mezistátní

dopravu) byla ochrana spotřebitele - zejména jeho kapsy - cílem vyhlášeným reformátory.

Rozsah státních intervencí se začal rychle zvětšovat po New Dealu - polovina ze 32 úřadů, které existovaly v roce 1966, byly založeny po volbě F.D. Roosevelta v roce 1932. Přesto tyto intervence byly dále poměrně umírněné a pokračovaly na bázi jednoho odvětví. Federální rejstřík (Federal Register) založený v roce 1936, proto, aby zaznamenal všechna nařízení a další záležitosti spojené s kontrolními orgány, rostl, nejprve pomaleji, pak rychleji. Na tři svazky o rozsahu 2599 stran v roce 1936 stačilo 15 centimetrů police, v roce 1956 bylo v knihovně 12 svazků obsahujících 10 528 stránek a zabírajících 65 centimetrů police a 13 svazků obsahujících 16 850 stránek zabíralo 90 centimetrů police v roce 1966.

Pak nastala skutečná exploze vládní kontrolní činnosti. Neméně 21 nových úřadů bylo založeno v následujícím desetiletí. Namísto toho, aby byly zaměřeny na specifické odvětví, měly široký záběr: životní prostředí, výrobu a distribuci energie, bezpečnost výrobků, bezpečnost práce atd. Vedle starosti o kapsu spotřebitele, jeho ochrany před vykořisťováním obchodníky jsou nedávno založené úřady zejména zaměřeny na otázky jako je bezpečnost a zdraví spotřebitele a mají ho chránit nejen před obchodníkem, ale také před sebou samým. (1)

Státní výdaje jak na starší, tak na novější úřady prudce vzrostly - z méně než jedné miliardy dolarů v roce 1970 na přibližně 5 miliard dolarů odhadovaných pro rok 1979. Ceny se celkově

přibližně zdvojnásobily, ale tyto výdaje se více než zpětinasobily. Počet vládních úředníků zaměstnaných kontrolními činnostmi se ztrojnásobil, stoupl z 28 tisíc v roce 1970 na 81 tisíc v roce 1979; počet stran ve Federálním rejstříku stoupl ze 17 660 v roce 1970 na 36 487 v roce 1978 a zabíral třímetrovou polici.

Během stejného desetiletí se hospodářský růst ve Spojených státech drasticky zpomalil. Od roku 1949 do roku 1969 produkce na pracovníka a hodinu v soukromém sektoru - jednoduché a všeobecné měřítko produktivity - rostla více než o tři procenta ročně; v následujícím desetiletí více než o polovinu pomaleji; a koncem desetiletí produktivita práce ve skutečnosti klesala.

Proč spolu spojovat tyto dvě skutečnosti? Jedna má co činit se zajištěním naší bezpečnosti, s ochranou našeho zdraví, s uchováním čistého vzduchu a vody; druhá s otázkou, jak efektivně organizovat naše hospodářství. Proč by měly být tyto dvě dobré věci v rozporu?

Odpovědí je, že bez ohledu na vyhlášené cíle, všechna hnutí v posledních dvou desetiletích - hnutí spotřebitelů, ekologické hnutí, hnutí "zpátky k půdě", hnutí hippies, makrobiotické hnutí, hnutí za ochranu přírody, hnutí za nulový růst populace, hnutí "malé je hezké", antinukleární hnutí - všechna měla jednu věc společnou - všechna byla protirůstová. Byla v rozporu s novým vývojem, s inovacemi v průmyslu, se zvyšujícím se využitím přírodních zdrojů. Úřady, které byly založeny jako reakce na tato hnutí, uvalily vysoké náklady na jedno odvětví průmyslu za druhým, aby se vyhovělo detailním a rozsáhlým vládním požadavkům. Úřady zabránily, aby se některé druhy zboží vyráběly a prodávaly; požadovaly, aby byl kapitál investován na neproduktivní účely formou určenou vládními úředníky.

Důsledky jsou dalekosáhlé a existuje hrozba, že se tento problém ještě prohloubí. Edward Teller, velký jaderný fyzik, jednou řekl: "potřebovali jsme IS měsíců, abychom sestrojili první jaderný reaktor; nyní je k tomu potřeba 12 let; tomu se říká pokrok." Přímé náklady regulace na daňového poplatníka jsou nejmenší částí celkových nákladů. Pět miliard dolarů ročně vydaných vládou je více než překonáno náklady, které nesou výrobci a spotřebitelé při vyrovnávání se s těmito zásahy. Umírněné odhady uvádějí výši těchto nákladů okolo 100 miliard dolarů ročně. A přitom ještě

neberou v úvahu náklady uvalené na spotřebitele díky omezenému výběru a vyššími cenami dostupných výrobků.

Tato revoluce v úloze vlády byla doprovázena a z velké části vyvolána rozšířeným veřejným přesvědčením, které má málo odpůrců. Zeptejte se sami sebe, které produkty a služby jsou v současné době nejméně uspokojivé a které zaznamenaly nejmenší zlepšení. Poštovní služby, školství, osobní železniční doprava by určitě byly na prvních místech seznamu. Zeptejte se sami sebe, které produkty jsou nejspokojivější a které se nejvíce zlepšily. Zařízení pro domácnost, televize a rádio, hi-fi technika, počítače a dodejme, že i obchodní střediska a obchodní domy by byly na prvních místech takového seznamu.

Všechny druhořadé produkty vyrábějí státní nebo státem regulovaná odvětví průmyslu. Produkty vynikající kvality jsou všechny vyráběny v soukromém sektoru s minimálními nebo žádnými státními zásahy. Přesto byla veřejnost, nebo její větší část, přesvědčena, že soukromý sektor vyrábí druhořadé zboží, že potřebujeme neustále bdělé státní zaměstnance, kteří by zabránili podnikům podstrkovat nebezpečné výrobky za přehnané ceny nezalým, důvěřivým a zranitelným zákazníkům. Tato veřejná kampaň byla tak úspěšná, že jsme se dostali do situace, že se obracíme na lidi, kteří nám poskytují poštovní služby, s daleko kritičtější úkolem vyrábět a distribuovat energii.

Útok Ralpha Nadera na automobil Corvair byl nejdramatičtější epizodou v kampani za zdiskreditování výrobků soukromého sektoru a ukazuje nejen účinnost této kampaně, ale také to, jak byla zavádějící. Asi deset let poté, co Nader označil Corvair za nebezpečný při jakékoli rychlosti, jeden z úřadů, který byl založen z požadavku veřejného mínění, se konečně dostal k testování Corvairu, který celou záležitost odstartoval. Rok a půl strávil porovnáváním Corvairu se srovnatelnými automobily a testování bylo ukončeno tímto závěrem: "Corvair z let 1960 - 63 se v testech ukázal jako

uspokojivý ve srovnání s jinými tehdejšími vozidly." (2) Dnes po celé zemi existují fan kluby Corvairu. Corvairy se staly předmětem zájmu sběratelů. Ale pro většinu lidí, dokonce i těch dobře informovaných, je stále Corvair "nebezpečný při jakékoliv rychlosti."

Železniční a automobilová doprava nabízí skvělý příklad rozdílu mezi odvětvím kontrolovaným vládou, chráněným před konkurencí, a soukromým odvětvím vystaveným nepohodě konkurence. Obě odvětví slouží stejnému trhu a konečně poskytují stejnou službu, dopravu. Jedno odvětví je zastaralé a neefektivní a ukazuje jen málo známek inovace. Hlavní změnou bylo nahrazení parního stroje diesellovými motory. Nákladní vagóny, které jsou dnes taženy diesellovými lokomotivami, jsou skoro nerozpoznatelné od těch, které dříve táhly parní stroje. Osobní doprava je pomalejší a horší, než byla před padesáti lety. Železnice jsou ztrátovým odvětvím a jsou na cestě k zestátnění. Odvětví automobilové dopravy na druhé straně bylo poháněno domácí i zahraniční konkurencí, volně zavádělo inovace a zaznamenalo velký pokrok. Zavádělo jedno zlepšení za druhým, takže automobily staré padesát let jsou muzejními kusy. Spotřebitelé tím také získali - stejně tak získali i zaměstnanci a akcionáři v automobilovém průmyslu. Je to úspěch a zároveň tragédie, protože automobilový průmysl je nyní rychle převáděn na vládou kontrolované odvětví. Vývoj, který ochromil železnice, probíhá před našima očima s automobily.

Vládní zásah na trhu podléhá zákonům - nikoliv právním, ale vědeckým zákonům. Podléhá silám a jde takovým směrem, který má jen málo společného se záměry nebo požadavky svých iniciátorů nebo obhájců. Tento proces jsme již prozkoumali v souvislosti se sociálním zabezpečením. V případě vládních zásahů na trhu, ač už jde o ochranu spotřebitele proti vysokým cenám nebo proti druhořadému zboží, na podporu bezpečnosti nebo ochranu životního prostředí, je to stejné. Každý akt intervence vytváří pozice moci. Jak

tato moc bude použita, a na jaké účely, daleko více závisí na lidech, kteří jsou v nejlepším postavení, aby získali kontrolu nad mocí, a na tom, jaké jsou jejich vlastní záměry, než na tom, jaké byly cíle a pohnutky původních zastánců intervence.

Komise pro mezistátní dopravu vznikla v roce 1887 a byla prvním úřadem založeným zejména díky politickému křížovému tažení vedenému samozvanými představiteli spotřebitelů - tehdejšími Ralphy Nadery. Tento úřad prošel několika vývojovými stádii a vyčerpávajícím způsobem byl studován a analyzován. Poskytuje vynikající příklad pro ilustraci přirozeného vývoje vládních zásahů na trhu.

Úřad pro potraviny a léčiva (Food and Drug Administration, FDA), založený v roce 190 jako reakce na zjištěné veřejné mínění, které následovalo po románu "Džungle" Uptonu Sinclaira, jenž popisoval nehygienické podmínky na chicagských jatkách, také prošel několika vývojovými stádii. Vedle jeho vnitřního zájmu sloužil jako most mezi dřívějším typem kontrolní instituce zaměřeným na jedno odvětví a pozdějším typem zaměřeným na meziodvětvovou kontrolu. Tato změna nastala v jeho činnosti po Kefauverově dodatku v roce 1962.

Komise pro bezpečnost spotřebního zboží (Consumer Products Safety Commission), Národní úřad pro bezpečný provoz na silnicích (National Highway Traffic Safety Administration), Úřad pro ochranu životního prostředí (Environmental Protection Agency), všechny tyto instituce jsou příkladem současného druhu kontrolních úřadů - překračují hranice jednotlivých odvětví a příliš se nezajímají o kapsu spotřebitele. Jejich úplná analýza je mimo náš dosah, ale stručně prodiskutujeme stejné tendence jejich vývoje, které jsou v ICC a FDA a problémy, které v budoucnu způsobí.

Ačkoliv zásahy do energetiky jak státními vládami, tak federální vládou jsou starší historii, po embargu OPEC (Organizace zemí

vyvázejících ropu) v roce 1973 jsme zaznamenali kvantitativní skok, který byl doprovázen čtyřnásobným zvýšením cen surové ropy. Můžeme argumentovat, že jestliže se nemůžeme spolehnout na vládní zásah, který by nás jako spotřebitele chránil, na co se pak můžeme spolehnout? Jaké prostředky pro tento účel vytváří trh? A jakým způsobem mohou být zdokonaleny?

KOMISE PRO MEZISTÁTNÍ DOPRAVU

Po občanské válce následoval bezprecedentní rozvoj železnic symbolizovaný jízdou vlaku "Zlatý hřeb" (Golden Spike) v Promontory Point, Utah 10. května 1869, který symbolizoval spojení železnic Union Pacific a Central Pacific, čímž byla dokončena první transkontinentální železnice. Brzy se objevila druhá, třetí a dokonce čtvrtá transkontinentální cesta. V roce 1865 železniční dráhy dosáhly délky 35 tisíc mil; o deset let později skoro 75 tisíc; a do roku 1885 přes 125 tisíc mil železnic. Do roku 1890 existovalo více než tisíc jednotlivých oddělených železnic. Země byla doslova protkána

železnicemi, které vedly do každé odlehlé osady a pokrývaly území státu od pobřeží k pobřeží. Délka železničních tratí ve Spojených státech byla větší než v celém zbytku světa dohromady.

Konkurence byla tvrdá. Výsledkem toho ceny nákladní a osobní dopravy byly nízké, pravděpodobně nejnižší na světě. Lidé od železnic si samozřejmě stěžovali na "zabíjáčskou konkurenci". Pokaždé, když hospodářství klopýtalo v nějakém periodickém poklesu, železnice bankrotovaly, nebo byly převzaty jinými železničními společnostmi, nebo se jednoduše ztratily. Jakmile došlo k oživení hospodářství, obnovila se i stavební činnost na železnicích.

Železničáři se čas od času snažili zlepšit svou pozici tím, že se sdružovali v kartely, aby se dohodli na pevných cenách, které by zajistily vysokou ziskovost a aby si rozdělili trh. K jejich rozčarování nebyly smlouvy nikdy dodrženy. Jestliže se objevil někdo, kdo snížil své ceny a přitom zbytek ostatních členů kartelu udržoval dohodnuté

ceny, přetahoval zákazníky na svou stranu. Samozřejmě, že takový člen kartelu ceny nesnižoval otevřeně; dělal to tak vynalézavě, aby udržel ostatní členy kartelu v nevědomosti tak dlouho, jak to jen bylo možné. Takové praktiky zahrnovaly tajné rabaty velkým zákazníkům a různé stanovení cen pro různé oblasti, nebo pro různé komodity. Dříve nebo později se na snižování ceny přišlo a kartel se rozpadl.

Konkurence byla největší u železnic spojujících vzdálená a hustě obydlená místa jako New York a Chicago. Dopravci a pasažéři si mohli vybrat z mnoha různých tratí, které byly spravovány různými železničními společnostmi, a také mezi průplavy, které již dříve protkaly zemi. Na druhé straně, mezi kratšími úseky těchto tratí, např. mezi Harrisburgem a Pittsburgem mohla být jen jedna železniční tref. Taková železnice měla do jisté míry monopolní pozici, ohrožovanou pouze konkurencí alternativních druhů dopravy jako byly průplavy nebo řeky. Přirozeně, že železnice využila výhody své monopolní pozice všude, kde mohla, požadovala cenu, jakou zákazník mohl unést.

Výsledkem bylo, že součet jízdného za kratší tratě - nebo dokonce za jednu krátkou trať - byl o něco vyšší než celková suma požadovaná za dlouhou trať mezi dvěma vzdálenými body. Samozřejmě, že si žádný zákazník nestěžoval na nízké ceny na delších tratích, ale zcela pochopitelně si stěžoval na vyšší ceny u kratších tratí. Podobně si nestěžovali ani zvýhodnění dopravci, kteří za tajných obchodních válek dostávali slevy, ale stěžovali si hlasitě ti, kteří slevy nedostali, a stěžovali si na "diskriminační stanovení cen".

Železnice byly hlavními podniky těch dnů. Byly na očích, vysoce konkurenční, spojené s Wall Streetem a s finančním Východem a byly stálým zdrojem příběhů o finančních manipulacích na vysokých místech. Staly se přirozeným cílem útoků zejména pro farmáře na Sřtedovýchodě. Grangeho hnutí, které začalo v 70. letech 19. století, zaútočilo na "monopol" železnice, k němu se přidala strana Greenback, Sdružení farmářů (Farmer's alliance) a další, kteří

agitovali, často úspěšně, za kontrolu přepravních cen a přepravních praktik. Populistická strana (Populist Party), díky které se proslavil William Jennings Bryan, nevolala pouze po regulaci železnic, ale po přímém státním vlastnictví a po jejich řízení. (3) Karikaturisté těch dob měli žně a kreslili železnice jako chobotnice obepínající zemi a těšící se velké politické moci, kterou skutečně měly.

Jak narůstala kampaň proti železnicím, někteří předvídaví lidé poznali, že mohou vytěžit něco pro svůj prospěch, že mohou využít federální vládu, aby podpořila jejich dohody o pevných cenách a rozdělení trhu, a aby je chránila před státní a místní vládou. Připojili se k reformátorům a podporovali státní regulaci. Výsledkem bylo založení Komise pro mezistátní dopravu (Interstate Commerce Commission) v roce 1887.

Trvalo skoro desetiletí, než začala komise plně pracovat. V té době se již pozornost reformátorů soustředila na další křížové tažení. Železnice nebyly jejich jedinou záležitostí. Dosáhli svého cíle a neměli již velký zájem, který by je vedl k více než jen občasnému pohledu na to, co ICC dělá. Pro železničáře byla situace zcela odlišná. Železnice byly jejich prací, jejich velkým zájmem. Byli na nich ochotni strávit 24 hodin denně. A kdo jiný měl zkušenosti, aby personálně vybavil ICC a řídil ji? Brzy přišli na to, jak použít komisi ve svůj prospěch.

Prvním tajemníkem komise byl Thomas Cooley, právník, který po mnoho let zastupoval železnice. On a jeho spolupracovníci žádali větší pravomoci od Kongresu a tato pravomoc jim byla dána. Předseda komise a clevelandský generální prokurátor Richard J.

Olney napsal v dopise železničnímu magnátovi Charlesi E. Perkinsovi, předsedovi železniční společnosti Burlington & Quincy, asi pět let po založení ICC:

"Komise, když její funkce byly nyní soudem omezeny je, nebo může být, velmi užitečná pro železnice. Uspokojuje populární požadavek státního dohledu nad železnicemi a zároveň tento dohled je skoro úplně formální. Dále, jak tato komise bude stárnout, tím více bude inklinovat k názorům obchodu a železnic. Stává se tak jistou bariérou mezi železničními společnostmi a lidmi a určitou ochranou proti uspěchaným a nedokonalým zákonům, které jsou nepřátelské zájmům železnic... Moudré bude neničit komisi, ale využít ji." (4)

Komise vyřešila dlouhotrvající problém cen na krátkých a dlouhých tratích. Určitě se nebudete divit, že tak učinila hlavně zvýšením cen na delších tratích tak, aby se rovnaly součtu cen jízdného na krátkých tratích. Všichni kromě zákazníků byli šťastní.

Jak plynul čas, tak se rozšiřovala moc komise a postupně začala kontrolovat všechny oblasti podnikání na železnicích. Navíc se moc přesouvala od přímých zástupců železnic směrem k rostoucímu byrokratickému aparátu ICC. Přesto to nepředstavovalo žádnou hrozbu pro železnice. Mnoho úředníků pocházelo od železnic. Jejich každodenní práce byla spjata ponejvíce s železničáři a jejich hlavní naděje na lukrativní budoucí kariéru byla spojena se železnicemi.

Opravdová hrozba pro železnice vznikla ve 20. letech, kdy se objevily nákladní automobily. Uměle vysoké přepravní ceny, které byly udržovány ICC na železnicích, umožnily automobilové přepravě rychlý růst. Ten byl neregulovaný a vysoce konkurenční. Každý, kdo měl dostatek kapitálu na to, aby si koupil automobil, mohl začít podnikat. Hlavní argument, který byl použit proti železnicím v kampani za státní regulaci železnice, že to byly monopoly, které musely být kontrolovány, aby se jim zabránilo vykořisťovat veřejnost, neměl v případě automobilů žádnou platnost. Bylo by těžké najít odvětví, které by více splňovalo požadavek, jenž ekonomové nazývají "dokonalou" konkurencí.

Přesto to nezabránilo železnicím, aby neagitovaly proto, aby se automobilová nákladní doprava dostala pod kontrolu Komise pro mezistátní dopravu. A železnice v tomto požadavku uspěly. Zákon o automobilové dopravě (Motor Carrier Act) z roku 1935 dal ICC moc nad automobilovou dopravou - pro ochranu železnic, nikoli zákazníků.

Historie vývoje železnic se opakovala i v automobilové dopravě. Ta byla kartelizována, ceny byly pevně stanoveny, tratě rozděleny. S rozvojem automobilové dopravy získávali v komisi vliv její zástupci a postupně nahradili zástupce železnic jako dominantní sílu. ICC se stala úřadem chránícím automobilovou dopravu před železnicemi a před nezávislými autodopravci, místo aby chránila železnice proti automobilům. Nad tím vším stál zájem chránit vlastní byrokracii.

Aby se někdo mohl stát mezistátním autodopravcem, musel mít osvědčení o veřejné vhodnosti a nezbytnosti, vydaný ICC. Po vydání Zákona o automobilové dopravě v roce 1935 přišlo komisi 89 000 žádostí o vydání takových osvědčení. Komise schválila pouze 27 000. "Od té doby ... komise jen velmi váhavě vydávala nová osvědčení. Navíc fúze a bankroty již existujících autodopravců zredukovaly počet těchto firem z více než 25 000 v roce 1939 na 14 648 v roce 1974. Ve stejnou dobu počet přepravených tun dálkovými autodopravci se zvýšil z 25.5 miliónu v roce 1938 na 698.1 miliónů tun v roce 1972: tj. 27 násobné zvýšení." (5)

Osvědčení bylo možno koupit a prodat. "Rozvoj dopravy, pokles počtu firem a omezení cenové konkurence ze strany cenových úřadů a ICC výrazně zvýšily hodnotu osvědčení." Thomas Moore odhadoval jejich průměrnou hodnotu v roce 1972 na něco mezi 2 a 3 miliardami dolarů (6) - což vyjadřuje pouze hodnotu vládou garantovaného monopolu. Obohacuje vlastníky osvědčení, ale pro společnost jako celek je to měřítkem ztráty, která vzniká v důsledku vládní intervence, nikoli měřítkem produktivnosti. Každá studie

ukazuje, že odstranění regulace ICC v automobilovém průmyslu by drasticky snížilo ceny dopravy - Moore odhaduje, že možná až 0 3/4.

Autodopravní společnost z Ohia, Dayton Air Freight, nabízí zvláštní příklad. Je majitelem licence ICC, která jí dává exkluzivní povolení k přepravě nákladů z Daytonu do Detroitu. Aby mohla poskytovat služby na jiných trasách, musela koupit práva od majitelů osvědčení ICC, včetně jednoho, který nevlastní jediný automobil. Za toto privilegium platí 100 000 dolarů ročně. Majitelé společnosti se snažili rozšířit svou licenci na více tratí, doposud však bez úspěchu.

Jeden z jejich zákazníků, Malcolm Richards, to vyjádřil takto: "Opravdu nevím, proč si ICC sedí na rukách a nic nedělá. Je to již potřetí, pokud vím, kdy podporujeme žádost Dayton Air Freight, abychom tak ušetřili peníze, abychom podpořili svobodné podnikání, pomohli zemi šetřit energii... Všechno se vrací ke spotřebiteli, který nakonec za toto všechno musí zaplatit.

Jeden z vlastníků Dayton Air Freight, Peter Hacker, dodává: "Podle mého názoru v mezistátní přepravě neexistuje svobodné podnikání. Již v této zemi není! Cenu musíte zaplatit a to velmi draze. A neznamená to, že cenu musíme platit my, znamená to jen, že cenu musí zaplatit zákazník."

Ale tato poznámka musí být podána v souvislosti s poznámkou dalšího spoluvlastníka, Herschela Wimmera: "Proti lidem, kteří mají osvědčení ICC, nemám nic, kromě faktu, že v této velké zemi od založení ICC v roce 1936 jen několik málo nových společností vstoupilo do tohoto podnikání. Novým společnostem není umožněn přístup do podnikání a nedovolí se jim, aby konkurovaly těm, kteří v daném odvětví již podnikají."

Myslíme si, že to ukazuje na reakci, kterou jsme opakovaně zaznamenali mezi železničáři a autodopravci: dejte nám osvědčení nebo nám dejte výjimku z pravidel; nebo zrušte vydávání osvědčení,

nebo celý systém státní regulace. Z pohledu stálých zájmů, které se takto vyvinuly, je takováto reakce zcela pochopitelná.

Abychom se vrátili k železnicím. Konečné důsledky vládních zásahů se ještě neprojeví. Stále pevnější pravidla zabránila železnicím, aby se efektivně přizpůsobovaly automobilům, autobusům a letadlům, které se staly alternativou železniční dálkové přepravy osob. Obrátily se znovu na vládu, tentokrát se znárodněním osobní dopravy formou Amtraku. Stejný proces lze zaznamenat i v nákladní přepravě. Většina nákladní přepravy na Středovýchodě byla v podstatě znárodněna vytvořením Conrailu, což následovalo po dramatickém bankrotu společnosti New York Central Rail Road. Toto pravděpodobně čeká i zbytek železnic.

V letecké dopravě se opakovala historie železnic a automobilů. Když byla v roce 1938 založena osobní letecká rada (Civil Aeronautics Board, CAB), kontrolovala 19 domácích leteckých společností. Dnes je jich dokonce méně, přestože došlo k ohromnému rozvoji letecké dopravy a přestože bylo podáno mnoho žádostí na "osvědčení veřejné vhodnosti a nutnosti." Historie letecké dopravy se liší v jednom důležitém ohledu. Z různých příčin, nejen pouze úspěšným snížením letů přes Atlantik Freddie Lakerem, podnikavým britským vlastníkem velké mezinárodní letecké společnosti, a nejen díky osobnosti a schopnostem Alfreda Kahna, bývalého předsedy CAB - nedávno totiž došlo k významnému omezení kontroly cen letenek, jak administrativní, tak legislativní. Je to první významný pohyb v jakékoli oblasti směrem od vládní kontroly k větší svobodě. Jeho značný úspěch - nižší ceny letenek a přitom vyšší příjmy leteckých společností posílily pohyb směrem k těm samým deregulačním opatřením i v případě pozemní dopravy. Nicméně, mocné síly, zejména v automobilové dopravě, organizují opozici proti takové deregulaci. Tak zbývá jen malá naděje.

Jedna ironická odezva na problém krátká a dlouhá trať se nedávno objevila v letecké dopravě. V tomto případě byl rozpor opačný, než

byl u železnic - cena na krátké trati byla nižší. Případ se stal v Kalifornii, která je dostatečně velká, aby užívala několik velkých leteckých společností, která létají výhradně uvnitř státu, a tím pádem nejsou podřízeny kontrole CAB. Konkurence na trati mezi San Franciscem a Los Angeles způsobila takové snížení cen, že ceny byly mnohem nižší, než povolovala CAB na mezistátních linkách o stejné vzdálenosti.

Ironií je, že stížnost byla vznesena před CAB v roce 1971 Ralphem Naderem, samozvaným ochráncem zákazníků. Stalo se to tak, že jeden z Naderových podpůrců publikoval vynikající analýzu ICC, kde se mezi jinými zdůrazňuje, jak byl vyřešen problém rozdílu cen na krátkých a dlouhých tratích. Nader stěžil mohl mít jakékoliv iluze o tom, jak by se to vyřešilo v případě letecké dopravy. Jak by předpověděl každý znalec regulace, pravidla CAB, později obhajovaná Nejvyšším soudem, vyžadují od mezistátních společností zvýšit jejich ceny tak, aby se shodovaly s cenami povolenými CAB. Naštěstí pravidla CAB neplatila kvůli právním zádrhelům a pro deregulaci cen letecké dopravy mohou být považována za irelevantní.

ICC ukazuje to, co lze nazvat přirozenou historií vládních zásahů. Skutečné nebo vymyšlené zlo vede k požadavkům, aby se s tím něco udělalo. Zformuje se politická koalice, která se skládá z upřímných, dobře to myslících reformátorů a stejně tak

upřímných zájmových skupin. Rozporné cíle členů koalice (nízké ceny pro zákazníky a vysoké ceny pro producenty) jsou zkrášleny rétorikou o "veřejných zájmech", "poctivé konkurenci", apod. Koalice uspěje tím, že Kongres (nebo státní legislativa) přijmou zákon. Preambule zákona je poplatná rétorice a obsah zákona dává pravomocí státním úředníkům, aby "něco udělali". Reformátoři dosáhnou vítězství a obrátí svou pozornost na nové případy. Zájmové skupiny se pustí do práce, aby zajistily, že moc bude využita v jejich prospěch. Většinou uspějí. Úspěch přináší své

problémy, které se řeší rozšířením zásahů. Byrokracie si začne brát svůj díl, takže dokonce ani původní specifické zájmy nejsou dále uspokojovány. Nakonec jsou důsledky přesně opačné, než byly zamýšlené cíle reformátorů a většinou se ani nedosáhne cíle zájmových skupin. Přesto tato činnost je již tak pevně zakotvena a je s ní spojeno tak mnoho jistých zájmů, že odvolat původní zákon je skoro nepředstavitelné. Namísto toho se začne volat po novém vládním zákonu, který by se vyrovnal s problémy vyvolanými dřívějším zákonem, a začíná nový cyklus.

ICC prošla všemi těmito stupni - od kuriózní koalice odpovědné za její vznik až po začátek druhého cyklu zahájeného založením Amtraku, jehož existence je jediné zdůvodněna tím, že je do značné míry nezávislý na ICC a může tak dělat to, co ICC jednotlivým železnicím nedovoluje. Samozřejmě, že rétorika doprovázející vznik Amtraku tvrdila, že se tak děje kvůli zlepšení osobní železniční dopravy. Byl podporován železnicemi, protože umožnil odstranit většinu tehdy existující osobní železniční dopravy. Vynikající a zisková osobní doprava z 30. let byla postupně zničena a stala se neziskovou v důsledku konkurence ze strany letecké a osobní automobilové dopravy. Přesto ICC nedovolila železnicím omezit rozsah služeb. Amtrak tento rozsah omezil a také dotoval to, co zbylo.

Jestliže by ICC nikdy nebyla založena a tržní síly by mohly fungovat, Spojené státy by dnes měly mnohem uspokojivější systém dopravy. Železnice by byly hubenější, ale efektivnější v důsledku větších technických inovací pod ostruhami konkurence a díky rychlému přizpůsobování se novým cestám pod vlivem změněné poptávky v dopravě. Osobní železniční doprava by mohla sloužit menšímu počtu měst a obcí, ale zařízení a vybavení by bylo daleko lepší, než je tomu dnes a služba by byla pohodlnější a rychlejší.

Podobně by existovalo více autodopravních společností, ačkoli by stačilo méně nákladních automobilů, díky větší efektivnosti a

menšímu plýtvání způsobenému nevytěžováním zpátečních cest a objížděkami, které nyní ICC nařizuje. Ceny by byly nižší a služby lepší. Čtenáři, který měl možnost použít služeb společnosti s licencí ICC k přestěhování svého osobního majetku, nebude činit potíže přijmout toto tvrzení. Ačkoli nemluvíme na základě osobní zkušenosti, předpokládáme, že toto je stejně tak pravdivé i v případě obchodní přepravy.

Doprava by mohla vypadat zcela odlišně a možná by ve větším měřítku zahrnovala kombinaci jednotlivých druhů dopravy. Jednou z mála ziskových soukromých železničních činností v posledních letech byla služba, která přepravovala lidi zároveň s jejich automobily ve stejném vlaku. Tato služba by byla bezpochyby zavedena dříve, než se tak stalo, a mohlo by se objevit i mnoho jiných kombinací.

Hlavním argumentem pro to, aby se nechaly působit tržní síly, je velká obtížnost odhadu výsledku. Jistá je pouze jediná věc a to, že žádný druh služby nepřezíje, jestliže její uživatelé si jí nebudou natolik cenit, aby za ni zaplatili - a to takové ceny, které poskytnou osobám poskytujícím službu adekvátnější příjem, než alternativní činnosti, které jsou jim dostupné. Ani uživatelé, ani producenti nebudou moci tahat peníze z kapes jiných lidí, aby zachovali službu, která by nevyhovovala této podmínce.

ÚŘAD PRO POTRAVINY A LÉČIVA

Na rozdíl od Komise pro mezistátní dopravu, druhý významný útok federální vlády na ochranu spotřebitelů - zákon o potravinách a léčivech (Food and Drug Act) z roku 1906 - nebyl iniciován protesty proti vysokým cenám, ale starostmi o čistotu potravin. Bylo to období "popelnicového", detektivního žurnalisumu. Upton Sinclair byl poslán socialistickými novinami do Chicaga, aby prozkoumal podmínky na jatkách. Výsledkem byl jeho slavný román "Džungle", ve kterém psal tak, aby vyvolal sympatie vůči dělníkům, ale který

daleko více napomohl vzniku rozhořčení kvůli nehygienickým podmínkám, ve kterých se maso zpracovávalo. Jak tehdy řekl Sinclair: "Mířil jsem na srdce veřejnosti a náhodou jsem zasáhl její žaludek."

Dlouho před tím, než se objevil román "Džungle" a ovlivnil sklon veřejnosti k pozitivnímu přijetí nových zákonů, takové organizace jako Ženský křesťanský svaz za střídmost (Womani's Christian Temperance Union) a Národní společnost za střídmost (National Temperance Society) zformovaly Národní kongres čistých potravin a léčiv (National Pure Food and Drug Congress) (1898), aby prováděly kampaň za zákony zaměřené proti "lektvarům" těch dnů lektvary nejčastěji měly velký obsah alkoholu a tak se prodával alkohol v přestrojení za lek, což vysvětluje zájem skupin střídmosti.

Také tady se specifické zájmy připojily k reformátorům. Balírný maso "se velmi brzy naučily, že neslouží jejich ziskům, když budou trávit své zákazníky, zvláště na konkurenčním trhu, kde zákazník může jít jinam." Byly zvláště znepokojeny omezeními dovozu amerického masa ze strany evropských zemí, které jako výmluvu použily obvinění, že maso je nakažené. Hbitě se chopily příležitosti, aby získaly státní osvědčení, že maso je zdravé, a zároveň zaplatily za inspekci. (7)

Další zájmovou skupinou byli lékárníci a doktoři, reprezentovaní svými profesionálními asociacemi, ačkoli jejich role byla mnohem složitější a méně zapříčiněna ekonomikou, než u balíren masa - nebo u železnic při vytvoření ICC. Patentované léky a lektvary, prodávané přímo spotřebitelům obchodními cestujícími, ale i jinými způsoby, konkurovaly jejich službám. Mimo to měli také profesionální zájem na takových druzích léků, které byli dostupné a byli znepokojeni nebezpečím, které hrozilo veřejnosti ze strany neúčinných léků, které slibovaly zázračné vyléčení všeho od rakoviny k malomocenství. Občanská odpovědnost a sobecký zájem zde šly ruku v ruce.

Zákon z roku 1906 byl do značné míry omezen pouze na inspekce potravin a na označení patentovaných léků, ačkoli spíše náhodně než záměrně také podrobil kontrole předepisované léky, což byla pravomoc, která nebyla použita až do nedávné doby. Regulační úřad, ze kterého se vyvinul nynější Úřad pro potraviny a léčiva, byl součástí ministerstva zemědělství. Kromě asi 15 posledních let, ani původní úřad, ani FDA (Úřad pro potraviny a léčiva) neměl větší dopad na farmaceutický průmysl.

Bylo vyvinuto několik důležitých významných léků, až se objevil sulfanylamid v roce 1937. Po tomto objevu následovala aféra (elixír

sulfanylamid), která byla výsledkem snahy chemiků zpřístupnit sulfanylamid pacientům, kteří nemohli brát pilulky. Kombinace roztoku, který použili, a sulfanylamidu, se ukázala být smrtelná. Důsledkem tragédie bylo, že "108 lidí zemřelo - 107 pacientů, kteří požili elixír, a chemik, který spáchal sebevraždu." (8) "Výrobci sami si vzali poučení ze zkušenosti, kolik mohou u veřejnosti ztratit, když budou prodávat takovéto léky, a zavedli proto bezpečnostní testy před uvedením léků na trh, aby se vyhnuli opakování tohoto případu. (9) Také poznali, že státní ochrana může být pro ně užitečná. Výsledkem byl zákon o potravinách, léčivech a kosmetice (Food, Drug and Cosmetic Act) z roku 1938, který rozšířil státní kontrolu na reklamu a označování léků a vyžadoval, aby všechny nové léky byly schváleny z hlediska bezpečnosti FDA, před tím, než mohly být prodávány v obchodní síti. Schválení muselo proběhnout ve 180 dnech, po kterých buď bylo povolení vydáno, anebo zamítnuto.

Vyvinuly se příjemné symbiotické vztahy mezi farmaceutickým průmyslem a FDA, dokud nedošlo k další tragédii, thalidomidové epizodě v letech 1961 - 1962. Thalidomid nebyl povolen na americkém trhu úřadem FDA na základě zákona z roku 1938, ačkoli omezené množství léku bylo distribuováno lékaři z experimentálních důvodů. Tato limitovaná distribuce skončila, když se vynořily zprávy o deformovaných dětech narozených evropským matkám, které braly

během těhotenství thalidomid. Následné veřejné znepokojení se promítlo do zákona ve formě dodatků z roku 1962, které byly prosazeny po průzkumu farmaceutického průmyslu senátorem Kefauverem v předchozím roce. Tragédie také radikálně změnila dopad dodatků. Kefauver se zejména zajímal o obvinění, že léky pochybné kvality byly prodávány za neoprávněně vysoké ceny - standardní stížnost o vykořisťování spotřebitelů monopolním podnikem. Když byly dodatky uzákoněny, pojednávaly více o kvalitě, než o ceně. Byl "přidán požadavek důkazu účinnosti k požadavku bezpečnosti ze zákona z roku 1938 a bylo zrušeno časové omezení odpovědi FDA na žádost o registraci nového léku. Nyní nemohl být prodáván žádný nový lék, dokud FDA neuznal, že je zde dostatečný důkaz nejen o tom, že lék je bezpečný, tak jak bylo požadováno zákonem z roku 1938, ale také, že je účinný, pokud se týká jeho zamýšleného použití." (10)

Dodatky z roku 1962 byly přijaty v souvislosti se sérií událostí, které vyvolaly explozi státní intervence a změnily její směr: tragédie thalidomidu, kniha Rachel Carsonové "Tiché jaro", která pomohla při vzniku ekologického hnutí a kniha Ralpha Nadera "Nebezpečný při jakékoli rychlosti". FDA participoval na změně úlože státu a stal se aktivnějším činitelem. Zákaz cyklamátů a hrozba zákazu sacharinu přitahovaly nejvíce veřejné pozornosti, ale podle žádných ohledů nejsou nejdůležitějšími akcemi FDA.

Nikdo nemůže nesouhlasit s cíli zákonů, které kulminovaly přijetím dodatků v roce 1962. Samozřejmě, že je potřebné, aby veřejnost byla chráněna před nebezpečnými a zbytečnými léky. Přesto je také potřebné, aby byl stimulován vývoj nových léků, aby nové léky byly co nejrychleji zpřístupněny těm, kteří je potřebují. A jak se často stává, jeden dobrý cíl je v konfliktu s jinými dobrými cíli. Bezpečnost a obezřetnost v jednom směru může znamenat smrt v jiném.

Klíčovou otázkou je, zda regulace ze strany FDA byla efektivním způsobem uspokojení těchto cílů a zda nemohou být nalezeny lepší cesty, jak těchto cílů dosáhnout. Tato otázka byla detailně prostudována. Doposud se nahromadil dostatek důkazů ukazující na to, že regulace FDA je rozporná, že udělala více zla než dobra tím, že podvázala pokrok ve výrobě a distribuci užitečných léků, zabránila distribuci škodlivých nebo neúčinných léků.

Dopad na rychlost vývoje nových léků je dramatický: počet nových chemických sloučenin uvedených za rok poklesl od roku 1962 o více než 50 procent. Stejně důležité je, že schválení nového léku dnes zabere více času a důsledkem toho je částečně i skutečnost, že náklady na vývoj nového léku se zněkolikanásobily. Podle údajů z 50. a začátku 60. let bylo potřeba na vývoj a uvedení nového léku na trh asi 0.5 miliónu dolarů a 25 měsíců. Když vezmeme v úvahu inflaci, tato cena by dnes činila něco málo přes 1 milión dolarů. V roce 1978 "bylo pro uvedení léku na trhu 54 miliónů dolarů a asi 8 let - stonásobné zvýšení nákladů a zečtyřnásobení potřebného času, ve srovnání s obecným zdvojnásobením cen." (11) Důsledkem toho je, že farmaceutické společnosti si nemohou dovolit vyvíjet léky ve Spojených státech. Spojené státy, které po dlouhou dobu byly na špici vývoje nových léků, se rychle dostávají do pozadí. Dokonce ani nemůžeme plně využívat zahraničního vývoje, protože FDA nepřijímá zahraniční materiály jako důkazné. Konečný výsledek může být stejný jako v případě osobní železniční dopravy, znárodnění vývoje nových léků.

Tak zvané výsledné zaostávání ve farmacii je manifestováno relativní dostupností léků ve Spojených státech a v jiných zemích. Podrobná studie Dr. Williama Wardella ze Střediska pro studie vývoje léků (Center for the Study of Drug Development) z Rochesterské univerzity například ukazuje, že je v Británii dostupných daleko více léků než ve Spojených státech a dále, že

léky, které jsou uvedeny na trh v obou zemích, jsou na trhu průměrně dříve než ve Velké Británii. V roce 1978 Dr. Wardell říká:

"Jestliže prozkoumáte terapeutický význam léků, které se do Spojených států nedostaly, ale jsou dostupné někde ve světě, například v Británii, dostanete mnoho příkladů, kdy utrpěl pacient. Například existují jeden nebo dva léky nazývané betablokátory, které kdyby se nyní objevily, mohly by zabránit smrti po srdeční mrtvici - nazýváme je sekundární prevencí klinické smrti po infarktu myokardu - které kdyby zde byly dostupné, by mohly zachránit okolo 10 tisíc životů v USA ročně. Po deset let po přijetí dodatků v roce 1962 ve Spojených státech nebyly schváleny žádné léky pro hypertenzi - které řídí krevní tlak, zatímco několik jich bylo schváleno v Británii. V celé kardiiovaskulární sféře byl schválen v období 5 let od roku 1967 do roku 1972 pouze jeden lék. Toto může být dáno do souvislosti se známými organizačními problémy v FDA...

Důsledkem pro pacienty je, že terapeutická rozhodnutí, která byla věcí doktora a pacienta, jsou stále více činěna na státní úrovni, komisemi odborníků, a tyto komise a úřad, v rámci kterého jednají - FDA - jsou silně zaměřeny na eliminování rizika, takže existuje tendence používat léky, které jsou bezpečné, ale nepoužívat léky, které jsou efektivní. Slyšel jsem povšimnutihodné stanovisko jedné z těchto poradních komisí při posuzování léku: "Není dostatek tak vážných pacientů, aby byla ospravedlněna distribuce léku pro obecné použití." Je v pořádku, jestliže se snažíte minimalizovat toxicitu léku pro celou populaci, ale jestliže se stane, že jste jedním z několika málo pacientů a máte nemoc, která je vážná, nebo nemoc, která je vzácná, pak prostě máte smůlu."

Jestliže toto všechno vezmeme v úvahu, pak tato cena nemusí ospravedlňovat výhodu nepřítomnosti nebezpečných léků na trhu, zabránění sérii thalidomidových neštěstí. Byla provedena nejpečlivější studie této otázky Samem Peltzmanem se závěrem, že

důkazy jsou jednoznačné: že způsobené zlo velmi převyšuje dobro. Svůj závěr vysvětluje částečně poznámkou: "Ztráty vytvářené trhem

prodejčům neefektivních léků před rokem 1962 se zdají být dostatečné a ponechaly málo prostoru pro zlepšení regulačním úřadem." (12) Koneckonců výrobci thalidomidu museli zaplatit desítky milionů dolarů odškodného - což je určitě silnou motivací, aby se vyhnuli podobným epizodám. Samozřejmě, že k chybám bude dále docházet - jednou z nich byla thalidomidová tragédie - ale bude k nim docházet i za státní regulace.

Důkazy potvrzují to, k čemu vede obecná úvaha. Není náhodné, že FDA, přes nejlepší záměry, funguje tak, že podvazuje vývoj a zabraňuje obchodu s novými a potenciálně užitečnými léky.

Vžijte se do postavení úředníka FDA odpovědného za schválení nebo neschválení nového léku. Můžete udělat dvě velmi odlišné chyby:

- 1) Schválit lék, který bude mít nechtěné vedlejší efekty, které povedou ke smrti nebo vážnému poškození velkého množství osob.
- 2) Neschválit lék, který by mohl zachránit mnoho životů nebo ulehčit mnoha potížím a který nemá žádné vedlejší efekty.

Jestliže uděláte první chybu - schválíte thalidomid - vaše jméno bude na prvních stránkách každých novin. Dostanete se do velké hanby. Jestliže uděláte druhou chybu, kdo o ní bude vědět? Farmaceutická společnost, která chce vyrábět nový lék, na kterou bude pohlíženo jako na příklad chamtivého obchodníka s kamenným srdcem, a několik chemiků a lékařů, kteří vyvinuli a testovali nový výrobek. Lidé, jejichž životy mohly být zachráněny tady už nebudou, aby protestovali. Jejich rodiny nebudou mít možnost vědět, že jejich milovaní ztratili své životy kvůli "obezřetnosti" neznámého úředníka FDA.

Z pohledu rozdílu mezi haněním evropských farmaceutických společností, které prodávaly thalidomid, a slávou a oceněním ženy, která pozdržela schválení thalidomidu ve Spojených státech (Dr. France O. Kelfeyová, která dostala zlatou medaili za vynikající státní službu od Johna F. Kennedyho), je zde ještě nějaká pochybnost, které chyby se budete obávat více? I když budete vy nebo já mít tu nejlepší vůli na světě a budete v takovémto postavení, budete vedeni k tomu, abyste odmítli nebo pozdrželi schválení mnoha dobrých léků, kvůli tomu, abyste se vyhnuli dokonce i vzdálené možnosti, že schválíte lék, který by měl vedlejší efekty.

Tato nevyhnutelná tendence je posilněna reakcí farmaceutického průmyslu. Tendence vede k neospravedlnitelně přísným standardům. Schválení je delší, časově náročnější a riskantnější. Vývoj a výzkum nových léků se stává méně ziskový. Společnosti se mohou méně obávat výzkumných aktivit svých konkurentů. Existující společnosti a existující léky jsou chráněny před konkurencí. Každý nový vstupující do odvětví je odrazován. Prováděné výzkumy budou koncentrovány na nejméně kontroverzní, což znamená nejméně inovativní oblasti výzkumu.

Když jeden z nás navrhl ve sloupečku Newsweeku (8. ledna 1973), že z těchto důvodů by FDA měl být zrušen, sloupeček vyvolal reakci osob z farmaceutického průmyslu, kteří psali dopisy plné žalujících příběhů, které potvrzovaly tvrzení, že FDA brzdí vývoj léků. Ale většina z nich také říkala něco jako: "Na rozdíl od vás si nemyslím, že by FDA měla být zrušena, ale věřím, že její moc by měla být změněna takovým a takovým způsobem".

Následující sloupeček nazvaný "Štěkající kočky" (19. ledna 1973) odpovídal:

"Co byste si mysleli o někom, kdo říká, "chtěl bych mít kočku, kdyby štěkala"? Přesto vaše stanovisko, že dáváte přednost FDA, za předpokladu, že se bude chovat tak, jak věříte, že by bylo vhodné, je

přesným ekvivalentem. Biologické zákony, které určují rysy koček, nejsou o nic méně přísnější, než politické zákony, které specifikují jednání státních úřadů. Způsob, jakým se FDA nyní chová a negativní dopady z toho vyplývající, nejsou náhodné. Nejsou výsledkem nějaké lehce opravitelné lidské chyby, ale důsledkem její konstituce přesně tím samym způsobem jako je mňoukání vztaženo ke konstituci kočky. Jako je přírodovědec víte, že nemůžete libovolně přidělovat rysy chemickým a biologickým entitám, nemůžete požadovat, aby kočky štěkaly, nebo voda hořela. Proč předpokládáte, že situace je jiná ve společenských vědách?"

Je velmi rozšířený omyl, že chování společenských organismů může být formováno podle libostí. Je to základní chyba většiny tzv. reformátorů. Vysvětluje to, proč si tak často myslí, že chyby jsou v člověku, nikoli v systému, že způsob řešení problémů je " pryč s darebáky " a přisuzuje odpovědnost poctivým lidem. Vysvětluje to, proč reformy, když je jich dosaženo, se tak často vymykají kontrole.

Škoda způsobená FDA není výsledkem chyb odpovědných lidí pokud nemáme na mysli chybu všeobecně lidskou. Mnozí z nich

byli schopnými a oddanými veřejnými služebníky. Přesto sociální, politické a hospodářské tlaky určují chování lidí odpovědných za chod vládního úřadu více, než oni sami. Bezpochyby existují výjimky, ale jsou vzácné - skoro tak vzácné jako štěkající kočky.

To však neznamená, že efektivní reforma je nemožná. To ovšem vyžaduje vzít v úvahu politické zákony, které určují chování vládních úřadů. Ne pouze kárat úředníky za neefektivnost a plýtvání, nebo pochybovat o jejich motivech a vybízet je, aby se chovali lépe. FDA působila mnohem méně škod před tím, než Kefauverovy dodatky změnilly tlaky a motivy úředníků, než v současné době.

KOMISE PRO BEZPEČNOST SPOTŘEBNÍHO ZBOŽÍ

Komise pro bezpečnost spotřebního zboží (Consumer Products Commission - CPSC) ukazuje na změnu v regulačních činnostech v posledním desetiletí. Je mnohaodvětvová. její hlavní zájem není cena, nebo náklady, ale bezpečnost. Má široké pravomoci a jedná na základě velmi obecného mandátu.

"Komise" vytvořená 14. května 1973, "je zvláště určena, aby chránila veřejnost proti neodůvodnitelným rizikům zranění spotřebním zbožím, aby pomáhala spotřebitelům ve vyhodnocování bezpečnosti těchto produktů, aby vytvářela standardy pro spotřební zboží, aby minimalizovala konflikty těchto standardů na federální, státní a místní úrovni, a aby podporovala výzkum v prevenci smrti, nemoci, nebo zranění souvisejících se spotřebním zbožím." (13)

Její pravomoc pokrývá "každý výrobek, nebo součást vyráběnou nebo distribuovanou na prodej spotřebitelům... nebo pro osobní užití, spotřebu,~nebo zábavu spotřebitele" vyjma "tabáku a tabákových výrobků, motorových vozidel a vybavení motorových vozidel, léků, potravin, letadel a leteckých součástí, určitých lodí, určitých dalších výrobků" - skoro všechno je pokryto jinými regulačními úřady jako je Úřad pro alkohol, tabák a střelné zbraně (Bureau of Alcohol, Tobacco and Firearms), Národní úřad pro bezpečnost provozu na komunikacích (National Highway Traffic Safety Administration), FDA, Federální úřad pro letectví (Federal Aviation Administration) a Pobřežní stráž (Coast Guard). (14)

Ačkoli je CPSC ve svém raném stádiu, pravděpodobně se stane důležitým úřadem a bude mít dalekosáhlé dopady na zboží a služby, které si budeme moci koupit. Provedla testy a vydala standardy na výrobky od záložek do knih k jízdním kolům, od dětských pistolek na hraní k televizním přijímačům, od kontejnerů na odpadky k miniaturním vánočním elektrickým svíčkám.

Cíl bezpečnějšího zboží je zjevně dobrý, ale za jakou cenu a prostřednictvím jakých standardů? "Neodůvodnitelné riziko" je ztěží vědecký termín schopný objektivní specifikace. Kolik decibelů hluku z dětské pistole je "neodůvodnitelné riziko" poškození dětského (dospělého) sluchu? Podívaná na proškolené, dobře placené "experty" s ucpávkami v uších a střilející z kapslových pistolí zkoušející najít odpověď na tuto otázku ztěží vyvolá důvěru u daňových poplatníků, že jejich peníze jsou smysluplně utráceny. "Bezpečnější" jízdní kolo může být pomalejší, těžší a dražší než "bezpečné" jízdní kolo. Podle jakých kritérií mohou byrokrati z CPSC vydávat své standardy, rozhodovat, kolik obětovat rychlosti, kolik přidat na hmotnosti, kolik přidat na ceně, aby dosáhli kolik bezpečnosti? Budou "bezpečnější" standardy vytvářet více bezpečí? Nebo povedou pouze k tomu, že uživatel bude méně pozorný? Většina nehod způsobených jízdními koly je koneckonců způsobena lidskou nedbalostí nebo chybou.

Většina těchto otázek neumožňuje objektivní odpověď, přesto musí být zodpovězeny doslova během vytváření a vydávání standardů. Odpovědi budou částečně odrážet úřední soudy veřejných úředníků, příležitostně soudy spotřebitelů nebo spotřebitelských organizací, které budou mít na dané položce zvláštní zájem, ale nejčastěji budou odrážet vliv výrobců výrobku. V podstatě pouze oni mají dostatek motivace a zájmu a zkušeností, aby znalecky komentovali navrhované standardy. Vskutku mnoho formulací standardů bylo jednoduše předáno obchodním asociacím. Můžete si být jisti, že tyto standardy budou formulovány v zájmu členů asociace, s ohledem na vlastní ochranu před konkurencí, jak ze strany možných domácích nových výrobců, tak ze strany zahraničních. Výsledkem bude posílení konkurenční pozice existujících domácích výrobců, a to, že inovace a vývoj nových a zlepšených výrobků se stanou dražšími a obtížnějšími.

Jestliže zboží vstupuje na trh obvyklým způsobem, existuje dostatek možností pro experimentování, pro pokus a omyl. Není pochyb, že se vyrábí i druhořadé zboží. Chyby se dělají, neočekávané chyby se objevují. Avšak chyby mají tendenci mít malý rozsah - ačkoli i některé z nich jsou rozsáhlé, jak ukazuje nedávný případ radiálních pneumatik Firestone 500 - a mohou být postupně napraveny. Spotřebitelé také mohou sami experimentovat, rozhodovat se, jaké vlastnosti se jim líbí a jaké se jim nelíbí.

Když do toho vstoupí stát prostřednictvím CPSC, je situace jiná. Musí být přijato mnoho rozhodnutí před tím, než výrobek je podroben rozsáhlému zkoušení pokusem a omylem v praktickém použití. Standardy nemohou být přizpůsobeny různým potřebám a preferencím. Musí uniformně vyhovovat všem. Spotřebiteli bude nevyhnutelně zabráněno, aby experimentoval se škálou alternativ. Chyby se dále budou dělat a když se vyskytnou, skoro jistě budou ve velkém rozsahu.

Dva příklady z činnosti CPSC ilustrují celý problém.

V srpnu 1973, tři měsíce po zahájení činnosti "zakázala určité druhy adheziv v aerosolovém sprayi jako hazardní". Její rozhodnutí bylo zejména založeno na předběžných studiích jednoho akademického výzkumníka, který prohlásil, že mohou způsobovat novorozenecké defekty. Poté, co podrobnější výzkum nepotvrdil původní zprávu, komise zrušila zákaz v březnu 1974. (15)

Takové rychlé přiznání chyby je velmi příkladné a velmi neobvyklé u státního úřadu. Přesto nezabránilo škodě. "Zdá se, že nejméně devět těhotných žen, které používaly adheziva ve sprayi, reagovalo na zprávu komise, tím, že podstoupili interrupci. Rozhodly se nedokončit těhotenství ze strachu, že porodí dítě s vadami." (1G)

Daleko závažnější příklad je epizoda s trisem. Po vytvoření komise jí byla dána odpovědnost za dohled nad zákonem o hořlavých

tkaninách (Flammable Fabrics Act) v roce 1953, který byl zamýšlený k omezení smrtelných úrazů a zranění způsobených náhodným vznícením výrobků, tkanin, nebo podobných materiálů. V polovině roku 1973 CPSC posílila standard týkající se dětského oblečení na spaní, který byl vydán předchozím úřadem v roce 1971. V té době nejlevnějším způsobem, jak vyhovět tomuto standardu, bylo impregnování látky chemikálií odolné proti ohni - trisem. Brzy

něco okolo 99 procent všech dětských oblečků na spaní, vyráběných a prodávaných ve Spojených státech, bylo impregnováno trisem. Později bylo objeveno, že tris byl potenciální karcinogen.

8. dubna 1977 komise zakázala jeho použití v dětském oblečení a přikázala stažení oblečení ošetřeného trisem z trhu a navrácení od spotřebitelů.

Není třeba říkat, že ve své výroční zprávě z roku 1977 se komise pochválila za zvládnutí nebezpečné situace, která vznikla pouze jako výsledek její předchozí činnosti, aniž by přitom přiznala svoji vlastní roli ve vývoji problému. Původní požadavek vystavil milióny dětí riziku rakoviny. Ale i následný zákaz trisu zatížil vysokými náklady výrobce dětského oblečení, které nakonec znamenaly zatížení jejich zákazníků.

Tento příklad je instruktivní tím, že ukazuje rozdíl mezi regulací od stolu a činností trhu. Kdyby bylo povoleno trhu fungovat, někteří výrobci by bez pochyby používali tris, aby zvýšili atraktivnost svých oblečků na spaní, tím, že by je prohlašovali za odolné proti ohni, ale tris by nastoupil na trh postupně. Byl by zde čas pro proniknutí informace, že tris je karcinogenní, což by vedlo k jeho stažení před tím, než by byl používán v masivním měřítku.

ŽIVOTNÍ PROSTŘEDÍ

Zelené hnutí je odpovědné za jednu z nejrychleji rostoucích oblastí federálních intervencí. Úřad pro ochranu životního prostředí

(Environmental Protection Agency), založený roku 1970, "aby chránil a rozšířil dobré životní prostředí," dostával stále větší pravomoci a odpovědnost. Jeho rozpočet se zesedminásobil od roku 1970 do roku 1978 a dnes činí více než půl miliardy dolarů. Personál úřadu dosahuje počtu okolo 7 tisíc. (17) Úřad zatížil náklady průmysl, místní a státní vlády, aby vyhověly jeho standardům v celkové sumě desítek miliard dolarů ročně. Něco mezi desetinou a čtvrtinou celkových čistých investic z nového kapitálu do vybavení nyní jde na účely omezení znečištění a do toho nepočítáme náklady způsobené požadavky jiných úřadů, které kontrolují emise motorových vozidel, nebo ceny plánování využití země, nebo ochrany divoké přírody, nebo mnoha dalších činností federálních, státních a místních, které jsou prováděny ve jménu ochrany životního prostředí.

Ochrana životního prostředí a omezení znečišťování jsou skutečné problémy, ve kterých vláda musí hrát důležitou úlohu. Pokud jsou snadno identifikovatelné všechny náklady a zisky jakékoli akce a lidé, kteří jsou poškozeni nebo je jim přilepšeno, trh poskytne vynikající záruky, že bude docházet pouze k těm akcím, které vedou k větším ziskům, než nákladům. Pokud však zisky a ztráty lidí nemohou být určeny, pak se jedná o chybu trhu diskutovanou v kapitole 1, vycházející z dopadu na třetí strany.

Abychom si uvedli jednoduchý příklad, jestliže někdo na horním toku řeky znečišťuje vodu, ve skutečnosti vyměňuje špatnou vodu za dobrou vodu s lidmi po proudu. Mohou existovat způsoby, kdy lidé na dolním toku by chtěli tuto výměnu udělat. Problém je v tom, že není vhodné, aby tato transakce byla subjektem dobrovolné směny, aby se identifikoval ten, kdo dostal špatnou vodu, za kterou je odpovědná osoba na horním toku, a aby bylo požadováno jejich povolení.

Stát je jeden prostředek, kterým se můžeme pokusit napravit chybu trhu, snažit se používat naše zdroje efektivněji, abychom vytvořili takové množství čistého vzduchu, vody a země, za které chceme

zaplatit. Bohužel ty samé faktory, které vytvářejí chybu trhu, také znesnadňují vládě dosáhnout uspokojivého řešení. Obecně není jednodušší pro vládu identifikovat jednotlivé osoby, které jsou poškozeny a které získávají, než je to pro účastníky trhu. Není jednodušší pro vládu odhadnout celkovou škodu nebo zisk každého. Pokusy použít státu k opravě chyby trhu často jednoduše přidává chybu státu k chybě trhu.

Veřejná diskuse o tématech životního prostředí je často charakterizována více emocemi, než rozumem. Většina diskusí je vedena ve stylu znečištění versus žádné znečištění, jako by bylo vhodné a možné mít svět bez znečišťování. Zcela jasně je to nesmysl. Nikdo, kdo se zamyslí vážně nad problémem, nebude považovat nulové znečištění za vhodné nebo možné. Můžeme dosáhnout nulového znečištění automobily například tím, že jednoduše zakážeme všechny automobily. Také bychom znemožnili ten druh zemědělské a průmyslové činnosti, ze které nyní těžíme, a tak bychom většinu z nás odsoudili k mnohem nižší životní úrovni, možná, mnoho i k smrti. Jeden zdroj atmosférického znečištění je oxid uhličitý, který všichni vydechujeme. Můžeme to velmi jednoduše zastavit. Ale cena by zcela jasně překročila zisky.

Mít čistý vzduch něco stojí, stejně jako něco stojí, když chceme mít jiné dobré věci. Naše zdroje jsou omezené a musíme vážit zisky z omezení znečišťování proti nákladům. Navíc znečištění není objektivní fenomén. To, co je pro jednu osobu znečištěním, může být pro jinou potěšením. Pro některé z nás je rocková muzika zvukovým znečištěním, pro jiné je potěšením. Skutečným problémem není eliminovat znečištění, ale snažit se dosáhnout situace, která povede ke správnému "množství znečištění": takovému množství, kdy zisk z omezení znečištění o něco více převáží oběti, kdy se vzdáme jiných dobrých věcí - domů, bot, kabátů atd. - kterých se budeme muset vzdát, abychom omezili znečištění. Jestliže zajdeme dále za tuto hranici, pak obětujeme více, než získáme.

Další překážkou racionální analýzy otázky životního prostředí je tendence stavět ji v termínech dobra a zla - chápat věci tak, jako že špatní, zlomyslní lidé vrhají do atmosféry škodliviny pro radost svého černého srdce, že problém je jedním z motivů, že kdyby ti z nás, kdo jsou šlechetní, pozvedli svůj hněv a pokořili zlé lidi, všichni bychom se měli dobře. Je vždy mnohem jednodušší volat jména jiných lidí, než se ponořit do těžké intelektuální analýzy.

V případě znečišťování ovzduší je ďábel, na kterého se poukazuje, typický "obchod"- podniky, které vyrábějí zboží a poskytují služby. Ve skutečnosti lidé, kteří jsou odpovědní za znečišťování ovzduší, jsou spotřebitelé, nikoli výrobci. Oni jsou ti, kteří vytvářejí poptávku po znečišťování. Lidé, kteří používají elektrický proud, jsou odpovědní za kouř, který vychází z komínů elektráren. Jestliže chceme mít elektřinu a menší znečišťování, budeme muset platit přímo nebo nepřímo dostatečně vysokou cenu za elektřinu, která by pokryla dodatečné náklady. Nakonec cena čistšího vzduchu, vody a tak dále musí být přenesena na spotřebitele. Není nikdo jiný, kdo by za to platil. Obchod je pouze prostředníkem, způsobem koordinace činnosti lidí, kteří jsou spotřebitelé a výrobci.

Problém kontroly znečišťování a ochrany životního prostředí je velmi komplikován tendencí, aby zisky a ztráty z toho vyplývající byly převedeny na různé lidi. Například lidé, kteří získávají z větší dostupnosti divočiny, nebo ze zlepšení rekreačních kvalit jezer a řek, nebo z čistšího vzduchu ve městech obecně nejsou ti samí lidé, jako ti, kteří by ztratili z vyšších cen potravin nebo oceli nebo chemikálií. Obáváme se, že lidé, kteří by nejvíce získávali z omezení znečišťování životního prostředí, pocházejí z vyšších vrstev, z hlediska finančního a z hlediska vzdělávání, než lidé, kteří by získávali ponejvíce z nižších cen věcí, které by byli zapříčiněny povolením vyšší míry znečištění. Tito by mohli dávat přednost levnější elektřině před čistším vzduchem. Ředitelský zákon je přítomen i v oblasti znečišťování.

Ten samý přístup byl obecně přijímán v pokusu kontroly znečišťování stejně jako při regulování železnic a nákladní dopravy, kontroly potravin a léčiv a při podpoře bezpečnosti výrobků. Vytvoření vládního regulačního úřadu, který má pravomoc vydávat pravidla a příkazy, specifikovat činnosti, které soukromé podniky nebo jednotlivci nebo státy nebo místní komunity musí podstoupit. Hledat způsoby posílení a podpory těchto regulací sankcemi vynucovanými úřadem nebo soudy.

Tento systém nevytváří efektivní mechanismus k zajištění rovnováhy nákladů a zisků. Převedení celé otázky na termíny vynucovaných příkazů vytváří situaci podobnou zločinu a trestu. Nikoli nákupu a prodeji, dobru a zlu, nikoli více nebo méně. Navíc obsahuje ty samé defekty stejného druhu, jako regulace v jiných oblastech. Osoby nebo úřady, které jsou regulovány, mají silnou motivaci na utrácení zdrojů, nikoli na dosažení požadovaných cílů, ale dosažení vhodných pravidel, aby ovlivnily byrokraty. Vlastní zájem regulačních prvků pak dále v sobě nese jen vzdálený vztah k základním cílům. Jak je tomu vždy v byrokratickém procesu, rozmělněné a široce interpretované zájmy přicházejí zkrátka, koncentrované zájmy přebírají moc. V minulosti tyto zájmy byly povětšinou zájmy obchodu, a zejména velkých a důležitých podniků. Přistoupily k nim vysoce organizované skupiny "veřejného zájmu", které o sobě prohlašují, že mluví ve jménu těch, kteří možná ani neví o existenci těchto skupin.

Většina ekonomů spolu souhlasí v tom, že lepším než současným způsobem kontroly znečištění ovzduší je zvláštní regulace a dohled prostřednictvím tržní disciplíny tím, že se stanoví penále. Například namísto toho, aby se po podnicích požadovalo postavit specifické druhy čistíren odpadních vod, nebo dosáhnout specifické úrovně kvality vody, která je vypouštěna do jezera nebo řeky, uvalme daň na specifické jednotkové množství vypouštěného znečišťujícího prvku. Tímto způsobem bude podnik mít motivaci, aby využil nejlevnějšího

způsobu udržení čistoty vypouštěných vod. Stejně důležité je, že tady bude objektivní měřítko ceny omezování znečišťování. Jestliže malá daň povede ke značné redukci, bude to jasnou indikací, že je málo výhodné povolovat znečišťování. Na druhou stranu, jestliže dokonce ani vysoká daň neomezí znečišťování, bude to indikovat opak, ale také se vyskytnou značné sumy, aby se kompenzovali ti, kteří ztrácejí, nebo aby se napravily škody. Samotná daň může být měněna tak, jak se bude měnit nabytá znalost o nákladech a ziscích.

Stejně jako regulace, daň za znečištění automaticky převádí náklady na uživatele výrobků, kteří jsou odpovědní za znečišťování. Tyto výrobky, které jsou drahé kvůli redukci znečišťování, vzrostou na ceně relativně k ceně těch, které znečišťují méně, stejně jako nyní roste cena výrobků, na které regulace uvalí velké daně a relativně je podraží vůči ostatním výrobkům. Výroba prvních půjde dolů, druhých nahoru. Rozdíl mezi penále za znečišťování a regulací je, že penále by kontrolovalo znečištění efektivněji a za nižší ceny a navíc by zavedlo méně zatížení na činnosti, které neznečišťují životní prostředí.

Ve vynikajícím článku A. Myrick Freeman III, a Robert H. Haveman píší: "Není ani tak směšné předpokládat, že důvod, proč v této zemi nebyl zaveden přístup hospodářské motivace je, že by skutečně fungoval."

Jak říkají, "zavedení systému penále za znečišťování ve spojení se standardy kvality životního prostředí by vyřešilo většinu politických konfliktů vznikajících kvůli životnímu prostředí a učinilo by to tak velmi viditelným způsobem, že ti, kteří by byli takovouto politikou zasaženi, by viděli, co se stalo. Je to právě otevřenost a výslovnost takovýchto možností, kterým se politikové snaží vyhnout." (18)

Toto je jen velmi stručný přístup k obzvláště důležitému a dalekosáhlému problému. Ale možná bude stačit, když budeme

předpokládat, že obtíže, které způsobila vládní regulace v oblastech, kde vláda nemá co dělat - jako je stanovení pevných cen

a stanovení tras v dopravě - také vyrůstají v oblastech, kde vláda je v roli, kterou by měla hrát.

Snad by to také mělo vést k podrobnějšímu pohledu na výkonnost tržního mechanismu v oblastech, kde pravděpodobně funguje nedokonale. Nedokonalý trh může konec konců udělat věci stejně dobře, nebo lépe, než nedokonalá vláda. V otázce znečišťování takovýto pohled může přinést mnoho překvapení.

Jestliže se podíváme nikoli na rétoriku, ale na skutečnost, vzduch je obecně mnohem čistší a voda mnohem bezpečnější dnes, než byly před sto lety. Vzduch je dnes čistší a voda bezpečnější v hospodářsky vyspělých zemích světa než v zaostalých zemích. Industrializace vyvolala nové problémy, ale také vytvořila prostředky, jak řešit prvotní problémy. Vývoj automobilů přispěl k jedné formě znečišťování, ale ukončil znečišťování v daleko méně atraktivní formě.

MINISTERSTVO ENERGETIKY

Embargo ve Spojených státech, vyvolané státy OPEC v roce 1973, vyústilo do série energetických krizí a občasných dlouhých front u benzínových stanic, které nás od té doby pronásledovaly. Stát reagoval tím, že vytvářel jednu byrokratickou organizaci za druhou a reguloval výrobu energie a její použití. Je to proces, který vyústil v založení Ministerstva energetiky (Department of Energy) v roce 1977.

Vládní úředníci, novinové reportáže a televizní komentáře pravidelně připisují energetickou krizi hamižnému naftařskému průmyslu, nebo plýtvajícím spotřebitelům, nebo špatnému počasí, nebo arabským šejkům. Ale nikdo z nich za ni není odpovědný.

Konec konců naftařský průmysl tady byl po dlouhou dobu a vždy byl hamizný. Spotřebitelé nezačali plýtvat náhle. Měli jsme tuhé zimy i před tím. Arabští šejkově chtěli bohatství tak dávno, jak sahá lidská paměť.

Vzdělání lidé, kteří píší novinové sloupce a lidé ze stanic, kteří nám dávají takováto hloupá vysvětlení, si patrně nikdy nepoložili otázku, která se sama nabízí: Proč po více než století před rokem 1971 neexistovaly žádné energetické krize, žádné nedostatky benzínu, žádné problémy s naftou - vyjma období během II. světové války?

Vznikla energetická krize, protože ji vláda vytvořila. Samozřejmě, že to vláda neudělala úmyslně. Prezidenti Nixon, Ford, nebo Carter nikdy neposlali zprávu Kongresu a nežádali ho, aby uzákonil energetickou krizi nebo dlouhé fronty. Ale kdo řekne A, musí říci i B. Od té doby, co prezident Nixon zmrazil ceny a mzdy 15. srpna 1971, vláda zavedla maximální ceny surové nafty, benzínu a jiných hlavních výrobků. Naneštěstí čtyřnásobné zvýšení ceny surové ropy kartelem OPEC v roce 1973 zabránilo, aby tyto maximální ceny byly zrušeny, když byly zrušeny ostatní maximální ceny. Maximální legální ceny za ropné výrobky - jsou klíčovým prvkem společným jak pro období druhé světové války, tak pro období od roku 1971.

Ekonomové toho nemusí mnoho umět. Ale jednu věc umí velmi dobře: jak vytvořit přebytky nebo nedostatky. Chcete přebytek? Ať vláda uzákoní minimální cenu, která je nad cenou, která by přirozeně převládala. To je to, co občas děláme a vyrábíme přebytky pšenice, cukru, másla, nebo mnoha jiných dalších komodit.

Chcete nedostatek? Ať tedy vláda uzákoní maximální ceny, které jsou pod cenou, která by jinak převládala. Tímto způsobem New York a v poslední době i jiná města tak činila v případě bydlení, a proto také trpěla anebo brzy budou trpět nedostatkem bytů. Proto bylo tak mnoho nedostatků během druhé světové války. Proto se objevuje energetická krize a nedostatek benzínu.

Existuje jednoduchý způsob, jak ukončit energetickou krizi a nedostatek benzínu třeba zítra - a myslíme tím zítra a ne za šest měsíců, ne za šest let. Zrušit všechny kontroly cen surové ropy a dalších ropných výrobků.

Zavádějící politika státu a monopolní chování kartelu OPEC mohou udržet vysokou cenu ropných výrobků, ale nebudou moci vyvolat dezorganizaci, chaos a zmatek, kterému dnes musíme čelit.

Možná překvapivě, toto řešení sníží cenu benzínu pro spotřebitele - skutečnou cenu. Ceny u benzínových čerpadel mohou vzrůst o několik centů za galon, ale cena benzínu zahrnuje také čas a benzín, který je spotřebovaný stáním ve frontě a honbou za benzínovou stanicí s benzínem, plus připočtený roční rozpočet Ministerstva energetiky, který dosáhl 10.8 miliard v roce 1979, neboli přibližně 9 centů na galon benzínu.

Proč nemůže být přijato toto prosté a jednoduché řešení? Pokud můžeme posoudit, ze dvou základních důvodů - jednoho obecného a druhého specifického. K zoufalství každého ekonomy se zdá skoro nemožné pro většinu lidí mimo vzdělaných ekonomů poznat a ocenit, jak funguje cenový systém. Reportéři a televizní komentátoři se zdají být obzvláště rezistentní k základním principům, které, jak se předpokládá, nabyli v úvodních hodinách ekonomie. Za druhé, odstranění cenové kontroly by ukázalo, že císař je nahý. Ukázalo by, jak je zbytečná, dokonce škodlivá činnost 20 000 zaměstnanců Ministerstva energetiky. Dokonce by někoho mohlo napadnout, oč lépe bylo před předtím, než jsme měli Ministerstvo energetiky.

A co říci na vyhlášení prezidenta Cartera, že vláda musí zahájit rozsáhlý program vedoucí k produkci syntetických paliv, nebo jinak národ do roku 1990 bude bez energie. Také toto je mýtus. Vládní program se zdá být řešením pouze proto, že vláda zablokovala každé možné efektivní řešení na základě svobodného trhu.

Státům OPEC platíme přibližně 20 dolarů za barel ropy na základě dlouhodobých kontraktů, dokonce více platíme na okamžitém trhu (trh okamžitých dodávek), ale vláda nutí domácí výrobce za 5.94 dolaru za barel. Vláda zdaňuje domácí produkci ropy, aby dotovala importovanou ropu ze zahraničí. Platíme více než dvakrát tolik za dovážený zkapalněný zemní plyn z Alžírsko než vláda povoluje domácím výrobcům žádat za zemní plyn. Vláda zavedla přísné normy životního prostředí jak na uživatele, tak na výrobce energie s malým nebo žádným ohledem na náklady, které se budou muset zaplatit. Komplikovaná pravidla a byrokracie přidávají mnoho na čas, který je potřebný k postavení elektrárny, ať už jaderné, na topný olej nebo na uhlí k tomu, aby se naše hojná zásoba uhlí dostala do výroby - a znásobují náklady. Tato protiproduktivní vládní politika utlumila domácí produkci energie a učinila nás závislejšími než kdykoli předtím na zahraniční ropě - navzdory, jak řekl prezident Carter, "nebezpečí, že budeme závislí na tenké lince ropných tankerů natažené přes půlku světa."

V polovině roku 1979 prezident Carter navrhl rozsáhlý vládní program plánovaný na více než desetiletí s rozpočtem 88 miliard dolarů, vedoucí k produkci syntetického paliva. Má to opravdu smysl, aby se daňoví poplatníci vystavili přímo nebo nepřímo

nákladům 40 dolarů nebo více za barel ropy ze šelfu a přitom zakazovat vlastníkům domácích pramenů, aby dostávali více než 5.94 dolaru za tu samou kvalitu ropy? Nebo, jak napsal Edward J. Mitchell ve Wall Street Journal (27. srpna 1979), "můžeme se dobře zeptat... jak utracení 87 miliard dolarů, abychom dosáhli skromného množství syntetické ropy za 40 dolarů za barel v roce 1990, nás bude "chránit" od dvacetidolarových barelů ropy z OPEC, v roce 1990."

Ropa ze šelfů, asfaltových písků, atd. má smysl pouze a jen tehdy, pokud představuje způsob, jak vyrábět energii levněji než alternativními způsoby - řešení musí být založeno na všech cenách. Nejeefektivnější mechanismus určení toho, co je levnější, je trh.

Jestliže je to levnější, bude ve vlastním zájmu soukromých podniků, zabývat se těmito alternativami. Za předpokladu, že se budou těšit ze zisků a ponese náklady.

Soukromé podniky mohou počítat se zisky pouze tehdy, pokud budou věřit, že budoucí ceny nebudou kontrolované. Jinak se po nich žádá, aby se účastnili hazardní hry "vyhrál jsem, jestli padne hlava, prohrál jsem, jestli padne orel". Taková je současná situace. Jestliže porostou ceny, objeví se kontrola a daně. Jestliže ceny klesnou, společnosti budou držet "černého Petra". Taková vyhlídka omezuje svobodný trh a ze socialistické politiky prezidenta Cartera činí jedinou alternativu.

Soukromý podnik ponese veškeré náklady, jestliže se po něm bude požadovat, aby zaplatil škodu na životním prostředí. Způsob, jakým se to dá udělat, je zavést penále - ne mít vládní úřad, který arbitrárně stanoví standardy.

Hrozba kontroly cen a regulace je jedinou závažnou překážkou rozvoje alternativních paliv v soukromých podnicích. Oponuje se tím, že rizika jsou příliš velká a kapitálové náklady příliš velké. To je jednoduše chybné. Riziko je základem soukromého podnikání. Riziko není eliminováno tím, že se převede na daňové poplatníky namísto kapitalistů. Aljašský ropovod ukazuje, že soukromý trh může nashromáždit velké sumy pro slibné projekty. Kapitálové zdroje země nejsou zvýšeny tím, že se k mobilizaci kapitálových zdrojů namísto akciového trhu použije daňový výběrčí.

My lidé musíme platit za energii, kterou spotřebováváme. A budeme platit celkově méně za více energie, když budeme platit přímo a když nám bude ponechána svoboda volby, jak energii

používat, než když energii platíme nepřímo daněmi a inflací a vláda nám určuje, jak máme energii používat.

TRH

Dokonalost není z tohoto světa. Vždy bude existovat druhořadé zboží a podvodníci. Celkově však za předpokladu, že se nezabrání trhu v jeho funkci, bude trh chránit spotřebitele lépe než alternativa státního mechanismu, který postupně nahrazuje trh.

V úvodním citátu Adam Smith řekl, že tržní konkurence nechrání spotřebitele proto, že obchodníci jsou lidumilnější než byrokraté, nebo dokonce proto, že jsou kompetentnější, ale proto, že je ve vlastním zájmu obchodníka sloužit zákazníkovi.

Jestliže jeden obchodník vám bude nabízet zboží nižší kvality, nebo za vyšší cenu než druhý obchodník, pak nebudete dále dávat přednost jeho obchodu. Bude-li nakupovat zboží, které nevyhovuje vašim potřebám, nebudete je kupovat. Obchodníci po celém světě hledají zboží, které se vám bude líbit. A za tímto zbožím stojí, jinak by přišli o živnost. Když vstoupíte do obchodu, nikdo vás nenutí, abyste kupovali. Máte svobodu volby jít jinam. Toto je základní rozdíl mezi trhem a politickou institucí. Máte svobodu volby. Neexistuje policajt, který vám vezme peníze z kapes, aby zaplatil za vás něco, co nechcete koupit a nenutí vás udělat něco, co nechcete udělat.

Zastánci státní regulace řeknou, že kdyby tady nebyl třeba FDA, kdo zabránil obchodu aby prodával pančované nebo nebezpečné zboží? Něco takového dělat by bylo velmi nákladné - jak ukazují příklady elixíru sulfanylmidu a thalidomidu a mnoho jiných, kterým se dostalo menší publicity. Je to velmi špatnou obchodní praktikou, nikoliv cestou ke spokojenému a věrnému zákazníkovi. Samozřejmě, že dojde k nehodám. Ale jak ukazuje případ Trisu, státní regulace jim není schopna zabránit. Rozdíl je v tom, že soukromý podnik, který udělá chybu, zkrachuje, státní úřad pravděpodobně dostane vyšší rozpočet.

Vzniknou situace s nepříznivými dopady, které nemohly být předpovídány. Stát ale nemá lepší prostředky pro rozpoznání nebezpečí, než má soukromý sektor. Jediným způsobem, jak zabránit

těmto situacím je zastavit pokrok. To však zabrání i nepředvídanému pozitivnímu vývoji.

Obhájci státní regulace ale namítnou, jak spotřebitel bez pomoci Komise pro bezpečnost spotřebního zboží může posoudit kvalitu složitých výrobků? Tržní odpověď jo, že spotřebitel sám nic posuzovat nemusí. Má jiné prostředky volby. Jeden z nich je použití prostředníka. Hlavní ekonomickou funkcí obchodního domu je mimo jiné monitorovat kvalitu zboží. Nikdo z nás není expertem na všechno zboží, které běžně kupujeme, dokonce i toho nejjednoduššího, jako jsou košile, vázanky, nebo boty. Jestliže si je koupíme a pak se ukáže, že byly nekvalitní, je pravděpodobnější, že se obrátíme na obchodníka a ne na výrobce. Obchodník nebo dodavatel jsou v daleko lepším postavení, aby posoudili kvalitu. Sears, Roebuck a Montgomery Ward, jako obchodní domy, jsou efektivním prostředkem testování spotřebního zboží a výzkumnou institucí stejně tak, jako jsou dobří dodavatelé.

Dalším vynálezem trhu je značka. Jme vlastním zajmu General Electric nebo General Motors nebo Westinghouse nebo Rolls-Royce aby získaly reputaci, že vyrábějí spolehlivé zboží. Toto je zdroj jejich "dobré vůle", která docela dobře může přispívat jejich hodnotě jako společnosti víc, než továrnu, které vlastní.

Ještě dalším prostředkem jsou soukromé testovací organizace. Takovéto testovací laboratoře jsou v průmyslu běžné a slouží jako obzvláště důležitá instituce pro uznávání kvality širokého sortimentu výrobků. Pro spotřebitele tady jsou soukromé organizace jako Spotřebitelský výzkum (Consumers'Research), založený v roce 1928 a stále fungující na trhu formou hodnotících zpráv o mnoha spotřebních výrobcích v měsíčníku Spotřebitelský výzkum

(Consumers' Research); a Svaz spotřebitelů (Consumers Union) založený v roce 1935, který publikuje Zprávy spotřebitelům (Consumer Reports).

Jak Spotřebitelský výzkum tak Spotřebitelský svaz byly velmi úspěšné - dostatečně úspěšné na to, aby si udržely velký počet zaměstnanců, techniků a jiných vyškolených zaměstnanců. Přesto, skoro po půlstoletí činnosti, byly schopny přilákat přinejlepším jedno nebo dvě procenta potenciální klientely. Spotřebitelský svaz, větší z těchto dvou organizací, má okolo dvou miliónů členů. Malá velikost těchto organizací a neúspěch jiných takových organizací,

kteřé se vynořily, demonstruje, že jen nepatrná menšina spotřebitelů takovouto službu požaduje a je ochotna za ni zaplatit. Musí tomu být tak proto, že většině spotřebitelů se dostává ochrany jiným způsobem a jsou ochotni za ni platit nějak jinak.

Co říci ke stanovisku, že spotřebitelé jsou taháni za nos reklamou? Naše odpověď je, že nemohou být - jak dokazují početná fiaska drahé reklamní činnosti. Jeden z největších propadáků všech dob byl automobil Edsel, uvedený na trh společností Ford Motor Company a podporovaný velkou reklamní kampaní. Podstatnější je, že reklama je cenou, která se platí za obchod a obchodníci chtějí za své peníze dostat co možno nejvíce. Není smysluplnější vycházet z opravdových potřeb, nebo touhy spotřebitelů, než se pokoušet vyrábět umělé potřeby nebo touhy? Určitě bude všeobecně levnější prodat spotřebitelům něco, co uspokojuje jejich potřeby, které již mají, než vytvořit umělou potřebu.

Oblíbený příklad by byla údajně uměle vytvořená chuť po nových modelech automobilů. Přesto Ford přes mimořádně drahou reklamní kampaň nebyl schopen úspěšně prodávat Edsel. Vždy byly na trhu k dostání automobily, které nedělaly časté modelové změny - Superba ve Spojených státech (modifikace Checkeru) a mnoho zahraničních aut. Nikdy nebyly schopny přilákat více, než malý zlomek všech

zákazníků. Jestliže by toto bylo to, co si zákazníci doopravdy přejí, pak společnosti, které tuto možnost nabízely, by prosperovaly a jiné by je následovaly. To, co většině kritik doopravdy vadilo bylo nikoliv to, že reklama manipuluje s poptávkou, ale že veřejnost jako celek má kýčovitý vkus - tj. vkus, který není v souladu s kritikou.

V každém případě nemůžete porazit něco ničím. Vždycky se musí porovnávat alternativy: skutečné se skutečným. Jestliže obchodní reklama je zavádějící, je pak lepší žádná reklama nebo státní kontrola reklamy? U soukromého obchodu je tady přinejmenším konkurence. Jedna reklama může potírat druhou. Toto je obtížnější v případě vlády. Vláda se také angažuje v reklamě. Má tisíce pracovníků pro vztahy s veřejností, aby prezentovala své výsledky v nejlepším světle. Tato reklama je často mnohem více zavádějící, než cokoliv, co vzniká v soukromém sektoru. Vezměme si jen reklamu, kterou používá státní pokladna k prodeji svých vkladních certifikátů: "Vkladní certifikáty Spojených států... vynikající

způsob spoření", takto zní tento slogan, který je vyrobený Ministerstvem státní pokladny U.S.A. a distribuovaný bankami jejich zákazníkům. Přesto každý, kdo si koupil vládní vkladní certifikáty během posledního desetiletí, byl obrán. Suma, kterou obdržel, byla vyjádřena zbožím menším, než suma, kterou zaplatil za certifikát přičemž musel zaplatit daně i z imaginárního "úroku". A to všechno kvůli inflaci, kterou způsobila vláda, která mu certifikáty prodala! Přesto Státní pokladna dále propaguje certifikáty jako "zajištění osobní bezpečnosti", jako "dárek, který stále roste".

A co říci k nebezpečí monopolizace, které vedlo k přijetí protimonopolních zákonů? Je to skutečné nebezpečí. Nejefektivnějším způsobem, jak se mu bránit, není vytvoření protimonopolního oddělení při Ministerstvu spravedlnosti, nebo větší rozpočet pro Federální obchodní komisi, ale uvolnění existujících bariér v mezinárodním obchodě. To umožní celosvětové konkurenci, aby byla ještě efektivnější než doposud v podkopávání monopolů na

domácím trhu. Freddie Laker z Británie nepotřeboval žádnou pomoc Ministerstva spravedlnosti, aby rozbil kartel leteckých společností. Japonští a němečtí výrobci automobilů donutili americké výrobce, aby uvedli na trh menší auta.

Velké nebezpečí, které hrozí spotřebiteli, je monopol - ať už je soukromý nebo státní. Jeho nejefektivnější ochrana je volná soutěž doma a volná soutěž ve světě. Spotřebitel je chráněn od vykořisťování jedním prodejcem tím, že existuje jiný prodejce, od kterého může zboží koupit a který mu ho rád prodá. Alternativní zdroje nabídky chrání spotřebitele daleko efektivněji, než všichni Ralphové Naderové světa.

ZÁVĚR

"Vláda slz je pryč. Slumy budou pouze vzpomínkou. Změníme naše věznice v továrny a naše žaláře ve sklady a sýpky. Mužové budou chodit vzpřímeni, žehy se budou usmívat a děti se budou smát. Peklo navždy odejde do důchodu." (19)

Takto Billy Sunday, uznávaný evangelista, a jeden z vůdců boje proti démonu rumu, pozdravil začátek prohibice v roce 1920, zavedené za rozmachu morální poctivosti na konci I. světové války. Tato

epizoda je mementem toho, kam nás může zavést současný rozmach poctivosti, současný trend naší ochrany před námi samými.

Prohibice byla zavedena pro naše vlastní dobro. Alkohol je nebezpečnou sloučeninou. Více životů je ročně zmařeno vinou alkoholu, než kvůli všem ostatním nebezpečným sloučeninám, které kontroluje FDA dohromady. Ale kam prohibice vedla?

Musela být postavena nová vězení a žaláře, kam se umísťovali kriminálníci, kteří byli vytvořeni tím, že se pití alkoholu stalo zločinem proti státu. Al Capone, Bugs Moran se stali známými svými výstřelky - vraždami, únosy, ilegálním prodejem alkoholu.

Kdo byli jejich zákazníci? Kdo kupoval jejich ilegální kořalky? Ctihodní občané, kteří by nikdy nedělali to, co dělal Al Capone a jeho gangsteři a ani by tomu nepomáhali. Pouze chtěli alkohol. Kvůli tomu, aby získali alkohol, museli překročit zákon. Prohibice neukončila pití alkoholu. Změnila však mnoho jinak zákona poslušných občanů na narušitele zákona. Pití dodala lesku a vzrušení, což přitáhlo mnoho mladých lidí. Potlačila mnoho sil, které normálně chrání spotřebitele před nekvalitním, pančovaným nebo nebezpečným zbožím. Korumpovala ochránce zákona a vytvořila dekadentní morální klima. Nezabránila požívání alkoholu.

V prohibici cyklamátů jsme takové situaci ještě vzdáleni. Ale tímto směrem jdeme. Již existuje něco jako "šedý" trh v lécích, které jsou zakázány FDA, občané již jezdí do Kanady nebo Mexika, aby kupovali drogy, které nemohou legálně koupit ve Spojených státech - stejně, jak to dělali lidé během prohibice, aby se dostali k legálnímu alkoholu. Mnoho svědomitých lékařů se dostává do dilematu mezi požadavkem dobra pro svého pacienta a přísným dodržováním zákona.

Jestliže touto cestou půjdeme dále, není pochyb o tom, kde to všechno skončí. Jestliže má vláda odpovědnost za naši ochranu před nebezpečnými sloučeninami, logika věci jasně vede k prohibici alkoholu a tabáku. Jestliže je v případě vlády vhodné, aby nás chránila před nebezpečnými jízdními koly nebo kapslovými pistolemi, logika věci vede k prohibici daleko nebezpečnějších činností jako jsou rogalá, motorcky nebo lyžování.

Dokonce lidé, kteří jsou ve vederu regulačních úřadů, jsou touto představou zděšení a distancují se od ní. Co se týká zbytku společnosti, reakce veřejnosti na extrémnější pokusy řídit naše chování - požadavek zamykacího systému u automobilů nebo navrhovaný zákaz sacharinu - je dostatečným důkazem, že s tím nechceme nic mít. Pokud však má vláda informace, které nejsou obecně známy o ctnostech nebo nectnostech věcí, které požíváme,

nebo činností, kterými se zabýváme, ať nás o nich informuje. Ale ať nám nechá svobodu volby naložit s vlastními životy.

Kapitola 8: Kdo chrání zaměstnance?

Během posledních dvou století se enormně zlepšily životní podmínky prostého zaměstnance ve Spojených státech i v jiných ekonomicky vyspělých zemích. Stěží se dnes najde zaměstnanec, který musí těžce dřít tak, jak to bylo běžné před sto lety a je stále běžné ve větší části světa. Pracovní podmínky jsou lepší, pracovní doba je kratší, dovolená a další výhody jsou považovány za samozřejmé. Výdělky jsou daleko vyšší a umožňují průměrné rodině dosáhnout životního standardu, kterého mohlo v minulosti dosáhnout jen několik vlivných.

Jestliže by Gallupův ústav pro průzkum přišel s dotazem: "Co přispívá ke zlepšení podmínek většiny zaměstnanců?". Nejčastější odpověď by pravděpodobně byla: "odbory" a hned za nimi "vláda" možná, že odpovědi "nikdo", nebo "nevím", nebo "nemám názor" by byly ještě častější. Přesto historie Spojených států a jiných západních zemí posledních dvou století ukazuje, že takové odpovědi jsou chybné.

Během větší části tohoto období měly odbory ve Spojených státech malý význam. Až do roku 1900 byla odborově organizována pouze 3 procenta všech zaměstnanců. Dokonce i dnes méně než jedna čtvrtina zaměstnanců je v odborech. Odbory zjevně nejsou hlavním důvodem, proč se život zaměstnanců jako celku ve Spojených státech zlepšuje.

Podobně až do New Dealu, regulace a intervence do hospodářských záležitostí ze strany státu a zvláště centrální vlády byly minimální. Vláda hrála zásadní roli tím, že vytvářela rámec pro svobodný trh.

Avšak přímé vládní zásahy zcela jasně nebyly důvodem, proč se zlepšovalo postavení zaměstnanců.

Tak jak podle průzkumu "nikdo nepřispívá k tomuto zlepšení" přiklání se dnes k této odpovědi většina zaměstnanců.

ODBORY

Jedním z nejméně správných způsobů použití jazyka je používání slova zaměstnanci, jako by bylo synonymem slova odbory zaměstnanci tak atak protestují proti navrhovanému zákonu nebo legislativní program odborů je takový a takový. Je to chybné hned dvakrát. Za prvé více než tři čtvrtiny zaměstnanců ve Spojených státech nejsou členy odborů. Dokonce i ve Velké Británii, kde odbory dlouho byly daleko silnější než ve Spojených státech, většina zaměstnanců není odborově organizována. Za druhé je chybou předpokládat, že zájmy odborů jsou totožné se zájmy jejich členů. Existuje zde vztah, těsný vztah pro většinu odborů a po většinu doby jejich existence. Přesto je známo mnoho případů, kdy představitelé odborů jednali ve vlastním zájmu na úkor členů odborů. Jak zákonným způsobem, tak i zneužitím svěřených odborových prostředků. Tyto případy jsou varováním před automatickým položením rovnítka mezi zájmy odborů a zájmy členů odborů a mezi zájmy členů odborů a zaměstnanci jako celkem.

Tato sémantická chyba je jak příčinou, tak i důsledkem obecné tendence přeceňovat vliv a roli odborů. Činnost odborů je viditelná a publicisticky zajímavá. Je často předmětem titulků na prvních stranách novin a tématem večerních televizních programů. Je předmětem "handrkování a smlouvání na trhu" - jak to pojmenoval Adam Smith - to, čím jsou doopravdy určovány mzdy většiny zaměstnanců ve Spojených státech, je daleko méně viditelné, přitahuje daleko méně pozornosti. Význam skutečného zdroje příjmů zaměstnanců je velmi podceňován.

Chybné chápání pojmu také přispívá k dojmu, že odbory jsou produktem moderní industriální společnosti. Ničím takovým nejsou. Naopak jsou pozůstatkem předindustriálního období cechů, které byly charakteristickou formou organizace jak obchodníků, tak řemeslníků ve městech a v městských státech, které se rozvíjely za feudalismu. Ve skutečnosti mohou být moderní odbory vystopovány ještě dříve, téměř před dvěma a půl tisíci lety ve smlouvě, kterou mezi sebou uzavřeli lékaři v Řecku.

Hippokratés, obecně považovaný za otce moderní medicíny, se narodil kolem roku 460 př. n. l. na ostrově Kós, na jednom z řeckých ostrovů jen několik kilometrů od pobřeží Malé Asie. V té době to byl vzkvétající ostrov a lékařské centrum. Po studiu medicíny na tomto ostrově Hippokratés hodně cestoval, vydobyl si velké uznání jako lékař, zejména díky svým schopnostem úspěšně bojovat s morem a epidemiemi. Po čase se vrátil na Kós, kde založil nebo spíše převzal vedení lékařské školy a zdravotnického centra. Učil všechny, kdo se učit chtěli tak dlouho, dokud platili školné. Toto centrum se stalo v řeckém světě slavným. Přitahovalo studenty, pacienty a lékaře ze širokého okolí.

Když Hippokratés ve věku 104 let zemřel, byl podle legendy Kós plný lékařů, jeho studentů a následovníků. Konkurenční boj o pacienty byl tvrdý a není divu, že vzniklo koordinované hnutí, s cílem "něco s tím udělat". V moderní terminologii to znamená zavést disciplínu, "aby se zabránilo nežádoucí soutěži".

Asi dvacet let po Hippokratově smrti se sešli lékaři, aby vytvořili kodex chování. Nazvali jej po svém starém učiteli a mistrovi Hippokratovou přísahou. Pak na ostrově Kós a postupně i ve zbytku světa každý nově vyškolený lékař před tím, než mohl začít praxi, musel přísahat. Tento zvyk přetrvává dodnes, je součástí promoční ceremonie na většině lékařských škol ve Spojených státech. Jako většina profesionálních kodexů, obchodních dohod a odborových dohod, Hippokratova přísaha byla plná krásných ideálů o ochraně

pacienta: "Své znalosti budu využívat k pomoci nemocným podle mých nejlepších schopností a nejlepší úvahy... Kdykoli vstoupím do domu, přicházím, abych pomohl nemocnému, ale nikdy se záměrem uškodit nebo zranit..." atd.

Obsahuje také několik háčků. Například tento: "Budu předávat recepty a znalosti svým synům, synům svých učitelů a těm žákům, kteří byli řádně vyškoleni a přísahali, a nikomu jinému". Dnes bychom to nazvali úvodem k uzavřené společnosti.

Nebo si vezměme pasáž věnovanou pacientům, kteří trpí bolestivou nemocí ledvinových kamenů: "Nebudu řezat ani v případě ledvinových kamenů, ale ponechám tyto procedury vykonavatelům tohoto řemesla," (1) krásná smlouva o rozdělení trhu mezi internisty a chirurgy.

Domníváme se, že se Hippokratés musí obracet v hrobě, když nová generace lékařů takto přísahá. Říká se o něm, že učil kohokoliv, kdo projevil zájem a zaplatil školné. Pravděpodobně by nahlas vystoupil proti restriktivním praktikám, které lékaři na celém světě přijali, aby chránili sami sebe před konkurencí.

Americká lékařská společnost (American Medical Association) je jen zřídka považována za odbory. Znamená ale více než normální odbory. Poskytuje významné služby svým členům a lékařské profesi jako celku. Přesto jsou to také odbory a podle našeho soudu to jsou jedny z neúspěšnějších odborů v zemi. Čtyři desetiletí Společnost udržovala počet lékařů na nízké úrovni, udržovala na vysoké úrovni ceny lékařské péče a zabraňovala konkurenci mezi "řádně vyškolenými a přísahajícími" lékaři a lidmi mimo profesi všechno samozřejmě ve jménu pomoci pacientům. Na tomto místě knihy již ani nemusíme opakovat, že vůdčí osobnosti medicíny byly upřímné ve své víře, že omezením přístupu do medicíny se pomůže pacientovi. Nyní již známe schopnost, kterou má každý z nás, věřit, že to, co je dobré pro nás, je dobré i pro společnost.

Tak jak stát začal hrát větší roli ve zdravotnictví a financoval větší část nákladů na zdravotnictví, tak se snižovala moc Americké lékařské společnosti. Nahradila ji jiná monopolistická skupina, skupina státních úředníků. Věříme, že tento výsledek byl částečně způsobený činností samotné organizované medicíny.

Tento vývoj ve zdravotnictví je důležitý a může mít dalekosáhlé následky na různé druhy zdravotní péče a na jejich cenu a v budoucnosti může ovlivnit jejich dostupnost. Nicméně tato kapitola se týká zaměstnanců, nikoli zdravotnictví, a proto se budeme zmiňovat pouze o těch aspektech ekonomiky zdravotnictví, které ilustrují principy aplikovatelné na činnost všech odborů. Odložíme stranou jiné, důležité a fascinující otázky, týkající se současného vývoje v organizaci zdravotní péče.

Kdo získává?

Lékaři patří mezi nejlépe placené pracující ve Spojených státech. Toto postavení není výjimečné u osob, které mají prospěch z odborů. Přes všeobecný pohled na odbory jako na ochránce špatně placených zaměstnanců vykořisťovaných zaměstnavateli je skutečnost

značně odlišná. Nejúspěšnější odbory organizovaly bez výjimky pracující, kteří měli kvalifikaci a byli by proto relativně dobře placeni i bez odborů. Tyto odbory jednoduše dále zvyšují již tak dost vysoké mzdy.

Například piloti ve Spojených státech měli v roce 1976 roční plat při třídním pracovním týdnem v průměru 50 000 dolarů. Od té doby se podstatně zvýšil. Ve studii nazvané "Piloti letadel" George Hopkins píše: "Dnešní neuvěřitelně vysoké platy pilotů nejsou tolik důsledkem odpovědnosti, kterou piloti nesou, nebo jejich kvalifikace jako jejich protekčního postavení, kterého dosáhli díky odborům."

(2)

Nejstarší tradiční odbory ve Spojených státech jsou řemeslné odbory - tesaři, instalatéři, štukatéři spod. Všichni to jsou dělníci, kteří jsou kvalifikovaní a vysoce placení. V poslední době odbory, které rostly, a v podstatě jediné, které rostly, jsou odbory státních zaměstnanců, včetně učitelů, policistů, zdravotníků a všech ostatních státních zaměstnanců. Městské odbory v New Yorku demonstrovaly svou sílu tím, že pomohly přivést město na pokraj bankrotu.

Učitelé a zaměstnanci města představují obecný princip, který je jasně patrný ve Velké Británii. Jejich odbory nejednají přímo s daňovými poplatníky, kteří platí mzdy členům těchto odborů. Jednají s vládními úředníky. Čím volnější je spojení mezi daňovými poplatníky a úředníky, se kterými jednají odbory, tím je silnější tendence úředníků a odborů spojit se na účet daňových poplatníků. Je to dalším příkladem toho, co se stane, když někteří lidé utrací peníze jiných lidí na ještě jiné lidi. Proto jsou městské odbory silnější ve velkých městech, jako je New York, než v malých městech, proto se odbory učitelů staly silnějšími, když řízení škol a výdajů na vzdělání bylo centralizováno a dále odebíráno místní komunitě.

Vláda znárodnila mnohem více odvětví ve Velké Británii než ve Spojených státech, včetně těžby uhlí, veřejných služeb, telefonní sítě, nemocnic. Ve znárodněných odvětvích průmyslu ve Velké Británii pak odbory byly nejsilnější a pracovní problémy nejvážnější. Ten samý princip se také odráží v síle amerických poštovních odborů.

Protože členové silných odborů jsou nejlépe placení zaměstnanci, nabízí se sama otázka: Jsou dobře placeni proto, že jejich odbory jsou silné, nebo jsou jejich odbory silné proto, že jsou

vysoce placeni? Obhájci odborového hnutí tvrdí, že za vysoké mzdy vděčí síle odborové organizace a že kdyby všichni dělníci a zaměstnanci byli členy odborů, všichni by byli dobře placeni.

Přesto je situace mnohem složitější. Odbory vysoce kvalifikovaných zaměstnanců by bezpochyby byly schopny zvýšit mzdy svých členů, nicméně lidé, kteří by byli dobře placeni za jakýchkoli okolností, jsou ve výhodné pozici, aby zformovali silné odbory. Navíc schopnost odborů zvýšit mzdy některých pracovníků ještě neznamená, že všeobecné členství v odborech by mohlo zvýšit mzdy všech zaměstnanců. Naopak. A to je základním zdrojem nedorozumění. Prospěch, který realizují silné odbory pro své členy, jde zejména na úkor jiných zaměstnanců.

Klíčem k porozumění této situace je nejzákladnější zákon ekonomie, a to zákon poptávky - čím je vyšší cena čehokoli, tím méně lidí si to bude chtít koupit. Zvýšme cenu za práci nějakého druhu a počet pracovních příležitostí v tomto oboru se sníží. Jestliže zdražíme práci tesařů, bude postaveno méně domů a domy, které se budou stavět, budou méně náročné na tesařskou práci. Zvedněme mzdy pilotů a letecká doprava se zdraží. Méně lidí bude létat, a tak bude méně pracovních příležitostí pro piloty. Podobně, jestliže snížíte počet tesařů nebo pilotů, budou dostávat vyšší mzdy. Udržujte nízký počet lékařů, a pak budou moci žádat vyšší poplatky.

Úspěšné odbory omezují počet pracovních příležitostí v odvětví, které kontrolují. V důsledku toho někteří lidé, kteří by rádi přijali tato zaměstnání, nebudou tak moci učinit. Budou donuceni se poohlédnout po jiné práci. Větší nabídka pracovních sil pro jiná povolání stlačí dolů mzdy v těchto povoláních. Všeobecná organizovanost v odborech tuto situaci nezmění. Mohla by znamenat vyšší mzdy osobám, které již mají práci, společně s vyšší nezaměstnaností u jiných. Pravděpodobněji by to znamenalo silné odbory a slabé odbory, přičemž členové silných odborů by dostávali vyšší mzdy, než jaké doposud dostávají, na úkor členů slabších odborů.

Odboroví předáci vždy hovoří o zvyšování mezd na úkor zisku. To je nemožné, neboť zisky jednoduše nejsou dostatečně vysoké. Přibližně

80 procent národního příjmu Spojených států jde v současné době na mzdy a prémie zaměstnancům. Více než polovina zbytku jde na placení úroků z půjček a na renty. Zisky společností, na něž právě ukazují odboroví předáci, dohromady tvoří méně než 10 procent národního důchodu, a to před zdaněním. Po zdanění činí zisky společností asi 6 procent národního příjmu. To ztěžuje poskytnout dostatečný manévrovací prostor pro zvyšování mezd. Dokonce i v případě, kdyby veškeré zisky byly pohlceny mzdami. Navíc by to zabilo husu, která snáší zlatá vejce. Zisky přivádějí investice do budov a zařízení a do vývoje nových výrobků a metod. Tyto investice a inovace v průběhu let zvyšovaly produktivitu práce a poskytovaly tak prostředky pro stálý růst mezd.

Vyšší mzdy jedné skupiny pracujících musí pocházet zejména od jiné skupiny pracujících. Skoro před třiceti lety jeden z nás odhadl, že průměrně okolo deseti až patnácti procent pracujících v této zemi bylo schopno skrze odbory a jejich ekvivalenty, jako je Americká lékařská společnost, zvýšit svoje mzdy o 10 - 15 procent na úroveň, kterou by normálně dosahovaly, na úkor redukce mezd zbylých 85 - 90 procent, o čtyři procenta pod úroveň, kterou by jinak mohli dosáhnout. Novější studie ukazují, že tento efekt odborů zůstává stále přibližně stejně silný. (3) Vyšší mzdy pro dobře placené zaměstnance, nižší mzdy pro hůře placené.

My všichni, včetně těch organizovaných v silných odborech, jsme byli nepřímo poškozeni jako spotřebitelé. Vlivem vysokých odborářských mezd na cenu spotřebního zboží. Domy nejsou nevyhnutelně drahé pro každého, včetně tesařů. Odbory dělníkům zabránily, aby využili své schopnosti k výrobě nejvíce ceněných položek. Byli donuceni vyrábět s nižší produktivitou práce. Celkově je náš spotřební koš chudší a menší, než by mohl být.

Zdroj moci odborů

Jakým způsobem mohou odbory zvýšit mzdy svých členů? A co je základním zdrojem jejich moci? Odpověď je: schopnost udržet nízký počet dostupných pracovních míst nebo udržet podobně nízký počet osob, které mohou vykonávat určité povolání. Odbory byly schopné udržet nízký počet pracovních příležitostí a podpořit tak vysoké mzdové sazby obecně díky pomoci vlády. Mohly udržet nízký počet osob vhodných pro dané povolání zejména díky licencím. A to znova se státní pomocí. Čas od času také získávaly moc spoluprací se zaměstnavateli, aby posílily monopol produktu vyráběného členy odborů.

Jestliže se nějakým způsobem podaří odborům zajistit, že nikdo nezaplatí méně, než řekněme 15 dolarů za hodinu instalatérovi nebo tesaři, zredukuje tak množství nabízené práce. Samozřejmě také zvýší počet lidí, kteří by rádi vykonávali toto povolání.

Na okamžik předpokládejme, že lze prosadit takto vysokou mzdu. Pak musí existovat nějaký způsob, kterým je možné rozdělovat omezené množství lukrativních zaměstnání mezi lidi, kteří se o ně ucházejí. Bylo vynalezeno mnoho prostředků: nepotismus udržení zaměstnání v rukou rodiny, preference starších a mazáctví, výchova ve "vatičce" až hýčkáni, projevující se v rozptýlení práce, jednoduše korupce. Mnohé je v sázce, proto prostředky, které se používají, jsou v odborovém hnutí citlivou záležitostí. Některé odbory nedovolují veřejnou diskusi o preferencích starších, protože vždy vedou k roztržkám. Úplatky odborovým předákům, aby zajistili práci, jsou běžnou formou korupce. Silně kritizovaná rasová diskriminace ze strany odborů je dalším vynálezem pro rozdělování práce. Jestliže se objeví přebytek žadatelů o omezené množství pracovních příležitostí, je pak dobrý jakýkoli prostředek, který vybere ty, kteří dostanou práci. Předsudky a další iracionální hlediska mají často velkou podporu těch, kteří už jsou "uvnitř" jako metoda, již se má rozhodnout, koho držet stranou. Rasová a náboženská diskriminace rozhoduje také o přijetí do zdravotních škol, a to ze stejného důvodu:

existuje přebytek přijatelných žadatelů a potřeba rozmístit mezi ně volná místa.

Abychom se vrátili ke mzdám, jak si odbory mohou vynutit vysoké mzdy? Jedním způsobem je násilí nebo hrozba použití násilí. Hrozba zničení majetku zaměstnavatele, nebo vyhrůžky zaměstnavateli, jestliže zaměstnají zaměstnance, kteří nejsou v odborech, nebo jestliže budou platit členům odborů méně, než je mzda specifikovaná odbory, nebo budou štvát dělníky, ničit jejich majetek, jestliže budou ochotni pracovat za nižší mzdy. Z tohoto důvodu dohody a jednání odborů o mzdách byly tak často doprovázeny násilím.

Jednodušším způsobem je donutit vládu k pomoci. Proto jsou budovy odborů nashromážděny okolo Capitol Hill ve Washingtonu. Proto věnují tolik peněz a pozornosti politice. Hopkins ve své studii o pilotech poznamenává, že "odbory si zajistily tolik federálních protekčních zákonů, že prakticky učinily profesionální piloty vykonavateli pokynů státu." (4)

Hlavní formou vládní pomoci odborům ve stavebnictví je DavisBaconův zákon. Tento federální zákon požaduje, aby všichni stavitelé, kteří pracují na kontraktech větších než 2000 dolarů a ve kterých je smluvní stranou vláda Spojených států nebo District of Columbia (stát, na jehož území leží hlavní město Washington), vypláceli mzdy ne menší než "převládající pro odpovídající třídy dělníků a techniků" v okolí, ve kterém se provádí práce podle toho, jak "určí tajemník odborů." Převládající mzdy jsou v praxi platy, které dohodly odbory "v naprosté většině mezd... bez ohledu na oblast anebo druh stavby." (5) Dosah zákona se prohloubil zahrnutím předchozích mzdových požadavků v mnoha jiných zákonech týkajících se federálně podporovaných projektů a v podobných zákonech ve 35 státech (v roce 1971) týkajících se státních výdajů. (6) Výsledkem těchto zákonů je, že stát podporuje mzdy stanovené odbory pro většinu stavebních činností.

Dokonce i použití násilí implicitně obsahuje státní podporu. Všeobecně kladný veřejný postoj k odborovému hnutí vedl úřady k tomu, aby v případě pracovních sporů tolerovaly chování, které by za jiných okolností nikdy netolerovaly. Jestliže během pracovních sporů někomu převrhnou auto, nebo jestliže v továrně, skladu, nebo v domě se rozbije okno, jestliže se zbijí nebo vážně zraní lidé, je méně pravděpodobné, že narušitel zákona zaplatí pokutu, dostane se do vězení, než kdyby se ten samý incident stal za jiných okolností.

Dalším souborem vládních opatření ve prospěch mzdových sazeb jsou zákony o minimálních mzdách. Tyto zákony jsou obhajovány jako forma pomoci lidem s nízkými příjmy. Ve skutečnosti lidé s nízkými příjmy poškozuji. Nátlak ve prospěch těchto zákonů vytvářejí lidé, kteří před Kongresem vystupují za vyšší minimální mzdy. Nejsou to představitelé chudých. Jsou to převážně představitelé organizovaných odborů, AFL-CIO a jiných odborových organizací. Žádný člen odborů nepracuje za mzdu, která se blíží zákonnému minimu. Přes všechna slova o pomoci chudým chtějí stále vyšší minimální mzdy kvůli tomu, aby chránili členy svých odborů před konkurencí.

Zákony o minimální mzdě vedou zaměstnavatele k diskriminaci osob s nižší kvalifikací. Nikdo to sice takto neříká, ale ve skutečnosti tomu tak je. Vezměme si například slabě vzdělaného mladíka s nízkými schopnostmi, jehož služby mají hodnotu, řekněme, jen dva dolary za hodinu. On nebo ona možná budou chtít pracovat za tuto mzdu. Proto, aby si zvýšili kvalifikaci, která by jim umožnila najít si lepší práci. Zákon však říká, že takovou osobu lze najmout pouze v případě, jestliže zaměstnavatel chce jemu nebo jí zaplatit (v roce 1979) 2,90 dolaru za hodinu. Pokud zaměstnavatel nechce z humánních důvodů přidat 90 centů ke dvěma dolarům, které představují cenu za služby této osoby, pak mladík nebude zaměstnán. Vždy nám bylo záhadou, proč je pro mladíka lépe být nezaměstnaným, než mít práci placenou dvěma dolary za hodinu.

Vysoká nezaměstnanost mezi mládeží a zvláště pak černošskou mládeží je jak skandálem, tak i vážným zdrojem sociálního neklidu. Je to ve velké míře výsledkem zákonů o minimální mzdě. Na konci druhé světové války byla minimální mzda 40 centů za hodinu. Inflace ve válečném období tuto částku reálně tak znehodnotila, že se stala nepodstatnou. Minimální mzda byla potom značně zvýšena - na 75 centů v roce 1950 a na 1 dolar v roce 1956. Na počátku padesátých let byla míra nezaměstnanosti mezi mládeží v průměru 10 procent ve srovnání se 4 procenty celkové nezaměstnanosti. Je to očekávaný mírný rozdíl v neprospěch skupiny, která právě vstupuje na trh práce. Nezaměstnanost mezi bělošskou a černošskou mládeží byla přibližně stejná. Poté, co se prudce zvýšily minimální mzdy, míra nezaměstnanosti černošské i bělošské mládeže prudce vzrostla. Co je ještě důležitější, objevila se mezi černošskou a bělošskou mládeží propast v zaměstnanosti. V současnosti míra nezaměstnanosti dosahuje 15 - 20 procent pro bělošskou mládež a 35 - 45 procent pro černošskou mládež. (7) Zákon o minimální mzdě považujeme za jeden z hlavních, ne-li nejhlavnějších, protičernošských zákonů. Vláda nejprve nabízí školství, v němž se špatně vzdělává mnoho mladých lidí a nepoměrně více černošů, takže nemají schopnosti, které by jim umožnily získávat dobré mzdy. Pak je potrestá ještě jednou tím, že jim zakáže nabídnout svou práci za nižší mzdy a neumožní jim tak, aby se u zaměstnavatelů vyučili přímo v práci. To všechno se děje ve jménu pomoci chudým.

Kvóty. Alternativou k ovlivňování mzdových sazeb je přímé omezení počtu lidí, kteří mohou vykonávat dané zaměstnání. Tato technika působí pouze v případě, když je na trhu mnoho zaměstnavatelů a kde by zavedení mzdové kontroly mezd bylo obtížné. Zdravotnictví je vynikajícím příkladem, jelikož značná část činnosti organizovaného zdravotnictví vedla k omezení počtu lékařských praxí.

Úspěch při limitování počtu pracovních příležitostí stejně jako při stanovení vysokých mzdových sazeb obecně vyžaduje podporu vlády. Ve zdravotnictví byly klíčem licence lékařů, tj. požadavek, aby kdokoli, kdo vykonává lékařskou praxi, měl státní licenci. Není třeba zdůrazňovat, že jenom lékaři jsou považováni za kompetentní k posouzení kvalifikace potenciálních lékařů, takže rady které udělovaly licence v jednotlivých státech (ve Spojených státech je udělování licencí v pravomoci státu, nikoli v pravomoci federální vlády) tradičně jsou sestaveny buď pouze z lékařů, nebo je zde převaha lékařů, kteří dále obvykle bývají členy AMA.

Rady nebo státní zákonodárné orgány určily podmínky pro udělování licencí, které v důsledku poskytují Americké lékařské společnosti pravomoc ovlivňovat počty osob připouštěných do praxe. Licence vyžadovala dlouhodobé školení, skoro vždycky diplom ze "schválené" školy, praxi v "schválené" nemocnici. Není náhodou, že seznam "schválených" škol a nemocnic je obecně identický se seznamem vydávaným Radou pro zdravotnické vzdělání a nemocnice (Council on Medical Education and Hospitals of the American Medical Association) Americké lékařské společnosti. Žádné školy nemohou být založeny, nebo pokud jsou založeny, nemohou dlouho pokračovat, dokud nejsou schváleny Radou pro zdravotnické vzdělání a nemocnice. Americká lékařská společnost požadovala čas od času omezení přijatých osob v souladu s doporučením rady.

Jasný důkaz moci, kterou disponuje organizované zdravotnictví v omezování přístupu do zdravotnických povolání, byl dán během krize ve třicátých letech, kdy byl zvláště silný ekonomický tlak. Přes příliv vysoce kvalifikovaných uprchlíků z Německa a Rakouska středisek pokročilého zdravotnictví v té době - nebyl počet lékařů vzdělaných v zahraničí, kterým byla umožněna praxe ve Spojených státech v pěti letech poté, co se Hitler dostal k moci, vyšší než v předcházejících pěti letech. (8)

Licence jsou často používány k omezení přístupu, zejména v případě zaměstnání jako je lékařství, kde mnoho jednotlivých praktických lékařů jedná s velkým počtem individuálních zákazníků. Stejně jako ve zdravotnictví rady, které dohlížejí na udělování licencí, jsou sestaveny převážně z členů povolání, na které je vydávána licence - ať už se jedná o zubaře, právníky, holiče, piloty, instalatéry nebo hrobníky. Neexistuje tak okrajové zaměstnání, aby nebyl učiněn pokus omezit jeho praktikování pomocí licencí. Podle předsedy federální obchodní komise: "Na nedávné schůzi jednoho státního zákonodárského orgánu předaly profesní skupiny návrhy, aby se vydávaly licence na ně, jakožto dražebníky, kopáče studní, stavební techniky, chovatele drobného zvířectva, elektrikáře, erotické maséry, počítačové operátory, odhadce a opraváře televizorů. Na Havaji musí mít licenci umělci, kteří provádí tetování. Stát New Hampshire uděluje licence obchodníkům s hromosvody. (9) Zdůvodnění je stále stejné: Ochrana spotřebitele. Důvod je však zřejmý tím, kdo provádí nátlak na státní zákonodárské orgány za zavedení nebo podporu licencí. Nátlakovou neboli lobbistickou činnost provádí bez výjimky představitelé povolání, o něž se jedná. Je pravdou, že instalatéři pravděpodobně vědí lépe než kdokoli jiný, co jejich zákazníci potřebují a před čím je třeba je chránit. Přesto je těžké předpokládat, že altruistický zájem o zákazníky je hlavním motivem jejich usilovné snahy získat zákonnou pravomoc určovat, kdo může být instalatérem.

Aby posílily omezení počtu pracovních míst, vytrvale se organizované zaměstnanecké skupiny snaží o co nejširší definici svého povolání, proto aby zvýšily poptávku po službách poskytovaných držiteli licencí.

Jedním z důsledků omezeného přístupu do povolání prostřednictvím licencí je vytváření nových oborů - ve zdravotnictví mohou být příklady osteopatie a chiropraktika. Každý z nich se uchýlil k licencím jako k pokusu omezit počet zaměstnaných. Americká

lékařská společnost se dostala do rozsáhlé diskuse, kdy obviňovala chiropraktiky a osteopaty z praktikování lékařství bez licence. Pokusila se omezit pole jejich činnosti tak striktně, jak jen bylo možné. Chiropraktici a osteopatové naopak obviňovali jiné lékaře z toho, že praktikují chiropraktiku a osteopatii bez licence.

Současný rozvoj zdravotnické péče, který byl částečně způsoben novými vyspělými přenosnými zařízeními, byl rozvojem služeb v různých komunitách, zaměřených na okamžitou pomoc v případě nutnosti. Tyto služby někdy organizují města nebo městské úřady, někdy přísně soukromé společnosti a provádějí je převážně medicí spíše než lékaři s licenci.

Joe Dolphin, vlastník jedné z takovýchto soukromých společností, která je připojena k hasičské zbrojnici v jižní Kalifornii popsal její účinnost takto:

"V jedné oblasti Kalifornie, kde sloužíme, žije 580 tisíc lidí. Před zavedením služby mediků méně než jedno procento pacientů postižených infarktem se zástavou srdce přežilo svůj pobyt v nemocnici a bylo z nemocnice propuštěno. Po uvedení mediků do služby jen za prvních šest měsíců činnosti Vylo úspěšně zachráněno 23 lidí se zástavou srdce během infarktu. Byli propuštěni z nemocnice a vrátili se zpátky k produktivní práci ve společnosti.

Myslíme si, že je to ohromující. Myslíme si, že fakta mluví sama za sebe. Přesto je to s lékařskou obcí velmi těžké. Mají vlastní představy."

Právní spory o tom, které činnosti jsou rezervovány pro která povolání, představují jedny z nejčastějších příčin výpadků v práci. Ohromujícím příkladem byl reportér jedné rozhlasové stanice, který přišel dělat s jedním z nás interview. Zdůraznil, že interview musí být krátké tak, aby se vešlo na jednu stranu jeho kazety. Přetáčení kazety bylo rezervováno pro nějakého člena odborů elektrikářů.

Řekl, že jestliže by si ji přetočil sám, pak by kazeta byla po jeho návratu do studia vymazána a interview by bylo fuč. Přesně tak se chovají zástupci lékařské profese k medikům a jsou motivováni stejným cílem. Zvýšit poptávku po službách určité skupiny.

Dohoda mezi odbory a zaměstnavateli. Odbory kdysi získaly moc tím, že pomáhaly podnikům spojovat snahu po dosažení pevných cen a rozdělení trhu, což je v rozporu s protimonopolním zákonem.

Nejdůležitější historická událost v hornictví se odehrála ve 30. letech. Dva Guffeho uhelné zákony byly pokusem o poskytnutí legální podpory pro kartelovou dohodu o pevných cenách vlastníků uhelných dolů. Když v polovině 30. let první zákon byl prohlášen za ústavní, John L. Lewis a odbory Spojení důlní dělníci (United Mine Workers), které vedl, vstoupili do hry a vyvolávali stávky, nebo přerušování práce, kdykoli se množství vytěženého uhlí zvětšilo natolik, že hrozilo snížení cen. Lewis kontroloval výrobu, a tím pádem i ceny za tiché spolupráce s podniky. V roce 1938 viceprezident jedné uhelné společnosti řekl: "Oni (Spojení důlní dělníci) učinili mnoho pro stabilizaci hornictví a snažili se, aby se pracovalo na ziskovém základě. Ve skutečnosti, ač to říkám nerad, byly v globále jejich snahy o něco efektivnější... než snahy samotných vlastníků dolů." (10)

Zisk byl rozdělen mezi majitele a horníky. Horníci dostali vyšší mzdy, které samozřejmě odrážely lepší mechanizaci a méně zaměstnaných horníků. Lewis zřetelně rozpoznal tento důsledek a byl víc než připraven jej akceptovat. Považoval vyšší mzdy zaměstnaných horníků za dostatečnou kompenzaci omezení počtu pracovních míst za předpokladu, že zaměstnaní byli všichni členy jeho odborů.

Hornické odbory mohly sehrát tuto roli, protože odborů se netýká Shermanův protimonopolní zákon. Odbory, které využily této výhody, by měly být spíše chápány jako podniky, které prodávají své

služby při monopolizaci odvětví než jako odbory. Odbory dopravců jsou pravděpodobně nejpozoruhodnější. Příhoda o Davidovi Beckovi, který byl předchůdcem Jamese Hoffa ve funkci odborového předsedy, zní až nepravděpodobně. Když Beck jednal s pivovary ve státě Washington o mzdách řidičů nákladních vozů převážejících pivo, řekli mu, že mzdy, které žádá, jsou nepřijatelné, protože "východní pivo" by bylo levnější než místní pivo. Zeptal se, jaká cena "východního piva" umožní požadované mzdy. Sdělili mu cenu X dolarů za bednu a on prý odvětil: "Od nynějška bude cena východního piva X dolarů za bednu".

Odbory často mohou poskytovat cenné služby svým členům a také jim je často poskytují - vyjednávají podmínky se zaměstnavateli, zastupují je při stížnostech, poskytují svým členům pocit sounáležitosti apod. Protože věříme ve svobodu, dáváme přednost plným možnostem pro dobrovolné odborové organizace, aby poskytovaly služby, které si členové odborů přejí a za které jsou ochotni platit za předpokladu, že odbory budou respektovat práva ostatních a nebudou se uchýlovat k násilí.

Odbory a jiné srovnatelné organizace jako jsou profesní svazy se nespolehaly zcela na dobrovolné činnosti a dobrovolné členství při prosazování svého hlavního cíle - zvyšování mezd svých členů. Od státu se jim dostalo zvláštních výsad a ochrany, které umožnily

jejich členům a úředníkům mít prospěch na úkor jiných zaměstnanců a spotřebitelů. Celkem vzato, osoby, které získaly měly vyšší příjmy než ti, kteří ztratili.

VLÁDA

Mimo ochrany členů odborů přijala vláda mnoho zákonů, zamýšlených k ochraně zaměstnanců jako celku: zákony k odškodnění zaměstnanců, zákazu dětské práce, zákony o minimálních mzdách a maximální pracovní době, o založení komisí, které mají zajistit správné chování zaměstnavatelů vůči

zaměstnancům, založení federálního Úřadu pro bezpečnost a zdraví (Office of Safety and Health Administration) a dalších opatření, kterých je tolik, že je nemožné je zde všechny vyjmenovat.

Některá opatření měla příznivý dopad na pracovní podmínky. Většina zákonů, jako odškodnění zaměstnanců a zákony o dětské práci, pouze uzákonily praktiky, které již byly na soukromém trhu běžné. Možná je rozšířily do okrajových oblastí. Dopad jiných, jak se určitě nebudete divit, byl smíšený. Poskytly zdroj moci určitým odborům nebo zaměstnavatelům a zdroj pracovních příležitostí pro byrokracii, přitom omezily možnosti a mzdy řadových zaměstnanců. Úřad pro bezpečnost a zdraví je vzorovým příkladem byrokratické noční můry, která vyvolala proud stížností ze všech stran. Tohoto problému se dotýká současný vtip: Kolik Američanů je potřeba k zašroubování jedné žárovky? Odpověď: Pět. Jeden zašroubuje žárovku, čtyři vyplní formulář o dopadu na životní prostředí a zprávu pro Úřad pro bezpečnost a zdraví.

Vláda chrání velmi dobře jednu část zaměstnanců, jmenovitě ty, které vláda zaměstnává.

Montgomery County, Maryland, místo, které je vzdáleno půl hodiny cesty od Washingtonu D.C. a je domovem mnoha vyšších státních úředníků. Také má nejvyšší průměrný příjem na rodinu ze všech oblastí ve Spojených státech. Jedna čtvrtina zaměstnaných osob v Montgomery County pracuje pro federální vládu. Mají zajištěnou práci a mzdy odvozené od životních nákladů. Při odchodu do důchodu dostávají státní důchod, který je také odvozen od životních nákladů a je nezávislý na sociálním pojištění. Mnoho

z nich také má nárok na sociální pojištění a stávají se z nich takzvaní "dvojkorytáři".

Mnoho, ne-li většina jejich sousedů v Montgomery County, má také určitou vazbu na federální vládu - jako kongresmani, lobbisté,

ředitelé společností participující na státních zakázkách. Stejně jako jiné "noclehárny" u Washingtonu také Montgomery County rychle rostlo. Vláda se v posledním desetiletí stala velmi spolehlivým růstovým odvětvím.

Vláda dobře chrání všechny úředníky, dokonce i na nižších stupních. Jejich mzdy jsou podle většiny studií v průměru vyšší než srovnatelné platy v soukromém sektoru a jsou chráněny proti inflaci. Často dostávají vysoké prémie a jistota práce dosahuje skoro neuvěřitelného stupně. Ve Wall Street Journal byl uveden článek:

"Jak se veřejná kontrola nafoukla, že by vyplnila 21 svazků asi 1.5 m tlustých, mohli vedoucí ve státních úřadech propouštět zaměstnance stále obtížněji. Zároveň se vyplácení prémie stalo skoro automatickým. Výsledkem je byrokracie téměř bez motivace a do značné míry mimo kontrolu kohokoli...

Z jednoho milionu lidí, kteří mohli v minulém roce dostat prémie, jen 600 z nich prémie nedostalo. Téměř nikdo nebyl propuštěn, méně než 1 % zaměstnanců federálních úřadů ztratilo v minulém roce svou práci." (11)

Budeme citovat jeden specifický příklad. V lednu 1975 chodila neustále pozdě do práce písarka úřadu pro ochranu životního prostředí, takže její vedoucí požadoval její propuštění. Tento proces zabral 19 měsíců a bylo k tomu potřeba 7 metrů dlouhého seznamu kroků, které musely být podniknuty, aby se učinilo zadost všem pravidlům a všem smlouvám mezi odbory a vedením úřadu.

Do tohoto procesu byli vtaženi a museli se jím zabývat vedoucí zaměstnankyně, výkonný ředitel vedoucího a ředitel, ředitel pro personální záležitosti, sekční šéf úřadu, specialista na zaměstnanecké vztahy, druhý specialista na zaměstnanecké vztahy, zvláštní úřad pro vyšetřování a ředitel úřadu pro vyšetřování. Nemusíme zdůrazňovat,

že tento telefonní seznam úředníků byl placen z peněz datlových poplatníků.

Na státní a místní úrovni se situace liší podle místa. V mnoha státech a ve velkých městech, takových, jako je New York, Chicago a San Francisko je situace buď stejná nebo ještě horší než ve federální vládě. New York byl přiveden do současného stavu skutečného bankrotu zejména díky rychlému růstu mezd zaměstnanců města a možná že ještě více díky tomu, že vyplácel štědré důchody zaměstnancům ještě v nízkém důchodovém věku. Ve státech, kde jsou velká města, zástupci státních zaměstnanců jsou často největší zvláštní zájmovou skupinou ve státních zákonodárných orgánech.

NIKDO

Dvě skupiny dělníků nechrání nikdo: zaměstnance, kteří mají jen jednoho možného zaměstnavatele a zaměstnance, kteří nemají žádného možného zaměstnavatele.

Jednotlivci, kteří ve skutečnosti mají pouze jednoho zaměstnavatele, bývají velmi dobře placenými lidmi, jejichž kvalifikace je tak vzácná a hodnotná, že pouze jediný zaměstnavatel je dostatečně velký, nebo je v tak dobré situaci, aby je plně využil.

Standardní knižní příklad jsme našli, když jsme studovali hospodářství třicátých let. Je jím velký baseballový hrdina Babe Ruth. "Sultán Swatu", jak byl přezdíván, byl zdaleka nejpopulárnějším hráčem své doby. Mohl naplnit jakýkoliv stadión v kterékoli lize. Stalo se, že New York Yankees měli největší stadión ze všech baseballových klubů, tak si mohli dovolit zaplatit více, než kterýkoliv jiný klub. Díky tomu se Yankees stali jeho jediným možným zaměstnavatelem. To samozřejmě neznamená, že Babe Ruth nedosáhl vysokého platu, ale znamenalo to, že nebylo nikoho, kdo by ho mohl chránit. Musel jednat s Yankees a jako svou jedinou zbraň použít hrozby, že pro ně nebude hrát.

Jednotlivci, kteří nemají žádnou možnost najít zaměstnavatele, se většinou stávají obětí opatření. O jedné skupině jsme se již zmínili, o těch, kteří jsou odsouzeni k nezaměstnanosti s minimální mzdou. Jak jsme poznamenali dříve, mnoho z nich se stalo dvojnásobnou obětí vládních opatření, mizerného školství plus vysoké minimální mzdy, což jim zabrání být proškolen v práci.

Lidé, kteří jsou závislí na veřejné podpoře, jsou v podobné situaci. Vstoupit do zaměstnání bude pro ně výhodné pouze tehdy, jestliže si budou schopni vydělat tolik, aby si vynahradili ztrátu podpory. Nemusí se najít žádný zaměstnavatel, pro něhož budou jejich služby natolik cenné. Toto platí také pro osoby závislé na sociálním pojištění, které jsou zároveň mladší než 72 let. Ti ztratí výhody

sociálního pojištění, jestliže si vydělají více než minimální sumu. Z tohoto důvodu tak prudce poklesl počet zaměstnaných osob nad 65 let věku během posledních desetiletí, v případě mužů ze 45 % v roce 1950 na 20 % v roce 1977.

JINÍ ZAMĚSTNAVATELÉ

Nejspolehlivější a nejefektivnější ochranou většiny zaměstnanců je existence mnoha zaměstnavatelů. Jak jsme viděli, tak osoba, která má pouze jednoho možného zaměstnavatele, je málo nebo téměř vůbec chráněna. Zaměstnavatelé, chránící zaměstnance, jsou ti, kteří by ho rádi najali. Jejich poptávka po jeho službách způsobuje, že je ve vlastním zájmu zaměstnavatele platit zaměstnanci plnou hodnotu jeho práce. Jestliže zaměstnavatel tak nečiní, může se najít někdo, kdo bude ochoten tolik zaplatit. Konkurence po službách zaměstnance je jeho skutečnou ochranou.

Samozřejmě, že konkurence jiných zaměstnavatelů je někdy silná, někdy slabá. Existuje mnoho neznalostí o dostupných možnostech. Pro zaměstnavatele může být nákladné najít vhodného zaměstnance, a pro zaměstnance najít vhodného zaměstnavatele. Svět je nedokonalý, a tak konkurence neposkytuje úplnou ochranu. Přesto je

konkurence nejlepší, nebo jinak řečeno, nejméně špatnou ochranou největšího počtu zaměstnanců, která byla doposud objevena nebo vynalezena.

Konkurence je rysem svobodného trhu, se kterým se znova a znova setkáváme. Zaměstnanec je chráněn před svým zaměstnavatelem existencí jiných zaměstnavatelů, pro které může začít pracovat. Zaměstnavatel je chráněn před vykořisťováním svými zaměstnanci existencí jiných zaměstnanců, které může najmout. Spotřebitel je chráněn před vykořisťováním určitého prodávajícího existencí jiných prodávajících, od kterých může kupovat.

Proč máme špatnou poštovní službu? Špatnou dálkovou železniční dopravu? Špatné školství? Protože v každém z těchto případů v podstatě existuje pouze jedno místo, kde můžeme získat žádanou službu.

ZÁVĚR

Když si odbory vydobydou vyšší mzdy pro své členy tím, že omezí počet vstupů do určitého povolání, tyto vyšší mzdy budou na úkor jiných dělníků, jejichž možnosti se omezí. Když vláda platí svým zaměstnancům vyšší mzdy, tyto vyšší mzdy jdou na účet daňových poplatníků. Ale když zaměstnanci dostanou vyšší mzdy a jsou jim poskytnuty lepší pracovní podmínky prostřednictvím svobodného trhu, když jim zvýší mzdy firmy, které si navzájem konkurují v získávání nejlepších zaměstnanců, kdy zaměstnanci si konkurují mezi sebou a hledají nejlepší povolání, tyto vyšší mzdy nejdou na úkor nikoho. Mohou pocházet pouze z vyšší produktivity, vyšších kapitálových investic, šířeji rozdělených schopností. Koláč je větší je zde více pro dělníka, ale je zde také více pro zaměstnavatele, investora, spotřebitele a dokonce i pro berního úředníka.

Tímto způsobem svobodný trh rozděluje plody hospodářského pokroku mezi lidmi. To je tajemství ohromného zlepšení podmínek pracujících během posledních dvou století.

Kapitola 9: Lék na inflaci

Srovnajme dva obdélníčky papíru přibližně stejné velikostí. Jeden je na zadní straně převážně zelený a na přední straně má obrázek Abrahama Lincolna. V každém rohu má číslici 5 a nějaký text. Tento kus papíru můžete vyměnit za určité množství potravin, oblečení nebo jiného zboží. Lidé ochotně udělají takovýto obchod.

Jiný kousek papíru, možná vytržený z obrázkového časopisu, má také obrázek, nějaká čísla, a nějaký tisk na přední straně. Na zadní straně může být také vybarven dozelená. Přesto je dobrý pouze k zapálení ohně.

V čem je rozdíl? Text na pětidolarové bankovce nám nedává žádnou odpověď. Jednoduše se zde praví: "Federální rezervní bankovka, Spojené státy americké, pět dolarů", a menším písmem: "Tato bankovka je zákonným platidlem všech dluhů veřejných a soukromých." Není tomu tak dávno, co mezi slovy "Spojené státy americké" a "pět dolarů" byla zařazena slova "slibují zaplatit". Zdá se, že to vysvětluje rozdíl mezi dvěma kusy papíru. Znamenalo to však pouze, že jestliže jste zašli do Federální rezervní banky a požádali pokladního, aby splnil slib, dostali byste pět identických kusů papíru, s tím rozdílem, že namísto číslice pět byla číslice jedna a místo obrázku Abrahama Lincolna byl obrázek George Washingtonu. Jestliže jste pak požádali pokladního, aby vám proplatil jeden dolar, jak se slibovalo na kouscích papíru, dal by vám mince, které kdybyste roztavili (i když je to protizákonné) a roztavený kov byste prodali, dostali byste za něj méně, než jeden dolar. Současný text, přesto že nevysvětluje více, je upřímnější. Zákonné platidlo znamená, že vláda přijme kusy papíru jako protihodnotu na dluhy a daně a že soudy je budou považovat za vyrovnání protihodnoty dluhů vyjádřených v dolarech. Proč by je však měly přijímat soukromé osoby v soukromých transakcích při směně za zboží a služby?

Prostá odpověď je taková, že je přijímají všichni lidé, protože věří, že je stejně tak dobře budou přijímat i další lidé. Kusy zeleného papíru mají hodnotu, protože si každý myslí, že hodnotu mají. Každý si myslí, že hodnotu mají, protože je tomu tak učí zkušenost. Spojené státy by mohly fungovat jen v rámci malého zlomku své současné produktivity, bez toho aniž by existoval všeobecný a široce akceptovaný směnný ekvivalent (nebo přinejhorším jen několik mála takových ekvivalentů). Přesto existence všeobecného a široce přijímaného směnného ekvivalentu spočívá na konvenci, která za svou existenci vděčí jeho vzájemnému přijímání, což lze z určitého pohledu považovat za fikci.

Tato konvence, nebo fikce, není žádná křehká věc. Naopak, výhody z toho, že máme společnou měnu, jsou tak velké, že lidé se této fikce budou držet dokonce i za velmi extrémních provokací. Odtud pochází, jak uvidíme později, část zisku, kterého mohou dosahovat ti, kteří peníze vydávají, vyvoláváním inflace. A z toho také vyplývá pokušení inflaci vyvolat. Přesto není tato fikce nezničitelná: rčení "nestojí to za nic" (v americké angličtině, "nestojí to za Continental", tj. bankovka z roku 1774 - pozn. překl.), je pozůstatkem události, která tuto fikci zničila, když byl ve velkých množstvích Pevninským kongresem Spojených států (U.S. Continental Congress) vydáván "Continental" k financování Americké revoluce.

Přestože hodnota peněz je založená na fikci, peníze slouží jako mimořádně užitečný ekonomický nástroj. Představují také kouřovou clonu. "Skutečné" síly, které určují bohatství národa jsou schopnosti jeho občanů, jeho podniků a ve vynalézavosti využití možných zdrojů, struktura hospodářské a politické organizace apod. John Stuart Mill před více než stoletím . napsal: "V hospodářství nebo ve společnosti v podstatě těžko může být bezvýznamnější věc, než jsou peníze, když nebudeme brát v potaz jejich schopnost šetřit čas a práci. Je to stroj, který umožňuje, aby se vykonalo rychleji a pohodlněji to, co by se bez něj vykonalo pomaleji a nepohodlněji.

Stejně jako mnoho jiných strojů, když se dostanou mimo kontrolu, působí dále nezávisle a odlišně svým vlastním vlivem". (1)

Lék na inflaci 247

Tento popis úlohy peněz je zcela pravdivý. Těžko bychom mohli najít jiný vynález, který by mohl udělat více škod, když se dostane mimo kontrolu.

Zabývali jsme se již Velkou krizí, kdy se peníze dostaly mimo kontrolu díky příliš prudké redukci jejich množství. V této kapitole probereme opačný a daleko běžnější způsob, kterým se peníze dostávají mimo kontrolu, a to díky prudkému nárůstu jejich množství.

DRUHY PENĚŽ

V dějinách se jako peníze používalo udivující množství věcí. Anglické slovo pecuniary (peněžní - pozn. překl.) pochází z latinského slova pecus, znamenající dobytek, jedna z věcí, které se používaly jako peníze. Dále se platilo solí, hedvábím, kožešinami, sušenými rybami, dokonce i peříčky a na ostrově Yap v Pacifiku kameny. Škeble a korálky byly nejrozšířenější formou primitivních peněz. Kovy jako zlato, stříbro, měď, železo a cín byly nejpoužívanějšími formami peněz v pokročilejších hospodářstvích před vítězstvím papíru a pera účetního.

jedna věc, kterou mají všechny prostředky, používané jako peníze společnou, je to, že byly přijímány (v určitém čase a na určitém místě) za jiné zboží a služby ve víře, že jiní lidé je také budou přijímat.

"Wampum", který používali první osadníci v Americe při obchodu s Indiány, byla zavínutá škeble, podobná škeblím používaným v Africe a Asii. Nejzajímavějšími penězi používanými v amerických koloniích byly tabákové peníze ve Virginii, Marylandu a Severní

Karolině: "První zákon, který byl vydán prvním parlamentem Virginie 31. července 1619 (12 let poté, co kapitán John Smith přistál v Americe a založil Jamestown jako první stálé sídlo v Novém světě), se týkal tabáku. Stanovil cenu za libru nejlepšího druhu na tři šilinky a na osmnáct pencí za libru tabáku druhé třídy. Tabák byl také místní měnou." (2)

V různých obdobích byl tabák vyhlášen zákonnou měnou. Zůstal základní měnou ve Virginii a sousedních koloniích téměř po dvě století a byl jí ještě dlouho po Americké revoluci. Těmito penězi kolonisté platili za jídlo, oblečení, platili jimi daně a dokonce jimi platili za nevěsty: "Virginský spisovatel Reverend Weems psal, že mu bylo dobře u srdce, když viděl, jak galantní mladí Virgiňané spěchají na pobřeží, když přijela loď z Londýna, a každý z nich pod paží nesl štoček nejlepšího tabáku a vracel se s krásnou a poctivou mladou ženou." (3) Jiný spisovatel, když psal o této cestě, poznamenal, "Museli být statní, stejně tak jako galantní, když spěchali se štočkem tabáku, který vážil 100 až 150 liber pod paží." (4)

Jak přicházely peníze, tak odcházel tabák. Cena stanovená v anglické měně byla vyšší než cena, za kterou se dal vypěstovat. Plantážníci se přizpůsobili a vyráběli stále více a více. Za této situace nabídka peněz rostla doslova před očima. Objevila se inflace, jako vždy, když množství peněz roste rychleji než množství zboží a služeb na trhu. Cena jiných věcí vyjádřená prostřednictvím tabáku rychle rostla, než inflace skončila. Asi o půl století později vzrostly ceny vyjádřené tabákem čtyřicetkrát.

Nejnešťastnější z inflace byli pěstitelé tabáku. Vyšší ceny jiných věcí vyjádřené tabákem znamenaly, že za tabák bylo možno koupit stále méně a méně těchto věcí. Cena peněz vyjádřená ve zboží je v obráceném poměru k ceně zboží vyjádřené penězi. Přirozeně, že se pěstitelé tabáku obrátili o pomoc na vládu. Byl vydáván jeden zákon za druhým zakazující určitým skupinám lidí pěstovat tabák, ničila se

dokonce část sklizně, zakazovalo se pěstování tabáku po jeden rok. Všechno bylo zbytečné. Nakonec lidé vzali věci do svých rukou, spojili se, postupovali zemí a ničili tabákové plantáže: "Toto zlo dosáhlo takových rozměrů, že v dubnu 1684 parlament vydal zákon, podle něhož se tito zločinci dostali za hranici, která může být posuzována za projev nepokoje a že jejich cílem je svržení vlády. Bylo ustanoveno, že když jakékoli osoby v počtu větším než osm budou ničit tabákové plantáže, budou odsouzeni k smrti za zradu." (5)

Tabáková měna živě ilustruje jeden z nejstarších zákonů ekonomiky - Greshamův zákon: "špatné peníze vytlačují dobré." Pěstitelé tabáku, kteří museli platit daně a další finanční závazky tabákem, pochopitelně platili tabákem nejnižší kvality, aby uspokojili tyto pohledávky a ponechali si nejlepší kvalitu na export za "tvrdou měnu" tj. za britskou libru. Výsledkem bylo, že pouze nekvalitní tabák začal obíhat jakožto peníze. Lidská vynalézavost přišla na mnoho způsobů, aby tabák vypadal kvalitněji, než skutečně byl:

"V roce 1698 se ve státě Maryland považovalo za nezbytné uzákonit opatření proti podvodům, kdy se tabák balil tak, že nahoře byl kvalitní tabák. V roce 1705~bylo ve Virginii přijato podobné opatření, ale zjevně bez jakýchkoli pozitivních výsledků." (6)

Problém kvality se ještě prohloubil v roce 1727, kdy byl tabák uzákoněn jako měna. To se stalo důvodem pro vydávání certifikátů na zásoby, které udělovali inspektoři. Byly prohlášeny za legální prostředek na zaplacení všech pohledávek v tabáku v rámci oblasti, pro níž byly vydány. (7) Přes četné podvody v rámci tohoto systému "vykonávaly tyto certifikáty funkci měny až do sklonku 19. století." (8)

Tento případ použití tabáku jakožto měny nebyl posledním. Během druhé světové války byly cigarety široce používány jako prostředek směny v německých a japonských zajateckých táborech. Po druhé

světové válce byly cigarety široce používány jako peníze v Německu během období, kdy okupační úřady stanovily pevné maximální ceny, které byly pod úrovní, která mohla "vyčistit" trh (srovnat poptávku s nabídkou - pozn. překl.). Výsledkem byl úplný odklon od užívání zákonných peněz. Lidé se uchýlovali k výměnnému obchodu a používali cigarety jako prostředek směny pro menší transakce a koňak pro větší. Byl pravděpodobně nejlikvidnější měnou v Německu té doby. Měnová reforma Ludwiga Erharda ukončila tuto instruktivní a zároveň destruktivní epizodu. (9)

Obecné principy ilustrované na tabákových penězích ve Virginii zůstávají platné i v moderní době. Ačkoli papírové peníze vydávané vládou a účetní záznamy nazývané vklady, nahradily komodity nebo certifikáty na komodity ve skladech, jako základní peníze ve společnosti.

Dnes, stejně jako tehdy, rychlejší nárůst množství oběživa než nárůst dostupného zboží a služeb vyvolá inflaci, zvýší cenu zboží a služeb vyjádřenou penězi. Nezáleží na tom, z jakého důvodu se zvyšuje množství peněz. Ve Virginii se zvýšilo množství tabákových peněz a vyvolalo tak inflaci cen vyjádřených tabákem, protože náklady na produkci tabáku vyjádřené množstvím práce a použitými zdroji drasticky klesly. V Evropě byly ve středověku dominantní zlaté a stříbrné peníze. Cenová inflace vyjádřená ve zlatě a stříbře vznikla díky tomu, že vzácné kovy z Mexika a Jižní Ameriky zaplavily přes Španělsko Evropu. V polovině 19. století se

vyskytla inflace cen vyjádřených ve zlatě díky velkým objevům zlatých ložisek v Kalifornii a Austrálii. Později, od 90. let 19. století do roku 1914 se tato inflace objevila znovu, protože byly do praxe uvedeny nové technologické postupy, konkrétně technologie extrakce zlata z rud s nízkým obsahem zlata kyanidem, zejména v Jižní Africe. .

Dnes, když všeobecně přijímané prostředky směny nemají žádný vztah k jakékoli komoditě, množství peněz v každé zemi určuje vláda. Vláda, a pouze vláda, je odpovědná za jakýkoli rychlý nárůst oběživa. Tato skutečnost byla hlavním zdrojem neporozumění příčin a léčení inflace.

BEZPROSTŘEDNÍ PŘÍČINA INFLACE

Inflace je nemoc, nebezpečná a někdy dokonce smrtelná nemoc. Nemoc, která když není včas rozpoznána, může zničit společnost. Příkladů je mnoho. Hyperinflace v Rusku a Německu po první světové válce, kdy se ceny ze dne na den zdvojnásobily a více než zdvojnásobily, připravila půdu pro komunismus v jedné zemi a pro nacismus v druhé. Hyperinflace v Číně po druhé světové válce usnadnila Čankajškovu porážku Maem. Inflace v Brazílii, která v roce 1954 dosáhla 100 procent, přivedla k moci vojenskou vládu. Daleko horší inflace přispěla ke svržení Allendeho v Chile v roce 1973 a Isabely Peronové v Argentině v roce 1976. V obou zemích vedla k převzetí moci vojenskou vládou.

Žádná vláda nechce přijmout odpovědnost za inflaci, dokonce i když není příliš vysoká. Vládní úředníci vždy najdou nějakou výmluvu - chamtivé obchodníky, silné odbory, marnotratné spotřebitele, arabské šejky, špatné počasí nebo cokoli jiného, co se zdá alespoň vzdáleně relevantní. Není pochyb o tom, že obchodníci jsou chamtiví, odbory jsou silné, spotřebitelé jsou marnotratní, arabští šejkově zvýšili ceny ropy a že počasí je často špatné. Všechno toto může vyvolat vysoké ceny u jednotlivých výrobků, ale nemůže to vyvolat všeobecný růst cen. Může to vyvolat dočasné zvýšení nebo snížení míry inflace. Ale to všechno nemůže vyvolat stálou inflaci, a to z jednoho prostého důvodu: žádný z předpokládaných viníků nevlastní tiskařský lis, kterým by mohl tisknout kusy papíru, které nosíme po kapsách. Žádný z nich nemá zákonné oprávnění

provádět účetní záznamy o položkách ekvivalentních těmto kusům papíru.

Inflace není fenoménem kapitalismu. Jugoslávie jako komunistická země zažila jednu z nejvyšších měr inflace ze všech zemí Evropy. Švýcarsko, bašta kapitalismu, jednu z nejnižších. Stejně tak není inflace ani komunistickým fenoménem. Čína měla nízkou inflaci za Mao, Itálie, Velká Británie, Japonsko a Spojené státy, všechny převážně kapitalistické země, prožily v posledním desetiletí výraznou inflaci. V moderním světě je inflace fenoménem tiskařského lisu.

Poznání, že vysoká inflace je vždy a všude monetárním fenoménem, je jen počátkem pochopení toho, co je příčinou a co je léčením inflace. Mnohem zásadnější otázkou je, proč moderní vlády zvyšují množství peněz tak rychle. Proč vyvolávají inflaci, když chápou její potencionální škodlivost?

Předtím, než se začneme zabývat touto otázkou, bude dobré chvíli se pozdržet u konstatování, že inflace je monetární fenomén. Přes závažnost tohoto poznatku, přes množství historických důkazů, které toto konstatování podporují, je stále toto tvrzení popíráno. Z velké části je tomu proto, že vláda vytváří kouřovou clonu, kterou se snaží zakrýt vlastní odpovědnost za inflaci.

Jestliže množství dostupného zboží a služeb, zkrátka množství produkce, poroste tak rychle jako množství peněz, ceny budou stabilní. Ceny mohou dokonce postupně klesat, když vyšší příjmy povedou lidi, aby větší část svého bohatství uchovávali ve formě peněz. Inflace se objevuje tehdy, když množství peněz roste znatelně rychleji než produkce a čím je vyšší růst množství peněz na jednotku produkce, tím je vyšší míra inflace. V ekonomice pravděpodobně neexistuje lépe doložené tvrzení.

Produkce je omezena dostupnými fyzickými a lidskými zdroji a rozvíjením znalostí a schopností, způsoby jejich využití. Produkce může růst jen pomalu. Během posledního století ve Spojených státech rostla produkce průměrně o tři procenta ročně. Dokonce i na vrcholu rychlého růstu v Japonsku po druhé světové válce rostla produkce okolo deseti procent ročně. Množství komoditních peněz je předmětem podobných fyzických omezení, ačkoli, jak ukazují příklady tabáku, vzácných kovů z Nového světa a zlata v 19. století, množství komoditních peněz rostlo čas od času daleko rychleji než

produkce obecně. Moderní formy peněz - papír a účetní záznamy, nejsou podrobeny žádným fyzickým omezením. Nominální množství, tj. množství dolarů, liber, marek nebo jiných peněžních jednotek, může růst jakkoli rychle, někdy až fantasticky rychle.

Během německé hyperinflace po prohrané první světové válce se množství peněz zvyšovalo průměrně o 300 procent měsíčně po více než rok. Stejně tak rostly i ceny. Během maďarské hyperinflace po druhé světové válce množství "horkých peněz" průměrně rostlo o více než 12 000 procent měsíčně po jeden rok a ceny rostly ještě rychleji, skoro o 20 000 procent měsíčně. (10)

Během daleko mírnější inflace ve Spojených státech od roku 1969 do roku 1979 množství peněz rostlo průměrně o 9 procent ročně a ceny vzrostly průměrně o 7 procent ročně. Rozdíl dvou procent odráží 2.8 procentní průměrný růst produkce během téhož desetiletí.

Jak ukazují naše příklady, to, co se děje s množstvím peněz, má tendenci zatemňovat to, co se děje s produkcí. Proto tvrdíme, že inflace je monetárním fenoménem, který nic neříká o produkci. Tyto příklady také ukazují, že zde není přesný vztah 1:1 mezi mírou růstu množství oběživa a mírou inflace. Nicméně z historie neznáme žádný příklad, kdy by stálá inflace trvala déle než po krátká období a nebyla by doprovázena současným rychlým růstem množství oběživa. Neznáme také žádný příklad rychlého růstu množství

oběživa, který by nebyl doprovázen přibližně odpovídající mírou inflace.

Několik grafů (graf č. 1 - 5) ukazuje stálost vztahu těchto dvou ukazatelů v posledních letech. Plná čára v každém grafu znázorňuje množství peněz na jednotku produktu v uvažované zemi, rok po roce od roku 1964 až do roku 1977. Druhá čára představuje spotřebitelský cenový index. Abychom mohli srovnat tyto dva údaje, jsou oba dva vyjádřeny v procentech svých průměrných hodnot během celého období (1964 až 1977 = 100 pro obě křivky). Obě křivky nutně mají stejnou průměrnou úroveň, ale jejich průběh se v jednotlivých letech liší.

Obě křivky pro Spojené státy v grafu č. 1 jsou téměř nerozlišitelné. Jak ukazují další grafy, není to jen specifikum Spojených států. Ačkoli se obě křivky odlišují u jiných zemí více než u Spojených států, jsou u každé země tyto dvě křivky zjevně podobné.

Různé země zažily různé míry růstu oběživa. V každém případě byl tento rozdíl doprovázen také rozdílnou mírou inflace. Nejextrémnějším příkladem je Brazílie (graf č. 5). Zažila vyšší růst množství oběživa než zbylé uvedené země, ale také vyšší inflaci.

Co je příčina a co důsledek? Roste množství peněz, protože se zvyšují ceny, nebo je tomu naopak? Jednou stopou k vysvětlení je, že na většině grafů je hodnota vynesena na křivce pro množství peněz v oběhu v určitém období o šest měsíců dříve než stejné míry dosáhne i cenový index. Daleko významnějším důkazem je prozkoumání opatření přijatých jednotlivými institucemi, které určují množství oběživa v těchto zemích v souvislosti se značným počtem historických epizod, což zcela objasňuje, co je příčinou a co důsledkem.

Jeden výrazný příklad se udál za americké občanské války. Jih financoval válku převážně pomocí tiskařského lisu, a vyvolal tak

inflaci, která dosahovala v průměru 10 procent měsíčně v období od října 1861 do března 1864. Konfederace se pokusila zastavit inflaci a přistoupila k měnové reformě: "Měnová reforma začala v květnu 1864, kdy byla omezena zásoba oběživa. Prudce klesl i cenový index.... Navzdory postupujícím armádám Unie, dopadům vojenských porážek, poklesu mezinárodního obchodu, dezorganizované vlády a nízké morálce armády Konfederace. Omezení množství oběživa mělo výraznější vliv na ceny než tyto mocné síly." (11)

Uváděné grafy vyvracejí rozšířený způsob vysvětlení inflace. Odbory jsou oblíbeným fackovacím panákem. Jsou obviňovány z toho, že používají svoji monopolní moc, aby zvyšovaly mzdy, které zvyšují náklady, a ty dále zvyšují ceny. Jak je ale potom možné, že grafy pro Japonsko, kde odbory hrají zanedbatelnou roli, tak i pro Brazílii, kde odbory existují jen pod dohledem a řízením vlády, ilustrují stejný vztah jako grafy pro Velkou Británii, kde jsou odbory silnější než v kterékoli z uvedených zemí, a pro Německo a Spojené státy, kde jsou odbory rovněž značně silné? Odbory možná poskytují užitečné služby svým členům. Možná také značně škodí ostatním tím, že omezí jejich možnosti získat určité zaměstnání, ale nevyvolávají inflaci. Růst mezd vyšší než růst produktivity je důsledkem inflace, spíše než příčinou.

Graf č 1:

PENÍZE A CENY

SPOJENÉ STÁTY (1964 -1977)

Legenda:

množství peněz na jednotku produktu - - - - spotřebitelský cenový index

Graf č 2:

PENÍZE A CENY

NĚMECKO (1964 -1977)

Legenda:

množství peněz na jednotku produktu

----- spotřebitelský cenový index

Grafč3:

PENÍZE A CENY JAPONSKO (1964 -1977)

Legenda:

množství peněz na jednotku produktu - - - - - spotřebitelský cenový index

Graf č 4:

PENÍZE A CENY

VELKÁ BRITANIE (1964 -1977)

Legenda:

množství peněz na jednotku produktu - - - - - spotřebitelský cenový index

Graf č 5:

PENÍZE A CENY BRAZÍLIE (1964 -1977)

Legenda:

množství peněz na jednotku produktu

----- spotřebitelský cenový index

Podobně obchodníci nezpůsobují inflaci. Růst cen, který požadují, je výsledkem nebo odrazem jiných sil. Obchodníci určitě nejsou chamtivější v zemích, kde je vyšší inflace, než v zemích, které mají inflaci nižší, stejně tak nejsou chamtivějšími v jednom období než v jiném. Proč je tedy inflace daleko vyšší v některých oblastech a v některých obdobích než v jiných oblastech a v jiných obdobích?

Dalším oblíbeným vysvětlením inflace, zejména mezi vládními úředníky, kteří hledají na koho by svrhli vinu, je, že inflace je importována ze zahraničí. Toto vysvětlení bylo často správné, když měny hlavních zemí byly spolu spojeny zlatým standardem. Inflace tehdy byla mezinárodním fenoménem, protože mnoho zemí používalo jako peníze stejnou komoditu a cokoli, co způsobilo nárůst množství těchto komoditních peněz, ovlivnilo všechny země. Zjevně to ale neplatí v posledních letech. Kdyby tomu tak bylo, jak by mohla být míra inflace tak odlišná v ostatních zemích? Japonsko a Velká Británie vykazovaly roční míru inflace ve výši 30-ti procentní nebo ještě více počátkem 70. let, když inflace ve Spojených státech dosahovala asi 10 procent a v Německu byla pod úrovní 5 procent. Inflace je světovým fenoménem v tom smyslu, že se objevuje v mnoha zemích ve stejnou dobu, stejně jako vysoké vládní výdaje a velké vládní deficity. Inflace ale není světovým fenoménem v tom smyslu, že jednotlivé země nemohou jednotlivě kontrolovat vlastní inflaci, stejně tak jako velké vládní výdaje a vysoké vládní deficity nejsou vyvolány silami, které jsou mimo kontrolu té které země.

Nízká produktivita práce je dalším oblíbeným vysvětlením inflace. Vezměme si takovou Brazílii. Brazílie zažila jeden z nejrychlejších růstů produkce na světě a také jeden z nejrychlejších růstů inflace. Je pravdou, že inflace je růst množství peněz na jednotku produkce, ale jak jsme poznamenali, v praxi změny ve výrobě jsou zastíněny

změnami v množství peněz. Nic není z dlouhodobějšího hlediska důležitějšího pro hospodářský blahobyt země než zvyšování produktivity. Jestliže produktivita práce roste o 3.5 procenta ročně, produkce se během 20 let zdvojnásobí, při 5 procentech ročně za 14 let, což je podstatný rozdíl. Produktivita práce ovšem hraje v inflaci malou roli, ústřední roli hrají peníze.

A co arabští šejkové a OPEC? Uvalili na nás vysoké ceny. Prudký růst cen ropy snížil množství zboží a služeb, které nám byly dostupné, protože jsme jich museli více exportovat do zahraničí výměnou za ropu. Snížení množství zboží a služeb realizovaných na našem trhu zvýšilo cenovou úroveň. Byl to ovšem jednorázový efekt. Tento jednorázový skok neměl dlouhotrvající vliv na míru inflace. Pět let po ropném šoku v roce 1973, se inflace snížila, jak v Německu, tak i v Japonsku. V Německu ze 7 procent ročně na méně než 5 procent, v Japonsku z více než 30 procent ročně na méně než 5 procent. Ve Spojených státech inflace dosáhla vrcholu rok po ropném šoku, kdy činila ročně asi 12 procent a snížila se na 5 procent v roce 1976, pak vzrostla na více než 13 procent v roce 1979. Lze tento vývoj vysvětlit ropným šokem, který byl společný pro všechny země? Německo a Japonsko jsou stoprocentně závislé na dovozu ropy, přesto si v omezování inflace vedly lépe než Spojené státy, které jsou na importu ropy závislé pouze z 50 procent, nebo lépe než Velká Británie, která se stala významným producentem ropy.

Vrátíme se k našemu základnímu tvrzení. Inflace je hlavně peněžním fenoménem, který vzniká v důsledku toho, že množství peněz na trhu roste rychleji než produkce. Množství oběživa má významnější vliv než růst produkce. Mnoho jevů může vyvolat jen dočasné změny v míře inflace, ale dlouhotrvající vliv mohou mít pouze tehdy, pokud ovlivňují míru růstu zásoby peněz.

PROČ DOCHÁZÍ K NADMĚRNÉMU BUSTU MNOŽSTVÍ PENĚŽ V OBĚHU?

Tvrzení, že inflace je peněžním fenoménem, je důležité, přesto je jen začátkem odpovědi na to, co je příčinou a co je léčením inflace. Je ovšem důležité, protože pomáhá najít základní příčiny, najít možné léky. Je to pouze částečná odpověď; protože se tu objevuje hlubší otázka, proč dochází k nadměrnému růstu množství oběživa.

Ať už cokoli ovlivňovalo tabákové peníze nebo peníze spojené se stříbrem a zlatem, je dnešní nadměrný růst množství papírových peněz, a tím i inflace vyvolán vládou.

Ve Spojených státech došlo ke zrychlenému růstu množství oběživa v posledních 15 letech ze tří vzájemně závislých příčin. Velkým nárůstem vládních výdajů, za prvé. Vládní politikou plné zaměstnanosti, za druhé. Chybnou politikou, kterou uplatňoval Federální rezervní systém, za třetí.

Vyšší vládní výdaje nepovedou k vyššímu růstu množství peněz v oběhu, jestliže dodatečné výdaje jsou financovány buď daněmi anebo půjčkami od veřejnosti. V tomto případě má vláda více na utrácení, méně však má veřejnost. Vyšší vládní výdaje jsou doprovázeny nižšími výdaji veřejnosti na spotřebu nebo na investice. Nicméně daně a půjčky od veřejnosti představují politicky neatraktivní způsob financování vládních výdajů. Mnoho z nás uvítá vyšší vládní výdaje, málo z nás uvítá vyšší daně. Vládní půjčky od veřejnosti převádí fondy ze soukromého užití tím, že se zvyšují úrokové míry, což jednotlivci jak zdražuje, tak znesnadňuje přístup k půjčkám na nové domy a na podnikání.

Jediným jiným způsobem, jak financovat zvýšené vládní výdaje, je zvýšit množství peněz. Jak jsme poznamenali v 3. kapitole, to může vláda Spojených států učinit tak, že ministerstvo financí jako jedno z oddělení vlády, prodá směnky Federálnímu rezervnímu systému,

jako jinému oddělení vlády. Federální rezervní systém zaplatí za směnky buď čerstvě vytištěnými federálními rezervními bankovkami, nebo záznamem vkladu do svých účetních knih ve prospěch ministerstva financí. Ministerstvo financí tak může platit své účty buď v hotovosti, anebo šekem na svůj účet u federální banky. Když dodatečné "horké" peníze jsou uloženy v komerčních bankách, slouží pak jejich příjemci jako rezerva a jako zdroj daleko vyššího dodatečného množství peněz v oběhu.

Financování vládních výdajů zvýšením množství peněz je často obzvláště atraktivní jak pro prezidenta, tak pro členy Kongresu. Umožňuje jim zvýšit vládní výdaje, prospívat svým voličům, aniž by museli nechat hlasovat o vyšších daních, kterými by platili vyšší vládní výdaje, nebo aniž by si museli půjčovat od veřejnosti.

Druhým zdrojem vyššího růstu množství peněz ve Spojených státech byl v posledních letech pokus o plnou zaměstnanost. Cíl, jako u mnoha jiných státních programů, je obdivuhodný, nikoli už výsledky programu. "Plná zaměstnanost" je mnohem složitější a rozporuplnější pojem, než jak se na první pohled zdá. V dynamickém světě, kde se objevuje nové zboží a staré mizí, se poptávka posunuje od jednoho produktu ke druhému, inovace mění výrobní metody, a tak dále do nekonečna. Je vhodné mít prostor pro mobilitu

pracovních sil. Lidé mění zaměstnání a v mezidobí jsou často nezaměstnaní. Někteří lidé opouští svou práci, která se jim nelíbí, a chvíli trvá, než si najdou novou. Mladí lidé, kteří vstupují na trh práce, potřebují čas, aby našli vhodnou práci a aby mohli experimentovat s různými druhy práce. Navíc zde existují překážky svobodnému fungování trhu práce - restriktce odborů, minimální mzdy apod. Tyto překážky zvyšují obtížnost dát do souladu člověka s prací. Jaký průměrný počet zaměstnaných osob odpovídá za těchto podmínek plné zaměstnanosti?

I zde, stejně jako u výdajů a daní, existuje asymetrie. Vládní opatření, která mohou být chápána jako podpora zaměstnanosti, jsou politicky působivá. Opatření, která mohou být chápána tak, že zvyšují míru nezaměstnanosti, jsou politicky neatraktivní. Výsledkem je nesprávný sklon vládní politiky sledovat ambiciózní cíl plné zaměstnanosti.

Vztah k inflaci je dvojnásobný. 1) Vládní výdaje mohou být prezentovány, že prospívají zaměstnanosti, vládní daně, že přispívají k nezaměstnanosti tím, že omezují soukromé úspory. Proto politika plné zaměstnanosti podporuje tendenci vlády zvyšovat výdaje a snižovat daně a financovat vyplývající deficit zvyšováním množství peněz spíše než daněmi nebo půjčkami od veřejnosti. 2) Federální rezervní systém může zvýšit množství peněz jiným způsobem než financováním vládních výdajů. Může nakupovat státní obligace a platit je nově vytvořenými horkými penězi. To umožní bankám zvýšit objem soukromých úvěrů, což také může být prezentováno jako jev, který přispívá k růstu zaměstnanosti. Pod tlakem politiky plné zaměstnanosti má monetární politika Federálního rezervního systému stejný inflační sklon jako vládní rozpočtová politika.

Tato politika neuspěla v dosažení plné zaměstnanosti, ale způsobila inflaci. Ministerský předseda James Callaghan na konferenci britské labouristické strany pronesl v září roku 1976 tato odvážná slova: "Mysleli jsme si, že byste mohli vybědnout z krize a zvýšit zaměstnanost snížením daní a zvýšením vládních výdajů. Se vši počestností vám říkám, že tento názor již neplatí a že pokud někdy platil, způsobil pouze to, že hospodářství zatížil vyšší inflací, kterou následovala vyšší míra nezaměstnanosti. Taková je historie posledních 20 let."

Třetím zdrojem vyššího nárůstu oběživa ve Spojených státech byla chybná politika Federálního rezervního systému. Nejenže politika Federálního rezervního systému měla sklon k inflaci díky tlakům na podporu plné zaměstnanosti, ale tento sklon byl posílen jejím

pokusem sledovat dva navzájem neslučitelné cíle. Federální rezervní systém měl pravomoc řídit množství peněz v oběhu, avšak tento svůj úkol pouze proklamoval. Jako Demetrius v Shakespearově hře "Sen noci svatojánské", který se vyhýbá Heleně, která ho miluje a nadbíhá Hermii, která miluje jiného, Federální rezervní systém neposkytl svého ducha, aby řídil množství oběživa, ale na to, aby řídil úrokovou míru, něco, k čemu neměl pravomoc. Výsledkem byl neúspěch na obou frontách - velké výkyvy jak v míře růstu množství oběživa, tak v úrokových mírách. Také tyto výkyvy měly inflační sklony. Kvůli vzpomínkám na svou osudovou chybu v letech 1929 - 1933, reagoval Federální rezervní fond daleko rychleji korekcí posunu směrem k nízké míře růstu oběživa, než korekcí posunu směrem k vyšší míře růstu oběživa.

Výsledkem vyšších vládních výdajů, politiky plné zaměstnanosti, a tím, že se Federální rezervní systém zabýval úrokovými mírami, byly výkyvy podél vzrůstající křivky. Inflace rostla a klesala. Každý nárůst přivedl inflaci na vyšší stupeň vzhledem k předchozímu vrcholu. Každý pokles míry inflace se ustálil na vyšším stupni než pokles předchozí. Po celou dobu rostly vládní výdaje vzhledem k příjmům, rostly také vládní příjmy z daní, ale ne tak rychle jako výdaje, a také rostl deficit vzhledem k vládním příjmům.

Tento vývoj se netýká jen Spojených států nebo posledních desetiletí. Kam až sahá paměť, vládcové - ať už králové, císařové nebo parlamenty - měli tendenci uchylovat se ke zvyšování množství peněz, aby získali zdroje pro vedení války, stavbu monumentů, nebo pro jiné účely. Často tomuto pokušení podlehl. Kdykoli podlehl, vzápětí následovala inflace.

Skoro před dvěma tisíci lety římský císař Dioklecián vyvolal inflaci znehodnocováním mincí. Nahrazoval stříbrné mince podobnými mincemi, které měly méně a méně stříbra a více a více bezcenné slitiny, až se staly pouze kovem překrytým stříbrem." (12) Moderní

vlády toto dělají tištěním papírových peněz a prováděním záznamů v účetních knihách, ale starodávné metody úplně nevymizely.

Kdysi celostříbrné mince Spojených států, jsou nyní měděné mince nepokryté stříbrem, ale niklem. Malá mince Susan B. Anthony dolar byla zavedena, aby nahradila kdysi celostříbrnou minci.

VÝHODY, KTERÉ VLÁDĚ PŘINÁŠÍ INFLACE

Financování vládních výdajů zvyšováním množství oběživa vypadá jako kouzlo, jako když dostanete něco za nic. Vezměme si jednoduchý příklad, vláda postaví cestu a platí takto vzniklé náklady nově vytištěnými federálními rezervními bankovkami. Vypadá to, jako by si všichni polepšili. Dělníci, kteří postavili cestu, dostanou svou mzdu a mohou si koupit jídlo, oblečení a zaplatit za bydlení. Nikdo neplatí vyšší daně. Přesto je tady nová cesta, která tu předtím nebyla. Kdo to zaplatil?

Odpovědí je, že zaplatili všichni ti, kdo měli peníze. Dodatečné peníze, zvýšily ceny, když byly použity, aby přiměly dělníky budovat cestu, místo aby se mohli zabývat jinou produktivní činností. Tyto vyšší ceny se udržují pokud peníze cirkulují v toku výdajů směrem od dělníků k prodávajícím, kteří prodávají zboží, které dělníci nakupují, od těchto prodávajících k jiným atd. Vyšší ceny znamenají, že peníze, které lidé drželi, mají nyní menší kupní sílu, než měly před nedávnem. Aby lidé měli po ruce takové množství peněz, za něž by mohli nakoupit tolik jako předtím, budou se muset vzdát spotřeby celého svého důchodu a použít jeho část jako příspěvek ke svým peněžním zůstatkům.

Navíc vytištěné peníze jsou v podstatě totéž jako daň uvalená na peněžní zůstatky. Jestliže peníze navíc zvýší ceny o jedno procento, pak každý, kdo má peníze, v konečném důsledku zaplatí daň rovnající se jednomu procentu držných peněz. Dodatečné kusy papíru, které nyní musí držet (nebo záznamy v účetních knihách, které musí učinit) jsou nerozpoznatelné od jiných kusů papíru, které

má ve své kapse nebo v trezoru banky (nebo od jiných účetních záznamů). Tyto peníze jsou ve skutečnosti zaplacenou daní.

Fyzickým ekvivalentem těchto daní jsou zboží a služby, které mohly být vyrobeny pomocí zdrojů, které byly použity k postavení cesty. Lidé, kteří utratili méně než činí jejich příjem, aby zachovali kupní sílu své peněžní zásoby, se zřekli tohoto zboží a služeb, aby vláda měla k dispozici zdroje k postavení cesty.

Proto John Maynard Keynes, když se po první světové válce zabýval inflací, napsal: "Neexistuje plíživější a méně jistá cesta k deformaci základů společnosti než znehodnocení měny. Tento proces mobilizuje skryté síly ekonomických zákonů na stranu destrukce. Činí tak způsobem, že to není schopn rozpoznat nikdo z miliónů lidí." (13)

Dodatečně vytištěné peníze a dodatečně zaznamenané vklady v účetních knihách Federální rezervní banky jsou jenom částí z výhod, které vláda díky inflaci získává.

Inflace také nepřímo zvýhodňuje vládu tím, že automaticky zvyšuje míru zdanění. Tak, jak se zvyšují příjmy v souvislosti s inflací, tak se posouvají do vyšších daňových tříd a jsou zdaňovány vyšší daňovou sazbou. Příjem korporace se uměle zvyšuje díky neadekvátní srážce odpisů a jiných nákladů. Jestliže vzrostou příjmy o 10 procent, jako odpověď na 10-ti procentní inflaci, federální příjmy z daní stoupnou o více než 15 procent, takže daňový poplatník musí běžet stále rychleji a rychleji, aby zůstal na stejném místě. Tento proces umožňuje prezidentovi, Kongresu, státním guvernérům a zákonodárcům vystupovat, jako by snižovali daně, zatímco vše, co udělali, bylo, že nenechali daně stoupat, tak, jak by v důsledku inflace skutečně stouply. Naopak, pokud budeme reálně posuzovat daně, pak na federální úrovni vzrostly z 22 procent národního důchodu v roce 1964 na 25 procent v roce 1978, na státní a místní úrovni z 11 procent v roce 1964 na 15 procent v roce 1978.

Existuje ještě třetí způsob, kterým vláda získává. Tím, že se zaplatí, nebo jestli chcete, odepíše část státního dluhu. Vláda si půjčuje v dolarech a splácí v dolarech. Díky inflaci však vláda vrátí dolary, které mají nižší hodnotu, než dolary vypůjčené. Nepředstavuje to ovšem čistý zisk vlády, jestliže v mezidobí platila dostatečně vysoké úroky z dluhu, aby věřitelům kompenzovala dopad inflace. Většinou ale takové úroky neplatí. Obligace jsou nejjasnějším příkladem. Předpokládejme, že jste nakoupili obligace v prosinci roku 1968, a měli jste je až do prosince 1978, kdy jste si je nechali proplatit. V roce 1968 jste zaplatili 37.50 dolarů za obligaci splatnou po 10 letech s hodnotou 50 dolarů, a obdrželi jste 64.74 dolarů, když jste si ji nechali proplatit v roce 1978 (protože vláda zvýšila úrok v mezidobí tak, aby zmírnila dopad inflace). V roce 1978 bylo potřeba 70 dolarů, aby se nakoupilo tolik jako za 37.50 dolaru v roce 1968.

Nejen, že jste dostali pouze 64.74 dolarů, ale museli jste zaplatit daň z příjmu 27.24 dolarů představující rozdíl mezi tím, co jste obdrželi a co jste zaplatili. Zaplatili jste nakonec za pochybné privilegium, že jste půjčili své vládě.

Splácení dluhů prostřednictvím inflace znamenalo, že ačkoli federální vláda se rok co rok dostávala do velkých deficitů a její dluh vyjádřený v dolarech stoupal, z hlediska kupní síly dluh ve skutečnosti klesal jako procento národního důchodu. V desetiletí od roku 1968 do roku 1978 vykazovala federální vláda souhrnný deficit vyšší než 260 miliard dolarů, přesto státní dluh v roce 1968 činil 30 procent národního důchodu a v roce 1978 28 procent.

LÉK NA INFLACI

Dvě analogie z medicíny osvětlí celý problém. Jednou je případ mladého muže, který měl Buergerovu nemoc, nemoc, která brání přístupu krve a vede ke sněti. Mladý muž ztrácel prsty a paty. Bylo jednoduché stanovit způsob léčení - přestat kouřit. Mladý muž neměl

vůli přestat kouřit, jeho návyk na tabák byl prostě příliš veliký. Jeho nemoc byla v jednom smyslu vyléčitelná, v jiném nikoli.

Lepší analogií je analogie mezi inflací a alkoholismem. Když alkoholik začne pít, dostaví se nejprve příjemné účinky. Špatné účinky přichází pouze dalšího rána, kdy se probouzí s bolením hlavy a často nemůže odolat, aby se nezbavoval bolení hlavy "vyháněním čerta ďáblem".

Paralela s inflací je přesná. Když země začne s inflačním dobrodružstvím, počáteční účinky se zdají být dobré. Zvýšené množství peněz umožní všem, kteří k nim mají přístup - dnes zejména vlády - aby utráceli více, a přitom, aby nikdo nemusel utrácet méně. Zvýší se nabídka pracovních míst, čile se podniká, a skoro každý je v tomto okamžiku šťastný. To jsou příznivé efekty. Pak ale vyšší výdaje začnou zvyšovat ceny. Zaměstnanci zjistí, že jejich mzdy vyjádřené dolary jsou vyšší, avšak mají nižší koupěschopnost. Podnikatelé shledají, že jejich náklady vzrostly tak, že jejich zisky nejsou takové, jaké očekávali, pokud ovšem své ceny nezačali zvyšovat ještě rychleji. Začínají se objevovat negativní efekty jako jsou vyšší ceny, nižší poptávka, inflace spojená se stagnací. Stejně jako u alkoholika je stále větší pokušení zvýšit množství peněz, což nastartuje inflační spirálu. V obou případech je zapotřebí stále větších a větších dávek - alkoholu nebo peněz - aby alkoholik nebo hospodářství dostalo stejný "kopanec".

Budeme pokračovat v paralele mezi alkoholismem a inflací i v případě léčení. Lék na alkoholismus je jednoduchý - přestat pít. Podstoupit léčení je však obtížné, protože tentokrát se nejprve dostaví špatné účinky a teprve později přichází dobré. Alkoholik, který "vyskočí z jedoucího vlaku" pocítí kruté abstinenci bolesti před tím, než se dostane do šťastné země, v níž už nebude pociťovat takřka neodolatelnou touhu po další sklence. Stejně tak je to s inflací. Prvotní vedlejší účinky pomalejší míry růstu oběživa jsou bolestivé - nižší ekonomický růst, přechodně vyšší nezaměstnanost bez, alespoň

po nějakou dobu, velkého snížení míry inflace. Pozitivní výsledky se objeví až po jednom nebo dvou letech, ve formě nižší inflace, zdravějšího hospodářství a potenciálu pro rychlý neinflační růst.

Bolestivé vedlejší efekty jsou jedním z důvodů, proč je tak obtížné pro alkoholika nebo pro inflaci postiženou zemi odstranit svůj návyk. Je tu ovšem ještě další důvod, který, přinejmenším v raném stadiu nemoci, může být ještě důležitější. Tím je nedostatek skutečné vůle odstranit svůj návyk. Pijákovi chutná alkohol a těžko přizná, že je už alkoholikem, není si jistý, zda chce podstoupit léčení. Země s inflací je ve stejné pozici. Je v pokušení věřit, že inflace je přechodná, že představuje mírný problém vyvolaný neobvyklými nebo vnějšími podmínkami, a že sama od sebe zmizí - něco, co se nikdy nepříhodi.

Navíc mnohým z nás se inflace líbí. Přirozeně se nám bude líbit, když ceny věcí, které kupujeme, budou klesat nebo přinejmenším přestanou stoupat. Ale jsme mnohem šťastnější, když vidíme, že ceny věcí, které prodáváme, stoupají - ať už je to zboží, které vyrábíme, naše služba, nebo je to cena domů a jiných věcí, které vlastníme. Farmáři si stěžují na inflaci, ale shromažďují se ve Washingtonu, aby prosadili zvýšení cen svých výrobků. Mnozí z nás dělají to samé tím, či oním způsobem.

Jedním z důvodů, proč je inflace tak destruktivní, je, že někteří lidé inflaci mnoho získávají, zatímco jiní ztrácejí, společnost je rozdělena na vítěze a poražené. Vítězové považují dobré věci, které se jim přihodí, za přirozený důsledek své předvídavosti, schopnosti a iniciativy. Špatné věci jako je nárůst cen věcí, které kupují, považují za důsledek sil působících mimo jejich kontrolu. Skoro všichni vám řeknou, že jsou proti inflaci, což obecně znamená, že jsou proti špatným věcem, které se jim přihodily.

Abychom uvedli konkrétní příklad, skoro každá osoba, která vlastnila dům během posledních dvou desetiletí, měla z inflace prospěch. Hodnota jejího domu prudce vzrostla. Jestliže měla dům

zastavený hypotékou, úroková míra byla obecně pod mírou inflace. Důsledkem toho úrok stejně jako úročená jistina ve skutečnosti "vyplácely" hypotéku. Abychom uvedli jednoduchý příklad, předpokládejme, že jak úroková míra tak inflace činily v jednom roce 7 procent. Jestliže jste měli hypotéku na 10 000 dolarů, ze které jste platili jen úrok, odpovídala hypotéka o rok později kupní síle 9 300 dolarů. V reálných cenách jste dlužili o 700 dolarů méně přesně tu částku jste zaplatili jako úrok V reálných cenách jste nezaplatili nic za to, že jste použili 10 000 dolarů. (Ve skutečnosti, protože úrok je odečitatelnou položkou z daní, jste získali. Dostali jste zapláceno za to, že jste si půjčili.) Tímto způsobem se účinek projeví vlastníkově domu a jeho podíl na domě se podstatně zvýší. Protikladem je ztráta malých vkladatelů, kteří vytvořili fondy umožňující spořitelnám, bankám a jiným institucím financovat hypotéky. Malí vkladatelé nemají žádnou jinou dobrou alternativu, protože vláda úzce vymezuje maximální úrokové míry, které tyto instituce mohou platit svým vkladatelům. Přitom se předpokládá, že je to z důvodu ochrany vkladatelů.

Tak jak jsou vysoké vládní výdaje jedním z důvodů nadměrného růstu oběživa, tak jejich snížení je jedním z prvků, který může přispět k omezení růstu nabídky peněz. Tady také máme tendenci ke schizofrenii. Všichni rádi uvidíme klesající vládní výdaje za předpokladu, že se nebude jednat o výdaje, ze kterých máme prospěch. Všichni rádi uvidíme, když se bude snižovat vládní deficit, za předpokladu, že to bude prostřednictvím daní, které budou uvaleny na jiné.

Jak roste míra inflace, způsobí dříve nebo později velké škody ve struktuře společnosti, způsobí mnoho nespravedlnosti a utrpení, až veřejnost začne požadovat, aby se s inflací něco udělalo. Úroveň míry inflace, při které se to přihodí závisí značně na zemi a na její historii. V Německu se tato hranice nachází nízko, kvůli hrozným zkušenostem Německa po první a druhé světové válce. Tato hranice

je vyšší ve Velké Británii a v Japonsku. Ve Spojených státech nebylo této hranice prozatím nikdy dosaženo.

VEDLEJŠÍ ÚČINKY LÉČBY

Znova a znova se můžeme dočíst, že vyšší nezaměstnanost a nižší růst hospodářství jsou lékem na inflaci, že alternativy, kterým musíme čelit je buď více inflace nebo více nezaměstnanosti, že se tedy musíme smířit buď s vyšší nezaměstnaností nebo s pomalejším růstem proto, aby se omezila inflace. Přesto v posledních několika desetiletích se růst ekonomiky Spojených států zpomalil, průměrná míra nezaměstnanosti se zvýšila a ve stejnou dobu byla i míra inflace vyšší a vyšší. Měli jsme jak více inflace, tak více nezaměstnanosti. Jiné země mají tu samou zkušenost. Jak k tomu došlo?

Odpovědí je, že nízký hospodářský růst a vysoká nezaměstnanost nejsou lékem na inflaci. Jsou to vedlejší účinky úspěšné léčby. Mnohá opatření, která brzdí ekonomický růst a přispívají k nezaměstnanosti, mohou zároveň zvyšovat míru inflace. Toto skutečně platí o několika opatřeních, která jsme přijali, jako byla občasná kontrola cen a mezd, růst vládních zásahů do podnikání. Všechna tato opatření byla doprovázena stále vyššími vládními výdaji a rychlým růstem množství oběživa.

Jiný příklad z medicíny možná objasní rozdíl mezi léčbou a vedlejšími efekty. Máte akutní zánět slepého střeva. Váš chirurg vám doporučí operaci, ale bude vás varovat, že po operaci nějaký čas budete upoután na lůžko. Vy odmítnete operaci, ale ulehnete do postele na určitou dobu a podstoupíte méně bolestivou léčbu. Je to hloupé, ale do detailu to odpovídá záměně nezaměstnanosti jako vedlejšího účinku a jako léčby.

Vedlejší účinky léčení inflace jsou bolestivé, a tak je důležité pochopit, proč k nim dochází, a hledat prostředky k jejich zmírnění. Hlavní důvody vedoucí k vedlejšími účinkům již byly naznačeny v 1. kapitole. Dochází k nim, protože různé míry růstu peněz v oběhu

vedou k deformování informace zprostředkovávané cenovým systémem. Deformovaná informace způsobí neadekvátní reakci ekonomických subjektů. K jejímu překonání je potřeba určitý čas.

Zamysleme se nad tím, co se stane, když začne inflační peněžní růst. Zvýšené výdaje financované nově vytvořenými penězi se z hlediska prodávajícího vůbec neliší od výdajů za zboží, práci nebo jiné služby. Obchodník s tužkami, například, shledá, že může prodat více tužek za bývalou cenu. Z počátku to tak činí, aniž by měnil cenu. Objedná více tužek od velkoobchodníka, velkoobchodník od velkovýrobce, atd. v linii vztahů. Jestliže by se poptávka po tužkách zvýšila na úkor jiné položky, řekněme na úkor kuličkových per, spíše než v důsledku inflačního peněžního růstu, rostoucí tok objednávek po linii výroby a distribuce tužek by byl doprovázen sníženým tokem v řetězu a distribuce kuličkových per. Tužky a později materiály, které se používají k jejich výrobě, by zaznamenaly cenový růst; pera a materiály, kterých se používá k jejich výrobě, by měly tendenci poklesu ceny. Nebyl by však důvod, proč by se měly měnit ceny v celkovém průměru.

Situace je zcela odlišná, když zvýšená poptávka po tužkách má svůj původ v nově vytvořených penězích. Poptávka po tužkách a perech a po mnoha jiných věcech může růst současně. Celkově se utrácí více dolarů. Nicméně obchodník s tužkami toto neví. Postupuje tak, jak je zvyklý. Zpočátku udržuje stálou cenu a je spokojený, že prodává více. Věří, že bude moci doplnit zásoby. Zvýšený tok objednávek v linii výroby a distribuce tužek je doprovázen zvýšenou poptávkou v linii per atd. u spousty linií výroby a distribuce jiných komodit. Jak se zvyšuje tok objednávek, tak roste poptávka po práci a materiálech, aby se vyrábělo více, a první reakce zaměstnanců a výrobců v surovinovém průmyslu bude podobná reakci obchodníků - pracovat déle a vyrábět více a také žádat vyšší cenu ve víře, že poptávka, kterou uspokojují, stoupla. Ale tentokrát zde není protipól, není zde pokles v poptávce, který by přibližně odpovídal vzrůstu poptávky

jinde, není zde žádný pokles cen, který by odpovídal nárůstu cen jinde. Samozřejmě, že to nebude zřejmé hned od počátku. V dynamickém světě se poptávka neustále pohybuje, některé ceny rostou, jiné klesají. Obecný signál rostoucí poptávky se zamění se specifickými signály odrážejícími signály v relativních poptávkách. Proto je prvotním vedlejším efektem rychlejšího růstu oběživa prosperita a vyšší zaměstnanost. Dříve nebo později se signál ztratí.

Až se tak stane, zaměstnanci, výrobci a dodavatelé přijdou na to, že byli podvedeni. Reagovali na vyšší poptávku po těch několika věcech, které prodávají, v chybné víře, že vyšší poptávka se jich speciálně týkala a neměla vliv na ceny věcí, které nakupují. Když objeví svůj omyl, zvýší mzdy a ceny - nejen aby reagovali na vyšší poptávku, ale také aby vyrovnali nárůst cen věcí, které nakupují. V této chvíli se dostáváme na spirálu ceny - mzdy, která sama o sobě je důsledkem inflace, nikoli její příčinou. Jestliže růst množství oběživa se nebude dále zrychlovat, původní stimul zvyšující zaměstnanost a produkci bude nahrazen opačným stimulem. Zaměstnanost i výroba budou mít klesající tendenci jako reakce na vyšší mzdy a ceny. Prvotní euforii vystřídá skepse.

Nějakou chvíli trvá, než se projeví tyto reakce. Během posledního století ve Spojených státech, ve Velké Británii a v některých jiných západních zemích, trvalo průměrně přibližně šest až devět měsíců, než zvýšený růst množství oběživa vyvolal reakci v hospodářství a došlo k hospodářskému růstu a růstu zaměstnanosti. Uběhlo pak v průměru dvanáct až osmnáct měsíců, než rostoucí nabídka peněz ovlivnila cenovou hladinu a projevila se inflace. Časová zpoždění byla v těchto zemích tak dlouhá (vyjma válek), protože byly po dlouhou dobu ušetřeny silného kolísání míry růstu peněz v oběhu a inflace. Těsně před druhou světovou válkou se průměrné ceny ve Velké Británii přibližně rovnaly cenám před 200 lety a ve Spojených státech cenám před 100 lety. Inflace po druhé světové válce byla pro

tyto země novým jevem. Zažily sice mnoho nárůstů a poklesů, ale nezažily dlouhotrvající pohyb ve stejném směru.

Mnoho zemí Jižní Ameriky mělo méně šťastné dědictví. Časová zpoždění zde byla kratší - dosahovala maximálně několika měsíců. Jestliže Spojené státy nezamezí současným velkým výkyvům v míře inflace, pak se i tady časové zpoždění bude zkracovat.

Postup událostí, které následují po snížení míry růstu množství peněz v oběhu, je stejný jako v předchozím případě, avšak v opačném směru. Počáteční omezení výdajů obyvatelstva se vysvětluje jako pokles poptávky po jednotlivých výrobcích, což po určitém časovém intervalu vede k poklesu produkce a zaměstnanosti. Posléze se inflace zpomalí, což je naopak doprovázeno růstem zaměstnanosti a produkce. Alkoholik se dostává z nejhorsích abstinenčních bolestí a je na cestě k úplné abstinenci.

Všechny tyto reakce jsou uváděny do pohybu změnami v míře růstu oběživa a inflace. Jestliže růst oběživa je vysoký a stálý, takže ceny mají tendenci růst, řekněme o 10% ročně, pak se trh tomuto vývoji přizpůsobí. Všichni budou předpokládat 10% inflaci, mzdy porostou o 10 % rychleji než za normálních okolností, úrokové míry budou o 10 % vyšší než normálně, aby se kompenzovaly ztráty z vkladů způsobené inflací, daňové sazby budou rovněž přizpůsobeny inflaci, atd.

Taková inflace nezpůsobí mnoho škody, ale také ničemu neprospěje. Pouze zbytečně vnáší komplikace do smluv. Důležitější je, že pokud takováto situace si získá důvěru, pravděpodobně nebude stabilní. Jestliže by bylo politicky výhodné mít 10% inflaci, nastane zde velké pokušení, když se inflace na této úrovni ustálí, zvýšit ji na 11 nebo 12 nebo 15. Nulová inflace je dosažitelným politickým cílem. 10% inflace není dobrým cílem. Takový je verdikt zkušenosti.

O ZMÍRNĚNÍ VEDLEJŠÍCH ÚČINKU

Neznáme z historie žádný případ, kdy by inflace nebyla ukončena přechodným obdobím zpomaleného hospodářského růstu a vyšší než obvyklou nezaměstnaností. Na tomto základě usuzujeme, že neexistuje způsob, jak se vedlejším efektům v léčení inflace vyhnout.

Přesto je možné tyto vedlejší efekty zmírnit.

Nejdůležitějším vynálezem ke zmírnění vedlejších účinků je sice postupné, ale stále zmírňování inflace, na základě předem známé politiky, která si získá důvěru.

Důvodem pro postupnost a průhlednost jednotlivých kroků je snaha ponechat lidem dostatek času na přizpůsobení se situaci, a k tomuto přizpůsobení jim poskytnout motivaci. Mnoho lidí uzavřelo dlouhodobé smlouvy - zaměstnanecké, úvěrové, na kapitálové investice - na základě očekávání pravděpodobné míry inflace. Tyto dlouhodobé smlouvy znesnadňují rychlé snížení inflace. V případě pokusu o takové snížení jsou na mnoho lidí uvaleny vysoké dodatečné náklady. Pokud zde bude k dispozici čas, pak mohou být tyto smlouvy doplněny nebo pozměněny a přizpůsobeny nové situaci.

Dalším prostředkem, který prokázal svou účinnost ve zmírňování negativních vedlejších účinků léčení inflace, včetně automatického přizpůsobení dlouhodobých smluv inflaci, je pohyblivá doložka. Nejběžnějším příkladem je doložka pevných životních nákladů, která je zahrnuta do mnoha mzdových smluv. Taková smlouva specifikuje nárůst hodinové mzdy řekněme o 2 % plus míra inflace nebo plus část míry inflace. V tomto případě, jestliže inflace je nízká, růst mezd v dolarech, je nízký. Jestliže je vysoká inflace, růst mezd v dolarech je vysoký. Ale v obou případech má mzda stejnou kupní sílu.

Jiným případem jsou nájemní smlouvy. Místo stanovení pevných splátek může nájemní smlouva specifikovat, že nájemné se bude přizpůsobovat z roku na rok podle míry inflace. Nájemní smlouvy na maloobchody určují nájem často jako procento na celkových příjmech obchodu. Takové smlouvy neobsahují explicitně žádnou pohyblivou doložku, ale je v nich implicitně zahrnuta, jelikož příjmy z prodeje budou mít tendenci narůstat s inflací.

Dalším příkladem je ještě půjčka. Půjčka se typicky stanovuje pevnou dolarovou částkou po určité pevné období a za pevnou roční úrokovou míru. Řekněme 1 000 dolarů na rok s úrokovou mírou 10 %. Alternativou je určit úrokovou míru ne na 10 %, ale řekněme na 2 % plus míra inflace. Když inflace bude 5 %, úroková míra bude 7 %, jestliže inflace bude 10 %, úroková míra bude 12 %. Tato alternativa se přibližně rovná splacení určité sumy nikoliv pevně stanoveným množstvím dolarů, ale množstvím dolarů upraveným vzhledem k inflaci. V našem jednoduchém příkladu by dlužník dlužil 1 000 dolarů zvýšených o míru inflaci plus 2 % úrok. Jestliže by inflace byla 5 %, dlužil by 1 050 dolarů, jestliže by byla 10 %, dlužil by 1 100 dolarů, v obou případech plus 2 % úrok

Mimo mzdových smluv nejsou pohyblivé doložky ve Spojených státech běžné. Přesto se šíří zejména ve formě variabilních hypotečních úroků. Byly běžné téměř ve všech zemích, které zažily buď vysokou, nebo kolísající míru inflace po dostatečně dlouhém období.

Tyto pohyblivé doložky zkracují potřebné časové zpoždění mezi zpomalením růstu množství oběživa a následným přizpůsobováním mezd a cen. Tímto způsobem zkracují přechodné období a zmírňují vedlejší dopady přechodného období. Bez ohledu na to, jak jsou tyto pohyblivé doložky užitečné, nemohou být všelékem. Není možné učinit pohyblivé všechny smlouvy (vezměte v úvahu např. papírové peníze) a u mnohých smluv je to velmi nákladné. Hlavní výhodou užívání peněz je právě jejich schopnost provádět transakce levně a

efektivně a univerzální pohyblivá doložka by tuto výhodu omezila. Daleko lepší je mít nulovou inflaci a žádné pohyblivé doložky. Proto doporučujeme uchýlovat se k pohyblivým doložkám v soukromém hospodaření pouze jako k prostředku pro ulehčení vedlejších účinků léčení inflace a nikoliv jako k permanentnímu opatření. Pohyblivé doložky jsou velmi vhodné jako permanentní opatření v sektoru federální vlády. Sociální pojištění a důchodové zabezpečení, mzdy zaměstnanců federálních orgánů, včetně platů členů Kongresu a mnoho jiných položek vládních výdajů jsou dnes upravovány vzhledem k inflaci. Přesto zde existují dvě do očí bijící a neomluvitelné mezery - daně z příjmu a státní půjčky. Přizpůsobení daňové struktury v případě osobních daní a daní korporací - tak aby 10% nárůst cen zvýšil daně v dolarech 010 9'0, a nikoliv, jak je tomu dnes, o něco více než v průměru 15 %. Zamezilo by se zvyšování daní, aniž by se o tomto zvýšení hlasovalo. Ukončilo by to současné zdaňování bez jakéhokoli mandátu. Také by omezilo motivaci vlády vyvolávat inflaci, jelikož prospěch z inflace by se snížil.

Potřeba "inflacevzdorných" vládních půjček je stejně tak silná. Americká vláda vyvolala inflaci, která učinila z nákupu dlouhodobých vládních obligací velmi špatnou investici. Slušnost a poctivost vůči občanům ze strany jejich vlády vyžaduje zavést pohyblivé doložky do dlouhodobých vládních půjček.

Kontrola mezd a cen je někdy považována za lék na inflaci. Tak jak začalo být jasné, že tyto kontroly nejsou lékem, byli požadovány jako prostředek ke zmírnění vedlejších účinků léčby. Říká se, že tuto funkci budou splňovat tím, že přesvědčí veřejnost, že vláda to s bojem proti inflaci myslí vážně. To dále povede k menšímu očekávání budoucí inflace, což je zabudováno do dlouhodobých smluv.

Kontrola mezd a cen je tomuto cíli protikladná. Deformuje cenovou strukturu, což snižuje efektivnost, s níž systém pracuje. Z toho vyplývá nižší výroba, která přispívá k negativním vedlejším efektům

lčby inflace spíše než, aby tyto efekty omezovala. Kontrola cen a mezd vede k plýtvání prací jak kvůli deformované cenové struktuře, tak i kvůli ohromnému množství práce potřebného na vytvoření, prosazování, jakož i obcházení kontroly cen a mezd. Tyto dopady jsou stejné, ať už je kontrola povinná, nebo je označená jako "dobrovolná".

Kontrola cen a mezd byla v praxi většinou použita jako náhražka za měnová a rozpočtová omezení spíše než jako jejich doplněk. Tato zkušenost vedla tržní subjekty, aby považovaly zavedení kontroly cen a mezd za signál, že se inflace zvyšuje a ne snižuje. Proto je vedla ke zvýšení odhadů vývoje inflace, než aby vedla k jejich snížení.

Kontrola cen a mezd se často zdá být účinná po krátká období, která následují po jejím zavedení. Stanovené ceny, ceny, které vstupují do cenového seznamu, jsou drženy na nízké úrovni, protože existují nepřímé způsoby zvyšování cen a mezd formou snížení kvality výroby, omezování služeb, různých forem podpory zaměstnanců, atd. Ale potom, když snadné cesty, jak se vyhnout kontrolám, jsou vyčerpány, hromadí se rozpory, až tlak zadržovaný pomocí kontrol dosahuje bodu varu a negativní efekty jsou stále horší a horší. Celý program se hrouť. Konečným důsledkem je více inflace, nikoliv méně. Ve světle zkušeností čtyř století jen krátká časová perspektiva, ve které uvažují politici a voliči, může vysvětlit opakovaný sklon ke kontrole cen a mezd. (14).

PŘÍPADOVÁ STUDIE

Zkušenost z Japonska nám poskytuje skoro učebnicový příklad, jak léčit inflaci. Jak ukazuje graf č. 6, množství oběživa v roce 1971 v Japonsku rostlo stále větší měrou, až v polovině roku 1973 rostlo o více než 25 % ročně. (15)

Inflace se neprojevila během následujících dvou let, až do počátku roku 1973. Následný dramatický růst inflace vyvolal zásadní změnu v měnové politice. Důraz se posunul od vnější hodnoty jenu, jeho měnového kurzu, k jeho interní hodnotě - k inflaci. Prudce byl omezen růst množství peněz v oběhu z více než 25 % ročně na úroveň mezi 10 až 15 % ročně. Na této úrovni byl až na několik nepodstatných výjimek udržován po dobu pěti let. (Protože Japonsko vykazuje vysokou míru hospodářského růstu, růst množství peněz v oběhu vyvolává zhruba stabilní ceny. Srovnatelná míra pro Spojené státy je od 3 do 5 %.)

Za 18 měsíců poté, co růst množství peněz v oběhu začal ochabovat, následovala tento vývoj i inflace, ale trvalo to 2,5 roku než inflace poklesla pod dvojciferné číslo. Inflace pak byla zhruba dva roky udržována na konstantní úrovni, přes mírný nárůst míry množství oběživa. Pak se inflace začala rychle blížit k nule jako reakce na nový pokles míry růstu množství oběživa.

Údaje o inflaci v grafu se týkají spotřebitelských cen. U velkoobchodních cen to bylo ještě lepší. V druhé polovině roku 1977 ve skutečnosti poklesly. Poválečný posun v zaměstnanosti v Japonsku z málo produktivních sektorů do sektorů vysoce produktivních, jako jsou automobilový průmysl a elektronika, znamenal, že ceny služeb rychle rostly oproti cenám zboží. Výsledkem bylo, že spotřebitelské ceny relativně vzrostly oproti velkoobchodním cenám.

Japonsko zažilo nižší růst a vyšší nezaměstnanost, poté co zpomalilo růst množství oběživa, zejména během roku 1974, před tím než inflace začala reagovat na pomalejší růst oběživa. Nejnižší bod byl dosažen na konci roku 1974. Došlo k oživení produkce a k jejímu dalšímu růstu i když pomalejšímu než v konjunkturních šedesátých letech, ale přesto dostatečně rychlému, o víc než 5 % ročně.

Nikdy během léčení inflace nebyly zavedeny kontroly cen a mezd. Léčení inflace probíhalo ve stejnou dobu, kdy se Japonsko muselo vyrovnávat s vyššími cenami ropy.

Graf č.6

VÝVOJ INFLACE ODPOVÍDÁ o ..

RŮSTU MNOŽSTVÍ PENĚŽ ".

(NA PŘÍKLADU JAPONSKA)

Legenda

Peníze: japonský ekvivalent amerického peněžního agregátu M2 (hotovost plus vklady na požádání plus termínované vklady a úspory v komerčních bankách mimo depozitních certifikátů o vysokém nominále)

- - - - inflace je založena na spotřebitelském cenovém indexu

Pramen: japonská agentura pro hospodářské plánování

1971 1972 1973 1974 1975 1976 1977 1978

ZÁVĚRY

Pět jednoduchých pravd obsahuje většinu z toho, co víme o inflaci:

1. Inflace je monetární fenomén, který vyplývá z rychlejšího nárůstu množství peněz v oběhu než růstu výroby (ačkoliv je samozřejmé, že důvody zvýšení množství peněz mohou být různé). 2. Vláda určuje, nebo může určovat, množství peněz v oběhu v dnešním světě.

3. Na inflaci existuje pouze jeden lék - nižší míra růstu množství peněz v oběhu.

4. Čas měřený roky, ne měsíci, je zapotřebí, aby se inflace projevila a trvá dlouho než se vyléčí inflace.

5. Nelze se vyhnout nepříjemným vedlejší účinkům léčení inflace. Spojené státy se během posledních 20 let uchýlily ke zvýšení množství oběživa čtyřikrát. Pokaždé byl vyšší měnový růst následován nejprve hospodářským růstem, později inflací. Pokaždé úřady zpomalily měnový růst, aby spoutaly inflaci. Nižší měnový růst byl následován krizí. Inflace poklesla ještě později a hospodářství se zotavilo. Doposud je postup událostí shodný s japonskou zkušeností z let 1971 - 1975. Naneštěstí je zde zásadní rozdíl v tom, že jsme neprokázali trpělivost Japonska v dostatečně dlouhém zachování omezení růstu množství peněz v oběhu. Místo toho jsme příliš horlivě reagovali na krizi tím, že jsme zvýšili míru růstu množství oběživa a nastartovali tak další kolo inflace. Odsoudili jsme se tak k vyšší inflaci a vyšší nezaměstnanosti.

Byli jsme svedeni z cesty falešným předpokladem: "Bud' inflace nebo nezaměstnanost". Tato možnost volby je iluzí. Skutečná volba je pouze ta, zda budeme mít vyšší nezaměstnanost jako důsledek vyšší inflace, nebo zda budeme mít vyšší nezaměstnanost jako přechodný vedlejší účinek léčení inflace.

Kapitola 10: Proud se obrací

Neúspěch západních vlád dosáhnout proklamovaných cílů vyvolal širokou reakci proti koncepci velké vlády. V Británii tato reakce v roce 1979 přivedla Margaret Thatcherovou k moci na základě volebního programu zavazujícího její konzervativní vládu zvrátit socialistickou politiku, kterou od konce II. světové války sledovaly obě labouristické i předchozí konzervativní vlády. Ve Švédsku tato reakce vedla k porážce sociálně demokratické strany v roce 1976 po více než čtyřech dekádách její nepřerušené vlády. Ve Francii vedla k dramatickým změnám v politice, k jejímu zaměření na odstranění

vládní kontroly cen a mezd a na výraznou redukci jiných forem vládní intervence. Ve Spojených státech se tato reakce projevila nejdramatičtěji v daňové revoluci, která se dotýkala celého národa a byla symbolizovaná přijetím zákona nazvaného "Propozice I3" (Proposition 13) v Kalifornii a uskutečněna v řadě států prostřednictvím ústavních dodatků omezujících státní daně.

Tato reakce je možná dočasná a může po ní následovat, po krátkém období, obnovení trendů k ještě větší vládě. Rozmach nadšení pro omezení vládních daní a jiných poplatků není doprovázen srovnatelným nadšením pro omezení vládních programů, vyjma programů, z nichž mají prospěch jiní lidé. Reakce proti velké vládě byla podnícena vysokou inflací, kterou vlády mohou kontrolovat, jestliže usoudí, že je to politicky výhodné. Jestliže tak učiní, tuto reakci mohou zmírnit anebo zcela eliminovat.

Věříme, že tato reakce je víc než pouhá odpověď na přechodnou inflaci. Naopak, inflace sama o sobě je částečně odpovědí na tuto reakci. Protože se stalo politicky méně atraktivní hlasovat pro vyšší daně, aby bylo možné krýt vyšší výdaje, zákonodárci se uchýlili k financování výdajů prostřednictvím inflace, což jest skrytá daň,

která může být uložena, aniž by bylo nutno o ní hlasovat. Je to zdanění bez odpovídajícího mandátu. Zdaňování ve dvacátém století není populárnější, než bylo ve století osmnáctém.

A navíc kontrast mezi ostantativními cíli vládních programů a jejich skutečnými výsledky, kontrast, který byl trvalým tématem předchozích kapitol, je tak výrazný a rozšířený, že dokonce mnoho z nejpřesvědčenějších zastánců koncepce velké vlády muselo uznat vládní neúspěch. Ačkoliv jejich řešení problémů většinou vyústilo v ještě větší vládu.

Názorový proud, který se jednou začal silně prosazovat, má tendenci pronikat přes všechny překážky navzdory všem opačným názorům.

Stejně tak, když názorová vlna dosáhne vrcholu a dá se do pohybu opačný příliv názorů, pak také ten má tendenci se zesilovat.

Názorový proud vedoucí k hospodářské svobodě a omezené vládě, pro což tak mnoho učinili Adam Smith a Thomas Jefferson, plynul silně až do konce devatenáctého století. Pak se názorový proud obrátil. Zčásti proto, že velký úspěch hospodářské svobody a omezené vlády zajišťující ekonomický růst a zvyšující blahobyt velké masy obyvatelstva se střetl se zly, které přežívaly (a kterých samozřejmě bylo mnoho). Projevilo se stále výraznější obecnější přání s těmito zly něco učinit. Rozvoj názorů směrem k Fabiánskému socialismu a k liberalismu New Dealu zesílil později a prosadil změny v britské politice na začátku dvacátého století a v politice USA po Velké krizi.

Tento trend se projevuje již tři čtvrtiny století v Británii a půl století ve Spojených státech. Ale i tento trend dosáhl svého vrcholu. Jeho intelektuální základna erodovala v souvislosti s opakovaným rozporem mezi očekáváním a zkušeností. Jeho zastánci jsou v defenzívě. Nemají žádná řešení, která by nabídli na odstranění současných zel, kromě pořád těch samých. Nemohou již déle budit nadšení mezi mladými, kteří nalézají více vzrušení v myšlenkách Adama Smithe nebo Karla Marxe, než ve Fabiánském socialismu nebo v liberalismu New Dealu.

Ačkoliv vlna směrem k Fabiánskému socialismu a liberalismu New Dealu dosáhla vrcholu, nemáme ještě jasný důkaz, že obrat, který následuje, bude směrem k větší svobodě a omezené vládě v duchu Smithe a Jeffersona, nebo směrem k všemocné monolitické vládě v duchu Marxe a Maa. Tato životně důležitá otázka nebyla

ještě zodpovězena ať už kvůli intelektuálnímu názorovému klimatu nebo kvůli současné politice. Jak nás učí historická zkušenost, nejprve se rozhodne v oblasti názorů a politika bude rychle následovat.

VÝZNAM INTELEKTUÁLNÍHO NÁZOROVÉHO KLIMATU

Příklad Indie a Japonska diskutovaný v 2. kapitole, exemplárně ukázal význam intelektuálního názorového klimatu, který je určován podvědomými předsudky většiny lidí a jejich vůdců, jejich podmíněnými reflexy ve prospěch toho nebo onoho vývoje.

Vůdcové revoluce Meiji, kteří se dostali v roce 1867 k moci v Japonsku, zasvětili svou činnost posílení moci a slávy své země. Nepřisuzovali zvláštní hodnotu individuální nebo politické svobodě. Věřili v aristokracii a politické řízení elity. Přesto přijali liberální hospodářskou politiku, která vedla k rozšíření příležitostí pro masu a v průběhu prvních desetiletí k větší osobní svobodě. Na druhé straně, muži, kteří převzali moc v Indii, byli naopak zcela oddáni myšlence politické svobody, osobní svobody a demokracie. Jejich cílem nebyla jen moc národa, ale také zlepšení hospodářských podmínek mas. Přesto přijali kolektivistickou hospodářskou politiku, která svázala jejich lid omezeními a která stále do značné míry podkopává individuální a politické svobody, které podporovali Britové.

Rozdíly v politice věrně odrážejí různé intelektuální klima v obou oblastech. V polovině devatenáctého století se považovalo za samozřejmé, že moderní hospodářství by mělo být organizováno prostřednictvím svobodného obchodu a soukromého podnikání. Pravděpodobně japonské vůdce nikdy nenapadlo, že by mohli sledovat nějaký jiný kurs. V polovině dvacátého století se považuje za samozřejmé, že moderní hospodářství by mělo být organizováno prostřednictvím centralizovaného řízení a pětiletých plánů. V Indii se pravděpodobně nestalo, že by její vůdce sledovali nějaký jiný kurs. Je zajímavé, že oba názory přišly z Velké Británie. Japonci přijali za svou politiku Adama Smithe, Indové akceptovali politiku Harolda Laskiho.

Naše vlastní historie je rovněž přesvědčivým důkazem významu názorového klimatu. Toto klima formovalo práci význačné skupiny mužů, kteří se shromáždili v Sále nezávislosti ve Filadelfii v roce 1787, aby sepsali ústavu pro nový národ, který pomohli vytvořit. Vstoupili do historie, a přitom byli silně ovlivněni názory panujícími v Británii. Tentýž myšlenkový proud měl později ovlivnit japonskou politiku. Koncentraci moci, zejména v rukou vlády, považovali za velké nebezpečí pro svobodu. Když psali ústavu měli to na mysli. Tento dokument měl omezit vládní moc, udržet decentralizaci moci a zachovat kontrolu jedinců nad vlastními životy. Toto úsilí je ještě zřetelnější v Listině práv (Bill of Rights) a pak v prvních deseti dodatcích ústavy, jak je tomu i v základním textu ústavy: "Kongres nemá přijímat žádné zákony týkající se konstituování náboženství nebo zakazující jeho svobodné vyznávání nebo omezující svobodu slova nebo tisku. Nesmí být dotčeno právo lidí nosit a držet zbraň." "Výčtem určitých práv v ústavě nesmí být nijak popírána nebo zneuctěna jiná práva lidu", "pravomoci, které nejsou delegovány Spojeným státům ústavou, pravomoci, které jsou jí vyprázněny státům, jsou vyprázněny státům nebo lidu." (z Dodatků I, II, IX, X).

Na konci devatenáctého století a v prvních desetiletích dvacátého století se intelektuální názorové klima ve Spojených státech - značně pod vlivem těchže názorů z Británie, které později ovlivnily indickou politiku - začalo měnit. vzdalovalo se od víry v individuální odpovědnost a důvěry v trh směrem k víře v sociální odpovědnost a důvěru ve vládu. Ve dvacátých letech silná menšina, pokud ne většina, univerzit a aktivně činných univerzitních profesorů zastávala socialistické názory ve veřejných záležitostech. New Republic (Nová republika - pozn. překl.) a Nation (Národ - pozn. překl.) byly vedoucími intelektuálními časopisy formujícími veřejné mínění. Socialistická strana Spojených států vedená Normanem Thomasem disponovala širokou základnou, ale nejsilnější byla na univerzitách a na středních školách.

Podle našeho mínění byla Socialistická strana v prvních desetiletích dvacátého století nejvlivnější politickou stranou ve Spojených státech. Protože neměla žádnou naději na volební úspěch na státní úrovni (zvolila několik místních představitelů zejména ve státech Milwaukee a Wisconsin), mohla usilovat být stranou principů.

Demokraté a republikáni si to dovolit nemohli. Museli mít strany účelnosti a kompromisu, aby udrželi dohromady široké frakce a zájmy. Museli se vyhnout "extrémismu" a držet se uprostřed. Nedá se říci, že by jedna strana byla za osmnáct a druhá bez dvou za dvacet, ale měly k tomu velmi blízko. Nicméně v průběhu doby obě velké strany přešly na pozice socialistické strany. Socialistická strana nikdy v prezidentských volbách nedosáhla více než 6% (v roce 1912 pro Eugena Debse). Získala méně než 1 procento v roce 1928 a jen 2 procenta v roce 1932 (pro Normana Thomase). Přitom je téměř každý bod jejího hospodářského programu z prezidentských voleb 1928 dodnes součástí zákona. Relevantní body jejich programu jsou reprodukovány v příloze A.

Jakmile se změna názorového klimatu rozšířila do veřejnosti, jak se událo po Velké krizi, ústava zformovaná velmi odlišným názorovým klimatem se ukázala nanejvýš jen zdrojem zpomalení růstu vládní moci než její překážkou.

Slovy pana Dooleye: "Nezáleží na tom, zda ústava následuje vlajku nebo ne, Nejvyšší soud sleduje příchod příštích voleb". Slova ústavy byla znovu interpretována a získala nový význam. Co bylo považováno za bariéru rozpínání vládní moci se stalo neúčinným. Raoul Berger ve svém autoritativním rozboru soudní interpretace jednoho dodatku píše:

"Čtrnáctý dodatek je školským příkladem par excellence, který soudce Harlam popsal jako "výkon pozměněné moci" Nejvyšším soudem, jeho průběžnou revizí ústavy pod záminkou interpretace ...

Nejvyšší soud, můžeme to říct s jistotou, šel proti vůli farmářů a nahradil zcela protichůdnou interpretací původní záměr...

Takové chování přimělo mnohé k závěru, že justice se stala zákonem sama o sobě."(1)

MÍNĚNÍ A LIDOVÉ CHOVÁNÍ

Důkaz, že vlna směrem k Fabiánskému socialismu a liberalismu New Dealu dosáhla vrcholu, vycházel nejen z článků intelektuálů, nejen z myšlenek vyjadřovaných politiky na tribunách, ale také ze způsobu chování lidu. Jeho chování je nepochybně ovlivněno názory. Chování lidí nejenže zpětně ovlivňuje názory, ale hraje velkou roli v jejich převádění do politiky.

A.V. Dicey s pozoruhodnou předvídavostí před více než šedesáti lety psal: "Jestliže bude zastaven postup socialistického zákonodárství

budeme za to vděčit, ani ne tak vlivu nějakého myslitele, jako nějakému výraznému faktu, který ovládne pozornost veřejnosti, například tomu, že růst daňového zatížení je obvyklým, pokud ne nezbytným, průvodním jevem socialistické politiky".(2) Inflation, vysoké daně a zjevná neefektivnost, byrokracie a nadměrná regulace pocházející z velké vlády, to jsou důsledky, které Dicey předpovídal. Je na vedoucích osobnostech lidu, aby vzali věci do svých rukou a snažili se nalézt východisko z překážek postavených vládou.

Pat Brennanová se svým způsobem proslavila v roce 1978, kdy se svým manželem začala konkurovat poště Spojených států. Zřídili si ve sklepení v Rochestru ve státě New York společnost na doručování balíčků a dopisů ve městě Rochesteru ještě týž den a za nižší cenu, než požadoval poštovní úřad. Jejich podnikání brzy vzkvétalo.

Není pochyb, že porušili zákon. Pošta je žalovala u soudu a oni svou při, která šla až k Nejvyššímu soudu, prohráli. Místní podnikatelé jim poskytli finanční podporu.

Jak řekla Pat Brennanová:

"Myslím, že přichází tichá revoluce a snad my jsme byli jejím začátkem... Vidíte jak se

lidé vzpírají byrokratům, zatím před pár lety nemohli o tom ani snít, protože by byli smeteni... Lidé rozhodují o svém osudu jako o svém vlastním, který nepatří do rukou

někomu ve Washingtonu, kdo na něm nemá žádný zájem. Takže to není otázka anarchie, ale je to otázka, že lidé znovu uvažovali o moci byrokratů a zamítli ji... Otázka svobody vstoupila do všech odvětví podnikání -zda jej máte právo provozovat a právo rozhodnout, m uděláte. Je to také otázka svobody spotřebitele užívat služby, o nichž zjistí, že jsou laciné a daleko lepší. Podle federální vlády a souboru zákonů nazvaných "Výlučně soukromé zákony" (Private Express Statutes), nemám právo zřídit podnik a spotřebitel není oprávněn užívat jeho služby - což se mí zdá velmi divné v zemi jako je tato, kde je vše založeno na svobodě a svobodném podnikání."

Pat Brennanová vyjadřuje přirozenou lidskou odpověď na pokusy jiných lidí kontrolovat její život, když si myslí, že to není jejich věcí. První reakcí je nevole, druhou je pokus obejít překážky užitím legálních prostředků, nakonec dochází k poklesu respektu před zákonem jako takovým. Tento poslední důsledek je politováníhodný, ale nevyhnutelný.

Překvapivým příkladem je to, co se přihodilo ve Velké Británii jako reakce na konfiskační daně. Jak říká britská autorita Graham Turner:

"Myslím si, že je zcela správné říct, že jsme se stali v průběhu posledních deseti nebo patnácti let národem podvodníků.

Jak se to stalo? Velmi mnoha způsoby. Vezměme to nejprve na nejnižší úrovni. Vezměme si drobného prodavače potravin na venkově, ... jak vydělává peníze? Když zjistí, že kupuje zboží přes

řádného velkoobchodníka, vždy musí použít účet a jestliže jde do Cash and Carry (přímý prodej - pozn. překl.) a koupí si zboží odtud, ... jistý zisk z tohoto zboží může být nezdaněn, protože daňový inspektor jednoduše neví, že měl toto zboží. To je způsob, kterým to dělá.

Jestliže to vezmeme úplně shora a - jestliže tedy vezmeme ředitele společnosti - je celá řada způsobů, jak ta mohou činit. Kupují své potraviny prostřednictvím společnosti, stráví dovolenou na účet společnosti, dosadí své ženy na místa ředitelek společnosti, i když jejich ženy nikdy nenavštíví továrnu. Používají techniku, která se používá při stavbě továrny, zároveň na stavbu svého domu.

Tak to pokračuje úplně stejně na všech stupních. Od obyčejného dělníka, který dělá zcela jednoduchou práci, až zcela na vrchol, k obchodníkům, politikům, členům kabinetu, členům stínového kabinetu a všichni to tak dělají.

Myslím, že snad každý cítí, že daňový systém je v zásadě nespravedlivý a každý, kdo může, se snaží najít způsob, jak obejít daňovou povinnost. Mezi lidem vládne shoda v tom, že daňový systém je nespravedlivý, že země žije v určitém druhu konspirace. Každý pomáhá jiným v podvodech.

Není vlastně ani složité podvádět v této zemi, protože jiní lidé vám skutečně chtějí pomoci. Před patnácti lety to mohlo být docela jiné. Lidé by řekli, že to není zcela v pořádku."

Nebo zvažte tento článek z Wall Street Journal, napsaný Malvynem B. Kraussem a nazvaný "Švédská daňová revoluce" (l.únor 1979 str.18):

"Švédská revoluce proti nejvyšším daním na Západě je založena na individuální iniciativě. Místo toho, aby se spoléhal i na politiky, vzal i obyčejní Švédové věc do svých vlastních rukou a jednoduše odmítli

daně platit. To lze učinit různými způsoby a mnohé z nich jsou legální....

Jedním způsobem, jak odmítnout placení daní, je začít méně pracovat. Švédové plavíci se na plachetnicích v krásném stockholmském souostroví živě dokumentují tuto tichou daňovou revoluci v zemi.

Švédové unikají daním, tím, že si je určují sami....

Výměnný obchod je jiným způsobem, jak Švédové odolávají vysokým daním. Odlákat švédského zubaře z tenisového kurtu do ordinace není vůbec jednoduchou záležitostí. Ale právník, kterého rozbolely zuby, má šanci. Právník může nabídnout právní služby oplátkou za spravení zubů. Výměnný obchod zachrání zubaři dvojí daně: vlastní daň z příjmu a daň ve formě advokátních poplatků. Ačkoli výměnný obchod je považován za rys primitivního hospodářství, vysoké švédské daně z něj udělaly populární způsob, jak obchodovat ve státě všeobecného blahobytu zvláště v profesích

Nová revoluce ve Švédsku není revolucí bohatých, nýbrž probíhá na všech příjmových úrovních....

Švédský stát veřejného blahobytu je státem rozporů. Jeho ideologie tlačí ke stále větším vládním výdajům.... občané dospěli na hranici, za níž další růst daní vyvolává veřejnou nespokojenost... Jediným způsobem, jak se Švédové mohou bránit vyšším daním, je jednat způsobem, který škodí hospodářství. Zvyšování veřejných výdajů podkopává hospodářskou základnu, na níž stojí stát všeobecného blahobytu."

PROČ PŘEVAŽUJÍ PARTIKULÁRNÍ ZÁJMY

Jestliže obrat proudu směrem k Fabiánskému socialismu a liberalismu New Dealu má být doprovázen pohybem směrem ke

svobodnější společnosti a omezenější vládě, spíše než k totalitní společnosti, pak veřejnost musí nejen poznat nedostatky současné situace, ale také to, proč vznikly a jak se proti nim lze bránit. Proč jsou výsledky politiky tak často opakem jejich proklamovaných záměrů? Proč partikulární zájmy převažují nad zájmy celospolečenskými? Jakým způsobem můžeme zastavit a obrátit proces?

Moc ve Washingtonu

Kdykoliv navštívíme Washington D.C., jsme znova a znova ohromeni mocí, která je v tomto městě koncentrována. Projděte sály Kongresu a jen ztěží najdete 435 kongresmanů a 100 senátorů mezi 18 000 zaměstnanci Kongresu. Na senátora připadá přibližně 65 zaměstnanců a 27 na každého kongresmana. Navíc je zde více než 15 000 registrovaných lobbistů, kteří jsou často doprovázeni sekretářkami, písařkami, poradci a zástupci partikulárních zájmů, které reprezentují a procházejí stejnými sály, aby dosáhli svých záměrů.

To vše je pouze špičkou ledovce. Federální vláda zaměstnává více než 3 miliony civilistů (bez uniformovaných vojenských sil). Přes 350 000 je ve Washingtonu a přilehlých oblastech. Nespočet jiných je nepřímo zaměstnán prostřednictvím vládních smluv s teoreticky soukromými organizacemi, nebo je zaměstnán průmyslovými, obchodními nebo jinými zájmovými organizacemi, které mají svá sídla ve Washingtonu, nebo přinejmenším úřady, protože je zde sídlo vlády.

Washington je magnetem pro právníky. Mnoho z největších a nejvlivnějších firem je umístěno právě zde. Říká se, že ve Washingtonu je více než 7 000 právníků, kteří jsou angažováni ve federální praxi a zákonodárství. Více než 160 právnických firem s hlavním sídlem mimo toto město má zde své úřady. (3)

Moc ve Washingtonu není monolitickou mocí drženou v několika málo rukou, jako je tomu v totalitních státech jako je Sovětský svaz, nebo Rudá Čína, nebo blíže k domovu Kuba. Je rozdrobena do

mnoha kousků a kousíčků. Každá partikulární skupina v zemi se snaží získat nad těmito kousky a kousíčky kontrolu. Výsledkem je, že skoro nelze najít případ, kde by vláda nestála na obou stranách.

Například v jedné mohutné budově ve Washingtonu jsou někteří vládní zaměstnanci plně zaměstnáni tím, aby navrhli a uvedli do praxe za naše peníze opatření, která mají omezit kouření. V jiné mohutné budově možná kilometry vzdálené od první jsou jiní zaměstnanci, stejně tak oddáni své věci, stejně tak tvrdě pracující při utrácení našich peněz na dotace farmářům, kteří pěstují tabák.

V jedné budově Rady pro stabilní ceny a mzdy (Council on Wage and Price Stability) pracují přesčas a snaží se přesvědčit, donutit a podfouknout obchodníky, aby nezvyšovali ceny a zaměstnance, aby nepožadovali zvýšení svých mezd. V jiné budově ministerstva zemědělství několik oddělení pracuje na tom, aby udrželo stoupající trend cen cukru, bavlny a mnoha jiných zemědělských výrobků. V ještě další budově úředníci ministerstva práce činí rozhodnutí o "převládajících mzdách" podle Davis - Baconova zákona a zvyšují mzdy stavebních dělníků.

Kongres založil ministerstvo energetiky, které zaměstnává 20 000 zaměstnanců, aby prosazovali šetření energií. Založil také Úřad pro ochranu životního prostředí, který zaměstnává přes 12 000 osob, které vydávají omezení a příkazy, z nichž většina vyžaduje zavedení energeticky náročnějších technologií. Není pochyb, že v každém z těchto úřadů existují skupiny, které pracují na protichůdných cílech.

Situace by byla k smíchu, kdyby neměla tak vážné důsledky. Zatímco se mnoho z výsledků činnosti vzájemně ruší, neruší se náklady. Každý program odčerpává peníze z našich kapes, které

bychom mohli použít na nákup zboží a služeb, které by uspokojovaly naše individuální potřeby. Každý z nich využívá schopné a kvalifikované lidi, kteří by jinak dělali něco produktivního. Každý vydává pravidla, nařízení, formuláře, které se musí vyplnit a které nás všechny otravují.

Koncentrované versus rozptýlené zájmy

Jak rozdělení moci, tak rozporuplná vládní politika, mají své kořeny v politických realitách demokratického systému, který funguje tím,

že vytváří detailní a specifické zákonodárství. Takový systém má tendenci poskytovat neodůvodněnou politickou moc malým skupinám, které mají vysoce koncentrované zájmy, dávat velkou váhu jasným, přímým a okamžitým účinkům vládní činnosti, než možná důležitějším, ale skrytým, nepřímým a zpožděným efektům, které vzniknou v procesu obětujícím veřejné zájmy partikulárním než naopak. Zde se projevuje neviditelná ruka v politice, která pracuje přesně opačně než neviditelná ruka Adama Smitha. Jednotlivci, kteří mají v úmyslu podporovat pouze veřejný zájem, jsou vedeni neviditelnou politickou rukou, aby podporovali partikulární zájmy, které původně vůbec neměli v úmyslu podporovat.

Několik příkladů objasní podstatu problému. Pouvažujme o vládním programu, který podporuje námořní obchod tím, že dotuje stavbu lodí a obchodní operace tím, že vyhrazuje většinu pobřežního provozu lodím pod americkou vlajkou. Odhadované náklady jsou asi 600 miliónů dolarů ročně, nebo 15 tisíc dolarů ročně na každého ze 40 tisíc lidí z tohoto odvětví. Majitelé lodí, ředitelé námořních společností a jejich zaměstnanci jsou silně motivováni, aby se tato opatření zachovala. Utrácejí hodně peněz na lobbistickou činnost a na politické příspěvky. Na druhé straně 600 miliónů dolarů vydělených 200 milióny obyvatel dává 3 dolary na osobu a rok, 12 dolarů na čtyřčlennou rodinu. Kdo z nás bude volit proti kandidátovi

Kongresu, který na nás naložil tyto náklady? Kdo z nás bude utrácet peníze, aby se takovýmto opatřením bránil nebo dokonce jen ztrácel čas, aby se o těchto věcech informoval?

Jiným příkladem je, že majitelé akcií oceláren, vedení těchto společností, ocelářští dělníci a všichni vědí, že dovoz zahraniční oceli do Spojených států bude pro ně znamenat méně peněz a méně pracovních příležitostí. Jasně chápou, že státní opatření, které omezí dovoz, bude pro ně výhodné. Pracující v exportních odvětvích, kteří ztratí svou práci kvůli tomu, že menší dovoz z Japonska znamená menší vývoz do Japonska, ani nevědí, že jejich práce je ohrožena. Když ztratí práci, ani nebudou vědět proč. Ti, kdo kupují automobily nebo kuchyňské sporáky nebo jiné výrobky z oceli si mohou stěžovat na vyšší ceny, které musí platit. Kolik nakupujících si spojí vyšší cenu s omezením dovozu oceli, která nutí výrobce, aby používali dražší domácí ocel namísto levnější zahraniční? Je mnohem pravděpodobnější, že budou obviňovat "chamtivé" výrobce nebo "chtivé" odboráře.

Zemědělství je dalším příkladem. Farmáři táhnou na Washington ve svých traktorech, aby demonstrovali za vyšší ceny. Před změnou úlohy vlády, která způsobila, že je přirozené se obracet na Washington, by přisuzovali vinu špatnému počasí a obraceli by se na kostely, a nikoliv na Washington, s žádostmi o nápravu. Dokonce i v případě tak nenahraditelného a viditelného produktu, jakým je jídlo, žádní spotřebitelé netáhnou na Washington, aby protestovali proti podpoře vyšších cen. A samotní farmáři, i když zemědělství je hlavním exportním odvětvím Spojených států, nerozpoznávají rozsah, jímž státní zásahy do zahraničního obchodu vytvářejí jejich problémy. Nikdy je nenapadne, že je například může poškodit omezení dovozu oceli.

Nebo jiný velmi odlišný příklad, Americká pošta. Každý pohyb k odstranění vládního monopolu v poštovníctví je urputně napadán odbory poštovních zaměstnanců. Jasně vědí, že otevření poštovních

služeb soukromému sektoru, by znamenalo ztrátu práce. Vyplatí se jim pokusit se zabránit takovému vývoji. Jak ukazuje případ Brennanů z Rochesteru, kdyby se zrušil monopol pošt, vznikl by životaschopný soukromý trh, na kterém by operovalo tisíce firem a který by zaměstnával desetitisíce zaměstnanců. Jen několik málo lidí, kteří by mohli nalézt příležitost v takovémto odvětví ví, že takováto možnost existuje. Avšak určitě nesvědčí ve Washingtonu před příslušnou komisí Kongresu.

Prospěch, který jednotlivec dosahuje z jakéhokoliv programu, na němž má partikulární zájem, může být více než přehlušen oběťmi které vznikají a působí na ně v důsledku mnoha jiných programů. Přesto se mu vyplatí podporovat jeden program a nestavět se proti jiným. Snadno rozpozná, že on a malá skupinka se stejnými partikulárními zájmy si může dovolit věnovat peníze a čas a snažit se dosáhnout výhody z hlediska jednoho programu. Kdyby tento program nepodporoval, stejně by nezabránil, aby byly přijaty programy jiné, které ho poškozují. Kdyby toho chtěl dosáhnout, musel by. chtít a navíc i mít možnosti, oponovat mnohým těmto programům, stejně tak, jako podporuje svůj. Je to schéma, které nevede k úspěchu.

Občané se zajímají o své daně, ale dokonce i tento zájem je rozmělněn díky skryté podstatě většiny daní. Daně korporací a spotřební daně jsou placeny prostřednictvím cen zboží, které lidé kupují, bez odděleného účetnictví. Většina daní z příjmu je odebírána u zdroje. Inlace, která je nejhorší ze skrytých daní, je těžko pochopitelná. Pouze daň z prodeje, daň z majetku a daň z příjmu, jsou přímo a bolestivě viditelné a vůči těmto daním se soustřeďuje odpor.

Byrokracie

Čím menší je vláda a čím omezenější jsou funkce přidělené vládě, tím méně je pravděpodobné, že její činnosti budou odrážet

partikulární zájmy spíše než zájmy veřejné. Představme si schůzi městského zastupitelstva v Nové Anglii. Občané znají a mohou kontrolovat lidi, kteří vládou. Každá osoba může svobodně vyjádřit své názory. Agenda je natolik malá, že každý může být dostatečně dobře informován o podstatných i méně podstatných problémech.

Tak jak roste velikost a úloha vlády, ať už tím, že pokrývá větší území a populaci, nebo tím, že má více funkcí, spojení mezi vládou a ovládanými se stane nepřehledným. Pro jakoukoliv velkou skupinu občanů bude nemožné udržet si informovanost o všech činnostech a záležitostech zvětšené vládní agendy a nakonec i o podstatných položkách. Byrokracie, která je potřebná k provádění vládních činností, roste a postupně se včleňuje mezi občany a zástupce, které si tyto občany zvolili. Stává se jak nástrojem, jehož se využívá k prosazování partikulárních zájmů, tak vytváří i výrazný prvek vlastního partikulárního zájmu, hlavní rys nové vrstvy, o které jsme mluvili v 5. kapitole.

V současnosti je všechno ve Spojených státech, co lze považovat za efektivní kontrolu vlády ze strany veřejností, omezeno na vesnice, městečka, menší města a předměstí a pouze v těch oblastech, které nejsou spravovány státem nebo federální vládou. Ve velkých městech, státech, ve Washingtonu máme vládu nikoliv lidu, ale do značné míry neindividuální skupiny byrokratů.

Žádný federální zákonodárce nedokáže přečíst a už vůbec ne analyzovat a prostudovat všechny zákony, o kterých musí hlasovat.

Je závislý na svých početných poradcích a asistentech, na lobbistech, kolezích a jiných zdrojích, které rozhodují o tom, pro co bude hlasovat. Nevolená byrokracie Kongresu má dnes zcela jistě daleko více vlivu na formování podrobných zákonů než naši volení zástupci.

Situace je ještě extrémnější v řízení státních programů. V mnoha vládních ministerstvech a nezávislých agenturách funguje ohromná

federální byrokracie, nekontrolovatelná volenými zástupci veřejnosti. Zvolení prezidenti, senátoři a členové Kongresu přicházejí a odcházejí. Byrokracie zůstává. Vyšší úředníci jsou umělci v používání byrokratických metod zdržujících nebo rušících návrhy, které se byrokracii nelíbí. Vydávají nařízení jako "doplňky" k zákonům, které jemně nebo někdy hrubě, mění jejich výklad. Potlačují ty prvky, které se jim nelíbí a zdůrazňují ty, kterým dávají přednost.

V poslední době federální soudy postavené před složitější a dalekosáhlejší zákonodárství se odklonily od své původní role neosobních interpretů zákona a staly se aktivními účastníky jak v zákonodárství, tak v administrativě. Staly se tak spíše částí byrokracie než nezávislou součástí vlády, usmiřující její jednotlivé části.

Byrokraté neuzurpovali moc. Vědomě se neúčastnili žádné konspirace která by podryla demokratický proces. Moc jim byla vnucena. Je jednoduše nemožné provádět složité státní činnosti jiným způsobem než delegováním odpovědnosti. Jestliže to vede ke konfliktům mezi úředníky, kterým byly přiděleny různé funkce, jako nedávno mezi úředníky pověřených ochranou životního prostředí, a mezi úředníky pověřených starostí o výrobu a úsporu energie. Jediným řešením je dát moc jiným úředníkům, kteří vyřeší konflikt.

Vysoce postavená byrokracie, které byly přiděleny tyto funkce, si neumí představit, že zprávy, které píše nebo dostává, schůze, které navštěvuje, dlouhé diskuse, které vede s jinými významnými lidmi, pravidla a nařízení, která vydává, to vše je spíše problémem než řešením. Nevyhnutelně dojde k názoru, že je nepostradatelná, že ví více o tom, co by se mělo udělat, než neinformovaní voliči, nebo sobečtí podnikatelé.

Růst byrokracie, její velikostí a moci ovlivňuje jakýkoli vztah mezi občanem a jeho vládou. Jestliže jste v nesnázích, nebo vidíte způsob,

jak prostřednictvím vlády můžete získat nějakou výhodu, snažíte se dnes obvykle ovlivnit úředníka, aby jednal ve váš prospěch. Můžete se obrátit na vašeho zvoleného zástupce a pravděpodobně ho požádáte, aby zasáhl ve váš prospěch u úřednictva, než abyste ho požádali o prosazení určitého zákona.

Úspěch v jednání závisí stále více na znalostech způsobů ve Washingtonu a známostech mezi úředníky a zákonodárci. Vztah mezi vládou a podniky je znám jako "otáčecí dveře". Úřednická kariéra ve Washingtonu se stává začátkem úspěšné podnikatelské kariéry. Vládní místa jsou považována za zajímavá ne jako první krok v celoživotní vládní kariéře, ale pro získání hodnoty pro budoucího zaměstnavatele formou kontaktů a znalostí vládního systému. Zákonodárství upravující konfliktní zájmy se rozšiřuje, ale přinejlepším pouze eliminuje nejhorší zneužívání.

Když se partikulární zájmy snaží prosadit prostřednictvím velmi zřetelného zákonodárství, nejen že svou žádost musí zahalit do rétoriky všeobecného zájmu, ale musí i přesvědčit i značnou část osob, které to nezajímá, že tato žádost má opodstatnění. Zákon, který obsahuje nezakrytý prvek partikulárního zájmu, je málokdy přijat, jak ilustrovalo nedávné zamítnutí dalších zvláštních výsad pro námořní dopravu. Ochrana hutnického průmyslu před zahraniční konkurencí je prezentována tak, že přispívá k národní bezpečnosti a plné zaměstnanosti, dotace do zemědělství jako prostředek k zajištění spolehlivého zdroje potravin, poštovní monopol jako prostředek jednoty národa, a tak dále do nekonečna.

Téměř před sto lety A. V. Dicey vysvětlil, proč rétorika zahalená do veřejného zájmu je tak přesvědčivá: "Kladný vliv státních zásahů, zejména ve formě zákonodárné je přímý, okamžitý a viditelný, zatímco jeho negativní dopady jsou postupné, nepřímé a jsou v ústraní... Proto většina lidstva nutně musí na věci pohlížet s nesmírnou vírou v dobro vládních zásahů." (4)

Tvrdil, že tento "přirozený sklon" ve prospěch vládní intervence se značně posiluje, když se partikulární zájmy snaží prosadit spíše prostřednictvím byrokracie než zákonodárství. Dopravní společnost, která žádá Komisi pro mezistátní dopravu o příznivé vyřízení žádosti, také používá rétoriku veřejného zájmu, ale ten se pravděpodobně nestane hlavním předmětem jednání. Společnost potřebuje pouze přesvědčit byrokraty. Zřídka kdy vznikne opozice ze strany nezainteresovaných osob, které se zajímají o veřejný zájem. Opozice vzniká ze strany jiných zájmových skupin, jako jsou loďaři nebo jiní autodopravci, kteří sledují své soukromé cíle. Kamufláž je v tomto případě velmi průhledná.

Růst byrokracie, který byl posílen změnou úlohou soudů, učinil frašku z ideálu vyjádřeného Johnem Adamsem v jeho původním návrhu ústavy státu Massachusetts (1779): "Vláda zákona namísto lidí." Kdokoliv, kdo se musel podrobit celní prohlídce při návratu ze zahraničí, kdo se musel podrobit výsledku berního úředníka, kdo byl kontrolován úředníky z Úřadu pro bezpečnost a zdraví nebo z jiného federálního úřadu, kdo musel žádat byrokracii o povolení, nebo musel obhajovat vyšší cenu nebo mzdu před Radou pro stabilní mzdy a ceny, je obeznámen s tím, jak daleko jsme ustoupili z principu vlády zákona. Předpokládá se, že vládní úředník je našim služebníkem. Když si však sednete před stůl berního úředníka, který prověřuje vaše daňové přiznání, kdo je tady pánem a kdo služebníkem?

Použijeme jinou ukázkou. Příběh ve Wall Street Journal (25. června 1979) má titul: "Žaloba na společnost SEC stažena bývalým ředitelem". Bývalý ředitel Maurice G. McGill prý řekl "Otázkou nebylo, zda jsem měl osobní prospěch z transakcí, ale spíše to, jaké jsou pravomoci bývalého ředitele. Bylo by zajímavé věc přivést k soudu, ale moje rozhodnutí o urovnání vyplývá z čistě ekonomických důvodů. Náklady na soud s firmou SEC by byly značné." Ať by vyhrál, nebo prohrál, stejně by pan McGill musel

uhradit soudní náklady. Obžalovaní úředníci ze SEC riskovali pouze svou pověst mezi kolegy.

CO MUŽEME DĚLAT

Není třeba říkat, že ti z nás, kteří chtějí zastavit a obrátit současný trend, by se měli postavit proti dalším opatřením, které dále posílí moc a velikost vlády, měli by se snažit o odvolání a reformování existujících opatření a snažit se volit zákonodárce a zástupce, kteří sdílejí tento názor. To však není efektivní způsob, jak zastavit růst vlády. Tato cesta je odsouzena k neúspěchu. Každý z nás se bude snažit zachovat svá specifická privilegia a bude se snažit omezit

vládu na úkor někoho jiného. Bojovali bychom s mnohohlavým drakem, kterému rostou nové hlavy rychleji, než je stačíme stínat.

Naši otcové - zakladatelé nám ukázali slibnější cestu, jak postupovat - podle souborů opatření, jak byly vytvářeny. Měli bychom přijmout parlamentní nařízení, které bude omezovat to, co se snažíme prosadit politickými kanály. Neměli bychom posuzovat případ od případu, ale stanovit široká pravidla, která budou určovat, co si vláda může dovolit.

Přednost takového přístupu dobře ukazuje První dodatek ústavy. Mnoho specifických omezení svobody slova bylo schvalováno podstatnou většinou jak zákonodárců, tak i voličů. Většině z nás by se líbilo zabránit fašistům, Adventistům sedmého dne, Svědkům Jehovovým, Ku - Klux - Klanu, vegetariánům a skoro všem jiným malým skupinám, aby mluvily na rohu ulice.

Moudrost Prvního dodatku je v tom, že k těmto specifickým případům přistupuje jako k jednomu celku. Přijal obecný princip, že "Kongres nesmí přijmout žádný zákon... omezující svobodu projevu"; žádné zvažování jednotlivých případů podle jejich skutkové podstaty. Tehdy tento princip veřejnost podporovala a většina ho bude podporovat i dnes. Každého z nás se hlouběji

dotýká, když postrádá svobodu projevu a je v menšině, a většina z nás se čas od času v menšině ocitne.

Podle našeho názoru potřebujeme ekvivalent Prvního dodatku, abychom omezili vládní moc v hospodářské a sociální sféře - hospodářskou Listinu práv, která by doplnila původní Listinu práv.

Zavedení této listiny do naší ústavy by samo o sobě neobrátilo trend vedoucí k větší vládě - stejně jako původní ústava nezabránila růstu a centralizaci státní moci daleko za hranice, kterou zakladatelé státu zamýšleli nebo předpokládali. Psaná ústava není ani nezbytná, ani dostatečná k rozvoji a zachování svobodné společnosti. Ačkoliv Velká Británie měla vždy pouze "nepsanou" ústavu, vyvinula se ve svobodnou společnost. Mnoho latinskoamerických zemí, které přijaly psané ústavy, slovo od slova okopírované podle Ústavy Spojených států amerických, svobodné společnosti nedosáhly. Proto, aby psaná či nepsaná ústava byla účinná, musí být podporována všeobecným názorovým klimatem ve veřejnosti a mezi jejími vůdci. Musí obsahovat principy, k nimž se přistupuje s hlubokou vírou, a musí být samozřejmé, že výkonná moc, soudní a zákonodárná, se bude podle těchto principů chovat. Jak jsme viděli, když se toto názorové klima změní, změní se i politika.

Nicméně věříme, že formulace a přijetí hospodářské Listiny práv bude nejefektivnějším krokem, který povede k obrácení trendu vedoucího k větší vládě, a to ze dvou důvodů:

1. Proces formulace dodatků bude velmi cenný pro formování názorového klimatu.
2. Zavedení dodatků je přímočařejší a efektivnější cestou transformace názorového klimatu do skutečné politiky než současný zákonodárny proces.

Jelikož vyvrcholil názorový proud ve prospěch liberalismu New Dealu, národní diskuse, která by vznikla při formulaci takovéto listiny práv, by pomohla zajistit, že se veřejné mínění obrátí definitivně směrem ke svobodě, spíše než k totalitarismu. Rozšíří se lepší chápání problému velké vlády a možné nápravy věci.

Politický proces vedoucí k přijetí těchto dodatků bude demokratičtější v tom smyslu, že ve větší míře umožní veřejnosti určovat svůj osud, než je tomu za současného stavu. Když se zamyslíme případ za případem, zjistíme; že vláda lidu jedná způsobem, který většina lidu neschvaluje. Každý výzkum veřejného mínění ukazuje, že velká většina veřejnosti je proti povinnému dojíždění do integrovaných škol. Přesto dojíždění pokračuje a dále se rozšiřuje. Totéž je pravdou u programů zaměstnanosti a vyššího vzdělání i jiných programů, které jsou zaměřeny na rovnost ve výsledku. Pokud víme, žádný výzkum veřejného mínění se nezeptal veřejnosti: "Souhlasíte s odevzdáváním 40 % svého příjmu ve prospěch vlády?" Existují vlastně vůbec pochybnosti o tom, jak by tento průzkum dopadl?

Z důvodů, které jsme naznačili v předchozí části, partikulární zájmy převažují na úkor veřejných zájmů. Nová vrstva, která je přítomná v univerzitách, masových sdělovacích prostředcích a zejména ve federální byrokracii, se stala nejmocnější zájmovou skupinou. Nová vrstva byla opakovaně úspěšná při prosazování svých názorů přes široký odpor veřejnosti a často dokonce navzdory zákonným ustanovením.

Přijetí dodatků má velkou přednost v tom, že je decentralizováno. Vyžaduje nezávislou činnost ve třech čtvrtinách států. Dokonce i návrh nových dodatků může obejít Kongres: Článek V

ústavy říká, že "Kongres... na žádost zákonodárných orgánů dvou třetin států musí svolat zasedání o navrhovaných dodatcích." Současné hnutí za svolání zasedání pro navržení dodatku, který

požaduje vyrovnanost federálního rozpočtu, byl v polovině roku 1979 podporován třiceti státy. Pravděpodobnost, že se připojí čtyři další státy a utvoří tak potřebné dvě třetiny, způsobila ve Washingtonu nepokoj. Právě proto, že je to jediný prostředek, jak efektivně obeat byrokracii ve Washingtonu.

OMEZENÍ DANÍ A VÝDAJŮ

Hnutí za přijetí ústavních dodatků k omezení vlády probíhá již v jedné oblasti - u daní a výdajů. Do začátku roku 1979 již pět států přijalo dodatky ke svým ústavám, které omezují výši daní, které může stát zavést, nebo v některých případech omezují množství financí, které stát může utratit. Podobné dodatky jsou na cestě k přijetí v jiných státech a plánují se ještě v dalších státech ve volbách 1979. Aktivní hnutí za přijetí podobných dodatků existují ve více než polovině zbývajících států. Jako koordinátor těchto aktivit v několika státech pracuje národní organizace nazvaná Národní komise pro omezení daní (NTLC - National Tax Limitation Committee), na kterou jsme napojeni. Má asi 250 000 členů a jejich počet stále roste.

Na národní úrovni jsme zaznamenali dva důležité trendy. Jedním z nich je přimět státní legislativu, aby svolala národní shromáždění k přijetí dodatku o vyrovnaném rozpočtu. Tento vývoj započal Národní svaz daňových poplatníků (National Taxpayers Union), který měl v polovině roku 1979 přes 125 000 členů. Druhým trendem je dodatek k omezení výdajů na federální úrovni, který byl navržen Národní komisí pro omezení daní (NTLC). Návrhová komise, které jsme oba byli členy, se skládá z právníků, ekonomů, politologů, zákonodárců, podnikatelů a zástupců různých organizací. Dodatek, který komise navrhla, byl uveden v obou komorách Kongresu a Národní komise pro omezení daní provádí národní kampaň na jeho podporu. Navrhovaný dodatek je uveden v příloze B.

Základní myšlenkou, jak státních, tak federálních dodatků, je opravit defekt naší současné struktury, v níž demokraticky zvolení zástupci odhlasovávají větší výdaje, než jaké považuje za žádoucí většina voličů.

Jak jsme viděli, je to výsledkem politické náchylnosti ve prospěch partikulárních zájmů. Vládní rozpočty jsou určovány sečtením celkových výdajů jednotlivých schválených programů. Malý počet lidí, kteří mají zvláštní zájem na každém jednotlivém programu, utrácí mnoho peněz a věnuje mnoho času na to, aby tyto programy byly schváleny. Velký počet lidí, z nichž na každého případně několik dolarů daní na zaplacení těchto programů, nepovažuje za důležité, aby utrácel peníze a čas oponováním, i v případě, že někde o takovémto programu získají informace.

Většina vládne. Ale je to spíše zvláštní druh většiny. Sestává z koalice menšinových zájmových skupin. Způsob, jakým se dostat do Kongresu, je, že shromáždíte skupinu, řekněme dvou nebo tří procent vašich voličů, z nichž každý je silně zainteresován na jednotlivém problému, který se sotva týká zbytku vašich voličů. Každá skupina vás bude chtít volit, jestliže jí slíbíte, že budete podporovat řešení jejího problému, bez ohledu na to, co uděláte s ostatními problémy. Dejte dohromady několik takových skupin a bude mít 51% většinu. Toto je druh většiny, která vládne zemi.

Navrhované dodatky změny podmínky, za nichž pracují státní nebo federální zákonodárci tím, že omezí celkové množství peněz, které jsou oprávněni obhospodařovat. Dodatky by poskytly vládě předem určený omezený rozpočet, stejně tak jako jej má každý z nás. Mnoho zákonů týkajících se partikulárních zájmů je nežádoucích. Nikdy ovšem nejsou jednoznačně a bezpochyby špatné. Naopak, každé opatření je prezentováno způsobem, že slouží dobré věci. Problém je v tom, že existuje nekonečně mnoho dobrých věcí. Běžně je zákonodárce v nevýhodné pozici, když oponuje "dobré věci". Jestliže namítne, že to zvýší daně, bude označen za reakcionáře, který chce z

kupeckých důvodů obětovat lidské potřeby. Konec konců tato dobrá věc zvýší daně jen o několik centů nebo dolarů na osobu. Zákodárce je v daleko lepší pozici, když může říci: "Samozřejmě, to je dobrá věc, ale my máme pevný rozpočet. Více peněz na váš problém, bude znamenat méně peněz pro jiné. Který program se má tedy omezit?" Důsledkem toho bude, že zvláště zájmy budou muset konkurovat jiným v boji o větší kus jednoho daného koláče místo toho, aby se koláč zvětšoval na úkor daňového poplatníka.

Jelikož státy nemají pravomoc tisknout peníze, mohou být státní rozpočty omezeny omezením daní. Tato metoda byla použita ve většině státních dodatků, které již byly přijaty a nebo jsou navrhovány. Federální vláda může tisknout peníze a z tohoto důvodu omezení daní není efektivní metodou. Proto je náš dodatek založen na omezení celkových výdajů federální vlády, bez ohledu na zdroje financování.

Omezení jak daní, tak výdajů, jsou povětšinou určena jako podíl celkového příjmu státu nebo národa tím způsobem, že když se výdaje rovnají limitu, pak vládní výdaje zůstanou konstantní, jako část příjmu. To by mohlo zastavit trend ke zvětšování vlády, ale neobrátí jej. Nicméně limity budou podporovat obrát, protože ve většině případů, jestliže výdaje se nebudou rovnat limitu v daném roce, sníží to limit, o který bude možno žádat v budoucích letech. Navíc navrhovaný federální dodatek vyžaduje snížení procenta, jestliže inflace překročí 3 % ročně.

JINÁ ÚSTAVNÍ USTANOVENÍ

Postupné omezení části našeho příjmu, který utrácí vláda, bude hlavním příspěvkem pro svobodnější a silnější společnost. Bude to však pouze jeden krok k tomuto cíli.

Mnoho z nejhorších druhů vládní kontroly nad našimi životy nevyžaduje velké vládní výdaje: například cla, kontrola cen a mezd, koncese, regulace průmyslu, spotřebitelské zákonodárství.

S ohledem na to je zde také nejslibnější užít obecná pravidla, která omezí státní moc. Doposud návrhy vhodných pravidel tohoto druhu upoutaly jen málo pozornosti. Dříve, než jakékoliv pravidlo může být seriózně posouzeno, je potřeba pečlivě prozkoumat mínění lidí s různými zájmy a znalostmi, kteří obdrželi dodatek o omezení daní a výdajů.

Jako první krok v tomto procesu jsme načrtli několik příkladů dodatků, které se nám zdají vhodné. Zdůrazňujeme, že je to pouze pokus, zamýšlený k tomu, aby stimuloval další úvahy a práci v této neprozkoumané oblasti.

Mezinárodní obchod

Ústava nyní říká: "Žádný stát bez schválení Kongresu nemůže uvalovat cla nebo poplatky na dovoz nebo vývoz, mimo případy, kdy je to absolutně nezbytné pro uplatnění jeho inspekčních zákonů." Dodatek by mohl znít:

"Kongres nemůže uvalovat cla nebo povinnosti na dovoz nebo vývoz, mimo případů, kdy to bude absolutně nezbytné pro uplatnění jeho inspekčních zákonů. "

Je utopií předpokládat, že takovýto dodatek může být schválen dnes. Přesto je nastolení svobodného obchodu odstraněním jednotlivých cel utopií ještě větší. Útok na všechna cla je útokem na všechny rozporuplné zájmy, které máme jako spotřebitelé a jako výrobci.

Kontrola cen a mezd

Jak jeden z nás napsal: "Jestliže Spojené státy podlehnou kolektivismu, vládní kontrole nad každou součástí našeho života, nebude to proto, že socialisté vyhrají byť jediný spor. Bude to nepřímou způsobeno kontrolou cen a mezd." (5) Jak jsme poznamenali v 1. kapitole, ceny zprostředkovávají informaci - což Walter Wriston zcela správně nazval formou řeči. Ceny určované na

svobodném trhu jsou formou svobodného projevu. Také zde potřebujeme paralelu Prvního dodatku:

Kongres nemůže přijímat žádné zákony omezující svobodu prodejců zboží nebo práce, stanovovat si ceny za zboží nebo služby.

Koncese

Jen málo věcí ovlivňuje více naše životy než povolání, které si zvolíme. Rozšíření svobody volby v této oblasti si vyžaduje omezení moci států. Ústavě odpovídají buď ta ustanovení textu, která zakazují určité činnosti státům, nebo Čtrnáctý dodatek. Jeden návrh:

Žádný stát nesmí zavést zákon, který by omezil právo kteréhokoliv občana Spojených států, aby vykonával jakékoli povolání či zaměstnání podle své volby.

Dodatek o svobodném obchodu

Tři předchozí dodatky by mohly být všechny nahrazeny jediným dodatkem po vzoru Druhého dodatku naší ústavy (který zajišťuje právo držet a nosit zbraň):

Kongres, ani žádný stát, nemůže omezovat právo lidí kupovat a prodávat legální zboží a služby za vzájemně přijatých podmínek.

Zdanění

Daň z osobního příjmu, podle všeobecného mínění, zoufale potřebuje reformovat. Tento systém o sobě vyhláší, že přizpůsobuje daň "schopností platby", že zdaní bohaté více než chudé a zohledňuje zvláštní okolnosti u každého jednotlivce. Nic takového nedělá. Míry zdanění jsou vysoce progresivní na papíře - od 14 do 70 % . Zákon má však tak mnoho "mezer", tak mnoho zvláštních privilegií, že vysoké míry zdanění jsou spíše formální záležitosti. Nízká, plošná míra zdanění - pod hranicí 20 % - ze všech příjmů, bez osobních výjimek, bez odpočtů, vyjma výdajů striktně

spjatých se zaměstnáním, by přinesla větší příjmy, než současná těžkopádná struktura. Daňoví poplatníci by na tom byli lépe, protože by ušetřili náklady, které vydávají na krytí svých příjmů před zdaněním; hospodářství by na tom bylo lépe, protože daňové úvahy by méně ovlivňovaly investice. Jediní, kdo na tom prodělají, budou právníci, účetní, úředníci a zákonodárci, kteří se zaměří na produktivnější činnosti, než je vyplňování daňových formulářů, hledání daňových úniků a nebo jejich odstraňování.

Daň z příjmu korporace má také mnoho chyb. Je to skrytá daň, kterou veřejnost platí formou vyšších cen za zboží a služby. Sestává z dvojího zdanění příjmu korporace - jednou zdaňuje přímo korporaci, jednou zdaňuje majitele akcií, když je příjem rozdělován. Penalizuje kapitálové investice, a tak utlumuje růst produktivity. Měla by být zrušena.

Ačkoliv na levici i na pravici panuje jednota v názoru, že nižší daně, méně "mezer" a omezení dvojího zdanění příjmu korporace by bylo žádoucí, nemůže být taková reforma uskutečněna legislativním procesem. Levice se obává, že jestliže přijme nižší daně a menší progresivitu daní výměnou za méně mezer v zákonech, objeví se nové mezery - a má pravdu. Pravice se obává, že jestliže přijme odstranění mezer v zákonech výměnou za nižší míru zdanění a méně progresivnosti, brzy se objeví zvýšená progresivita - a má pravdu.

To je jasný případ, kdy ústavní dodatek je jedinou nadějí na dohodu v takovémto sporném dohadování a k němuž bude z obou stran kladný přístup. Dodatek, který je zde nutný, odmítne současný Šestnáctý dodatek, který určuje daně z příjmu a nahradí ho následujícími řádky:

Kongres má právo ukládat a vybírat daně z příjmu osob pocházejících z jakýchkoli zdrojů, neuvažujíc rozdělení mezi ne~7colika státy a bez ohledu na jakýkoliv census nebo výčet. Stejně míře zdanění podléhají všechny příjmy přesahující výdaje spjaté se

zaměstnáním nebo podnikáním a přesahující osobní výdaje fixní výše. Pojem osoba se nevztahuje na korporace a jiné právnické osoby.

Zdravé peníze

Když byla přijata ústava, Kongres měl pravomoc "razit peníze, regulovat jejich hodnotu a hodnotu cizích peněz". Týkalo se to komoditních peněz; neboť bylo určeno, že dolar představuje určitou hmotnost stříbra nebo zlata v gramech. Inlace papírových peněz během revoluce, stejně tak jako dříve v různých koloniích, vedla farmáře k tomu, aby odňali státům pravomoc "razit mince, vydávat úvěrové bankovky (tj. papírové peníze) a užívat cokoliv jiného než zlaté a stříbrné mince jako protihodnotu při placení dluhů." Ústava nic neříká o pravomoci Kongresu zmocňovat vládu k vydávání papírových peněz. Široce se věřilo, že Desátý dodatek, který stanoví, že "pravomoc, které nejsou delegovány Spojeným státům ústavou... jsou v pravomoci států, respektive lidu", učiní vydávání papírových peněz neústavním.

Během Občanské války autorizoval Kongres zelené bankovky a učinil je legální protihodnotou všech veřejných i soukromých dluhů. Po občanské válce, v prvním ze slavných případů zelených bankovek, Nejvyšší soud vyhlásil vydávání zelených bankovek za neústavní. Jedním z "fascinujících aspektů tohoto rozhodnutí bylo, že byl přednesen nejvyšším soudcem Salmonem Chasem, který byl tajemníkem ministerstva financí, v době kdy byly vydány první zelené bankovky. Nejen, že sám sebe diskvalifikoval, ale jako nejvyšší soudce obvinil sám sebe z odpovědnosti za neústavní činnost v jeho druhé funkci, jako ministra financí." (6)

Postupně zvětšený a zrekonstruovaný Nejvyšší soud změnil své první rozhodnutí většinou 5 ku 4 a rozhodl, že vydávání zelených bankovek bylo ústavní a soudce Chase zde byl jedním z těch, kdo hlasovali pro.

Není ani potřebné ani vhodné obnovovat zlatý nebo stříbrný standard, ale musíme usilovat o zdravé peníze. V současnosti bude nejlepším způsobem požadovat, aby finanční orgány udržovaly procentuální míru růstu množství oběživa v rámci pevně určených hranic. Tento dodatek je obzvláště obtížné navrhnout, protože je tak úzce spjat s konkrétní institucionální strukturou. Jednou verzí může být:

Kongres má pravomoc autorizovat bezúročné obligace vlády formou měny nebo účetních zápisů za předpokladu, že celkový nárůst oběživa nebude vyšší než 5 % ročně a nižší než 3 % ročně.

Mohlo by také být vhodné zahrnout paragraf, že dvě třetiny každé komory Kongresu nebo podobná kvalifikovaná většina, může tento požadavek porušit v případě vyhlášení války s platností na jeden rok a s nutností za rok toto opatření suspendovat, pokud nebude výslovně obnoveno.

Obrana proti inflaci

Jestliže předchozí dodatek by byl přijat a striktně dodržován, zastaví inflaci a zajistí relativně stabilní cenovou hladinu. V tomto případě nebudou potřebná žádná další opatření k tomu, aby se vládě zabránilo zdaňovat prostřednictvím inflace, tj. zdaňovat bez jinak potřebného volebního mandátu. Ovšem je tady veliké "kdyby". Dodatek, který by odstranil motivaci vlády vyvolávat inflaci, by měl širokou podporu. Mohl by být přijat daleko snadněji, než techničtější a rozporuplnější dodatek o zdravé měně. Ve skutečnosti je nutný doplněk k Pátému dodatku, že "žádná osoba... nemůže být nezákonně zbavena života, svobody nebo majetku, nesmí být bez spravedlivé náhrady zbavena ani osobního majetku pro veřejné použití."

Osoba, jejíž příjem v dolarech sotva drží krok s inflací a která je přesto tlačena do vyšších daňových tříd, je nezákonně zbavována osobního majetku. Snižování skutečné hodnoty státních obligací

prostřednictvím inflace je také formou odnímání soukromého majetku veřejnosti bez spravedlivé kompenzace.

Relevantní dodatek by mohl znít:

Všechny smlouvy mezi vládou Spojených států a jinými stranami uvedené v dolarech a všechny dolarové sumy obsazené ve federálních zákonech musí být nočně přepočítávány podle změny všeobecné cenové úrovně předchozího roku.

Stejně jako u měnového dodatku, je obtížné navrhnout i tento dodatek z důvodu jeho technického charakteru. Kongres by musel určit přesné procedury, včetně toho, které indexy by měly být použity pro určení všeobecné cenové úrovně. Přesto tento návrh obsahuje základní princip.

Toto je stěží vyčerpávající seznam. Zbývá nám projít ještě tři dodatky, které se dotýkají deseti dodatků v původní Listině práv. Navržené znění je potřebné prozkoumat odborníky z různých oblastí, stejně jako ústavněprávními experty. Věříme však, že tyto návrhy alespoň naznačují příslib ústavního přístupu.

ZÁVĚR

Dvě ideje, lidská svoboda a ekonomická svoboda, které společně přinesly největší plody ve Spojených státech, jsou stále v nás. Jsme jimi všichni prosáklí. Tyto ideje jsou součástí samotného základu našeho bytí. Odklonili jsme se však od nich. Zapomněli jsme na základní pravdu, že největší hrozbou lidské svobodě je koncentrace moci, ať už v rukou vlády, nebo kohokoliv jiného. Přesvědčili jsme sami sebe, že delegovat moc je bezpečné, za předpokladu, že slouží dobrým účelům.

Naštěstí se probouzíme. Znovu rozpoznáváme nebezpečí "přeřízené" společnosti, začínáme chápat, že dobré cíle mohou být zničeny špatnými prostředky, že důvěra ve svobodu lidí řídit vlastní život

podle vlastního žebříčku hodnot, je nejbezpečnějším způsobem, jak využít plný potenciál velké společnosti.

Naštěstí jsme stále ještě lidé, kteří mají svobodu volby, kterou cestou se vydat - zda pokračovat cestou, kterou jsme nastoupili, směrem ke stále větší vládě, nebo se zastavit a změnit směr.

Příloha A: Socialistická platforma z roku 1928

Socialistický program z roku 1928

Zde jsou hospodářské body programu Socialistické strany z roku 1928. V závorkách je uvedeno, jak byly tyto body programu plněny. Následující seznam obsahuje všechny ekonomické body, avšak nikoli jejich plné znění.

1. "Znárodnění všech přírodních zdrojů, počínaje uhelnými doly a vodními nádržemi, zejména Boulder Dam a Muscle Shoals." (Boulder Dam, přejmenovaná na Hoover Dam a Muscle Shoals jsou nyní federálními projekty.)
2. "Velký energetický systém ve veřejném vlastnictví, při jehož správě bude federální vláda spolupracovat se státy a městy při distribuci elektrické energie za režijní cenu." (Tennessee Valey Authority)
3. "Národní vlastnictví a demokratické řízení železnic a jiných prostředků dopravy a komunikace." (Osobní železniční doprava je zcela znárodněna v rámci Amtraku. Některá nákladní doprava je znárodněna v rámci Conrailu. FCC řídí telefonní, rádiové, telegrafní spojení a televizi.)

4. "Adekvátní národní program pro meliorace, záchranné práce při záplavách, zalesňování, zavláždění a rekultivace." (V současné době vládní výdaje na tyto účely dosahují miliard dolarů.)

5. "Okamžitá vládní akce na podporu zaměstnanosti rozšířením veřejných prací a dlouhodobým plánem veřejných prací..." (V třicátých letech WPA a PWA byly přímými nástroji, dnes existuje široký rozsah jiných programů.) "Všechny osoby takto zaměstnané musí pracovat za mzdových a časových podmínek stanovených odbory." (Davis - Baconův zákon a Walsh - Healeyův zákon požadují, aby firmy pracující na vládních zakázkách platily převládající mzdy obecně interpretované jako nejvyšší odborářské mzdy.)

6. "Půjčky státům a městům bez úroku na provádění veřejných prací nebo pro přijímání jiných opatření, které ulehčí všeobecné

bídě." (Federální dotace státům a městům v současnosti dosahují desítek miliard dolarů ročně.)

7. "Systém pojištění v nezaměstnanosti." (Součást systému Sociálního pojištění.)

8. "Celonárodní rozšíření pracovních úřadů ve spolupráci s městskými federacemi práce." (Pracovní služba Spojených států a přidružené státní pracovní služby spravují síť asi 2 500 úřadů práce.)

9. "Systém zdravotního a úrazového pojištění, starobních důchodů a pojištění v nezaměstnanosti." (Součást programu Sociálního pojištění.)

10. "Zkrácení pracovního dne" a "zabezpečení času na odpočinek každému dělníkovi ne méně než 2 dny v týdnu." (Uzákoněno předpisy o mzdách za přesčasy a pracovní hranici určující přesčasovou práci nad 40 pracovních hodin týdně.)

11. "Zavedení odpovídajícího federálního dodatku o dětské práci." (Neuzákoněno jako dodatek, ale zakotveno do různých legislativních aktů.)

12. "Zrušení krutého vykořisťování trestanců v rámci kontraktačního systému a jeho nahrazení družstevními organizacemi ve věznicích a dílnách ku prospěchu trestanců a osob na nich závislých." (Částečně splněno, částečně ne.)

13. "Zvýšení zdanění vysokých příjmů, daní korporací a dědických daní. Dodatečné příjmy věnovat na starobní důchody a jiné formy sociálního zabezpečení." (V roce 1928 byla nejvyšší osobní daň z příjmu 25 90, v roce 1978-70 %. V roce 1928 daň korporací byla 12 %, v roce 1978 48 %. V roce 1928 nejvyšší federální daň z nemovitostí byla 20 %, v roce 1978 70 %.)

14. "Zdanit veškerou půdu, která je vlastněna z důvodu spekulace, podle jejího ocenění roční rentou." (V této formě toho nebylo dosaženo, ale daně z nemovitostí drasticky vzrostly.)

Příloha B: Navrhovaný ústavní dodatek pro omezení vládních výdajů

30. ledna 1979, Washington D.C.

Navrhovaný ústavní dodatek pro omezení vládních výdajů

Připraven Federální komisí pro návrh dodatku W. C. Stubblebine, předseda

Se souhlasem Národní komise pro omezení daní

Wm. F. Rickenbacker, předseda; Lewis K. Uhler, prezident

Oddíl 1.

Aby byl lid chráněn před nadměrnými vládními výdaji a aby byla uskutečňována zdravá finanční politika, budou celkové výdaje vlády Spojených států amerických omezeny.

a) Celkové výdaje v kterémkoli finančním roce by neměly procentuálně převýšit růst nominálního hrubého národního produktu v posledním kalendářním roce před projednávaným fiskálním rokem. Celkové výdaje by měly zahrnovat rozpočtové a mimorozpočtové výdaje, vyjma odpisů veřejného dluhu a krizových výdajů.

b) Jestliže inflace v posledním kalendářním roce před začátkem fiskálního roku je vyšší než 3 %, povolený nárůst celkových výdajů v tomto fiskálním roce by měl být zredukován o jednu čtvrtinu míry inflace přesahující 3 9/10. Inflace by měla být měřena jako rozdíl mezi procentuálním růstem nominálního národního produktu a procentuálním růstem skutečného hrubého národního produktu.

Oddíl 2.

Když v kterémkoliv fiskálním roce celkové příjmy realizované vládou Spojených států překročí celkové výdaje, přebytek bude

použit na snížení veřejného dluhu Spojených států, dokud tento dluh nebude vyrovnán.

Oddíl 3.

Po vyhlášení stavu ohrožení prezidentem může Kongres přijmout dvouřetinovou většinou v obou komorách určité množství krizových výdajů, které budou přesahovat limit stanovený pro daný fiskální rok.

Oddíl 4.

Limit celkových výdajů se může změnit o určité množství tříčtvrtinovou většinou v obou komorách Kongresu, pokud bude

schválen zákonodárnými orgány většiny států. Změna nabyde platnosti v následujícím fiskálním roce po schválení Kongresem.

Oddíl 5.

V každém z prvních šesti fiskálních roků, po ratifikaci tohoto článku, by celkové dotace státům a místním vládám neměly být menším podílem na celkových výdajích, než ve třech fiskálních letech, které předcházejí ratifikaci. Jestliže dotace budou menší než daný podíl celkových výdajů, limit celkových výdajů by se měl snížit o ekvivalentní množství.

Oddíl 16.

Vláda Spojených států by neměla požadovat přímo, ani nepřímo, aby státy nebo místní vlády podnikaly dodatečné nebo rozšířené činnosti bez odpovídající kompenzace nezbytných dodatečných nákladů.

Oddíl 17.

Realizaci těchto opatření může uplatňovat jeden, nebo více členů Kongresu u státního soudu Spojených států v District of Columbia. Žaloba nemůže být podána žádnými jinými osobami. Při jednání by jako obžalovaný měl vystupovat ministr financí Spojených států, který bude mít pravomoc rozhodovat o výdajích všech složek Úřadu vlády Spojených států, když tak bude požadováno soudním příkazem na základě ustanovení tohoto dodatku. Soudní příkaz nebude specifikovat, které konkrétní výdaje se musí učinit, nebo redukovat. Změny ve výdajích, které budou nutné pro splnění soudního příkazu, by neměly být provedeny později, než na konci třetího plného fiskálního roku, poté, co soudní příkaz vejde v platnost.

Poznámky

Úvod

1. Adam Smith, *The Wealth of Nations* (1776). Všechny citace jsou z vydání upraveného Edwinem Cannanem, 5. ed. (London: Methuen & Co., Ltd.,1930).
2. *On Liberty*, People s ed. (London: Longmans, Green & Co.,1865), str. 6.
3. *Wealth of Nations*, sv. I, str. 325 (díl II, kapitola III).

Kapitola 1

1. Viz HedrickSmith, *The Russians* (New York: Quadrangle Books/New YorkTimes Book Co.,1976), Robert G. Kaiser, *Russia: The People and the Power* (New York: Atheneum,1976).
2. Freeman, prosinec 1958.
3. *Wealth of Nations*, sv. II, str. 184-85.

Kapitola 2

1. *Wealth of Nations*, sv. I, str. 422 a 458.
2. Viz George J. Stigler, *Five Lectures on Economic Problems* (New York: Macmillan, 1950) str. 26-34.
- 3: "A New Holiday," *Newsweek*, 5.srpen,1974, str. 56.

Kapitola 3

1. Lester V. Chandler, *Benjamin Strong, Central Banker* (Washington, D.C.: Brookings Institution,1958), str. 465.
2. Milton Friedman a Anna J. Schwartz, *a Monetary History of the United States, 1867-1960* (Princeton: Princeton University Press,1963), str. 310.

3. The Memoirs of Herbert Hoover, sv. III: The Great Depression, 1929-1941 (New York: Macmillan, 1952), str. 212.

4. Annual Report, 1933, str. 1 a 20-21.

5. Úplnější pojednání viz Friedman a Schwartz Monetary History, str. 362-419.

Kapitola 4

1. Stojí za to ocitovat celou větu, ve které se tato slova objevují. Přesně totiž vystihují směr, kam jdeme, stejně jako zcela nevědomý odhad důsledků: "Nikdo nemá

obavu o zítřek ani o sebe, ani o své děti, protože národ zabezpečuje výživu, vzdělání a komfortní péči o člověka od kolébky ke hrobu".

Edward Bellamy, Looking Backward (New York: Modern Library, 1917; původní vydání, 1887), str. 70.

2 An Over-Governed Society (New York: The Free Press, 1976), str. 235.

3. A. V. Dicey, Lectures on the Relation between Law and Public Opinion in England during the Nineteenth Century, 2. vydání (London: Macmillan, 1914), str. XXXV. 4. dtto., str. XXXVI-XXXVII.

5. dtto., str. XXXVII-XXXIX.

6. Cecil Driver, Tory Radical (New York: Oxford University Press, 1946).

7. Citováno v Ken Auletta, The Streets Were Paved with Gold (New York: Random House, 1979), str. 255.

8. dtto., str. 253.

9. Tato čísla se vztahují pouze na OASDHI a státní zaměstnanecké pojištění; nezahrnují starobní důchod zaměstnanců železnic a veřejných zaměstnanců, příplatky veteránům a kompenzace dělníkům. K těmto částkám se přistupuje jako ke kompenzaci v rámci dobrovolných zaměstnaneckých smluv.

10. Social Security Administration, Your Social Security, Department of Health, Education and Welfare Publication No. (SSA) 77-10035 (červen 1977), str. 24.

Dřívější verze brožury jsme viděli v roce 1969, ale předpokládáme, že vyšla o mnoho let dříve. Slova byla změněna ve vydání z roku 1978, kdy mýtus o "fondech", který hrál významnou roli, se stal průhledným.

Revidovaná verze říká: "Základní myšlenka sociální jistoty je jednoduchá: Během aktivních let zaměstnaní, zaměstnavatelé a soukromí podnikatelé platí sociální pojištění. Tyto peníze se vydávají nejen na příspěvky více než 33 miliónům lidí, ale také se z nich hradí administrativní náklady na program. Když skončí nebo sníží dnešní výdělky zaměstnanec v důsledku odchodu do důchodu, smrti, nebo invalidity, budou mu placeny příspěvky z prostředků získaných od zaměstnaných lidí. Tyto příspěvky jsou zamýšleny jako částečná náhrada za ztracené příjmy rodiny."

Je to mnohem defenzivnější stanovisko, ačkoliv stále označuje daně jako příspěvky. Když jsme poprvé objevili změnu v textu, mysleli jsme si, že to mohlo být v důsledku článku v Newsweeku, který jeden z nás napsal jako kritiku v roce 1971 a v důsledku opakované diskuze s panem Wilburem J. Cohenem, který byl tehdy tajemníkem HEW. Přesto časová prodleva šesti let mezi kritikou a opravou tento předpoklad nepotvrzuje.

11. George Orwell, Nineteen Eighty-four (New York: Harcourt Brace, 1949).

12 Social Security Administration, Your Social Security, Department of Health, Education and Welfare Publication No. (SSA) 79-10035 (leden 1979), str. 5. Tato věta byla změněna v roce 1973, kdy slovo "vydělávají" nahradilo slova "nyní vytvářejí".

13. J. A. Pechman, H.J. Aaron, and M. K. Taussig, Social Security: Perspectives for Reform (Washington, D.C.: Brookings Institution, 1968), str. 69.

14. John. A. Brittain, The Payroll Tax for Social Security (Washington, D.C.: Brookings Institution, 1972).

15. George J. Stigler, director's Law of Public Income Redistribution," Journal of Law and Economics, sv.13 (duben 1970), str. 1.

16. Viz Martin Anderson, Welfare (Stanford, Calif.: Hoover Institution, Stanford University, 1978), V 1. kapitole je vynikající rozbor odhadů chudoby.

17. Dtto. str. 39

18. Dtto. str. 91; založeno na dřívější knize. The Federal Bulldozer: A Critical Analysis of Urban Renewal, 1949 -1962 (Cambridge, Mass.: The MIT Press, 1964).

19. "The FTC Discovers HUD," Wall Street Journal, 21. březen, 1979, str. 22.

20. Z nepublikované zprávy, "How to Be a Clinician in a Socialist Country," předané v roce 1976 na University of Chicago.

21. Max Gammon, Health and Security: Report on Public Provision for Medical Care in Great Britain (London: St. Michael's Organization, prosinec 1976), str. 19, 18. 22. Elegantní formulace a

tabulka vznikly při diskuzích s Ebenem Wilsonem při tvorbě našeho televizního programu.

23. Poslední zlepšení je, že rodiny s jedním a více dětmi se mohou kvalifikovat na platbu nazvanou kredit na příjem, který je podobný negativní dani.

24. Existuje ustanovení pro zprůměrování příjmů po několik let. Podmínky jsou ovšem přísné, a proto osoba s kolísajícím platem platí vyšší daně než osoba se stálým platem. Navíc většina lidí s kolísajícími příjmy této možnosti plně nevyužívá.

25. Navrhli jsme to v knize *Capitalism and Freedom* (Chicago; University of Chicago Press, 1962). Kap. 12, svědectví Milтона Friedmana viz U.S. Congress, House, Committee on Ways and Means, *Social Security and Welfare Proposals, Hearings*, 91 st Congress, 1 st session, 7. listopadu, 1969, 6. oddíl, str. 1944 - 1958.

26. Role sociální byrokracie při porážce Nixonova plánu, viz Daniel P. Moynihan. *The Politics of a Guaranteed Income: The Nixon Administration and the Family Assistance Plan* (New York, Random House, 1973).

27. Anderson, *Welfare*, str. 135. 28. Dto, str. 135.

29. Dto, str. 142.

Kapitola 5

1. Viz. J. R. Pole, *The Pursuit of Equality in American History* (Berkeley and Los Angeles: University of California Press, 1978), str. 51 - 58.

2 Alexis de Tocqueville, *Democracy in America*, 2 sv., 2d ed., trans. Henry Reeve, ed. Francis Bowen (Boston: Hohn Allyn, Publisher, 1863), sv. I, str. 66 - 67. (první francouzské vydání v roce 1835.)

3. Dtto, str. 67 - 68.

4. Viz Smith, *The Russians, a Kaiser, Russia: The People and the Power*. Nick Eberstadt, "Has China Failed?" *The New York Review of Books*, 5. duben, 1979, str. 37, poznámky, "V Číně, ...zdá se, že od roku 1953 je rozdělení příjmu přibližně stejné."

5. Helen Lefkowitz Horowitz, *Culture and the City* (Lexington: University Press of Kentucky, 1976, str. IX-X).

6. Dtto, str. 212 a 31.

7. "The Forgotten Man," in Albert G. Keller and Maurice R. Davis, eds., *Essays of William G. Sumner* (New Haven: Yale University Press, 1934), sv. I. str. 466 - 96. 8. Robert Nozick, "Who Would Choose Socialism?" *Reason*, květen 1978, str. 22- 23. 9. *Wealth of Nations*, sv. I, str. 325 (Díl II, Kap. III).

10. Viz Smith, *The Russians, a Kaiser, Russia: The People and the Power*.

11. Nick Eberstadt, "China: How Much Success;" *New York Review of Books*, 3. květen 3, 1979, str. 40 - 41.

12. John Stuart Mill, *The Principles of Political Economy* (1848), 9th ed. (London: Longmans, Green and Co., 1886), sv. II, str. 332 (díl IV, kap. VI).

Kapitola 6

1. Leopold Billet, *The Free Market Approach to Educational Reform*, Rand Paper P-6141 (Santa Monica, Calif.: The Rand Corporation, 1978), str. 27 - 28.

2 Citováno z *The Good Society*, citováno Wallisem v *An Over-Governed Society*, str. viii.

3. Citováno E. G. Western, "The Political Economy of American Public School Legislation," *Journal of Law and Economics*, sv. 10 (říjen 1967) str. 101 - 28, citace ze str. 106.

4. Dtto, str. 198.

5. Povšimněte si zavádějící terminologie, kdy pojem "veřejný" je zaměňován s pojmem "státní", ačkoliv v jiném kontextu jako "veřejná knihovna" nebo "veřejné zařízení" má určitý smysl. Má to však smysl v případě školství, je snad Harvard College méně "veřejná" než University of Massachusetts?

6. Dtto, str.110.

7. R. Freeman Butts, *Encyclopaedia Britannica*, díl 7 (1970) str. 992.

8. W. O. L. Smith, *Encyclopaedia Britannica*, díl 7 (1970) str. 998.

9. Dtto, str. 988 - 89.

10. E. G. West, *Education and the State* (London: The Institute of Economic Affairs, 1965).

11. Gammon, *Health and Security*, str. 27.

12 Jsme zavázáni Herbertu Lobsenzovi a Cynthii Savo z Market Data Retrieval, že nám poskytl tyto údaje z jejich databanky o vzdělávání.

13. Vskutku, mnoho z těchto veřejných škol může být považováno za mezeru v daňovém systému. Kdyby byly soukromé, pak by školné nebylo odečitatelné z daní. Protože je veřejné školství financováno z místních daní, jedná se o odečitatelnou položku.

14.Jeden z nás jako první navrhl tento kuponový plán v Milton Friedman,"The Role of Government in Education," v Robert A. Solo, ed., *Economics and the Public Interest* (New Brunswick, N.J.:

Rutgers University Press, 1955). Přepřacovaná verze tohoto článku je v 6. kapitole knihy *Capitalism and Freedom*.

15. Dtto, str. 86.

16. Viz Christopher Jencks a kol., *Education Vouchers: A Report of Financing Elementary Education by Grants to Parents* (Cambridge, Mass.: Center for the Study of Public Policy, prosinec 1970); John E. Coons and Stephen D. Sugarman, *Education by Choice: The Case for Family Control* (Berkeley: University of California Press, 1978).

17. Coons and Sugarman, *Education by Choice*, str. 191. 18. Dtto, str. 130.

19. *Wealth of Nations*, sv. II, str. 253 (V. Kniha, I. kap).

20. Např., the Citizens for Educational Freedom, the National Association for Personal Rights in Education.

21. Education Voucher Institute, květen 1979, Michigan.

22. Kenneth B. Clark, "Alternative Public School Systems," zvláštní vydání *Equal Educational Opportunity of the Harvard Educational Review*, sv. 38, č. 1 (zima 1968), str. 100 - 113; pasáž je citována ze stran 110 - 11.

23. Daniel Weiler, *A Public School Voucher Demonstration: The First Year at Alum Rock*, Rand Report No. 1495 (Santa Monica, Calif.: The Rand Corporation, 1974). 24. Henry M. Levin, "Aspects of a Voucher Plan for Higher Education," *Occasional Paper 72-7*, School of Education, Stanford University, červen 1972, str. 16.

25. Carnegie Commission on Higher Education, *Higher Education: Who Pays? Who Benefits? Who Should Pay?* (McGraw-Hill, červen 1973), str. 2- 3.

2b. Dtto, str. 4. 27. Dtto, str. 4 28. Dtto, str.15

29. Carnegie Foundation for the Advancement of Teaching, More than Survival: Prospects for Higher Education in a Period of Uncertainty (San Francisco: Jossey Bass Publishers,1975), str. 7.

30. Carnegie Commission, Higher Education, str.176. Procenta uvedená v textu nejsou z této zprávy, ale jsou stanovena přímo z citovaného zdroje, Tab. 14. U.S. Census Reports Series P-20 for 1971, č. 241, str. 40. Ve zprávě komise jsme tak našli drobné chyby. Udaná čísla jsou trochu zavádějící, protože ženatí studenti jsou klasifikováni podle příjmu jejich rodiny a nikoliv podle příjmu rodičů. Pokud zanedbáme ženaté studenty, pak uvedený efekt bude ještě vyšší: 22 procent studentů z rodin s příjmem méně než \$ 5,000 navštěvovalo soukromé školy, 17 procent z rodin s příjmem mezi \$ 5,000 a \$ 10,000, a 25 procent z rodin s příjmem nad \$10,000.

31.Podle údajů z U.S. Bureau of the Census, byli lidé ve věku 18-24 tet a uvedení v seznamech veřejných škol v roce 1971, v méně než ve 14 procentech z rodin s příjmem méně než \$ 5,000, ačkoliv více než 22 procent všech 18-24 letých pocházelo z chudších rodin. A 57 procent pocházelo z rodin s příjmem nad \$10,000.

32. Douglas M. Windham učinil dva odhady na rok 1967 - 68 pro každou ze čtyř příjmových skupin pro rozdíl mezi tím, co formou veřejného školství dostávají a náklady, které jsou na ně uvaleny. Odhady ukazují menší přerozdělování. Údaje, které toto menší přerozdělování dokazují, jsou:

Příjmové Celkové Celkové Čistý zisk (+)

skupiny platby náklady nebo ztráta (-)

(\$ ročně)

0 - 3,000 10,419,600 14,259,360 -3,839,760

3,000 - 5,000 20,296,320 28,979,110 -8,682,790

5,000 -10,000 70,395,980 82,518,780 -12,122,800

10,000 a více 64,278,490 39,603,440 +24,675,050

Douglas M. Windham, Education, Equality and Income redistribution (Lexington, Mass.: Heath Lexington Books, 1970), str. 43.

33.V. Lee Hansen and Burton A. Weisbrod, Benefits, Costs, and Finance of Public Higher Education (Chicago: Markom Publishing Co., 1969), str. 76, řádku 5 jsme spočítali sami.

všechny Rodiny Rodiny s dětmi v Kalifornii -

rodiny bez dětí v vyšší vzdělání

Kalifornii Celkem Dvouletá Bakalářské Univerz.

nástavba studium vzdělání

1. Průměrný 8,000 7,900 9,560 8,800 10,000 12,000

příjem rodiny

2. Průměrný - 0 880 720 1,400 1,700

roční příspěvek

na vyšší vzdělání

3. Průměrná 620 650 740 680 770 910

výše

zaplacených daní

4. Čisté - -650 +140 +40 +6~0 +790

přerozdělení

(řádek 2 minus

řádek 3)

4. Čisté - -8,236 +1,596 +0,5% +6,30 +6,60

přerozdělení

jako podíl na

průměrném

příjmu

34. Carnegie Commission, Higher Education, str. 7.

35. Původně publikováno v Milton Friedman, "The Role of Government in Education," a přetištěno v mírně pozměněné verzi v Capitalism and Freedom; citace ze str.105.

36.Educational Opportunity Bank, a Report of the Panel on Educational Innovation to the U.S. Commissioner of Education and the Director of the National Science Foundation (Washington, D.C.: U.S. Government Printing Office, August 1967). K. Shell, F. M. Fisher, D. K. Foley, A. F. Friedlaender (společně s J. Behr, S. Fischer, K. Mosenson), "The Educational Opportunity Bank: An Economic Analysis of a Contingent Repayment Loan Program for Higher Education," National Tax Journal, March 1968, str. 2- 45, stejně jako v nepublikovaných pracech Zachariase.

37.National Association of State Universities and Land Grant Colleges, Proceedings, November 12 - 15, 1967, str. 67 - 68. For the Smith quotation, Wealth of Nations, sv. I, str. 460 (díl IV, Kap. III).

38. Carnegie Commission, Higher Education, str. 121. 39. Citováno z Capitalism and Freedom, str. 99 -100.

Kapitola 7

i. Marcia B. Wallace and Ronald J. Penoyer, "Directory of Federal Regulatory Agencies," Working Paper No. 36, Center for the Study of American Business, Washington University, St. Louis, September 1978, str. ii.

2. Evaluation of the 1960 -1963 Corvair Handling and Stability (Washington, D.C.: U.S. Department of Transportation, National Highway Traffic Safety Administration, červen 1972), str. 2.

3. Viz Mary Bennett Peterson, The Regulated Consumer (Los Angeles: Nash Publishing, 1971), str. 164.

4. Matthew Josephson, The Politicos (New York: Harcourt Brace, 1938), str. 526.

5. Thomas Gale Moore, "The Beneficiaries of Trucking Regulation," Journal of Law and Economics, sv. 21 (říjen 1978), str. 340.

6. Dtto, str. 340, 342.

7. Gabriel Kolko, The Triumph of Conservatism (The Free Press of Glencoe, 1963), citace ze str. 99.

8. Richard Harris, The Real Voice (New York: Macmillan, 1964), str. 183.

9. William M. Wardell and Louis Lasagna, Regulation and Drug Development (Washington, D.C.: American Enterprise Institute for Public Policy Research, 1975), str. 8.

10. Sam Peltzman, Regulation of Pharmaceutical Innovation (Washington, D.C.: American Enterprise Institute for Public Policy Research, 1974), str. 9.

11. Odhady na 50. a 60. léta od Wardell a Lasagna, Regulation and Drug Development, str 46; for 1978, od Louis Lasagna, "The Uncertain Future of Drug Development," Drug Intelligence and Clinical Pharmacy, sv.13 (duben 1979), str.193.

12. Peltzman, Regulation of Pharmaceutical Innovation, str. 45.

13. U.S. Consumer Products Safety Commission, Annual Report, Fiscal Year 1977 (Washington, D.C., Leden 1978), str. 4.

14. Wallace and Penoyer, 'Directory of Federal Regulatory Agencies,' str.14.

15. Murray L. Weidenbaum, The Costs of Government Regulation, Publication No.12 (St. Louis: Center for the Study of American Business, Washington University, Únor 1977), str. 9.

16. Dtto.

17. Wallace and Penoyer, "Directory of Federal Regulatory Agencies;" str.19.

28. A. Myrick Freeman III and Ralph H. Haveman, "Clean Rhetoric and Dirty Water," The Public Interest, č. 28 (Summer 1972), str. 65.

19. Herbert Asbury, The Great Illusion, An Informal History of Prohibition (Garden City, N.Y.: Doubleday, 1950) str. I44- 45.

Kapitola 8

1. Existuje mnoho alternativních variant přísahy. Citace v textu je verze Johna Chadwicka and W. N. Manna, The Medical Works of Hippocrates (Oxford: Blackwell, 1950), str. 9.

- 2 George E. Hopkins, *The Airline Pilou: A Study in Elite Unionization* (Cambridge: Harvard University Press,1971), str.1.
3. Milion Friedman, "Some Comments on the Significance of Labor Unions for Economic Policy," v David McCord Wright, ed., *The Impact of the Union* (New York: Harcourt Brace, 1951), str. 204 - 34. Podobné odhady byly učiněny o asi deset let později na základě podrobnější studie H. G. Lewis, *Unionistu and Relative Wages in the United States* (Chicago: University of Chicago Press,1963), str. 5.
4. Hopkins, *The Airline Pilots*, str. 2.
5. John P. Gould, *Davis-Bamn Act, Special Analysis No.15* (Washington, D.C.: American Enterprise Institute, November 1971, str. 20.
6. Dtto, str. I, 5.
7. Viz Yale Brozen a Milton Friedman, *The Minimum Wage Rate* (Washington, D.C.: The Free Society Association, April 1966); Finis Welch, *Minimum Wages: Issues and Evidence* (Washington, D.C.: American Enterprise Institute,1978); *Emnomic Report oE the President*, leden 1979, str. 218.
8. Viz Milion Friedman a Simon Kuznets, *Income from Independent Professional Practice* (New York: National Bureau of Economic Research, 1945) str. 8 - 21.
9. Michael Pertschuk, "Needs and Inmmes," *Regulation*, březen - duben 1979.
10. William Taylor, Executive Vire-President of the Valley Camp Coal Company, citováno v Melvyn Dubofsky and Warren Van Tine, *John L. Lewis: A Biography* (New York: Quadrangle/ New York Times Book Co.,1977), str. 377.

11. Karen Elliott House, "Balky Bureaus: Civil Service Rule Book May Bury Carter's Bid to Achieve Efficiency," Wall Street Journal, září 26, 1977, str. 1. col. 1.

Kapitola 9

1. John Stuart Milt, Principles of Political Economy, sv. II, str. 9 (díl III, kap. VII). 2 Andrew White, Money and Banking (Boston: Ginn & Co., 1896), str. 4 a 6.

4. Robert Chalmers, A History of Currency in the British Colonies (London: Printed for H. M. Stationery Office by Eyre & Spottiswoode, 1893), str. 6. fn., citace ještě z dřívější publikace.

4. A. Hinston Quiggin, A Survey of Primitive Money (London, Methuen, 1949), str. 316.

S. White, Money and Banking, str. 9 -10.

6. C. P. Nettels, The Money Supply of The American Colonies Before 1720 (Madison: University of Wisconsin, 1934), str. 213.

7. White, Money and Banking, str. 10.

8. Paul Einzig, Primitive Money, 2d ed., revidováno a rozšířeno (Oxford and New York: Pergamon Press, 1966), str. 281.

9. Viz 2 kapitola.

10. Viz Phillip Cagan, The Monetary Dynamics of Hyperinflation," v Milton Friedman, ed., Studies in the Quantity Theory of Money (Chicago: University of Chicago Press, 1956), str. 26.

11. Eugene M. Lerner, "Inflation in the Confederacy, 1861- 65;" v M. Friedman, Studies in the Quantity Theory of Money, str. 172.

12 Elgin Groseclose, *Money and Man* (New York: Frederick Ungar Publishing Co., 1961), str. 38.

13. John Maynard Keynes, *The Economic Consequences of the Peace* (New York: Harcourt, Brace & Howe, 1920), str. 236.

14. Robert L. Schuettinger and Eamon F. Butler, *Forty Centuries of Wage and Price Controls* (Washington, D.C : Heritage Foundation, 1979).

15. Důvod: politika snažit se udržet pevný měnový kurs jenu vůči dolaru. Objevil se vzestupný trend jenu. Aby byl eliminován, japonské úřady kupovaly dolary za nově vytvořené jeny, které zvýšily množství peněz v oběhu. V podstatě tento efekt mohly eliminovat jinými prostředky, ale neudělaly to.

Kapitola 10

1. Raoul Berger, *Government by judiciary* (Cambridge: Harvard University Press, 1977) str. 1, 408.

2. *Lectures on the Relation between Law and Public Opinion* (1914 ed.), str. 302
3. "Boom Industry," *Wall Street Journal*, June 12, 1979, str. 1, col. 5.

4. *Lectures on the Relation between Law and Public Opinion* (1914 ed.), str 257 - 58. S. Milton Friedman, "Monumental Folly," *Newsweek*, červen 25. 1973.

6. Friedman a Schwartz, *Monetary History*, str. 46.